MANUSCRIPTUM

1 1982
(46) ANUL XIII

I. L. CARAGIALE ❦ EMINESCU ❦ KOGĂLNICEANU
IORDACHE GOLESCU ❦ ALECSANDRI ❦ SADOVEANU
ION BARBU ❦ BLAGA ❦ ARGHEZI ❦ ARON COTRUȘ
ZARIFOPOL ❦ IORGA ❦ IBRĂILEANU ❦ PUȘCARIU
ILARIE VORONCA ❦ MONTALE ❦ MARTHA BIBESCU

Inedit * Inedit * Inedit *

I. L. CARAGIALE – desen de Aurel Jiquidi.

Coperta şi prezentarea artistică:
VICTOR MAŞEK

La manevrarea fantoşelor sale — devenite simboluri nemuritoare ale unei societăţi cam prea îndelung perpetuîndu-şi, sub alte măşti, cele cîteva caractere groteşti de bază — pe Caragiale l-au ajutat cîţiva remarcabili creatori de imagine scenică ori filmică, ce nu pot fi uşor trecuţi cu vederea. Şi totuşi, Aurel Jiquidi s-a ingeniat să-i uite şi să refacă el, de unul singur, regia, decorul şi costumele şi măştile, ba chiar şi mişcarea scenică şi dominantele tipologice ale interpreţilor, pe care-i inventa *în loc să-i* transcrie, *schimbînd, de pildă, un Pristanda sigur de sine, de formulă Moş-Teacă, cu unul care-şi numără anxios-justificator drapelele, diferenţiaţi şi prin statură, şi prin fizionomie, şi prin atitudini comportamentale, sau cu unul hîtru-servil şi pus pe falsa umilinţă profitabilă, în faţa autorităţii şefului. O Coană Joiţică cu aere de Sainte-Nitouche, falsa ingenuă cu demnitatea regizată de grande-dame, dar în fond îngrijorată vădit, alternează la Jiquidi cu matroana triumfînd, surîsul «narcois» şi aroganţă în priviri zdrobind un Caţavencu instrumentalizat prin şantajul pe care-l considerase odios aceeaşi femeie, cît îi era adresat...*

Ion Toma Ionescu

859.0
M30

MANUSCRIPTUM

1/1982 (46) ANUL XIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

FĂNUŞ BĂILEŞTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACŢIE

FLOREA VLAD

237151 24

SALA DE LECTURA

Documentele, însoţite de fotocopii, se primesc pe adresa redacţiei,
str. Fundaţiei nr. 4, sectorul I, Bucureşti, telefon 50 20 96

*

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import
Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul—Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

237.151

SUMAR

5—6 Patriotismul clasicilor *(Alexandru BALACI)*

«...eternii noştri păzitori ai solului veşnic...»

M. EMINESCU

8—23 Pagini germane (Preambul de *Constantin NOICA*. Cuvînt introductiv de *Al. OPREA*)

12—16 Însemnări despre istoria filosofiei (Transcrierea şi traducerea textelor: *Mariana PETRESCU*)

17—23 *Istoria mai nouă* — note de curs (Cuvînt înainte, transcriere şi traducere de *Gherasim PINTEA*)

24—30 «*Cestiunea Dunării*» şi suveranitatea naţională — articole politice (comentate de *D. VATAMANIUC*)

Revelaţia documentului

Iordache GOLESCU

31—37 «Istorioare» antologate de Eminescu (prezentate de *Mihaela CONSTANTINESCU—PODOCEA*)

Caragialiana

38—40 Note de călătorie la sărbătorirea semicentenarului „Astrei" (Prefaţă de *Şerban CIOCULESCU*)

41—50 *O farsă amicală* — fragmente memorialistice de *Onisifor GHIBU* (Text ales şi stabilit de *Octavian O. GHIBU*)

51—59 Alte piese la dosarul «succesiunii Momolo-Cardini» — contribuţii biografice *(C. POPESCU-CADEM)*

Orizonturi critice

PERPESSICIUS

60—62 Despre Vasile Alecsandri (Notă introductivă de *Dumitru D. PANAITESCU*)

Ion CHINEZU

63—71 *[Pledoarie pentru poezia lui G. Coşbuc]; [Umorul lui B. P. Hasdeu.]* — conferinţe (Comentariu de *Nicolae FLORESCU*)

Destăinuiri

N. IORGA

72—78 În amintirile lui *Manea MĂNESCU*

SUMAR

Epistolar

M. KOGĂLNICEANU

79—85 Scrisori de familie — V

T. ARGHEZI

86—92 Corespondență de tinerețe — II (Prezentare de *Barbu CIOCULESCU*)

Idei, oameni, fapte

Paul ZARIFOPOL

93—101 Teza de doctorat de la Halle (Prefață de *Al. SĂNDULESCU*. Traducere de *Gudrun BOSSERT*)

Literatură și film

M. SADOVEANU

102—103 Un proiect de scenariu după romanul *Neamul Șoimăreștilor* (Notă de *Maria BECEANU*)

Din dosarul unei existențe

Aron COTRUȘ

104—118 Pseudojurnal (Introducere de *V. COPILU-CHEATRĂ*)

Laborator de creație

G. IBRĂILEANU

119—124 Variante la romanul *Adela* — II (Comentariu de *Al. HUSAR*)

Arhivă sentimentală

Otilia CAZIMIR

125—128 Într-o toamnă, la Iași (Evocare documentară de *Al. SĂNDULESCU*)

Restituiri

Vasile ALECSANDRI

129—130 Mesaje din Mircești (Notă de *Liana MICLESCU — LUNGU*)

Sextil PUȘCARIU

131—135 Tentativa unei colaborări cu G. COȘBUC *(Constandina BREZU)*

Ion BARBU

136—137 *« Tot felul de teme, de ritmuri și rime...»* (Două scrisori prezentate de *Gerda BARBILIAN*)

SUMAR

Jurnal

Lucian BLAGA

138—150 În «însemnările zilnice» ale *Corneliei BREDICEANU* (Notă editorială de *Dorli BLAGA*)

File de album

151—152 Jiquidi, un Caragiale al desenului *(Ion FRUNZETTI)*

Oglinzi paralele

Luca I. CARAGIALE

153—159 Autoportret (Cuvînt înainte de *Simona CIOCULESCU*)

Scriitori români în arhive străine

Ilarie VORONCA

160—165 În corespondență cu Tristan TZARA — investigație documentară de *Henri BÉHAR* — profesor la Sorbona (Traducere și note marginale de *Fănuș BĂILEȘTEANU*)

Scriitori străini în arhive românești

Eugenio MONTALE

166—169 *«nu puteam să-mi doresc un traducător și un interpret mai calificat»* (Scrisori prezentate de *Rodica MARIAN*)

Cartea de istorie literară

170—173 În dezbatere: colecția *Restitutio*, Editura „Minerva" *(Șerban CIOCULESCU, Cornel REGMAN, Teodor VÂRGOLICI, Paul CORNEA)*

174—178 Mențiuni: Iacob NEGRUZZI — *Scrieri (Dan MĂNUCĂ)*; N. PAULETI — *Scrieri (Georgeta ANTONESCU)*; *Retorica românească* — ediție de *Mircea FRĂNCULESCU (Paul CORNEA)*

Meridiane

Martha BIBESCU

179—184 În dialog cu Robert de MONTESQUIOU *(Emil MANU)*

185—187 *Fișier bibliografic* ● *Iconografie*

188—191 *Sumar comentat* (în limbile engleză, franceză, germană și rusă)

«PATRIA

— cu trecutul ei glorios,
cu prezentul ei socialist,
cu viitorul său de aur,
cum îl dorea Eminescu —
este şi rămîne veşnic o generoasă temă
de inspiraţie
pentru scriitori.»

NICOLAE CEAUŞESCU

Patriotismul clasicilor

Un clasic al literaturii nu se poate reduce la o unitate psihologică, nu poate să fie dimensionat de o căutare şi o aspiraţie unică. El este o adîncă şi luminoasă oglindă în care se răsfrîng şi se reflectă, multiform, toate complexele imagini ale vieţii, ale lumii şi gîndirii contemporane. El este un far care iluminează, un stîlp de hotar la răscrucile marilor drumuri ale umanităţii şi poporului căruia îi aparţine structural, prin miile de fibre ale sensibilităţii sale.

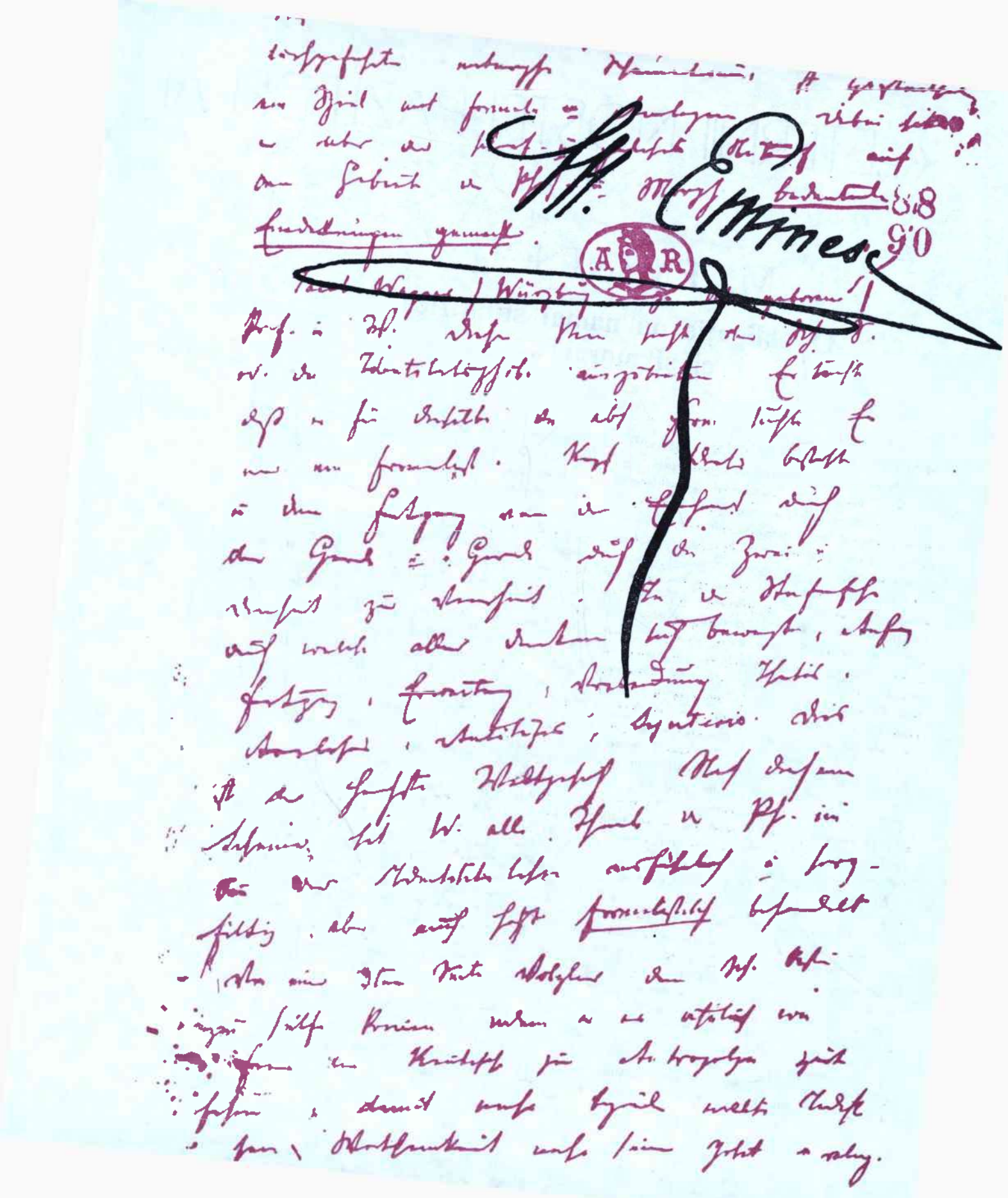
Istoria ţării şi culturii noastre arată nedezmînţit că totdeauna incomparabilii săi creatori de valori spirituale au fost alături de popor, pe care l-au ajutat şi l-au însufleţit în clipele de răscruce ale dramaticei sale existenţe. Clasicii literaturii române şi-au pus marele lor talent, energia creatoare, forţa morală intransigentă în slujba poporului, a construirii vieţii lui mai bune, în transformarea culturii într-un bun general pentru făurirea unui om cu o înaltă conştiinţă civică. Clasicii literaturii române nu s-au izolat în turnurile înalte ale alienării, ci au transformat noţiunea de participare *într-o continuă dăruire operei de cultură şi difuzării ei. Ei au căutat şi au găsit materia operelor lor armonice de artă în însumarea generală a aspiraţiilor vast populare. Ei s-au dovedit a fi germenii stimulatori ai unei mişcări şi transformări perpetue, echivalente cu efervescenţa creatoare a*

poporului. Slujind cu devotament intelectual adevărul şi poporul, ei au servit frumuseţea şi cunoaşterea lumii. S-au considerat a fi o picătură de cristal care poate răsfrînge universul, din imensul fluviu uman care străbate harta istoriei. Ei reprezintă elevaţia conştiinţei româneşti, în orice epocă, învăţînd de la istorie, exaltînd gloria trecutului, urînd pe duşmanii Patriei, căutînd să-l reprezinte pe omul acestor pămînturi, în integritatea sa, mişcîndu-se în spaţii şi timpuri deschise spre viitor. Ei au avut totdeauna conştiinţa dimensiunilor unui univers umanist, iar idealul şi emblema scrisului lor a fost omul liber. Ei nu s-au abandonat visului fără finalitate, descriind în operele lor întreaga complexitate a unei colectivităţi umane aflate într-un efort unanim, pe drumurile vaste ale cercetării şi cunoaşterii. Operele lor sînt caracterizate de demnitate şi de etică, izvorînd din spiritul de martor credincios al creatorului care face să fuzioneze în creuzetul artei experienţe reale în combustiune cu cunoaşterea efectivă a lucrurilor. Prin esenţele lor structurale, clasicii literaturii române sînt profund umanişti, iar tensiunea spiritualităţii lor se încarcă sub semnul acestui ideal estetic de a portretiza omul, determinat de echilibru, de raţiune, de dominare inteligentă asupra naturii, vieţii şi sensurilor ei, niciodată desprins de istorie, angajat în activităţi în care se însumează energii creatoare pentru voinţa edificării viitorului celui mai omenesc posibil.

Înalta instanţă care judecă inflexibil orice creaţie materială ori spirituală este istoria şi ea acordă recompense maxime acelora care au fost totdeauna activi în ziua marilor interese colective, în slujba Patriei. Clasicii literaturii române au crezut, cu nestrămutată, emoţionantă tărie, în marile virtuţi ale poporului pe care le-au cîntat cum au cîntat, cu accente arzătoare, şi marile frumuseţi ale pămîntului românesc, cerul nesfîrşit, iarba şi florile, marea şi munţele, divina alternanţă geologică şi vegetală a acestor mirifice, străbune meleaguri.

Urmînd exemplul marilor clasici ai literaturii, scriitorii României contemporane exprimă vocea puternică a omului zilelor noastre, care sfărîmă lanţurile dogmelor, sfîşie vălurile ignoranţei, afirmîndu-şi setea de viaţă, căutînd răspunsuri la întrebările multiple ale contemporaneităţii. Strigătul fiecărui scriitor aderă la realitatea existenţială, se ridică în apărarea omului şi a spiritului său care investighează în întregul univers, care îşi spaţiază necontenit cunoaşterea, creînd minunile artei şi civilizaţiei. Crezînd puternic în finalitatea formativă a artei şi în apartenenţa sa la imensa fiinţă colectivă a poporului, pe linia luminoasă a clasicilor, fiecare scriitor năzuieşte să servească tema primordială a patriei. Apropiat de viaţa şi de realităţile contemporane, de ideologia care modelează condiţia umană după criteriile concordanţei dintre etic şi estetic, fiecare scriitor năzuieşte ca poezia şi adevărul să se interfereze în opera creată. Un scriitor contemporan ştie că istoria este baza pe care se ridică orice monument literar, că omenirea nu trebuie să se teamă de adevăr, că istoria literaturilor demonstrează supravieţuirea doar a acelor opere care cuprind adevărul celor mulţi. Adevărul şi realitatea, marile teme ale artei de totdeauna, sînt redate de scriitorii români contemporani în dimensiunile contingenţelor lor cu umanitatea în mers progresiv, cu tendinţa de a servi modelării eternei condiţii umane. Acesta este şi exemplul marii lecţii de umanism pe care o predau de secole clasicii literaturii române.

Alexandru **BALACI**

«...ETERNII NOŞTRI PĂZITORI AI

M. EMINESCU

O obligaţie nu numai ştiinţifică ci şi morală...

ÎNCEPÎND CU ACEST NUMĂR AL „MAnuscriptum"*-ului, eforturilor colaboratorului nostru, G. Pintea întru descifrarea, transliterarea şi traducerea textelor eminesciene redactate în limba germană li se alătură cele ale Marianei Petrescu, lector universitar la Facultatea de Filologie din Sibiu.*

O colaborare binevenită care, se cuvine a se menţiona, se datorează în întregime iniţiativei lui Constantin Noica, iniţiativă ce adăugată altora, din ultimii ani, relevă înaltele sale merite în stimularea — am putea spune chiar flagelarea — vieţii noastre intelectuale, reamintindu-ne datoriile neonorate faţă de moştenirea scrisului eminescian, faţă de comorile spirituale care rămîn încă ascunse în tainiţele labirinticelor caiete ale poetului naţional.

Se cunoaşte înflăcăratul apel pe care Constantin Noica l-a adresat în revista „Transilvania"*, privitor la sarcina restituirii cît mai grabnice a paginilor germane ale lui M. Eminescu. În numărul de faţă, domnia sa este prezent cu un alt articol, emiţînd noi şi substanţiale argumente, peste care cu greu s-ar mai putea adăuga ceva.*

Este inutil, credem, să mai subliniem că paginile revistei noastre rămîn deschise tuturor specialiştilor care doresc să-şi înscrie contribuţiile lor în ducerea la bun sfîrşit a unei astfel de complexe şi migăloase munci. Scopul final îl reprezintă realizarea Fragmentarium*-ului* II — textele germane *care, după cum se ştie, figurează în planul general al ediţiei academice (eventual devansîndu-se ordinea şi termenele preconizate).*

Se va înfăptui astfel un deziderat tainic al mai tuturor oamenilor de cultură care, poposind cu ochii şi cu mintea asupra caietelor eminesciene, n-au putut să nu ia act de existenţa şi de importanţa însemnărilor în limba germană. Nu e vorba numai de G. Călinescu. Căci iată şi Tudor Vianu, analizînd stoicismul gîndirii poetului şi interferenţele cu etica lui Schopenhauer, se referă, ca la un preţios punct de reper, la «cursurile universitare din Berlin». Ce să mai spunem de Perpessicius care, reconstituind laboratorul unor poeme, cum ar fi Scrisoarea I, Kamadeva *sau* Egipetul, *se adresează aceloraşi pagini, extrăgînd, bunăoară, din notele de la cursul lui Weber traducerea* Imnului creaţiunii *din* Rig-Veda. *Mai mult, marele editor e atras de descrierea manuscriselor 2276 şi 2285, mergînd de la aspectele tehnice — format, cerneală etc. —, pînă la valorificarea conţinutului lor, referirile la cursurile lui Droysen şi Lepsius ajutîndu-l să clarifice unele chestiuni de cronologie (după cum nu omite să semnaleze şi versurile în germană).*

Rămîne de discutat faptul dacă Fragmentarium*-ul german s-ar fi cuvenit să ocupe un alt loc în arhitectonica ediţiei, eventual imediat după secţiunea versurilor. Ne gîndim că totuşi în respectivele texte, prin firea lucrului, avem de-a face cu reproducerea ideilor altora, reflecţiile cu caracter personal urmînd a fi decelate de specialişti* post-actum*, după terminarea operaţiilor de înţelegere şi editare a manuscriselor.*

Asta nu micşorează, în nici un fel, funcţia lor revelatoare. Este neîndoios că numai după ce va vedea lumina tiparului acest volum vor putea fi configurate, cu adevărat, coordonatele interioare ale biografiei intelectuale a poetului. Şi nu doar sub unghiul marii culturi pe care se sprijină marea sa poezie. Căci atunci şi acolo *şi-a făurit Eminescu armele teoretice cu care va susţine cu «asupra de măsură» militantismul marii sale gazetării.*

SOLULUI VEŞNIC...»

CINCI ANI DIN VIAŢA POETULUI

FIE CĂ SE POATE ÎNŢELEGE, SAU RĂMÎNE CEVA DINCOLO DE ÎNŢELESURILE NOASTRE critice, acesta e faptul: totul se petrece înăuntrul a 15 ani. Formaţia şi creaţia lui Eminescu se desfăşoară între cei 18 şi 30 de ani ai lui, după care vine noaptea, lungă de 6 ani, după care vine uimirea noastră, lungă probabil cît anii limbii lui.

Dacă totuşi vrei să înţelegi ceva din miracolul care s-a petrecut în acest răstimp, trebuie să restrîngi încă mai mult răstimpul; trebuie anume să admiţi că, în cei 10 ani de la întoarcerea din străinătate a poetului, el şi-a irosit mult din timpul creaţiei, cu siguranţă şi din cel al stăruitoarei modelări de sine, cu slujbele din ce în ce mai înstrăinătoare de sine: ca director al Bibliotecii din Iaşi (nici măcar un an, dar cînd a ştiut cel puţin să recomande achiziţionarea de preţioase manuscrise vechi româneşti şi poate să străbată lucrări de preţ, ca acelea a căror nerestituire la timp i-a fost imputată ca unui cititor de rînd), apoi ca simplu revizor şcolar, mai departe ca redactor la ziarul « vitelor de pripas» din Iaşi, în sfîrşit ca redactor, strălucit în aparenţă, pierdut în patima ruinătoare de sănătate şi de substanţă spirituală, în fond, a scrisului zilnic la „Timpul".

Atunci cît rămîn din cei 15 ani? Rămîn ca hotărîtori cei 5 ani de străinătate, cînd poetul învaţă din limbi străine şi în limba ţării sale scrie, cum voia Cantemir. Tot ce a făcut şi scris apoi îşi are obîrşia în aceşti 5 ani. Fără ei, poetul nu ar fi fost Poetul, conştiinţa adîncit românească n-ar fi fost conştiinţa noastră mai bună, iar Pedagogul naţiunii — aşa cum ar putea să fie, dacă l-am avea toţi sub ochi în manuscrisele sale facsimilate — ar sta înaintea noastră, astăzi şi poate mîine, ca un neîncetat îndemn de a face din cultură pîinea noastră cea de toate zilele.

Un cuvînt special se cere a fi spus în legătură cu dificultăţile cărora trebuie să le facă faţă cei care sînt angrenaţi în această muncă. Este cert că una este să cercetezi, cu orictîtă atenţie, aceste manuscrise şi alta să le descifrezi integral, să le transliterezi şi să le dai publicării. Aici vedem explicaţia esenţială a faptului că o astfel de operaţie a întîrziat atîta vreme. Nici vorbă, scrisul eminescian ridică şi în celelalte arii ale grafiei caietelor grele probleme, dar aici este vorba de altceva: de consemnarea rapidă, aproape stenografică — în alfabet gotic — a ideilor cursurilor, cîteodată printr-un sistem de notare personal pe care nu-l poate tălmăci decît autorul însuşi (uneori nici el). S-ar putea, prin urmare, ca în însăşi forma editorială ultimă să rămînă pasaje definitiv lacunare. Acesta este şi motivul pentru care, în cazul unor lecţiuni dificile, revista noastră apelează la serviciile facsimilului, în speranţa că poate alţi specialişti ar putea fi mai norocoşi în reconstituirea textului originar. Un fel de a spune că le solicităm sprijinul, fiind convinşi că numai printr-o largă antrenare a tuturor forţelor existente s-ar putea atinge acel obiectiv enunţat odată cu reluarea ediţiei întemeiate de Perpessicius: ca la împlinirea unui veac de la moartea lui Eminescu, în 1989, să fie încheiată, în liniile ei esenţiale, munca de restituire a întregului scris al poetului naţional.

În definitiv, vedem în asta o obligaţie nu numai ştiinţifică ci şi morală, cultura română avînd de îndeplinit o veche datorie faţă de poporul nostru, a cărui « conştiinţă bună» — cum se exprimă, cu o formulă fericită, Constantin Noica, pornind de la analogia cu Goethe — este Eminescu şi incomparabila-i operă.

Al. OPREA

Dar tocmai acești 5 ani nu sînt cunoscuți. După un veac de la stingerea poetului și 80 de ani de la donarea către Academie a manuscriselor lui, sutele de pagini în limba germană, adică cei 5 ani hotărîtori pentru destinul lui Eminescu, nu au fost descifrate, cu adevărat citite și cu adevărat valorificate. Eminescologii noștri din trecut au dat și spus totul despre Eminescu, dar poate fără esențialul din el! Nu știm ce întreprinsese în această privință Ion Scurtu — poate singurul pregătit s-o facă, cu știința lui de limbă germană — căci manuscrisele sale s-au pierdut în 1916, la Budapesta. Dar cei care i-au urmat nu par a fi pus în centrul investigației lor filele germane; mai tîrziu Călinescu a făcut-o doar aluziv (deținem lista referințelor sale la manuscrisele germane, ce nu sînt decît referințe), iar Perpessicius, la primele volume ale ediției sale, nu pare a fi găsit germaniștii care să descifreze începuturile eminesciene, lăsate pentru unul dintre ultimele volume ale ediției.

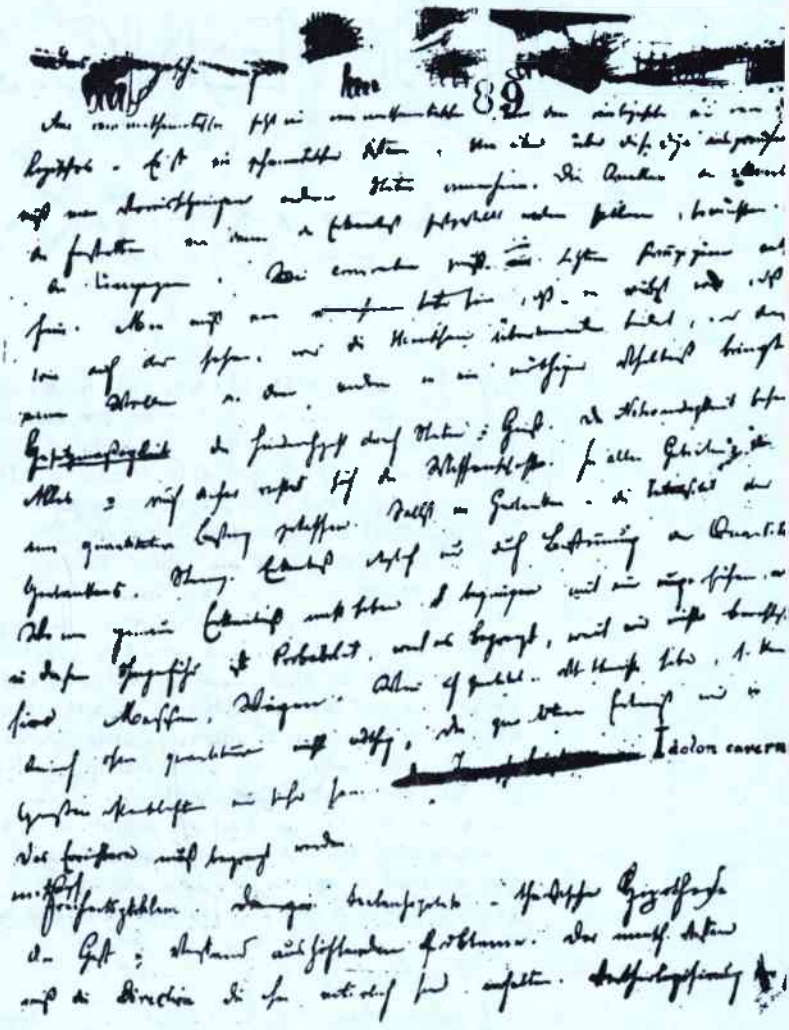
Nu cumva totuși ar fi trebuit deschisă ediția tocmai cu aceste începuturi, care lămuresc poate mult din opera lui Eminescu? Nu vei înțelege începutul Scrisorii I fără indianistica studiată de poet în cei 5 ani, nici Rugăciunea unui dac, intitulată întîi Nirwana. Nu vei înțelege critic proza fără Novalis și romantismul german. Nu cumva, în orice caz, ar fi trebuit publicate filele germane, în transliterare și traducere, îndată după volumele de poezie?

Ne întrebăm așa, fără a pune în discuție admirabila reușită a lui Perpessicius. Și, dincolo de ea, relevăm cu uimire faptul că în 80 de ani, adică în vreo trei generații de cărturari români, dintre care unii au trăit din resturile banchetului eminescian, nici unul nu a căutat sau nu a aflat germanistul, dacă nu o echipă de germaniști, care să ne redea anii de gestație ai poetului?

Căci ne este acum limpede: sau menținem punctul de vedere al lui Maiorescu și nu ne interesăm decît de obiectivarea în operă a lui Eminescu (vreo 100—120 de poezii, în definitiv, dacă vrem perfecțiunea, sau 100 de poezii plus proza sau poeziile plus proza și notațiile reușite), sau încercăm să înțelegem cum a fost cu putință obiectivarea lui în operă, și atunci trebuie să începem cu începutul.

Nu vom relata aci întîmplarea care a făcut ca o germanistă din Sibiu să se angajeze, singură sau cu ajutoare din ori ce parte ar veni, în aspra muncă de a descifra sutele de pagini germane, din care a și transliterat, cu traducere, în cîteva luni, mai bine de 100 de pagini. Oricîte imperfecții ar fi în acest început — explicabile, așa cum arătăm în nota de mai jos, în primul rînd prin imperfecțiile mijloacelor puse la dispoziție — și oricît de puțin «senzaționale» ar părea, cititorului nevrednic și necritic sau prost critic din noi, paginile publicate pînă astăzi de revista „Transilvania" (începînd cu nr. 6/1981) sau cele de față, noi vedem de pe acum în ele substanța din care s-a hrănit Eminescu, adică domeniile, autorii, lecțiile și gîndurile de început.

Nu știm încă bine ce este al lui, iar din ce nu este, nu știm cui îi aparține. Au fost identificate cîteva gînduri ale lui Schopenhauer, reformulate sau modulate de poet; au apărut nume de gînditori a căror influență sau chiar cunoaștere de către el era ca și ignorată: Iacobi, Schleiermacher, mai ales Schelling. Vor apărea versuri

în limba germană, uneori versuri ce par traducerea unor poeme orientale. Versuri de-ale sale? de-ale altora?

Dar cîte un gînd este cu siguranţă al său, şi ne bucurăm să putem pune sub ochii cititorului o pagină întreagă, anume 56r din ms. 2287, unde ni se pare dincolo de orice îndoială că vorbeşte Eminescu însuşi. Într-o primă jumătate din această pagină, poetul portretizează pe un profesor audiat de el:

«Dühring este pe jumătate genial. Percepera ascuţită a lucrurilor, autopsia conceptelor şi gîndurilor îi reuşesc într-un mod de bună seamă neobişnuit. În schimb îi lipseşte partea cealaltă care constituie genialitatea, un real izvor de gînduri proprii, aşa cum spre exemple curge din plin la Schopenhauer. Faptul îl trădează atît stilul cît şi fizionomia. Ea este de om slab, fin conturată, iar la colţul gurii joacă la amîndoi o senină trăsătură de ironie obiectivă. Capul este o reuşită lucrare în amănunt a naturii. La craniul lui Schopenhauer natura a modelat în chip de Michelangelo, la cel al lui Dühring în chip de...» **[loc lăsat gol de Eminescu, n.n.]**

Este vorba de acel Dühring pe care abia Engels avea să-l facă renumit şi care, la data cînd îl portretiza Eminescu, avea sub 50 de ani. Portretul nu poate fi deci luat de altundeva, iar comparaţia cu Schopenhauer atestă încă mai bine mîna poetului. Oricine va admite că la cei de 22—23 ani ai săi — căci notaţia trebuie să fi fost făcută la Berlin, unde profesa Dühring — el ştia să schiţeze din cîteva trăsături un portret moral şi spiritual. Chiar golul lăsat la urmă de poet, în conturul ce schiţează, este acum semnificativ, după ce sub pana poetului fusese o simplă lacună.

Şi iată acum cealaltă jumătate a paginii:

«Orice autor a cărui carte o pui deoparte, spre a gîndi asupra cuprinsului ei, dă una **adîncă**; cu cît o faci mai des cu atît e mai adîncă. **Rezonanţa** este un criteriu sigur pentru profunzimea de gîndire. Bineînţeles acest lucru este valabil pentru cărţi de ordin teoretico-ştiinţific, nu pentru cele poetice, la care se iveşte de îndată, chiar în cazul unei mai slabe înzestrări, rezonanţa. Căci ea **[înzestrarea]** apelează la sentimente, nu la intelect. În schimb rezonanţa raţiunii este un criteriu sigur».

Cînd citeşti însemnarea aceasta plină de adîncime critică, te întrebi dacă mult agitaţii critici contemporani, care ne vorbesc despre «colaborarea» cititorului sau despre diverse «lecturi posibile» ale marilor cărţi — dîndu-ne şi fastidioase exemple în consecinţă — aduc cu adevărat ceva nou faţă de ceea ce se ştia, sau faţă de felul cum stă atît de bine scris în prima frază a lui Eminescu, încît ea ar putea deveni un aforism demn de tradus în toate culturile pămîntului. Subtila deosebire dintre rezonanţa cărţilor ce apelează la sentiment şi cele adresate intelectului ar merita şi ea să fie reţinută. Poate că în mai toate notaţiile ce stau să fie descifrate acum se întîlneşte acea rezonanţă a raţiunii, cum o numeşte poetul, care să-l desprindă de vibraţia facilă a inimii, în faţa unei opere poetice chiar ţinînd de o «mai slabă înzestrare» şi să-l ridice la o vibraţie mai aleasă, pe care el să ştie a o transmite mai tîrziu în limba sa.

În acest sens, cei cinci ani ai lui Eminescu ar fi tocmai, prin întîlnirea cu marea cultură a lumii, înfrîngerea deosebirii dintre cărţile «de ordin teoretico-ştiinţific» şi «cele poetice», ridicarea emoţiei celor din urmă (Scrisoarea I, Nirwana) la treapta celor de cunoaştere, cu alte cuvinte adeverirea a ceea ce a făcut întotdeauna obiectul mirării critice: de ce nu există poezie mare fără cultură mare.

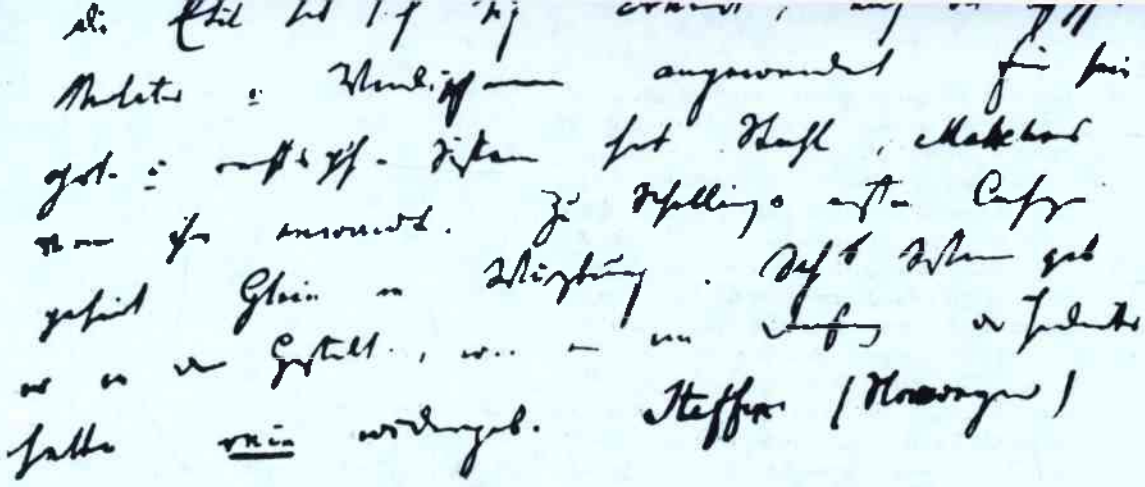
Pentru noi, lucrurile stau mai simplu, chiar dacă mai uimitor pînă la urmă: în paginile germane este urma vie a celor cinci ani, care au făcut cu putinţă cei cincisprezece ani, care au făcut cu putinţă jumătate din sufletul românesc.

Constantin NOICA

Redăm în paginile de faţă ultimele file din manuscrisul 2287, celelalte fiind publicate în revista „*Transilvania*". Textele urmează aceleaşi norme de transcriere. Lipsesc aici (din manuscris) cîteva pagini finale cu însemnări şi nume izolate. Reamintim că paginile germane ce apar aci nu reprezintă ideile lui Eminescu, ci sînt fie note de curs din anii de la Viena şi Berlin, fie conspecte din lucrările timpului. Ca atare, ele reflectă orientări filozofice astăzi depăşite.

Atît filele din revista amintită cît şi cele de aici au fost transliterate numai după clişee, greu lizibile, cum poate oricine constata. Cînd manuscrisul 2287 va fi integrat în volumul corespunzător al ediţiei Perpessicius, Mariana Petrescu — lector de limbă germană la Facultatea de Filologie din Sibiu, care l-a transliterat, va cere îngăduinţa Bibliotecii Academiei de a consulta originalul.

C.N.

ÎNSEMNĂRI DESPRE ISTORIA FILOZOFIEI

[Fila 87r, 89r]
1. Aus rein mathematischem [sic] *folgt ein rein mathematisches* [sic] *aus dem rein logischen* [sic] *rein*
2. logisches [sic]. *Es ist ein schematisches Sistem* [sic] *Um aber über diese Dinge ausgreifend [zu berichten]*
3. muß man Voraussetzungen anderer Natur annehmen. Die Quellen der Moral
4. die festesten aus denen die Erkenntniß[e] [sic] *festgestellt werden sollen, sie müssen auch*
5. die Consequenzen [enthalten], bei concreten [sic] *müßen* [sic] *die letzten Prinzipien enthalten*
6. sein. Man muß von vornherein sicher sein, daß es nützlich wär[e], daß
7. Wir auf das sehen, was die Menschen untereinander bindet, was dem
8. einen Wollen u den anderen in ein nöthiges [sic] *Verhältniß* [sic] *bringt.*
9. Gesetzmäßigkeit *die hindurchgeht durch Natur u Geist. Die Notwendigkeit beherrscht*
10. Alles u durch dieses richtet sich die Wissenschaft in allen Gebieten die
11. eine quantitative Bestimmung zulassen. Selbst im Gedanken — die Intensität des
12. Gedankens. Strenge Erkenntniß [sic] *möglich nur durch die Bestimmung der Quantität*
13. Wo wir genaue Erkenntniß [sic] *nicht haben begnügen [wir] uns mit nur ungefährem* [sic] *aber*
14. in diesem Ohngefähr [sic] *ist Probabilit[ät], weil es begrenzt, weil wir nicht berechtigt*
15. sind Messen, Wägen. Wenn ich qualitat[ive] Verhältniße [sic] *habe, sollen(?)*
16. danach ihre quantitativen nicht nöthig [sic], *die quantitative Erkenntniß* [sic] *wird in*
17. Größenwissenschaften nur sicher sein. Idolon cavernae
18. Das Erreichbare muß begrenzt werden.
19. metaph[ysisches] Freiheitsproblem. Seelenhipotese [sic] *-theol[og]ische Hipothese* [sic]
20. Die Geist u Verstand aushöhlende Probleme. Der mensch[liche] Verstand
21. muß die Direction[en] [sic] *die ihm natürlich sind einhalten. Vertheologisirung* [sic] *der Ph[ilosophie]*

[Fila 87r, 89r]

Din ceea ce este pur matematic rezultă ceva pur matematic, din ceea ce e pur logic rezultă ceva pur logic. Este un sistem schematic. Spre a da însă amplă socoteală asupra acestor lucruri, trebuie să se accepte presupoziții de altă natură. Izvoarele

moralei, cele mai statornice, prin care urmează a fi stabilite cunoştinţele, trebuie [să conţină] şi consecinţele, iar [izvoarele] concrete trebuie să conţină principiile ultime. E necesar să fim dintru început încredinţaţi că ar fi de tot folosul să ne îndreptăm atenţia asupra a ceea ce uneşte pe oameni între ei, ceea ce unuia îi trezeşte voinţa şi pe altul îl pune într-o relaţie necesară.

Legitate — care străbate natura şi spiritul. Necesitatea domină Totul şi, prin acesta, ştiinţa se orientează în toate domeniile care autorizează o determinare cantitativă. Chiar în gîndire — o intensitate a gîndirii. O cunoaştere strictă [este] posibilă doar prin determinarea cantităţii.

Acolo unde nu posedăm o cunoaştere riguroasă [ne] mulţumim cu [una] aproximativă, dar în acest aproximativ există probabilitate, pentru că el limitează, pentru că nu sîntem îndreptăţiţi la măsurare şi cîntărire. Dacă stăpînim raporturi calitative, nu mai [sînt] necesare, prin aceasta, cele cantitative. Cunoaşterea cantitativă este precumpănitoare doar în ştiinţele mărimii. Idolul cavernei. Accesibilul trebuie îngrădit. Problema metafizică a libertăţii. Ipoteza sufletului,— ipoteză teologică.

Cuget şi intelect — scormonitori de probleme. Intelectul uman trebuie să păstreze orientările ce-i sînt fireşti.

Teologizare pînă la capăt a filosofiei.

[Fila 87 v, 89 v]

1. Schule des Schellings u andere[r] Männer welche in ihrem Standpunct [sic]
2. Die Blüthezeit [sic] *der Sch Ph[ilosophie] fällt in die ersten Jahrzehnte*
3. dieses Jahrhunderts. Sch[ellings] Natur[philosophie] fand namentlich zahlreiche
4. Freunde: Ritter. Malchus(?) [Würzburg] Walther, Fröschlau,
5. F..., Carus, Schupper(?), Eschenma[yer], Windischmann
6. u.a. In der protestantischen Theologie schlossen sich
7. Henning u L..., an ihn an, welche aber zum Hegelthum [sic]
8. über[gingen]. Mit Ultramont[anismus] u Mystik wußte Görres,
9. R... wußte Schell[in]gsche Ph[ilosophie] zu verbinden. Auf
10. die Etik [sic] *hat sich Sig. Erhart(?) auf die G[eistes] ph.*
11. Morlatoru Windischmann angewendet. Für sein
12. pol[itisches] u rechtsph[ilosophisches] Sistem [sic] *hat Stahl Manches*
13. von ihm an[ge]wandt. Zu Schellings erstem Anfang
14. gehört Glein in Würzburg. Sch's Sistem [sic] *gab*
15. er in der Gestalt, wie es im Anfang des J[ahrhun]derts
16. hatte rein *widergeben* [sic] *Steffens [Norwegen]*
17. Dieser große Mann, der schon im Anf[ang] des Jh
18. Sch[ellings] Naturph[ilosophie] mit bedeutenden Ausführungen
19. bereichert hat, aber doch der strengeren Metode [sic]
20. zu sehr entbehrt u immer mehr einer unwiss[enschaftlichen]
21. Mistik [sic] *anheimfiel — mehr Dichter als Philosoph.*
22. Gleichzeitig hatte Lorenz Ocken [sic] *(in Offenburg*
23. Baden geboren) das Sch[elling]sche Sistem [sic] *im*
24. Sinn eines naturel Panteismus [sic] *ent-*
25. wickelt, welcher die religionsphil.

[Fila 87 v, 89 v]

Şcoala lui Schelling şi a altora care, în perspectiva lor...*[frază neterminată]*.

Perioada de înflorire a filosofiei lui Schelling se situează în primele decenii ale acestui secol. Filosofia naturii a lui Schelling îşi află numeroşi prieteni. Ritter, Malchus (Würzburg) Walther, Fröschlau, Foster, Carus, Schupper, Eschenmayer, Windischmann şi alţii. În teologia protestantă i se ataşează Henning şi... care însă au trecut la hegelianism. Görres, şi R... au ştiut să îmbine ultramontanismul şi mistica

cu filosofia lui Schelling. Cu etica s-a îndeletnicit Sig. Erhart, cu filosofia istoriei Morlator şi Windischmann. Pentru sistemul său politic şi de filosofia dreptului, Stahl a aplicat cîte ceva din Schelling.

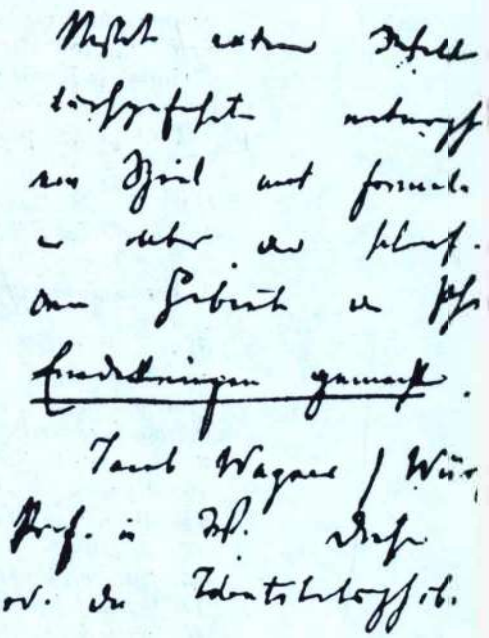
De primele începuturi ale lui Schelling ţine Glein din Würzburg. Acesta a redat sistemul lui Schelling în felul simplu în care îl redase, la începutul secolului, Steffens (Norvegia).

Acest om însemnat, care încă la început de secol a îmbogăţit filosofia naturii a lui Schelling cu importante dezvoltări, dar căruia îi lipseşte în prea mare măsură o metodă mai severă şi care devine [tributar] unei mistici neştiinţifice, [este] mai mult poet decît filosof.

Totodată Lorenz Ocken (născut la Offenburg Baden) a dezvoltat sistemul lu Scheilling în sensul unui panteism religios natural care

[Fila 88r, 90r]

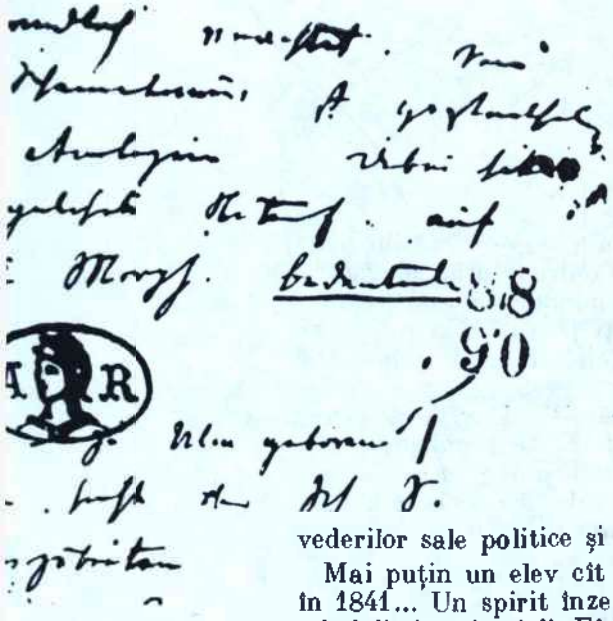
1. Mistik [sic] *anders Schell[ing] gründlich umdachte(?) Sein*
2. durchgeführter naturph. Schematismus ist... [1]
3. ein Spiel mit Formeln u Analogien. Dabei hat
4. er über d[iese] scharfe u gelehrte Naturf[orschung] auf
5. den Gebiete[n] der Phis[iologie] [sic] *u Morph[ologie)* bedeutende
6. Entdekungen *[sic]* gemacht.
7. Iacob Wagner (Würzburg zu Ulm geboren)
8. Prof. in W. Dieser Mann sucht das Sch S[istem] [sic]
9. od. die Identitätsphil. auszubreiten. Er suchte
10. daß er für dieselbe die abs. Form suchte. Er
11. war ein formalist[ischer] Kopf. Identität besteht
12. in den Fortgang von der Einheit durch
13. den(?) Grund(?) u Grunde(?) durch die Zwei u
14. Dreiheit zur Vierheit, in der Stufenfolge
15. durch welche alles Denken sich bewegt, Anfang
16. Fortgang, Erwartung, Verbindung, Thesis
17. Analisis [sic], *Antitesis,* [sic] *Syntesis* [sic]. *Dies*
18. ist die höchste Weltgesch. Nach diesem
19. Schema hat W[agner] alle Theile [sic] *der Ph. im*
20. Sinn des Identitätslosen ausführlich u sorg
21. fältig, aber auch fast formalistisch *behandelt.*
22. Von einer 3 ten Seite Wolzler(?) der Sch. Sistem [sic]
23. zu Hilfe kommen indem er es ähnlich wie
24. für das Kantische zur Antropologie zurück-
25. führen u damit mehr begründen wollte. Indessen
26. seine Wirksamkeit mehr einen polit. u relig.

[88r, 90r] a regîndit din temelii mistica religios-filosofică, într-altfel decît Schelling. Schematismul său de filosofie a naturii, dus pînă la capăt, este un joc cu formule şi analogii. Totodată, în privinţa acestei riguroase şi savante cercetări a naturii, el *a făcut însemnate descoperiri* pe tărîmul fiziologiei şi al morfologiei.

Iacob Wagner (născut la Würzburg pe Ulm). Profesor la Würzburg. Acesta caută să extindă sistemul lui Schelling, adică filosofia identităţii. El se străduia să caute pentru ea forma absolută. Era o minte formalistă. Identitatea ar consta în desfăşurarea de la unitate, prin temei şi temeiuri, prin doime şi treime, spre pătrime. În progresiunea potrivit căreia se mişcă orice gîndire, început, desfăşurare, aşteptare, îmbinare, teză, analiză, antiteză, sinteză. Aceasta constituie [pentru el] suprema istorie a lumii. Potrivit acestei scheme W. a tratat amănunţit şi cu grijă, dar totodată aproape *formalist*, toate părţile filosofiei în sensul lipsei de identitate.

Dintr-o a 3-a perspectivă Wolzler [este cel care s-a gîndit] să vină în ajutorul sistemului lui Schelling raportîndu-l, cum a făcut pentru cel kantian la antropologie, şi astfel să-l întemeieze mai solid. Totuşi înrîurirea sa

[Fila 90 v]

1. Ansichten als seiner phil. Bedeutung zu verdanken.
2. Weniger ein Schül[er] als ein Geistesverwandter ist
3. Franz B[a]ader 1769 geb[oren] 1841 gest[orben]
4. Ein bagabter Geist der sich nur aus der trüben
5. Atmosphäre der Mistik [sic] *u Scholastik herausge-*
6. arbeitet hat. Er sucht eine crist [sic] *Phil. Das*
7. Christ. fällt ihm aber mit dem Kath. zu-
8. sammen u so ist sein von vielen so sehr
9. bewundertes Sistem [sic] *doch am Ende nur eine*
10. neue Form mittelalterlicher Speculation. [sic]
11. Alles Wissen soll auf den Glauben, auf
12. ein Innewohnen Gottes im Menschen begründet
13. werden, zugleich kirchl. Autoritätsglaube.
14. Im Anschluß an Iac. Böhme u anderen Theo-
15. sophen wird die Dreieinigkeit deduzirt. [sic]
16. Die 3 Personen sind in B[öhmes] M[ysterium] in
17. Gott, das Prinzip der äußeren Offenbarung
18. beigegeben. An die kirch. Lehre von
19. der Weltschöpfung, dem Fall der Engel u
20. der Menschen knüpft sich eine Reihe mist[ischer] [sic]
21. Specul[ationen] [sic] *fürwelche wieder Iac. B.*
22. das Hauptvorbild ist. So ist einfach
23. die ganze Nebenbetrachtung rein
24. umgesehen, die Ur... ist in[2]

[90 v] se datorează mai mult vederilor sale politice şi religioase decît însemnătăţii sale filosofice.

Mai puţin un elev cît un spirit înrudit este Franz Baader, născut în 1769, mort în 1841... Un spirit înzestrat, care a ştiut să se desprindă din atmosfera tulbure a misticii şi scolasticii. El caută o filosofie creştină. Dar creştinismul coincide la el cu catolicismul, astfel că sistemul său, atît de admirat de mulţi, sfîrşeşte prin a fi *o nouă formă de speculaţie medievală*.

Orice cunoaştere urmează să fie întemeiată pe credinţă, pe sălăşuirea divinului în om, fiind totodată credinţă de autoritate bisericească.

În strînsă legătură cu Iacob Böhme şi alţi teosofi, se întreprinde deducţia Trinităţii. Cele 3 persoane sînt date, după *Misterium*-ul Böhme, în Dumnezeu, principiul revelaţiei exterioare. De doctrina bisericească a creaţiei lumii, a căderii îngerilor şi a omului se leagă o serie de speculaţii mistice, pentru care din nou Iacob Böhme oferă modelul. Astfel consideraţiile de ordin secundar ale lui Böhme, simplu revăzute *[iliz]*.

Fila 89 r, 91 r]

1. Folge der Sünde verstanden. Sie sollte nicht
2. wieder fehlen — die mech. Naturgesetze sind nach
3. B[öhme] Unnatur, die wahre Natur zeigt sich
4. erst im Wunder. So wie B. auch in der Etik [sic]
5. nur eine christ. Moral u in der Pol[itik] nur einen
6. christ. Staat gelten lassen, doch ist er(?) bes[onders]
7. allen Poeten gegen den fr. Liberal. eine

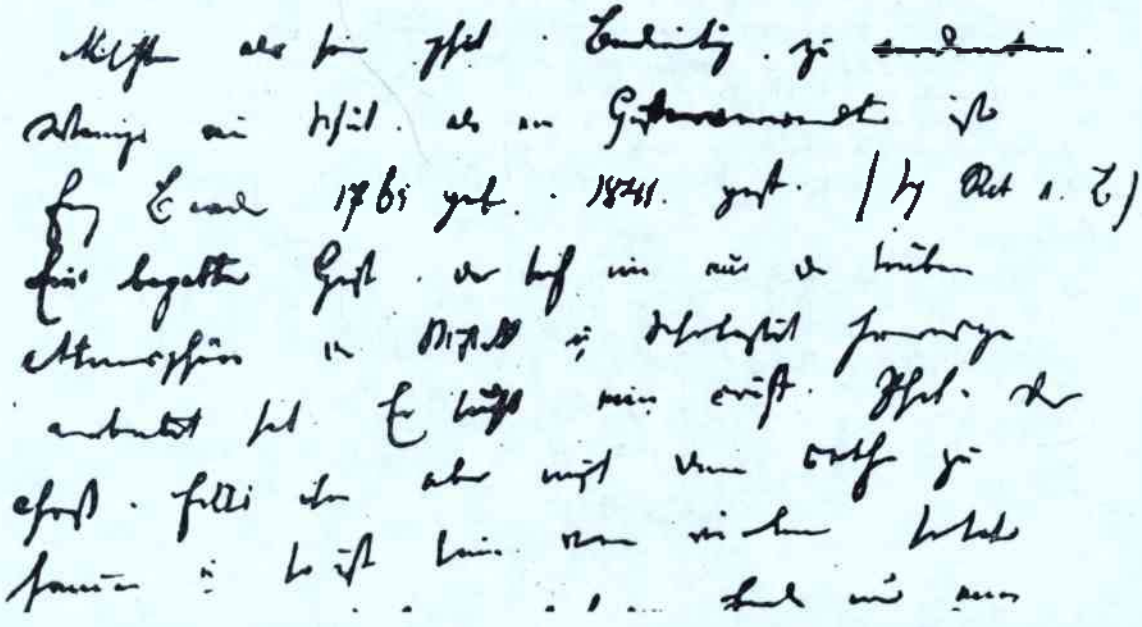
8. weit freisinnigere Natur, als man meinen
9. mochte, u das rein...[3]
10. Eine Reihe anderer Phil. verbindet Sch. philos. Idee
11. od....[4] *Standpunct* [sic] *dessen christ(?) Vertretter* [sic] *in*
12. jener Zeit Herbart(?) *mehr od. weniger mit den*
13. Gedanken u Auffassung[en] der Fichteschen
14. Wissenschaftslehre u anderen Elementen
15. der Zeitphil. Der Kreis der romant[ischen]
16. Schule: Novalis, Fr. Schlegel der
17. Philos[oph] zur Schule. In dieser ganzen Schule
18. die abs. Subjectivität [sic] *u ein dem*
19. Schell[in]gschen verwandten Panteismus [sic] *sich*
20. in eigenthümlicher [sic] *Weise um jene*
21. Vergötterung des gemeinten(?) Individuums
22. jene Überschwänglichkeit des Gefühls
23. welche im Leben des Menschen schwingt(?)
24. u jene Verachtung des gewöhnlich[en] Menschen
25. der platten u gemeinen...[5]
26. welche nur zu oft auch zur Vernichtung von Sitte
27. u Sittlichkeit.

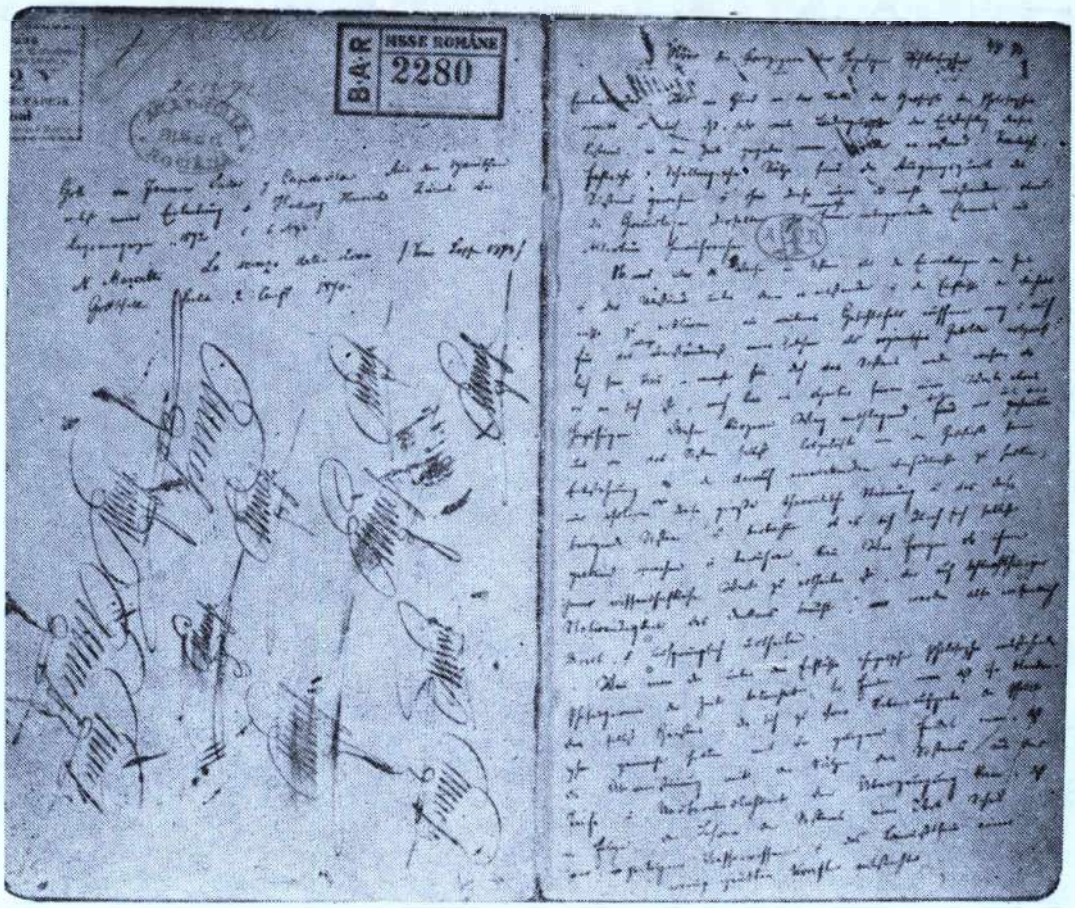
[Fila 91 r, 89r] S-a ivit ca urmare a păcatului. Ea nu trebuia să greşească din nou. Legile mecanice ale naturii reprezintă, după B[öhme], o Contranatură, adevărata natură se arată în miracol. Aşa cum B[öhme] acceptă în etică numai o morală creştină şi în politică numai un stat creştin, el este, altfel decît toţi poeţii, prin raport la liberalismul francez, o natură mult mai liber cugetătoare decît s-ar crede şi aceasta pur...

O serie de alţi filosofi leagă ideile lui Sch[elling] sau punctul său de vedere [general], al cărui reprezentant creştin în acea perioadă a fost Herbart(?) mai mult sau mai puţin cu ideile şi concepţiile doctrinei ştiinţei a lui Fichte şi cu alte elemente ale filosofiei timpului, precum şi cu cercul şcolii romantice: Novalis, Fr. Schlegel, filosoful şcolii. În întreagă această şcoală, subiectivitatea absolută şi un panteism înrudit cu cel al lui Schelling se ridică în chip deosebit la divinizarea individului despre care s-a vorbit, la exaltarea sentimentului, în viaţa omului, ca şi la desconsiderarea omului obişnuit, a platei şi comunei... care prea adesea [conduce] la distrugerea moravurilor şi a moralităţii.

(Transliterare şi traducere de Mariana PETRESCU)

1, 2, 3, 4, 5 — Cuvinte ilizibile.

237.157

ÎNSEMNĂRI DESPRE ISTORIE

ESTE CUNOSCUT INTERESUL LUI EMINESCU pentru istorie în perioada de formare intelectuală și faptul că la Universitățile de la Viena și Berlin a audiat cursuri de istorie referitoare la cele mai variate epoci și popoare. În semestrul de vară din 1873, cînd l-a audiat și pe Lepsius, poetul avea înscris în caietul său de student (păstrat la B.A.R.S.R., ms. 2255, p. 282) și cursul profesorului Droysen despre *Istoria mai nouă* (Neuere Geschichte), adică modernă. Eminescu a rezumat în fraze pregnante ideile din cursul ținut probabil în ziua de 5 iunie, cum îl datează el însuși. Textul acestui rezumat (ms. 2280, p. 3 v. și urm.) este reprodus mai jos cu litere latine și tradus.

După o introducere despre caracterul sumar și neprecis al izvoarelor privitoare la realitățile, evenimentele și numele oamenilor dintr-o perioadă nu prea îndepărtată, cum este aceea a războiului de treizeci de ani, Droysen, propunîndu-și să trateze evenimentele din următorii o sută cincizeci de ani, definește într-o largă perspectivă sensul păcii din Westfalia, în care religia a fost doar pretext, cauza reală fiind nevoia pentru Franța și Suedia de a îngrădi puterea Casei de Austria, care, deși dezbinată în două ramuri, tindea să continue hegemonia ei în Europa de pe vremea lui Carol Quintul. Această pace constituie baza viitoarei evoluții din Europa, iar pentru Germania a însemnat triumful particularismului și al fărîmițării. În limbajul textului, Coroana exprimă conducerea regatului sau regatul respectiv; cînd e vorba de „Cele două Coroane" opuse Casei de Austria, se înțelege Franța și Suedia, după cum e ușor de desprins din context. Prin «împotrivirea libertății» contra monarhiei în Franța se face aluzie la frondele din timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea.

G. PINTEA

Biblioteca Șnd. Filmol Bog.
SALA DE LECTURA

Neuere Geschichte

2280

Als einleitende Bemerkungen müsste man noch hinzufügen, dass beim Studium der Geschichte vergangener Zeiten, man oft verfährt wird bei Anhörung irgend eines angeführten Namens sich darunter ungefähr dasselbevorzustellen, was man sich heute darunter vorstellt, keineswegs aber das was zu jener Zeit der Name bedeutete u[nd] enthielt. Grösse u[nd] Macht sind Verhältnissbegriffe, sie bezeichnen die Machtstellung eines Staates zum andern, die an für sich doch so klein, für jenen Punkt in Zeit u[nd] Raum sehr bedeutend sein könnte. Können wir uns aber klare u[nd] genaue Vorstellungen über diese Zeiten machen? Keineswegs. Statistik u[nd] Staatswirtschaft sind lauter neue Wissenschaften, aus jene Zeiten haben wir in dieser Hinsicht nur dürftige Notats. So sind wir in die Lage gesetzt mit unbekannten Grössen operinen zu müssen, mit Vorstellungen, von denen wir nicht wissen wie leicht oder wie schwer sie in die Waagschale fallen. Wenn wir nur die Jetztzeit betrachten, können wir einen allgemeinen Fortschritt, langsamer od[er] rapider, aber dennoch immer u[nd] überall einen Fortschritt behaupten. Es wächst die Bevölkerung u[nd] der Wo[h]lstand, damit die allseitige Friction, die Beziehungen der Völker zwischen einander, u[nd] ausserdem wird über das alles Buch geführt, so dass wir so ziemlich mit sichere[n] u[nd] klarliegenden Dingen es zu thun haben. Von den 150 Jahren, von denen hier die Rede sein wird, haben alle diese Gesetze, die unter der heutigen Constallation der Verhältnisse gelten, nicht gegolten. Die Bevölkerungsziffer war nicht im Steigen sondern rükläufig gewesen. Bis zum friederizianischen Zeitalter sind keinerlei Fortschritte der Population zu sehen, sehr oft aber Rückschritte, ausserdem aber wurde darüber nicht Buch geführt, es existirte aber keine Populationistik. So z.B. könnte man aus dem Steuerbögen Frankreichs höchstens die Feuerstellen (fumuri) des Landes berechnen, auf die man ungefähr 5 Sentimes (?) setzte; jedenfalls unzuverlässig u[nd] nicht derart, dass man damit die Einwohnerzahl hätte berechnen können. Wir stehen also diesen Zeiten gegenüber ohne über die wesentlichen Befügnisse der praktischen Politik mehr zu wissen als wenig oder gar nichts. Darum sind die einschlägigen Nachrichten festzuhalten, zu beobachten u[nd] mit anderen zu subminiren.

Der Westphälische Friede

Derselbe erwächst aus dem Boden des 30 jährigen Krieges. Diese grosse Revolution hatte alle Staaten des abendländischen Europas in ihren Strudel hineingezogen, in allen Richtungen die europäischen Staaten u[nd] Völker volkommen verwandelt. Sie hat nun Kräfte ins Leben gerufen, die sich zu klären u[nd] Gestalt zu gewinnen suchen. Der erste Act des Abschlusses dieser grossen Bewegung ist der vestpfälische Friede; er wird von da an die allgemeine Grundlage des europäischen Völkerrechts, und ist der Unterbau für unsere Erörterungen.

1. Gesichtspunct. Nicht darum war er von allgemeiner Bedeutung, weil er etwa aus einem Congress sämmtlicher Mächte, aus dem europäischen Concert hervorgegangen wäre, wie etwa der Friedensschluss von Belle-Aliance. Viele von den europäischen Mächten haben nur secundärer Weise an dem Kriege theilgenommen, so die Republik Holland nur gegen Spanien, Dänemark gegen Schweden zu Gunsten des Hauses Osterreich, England hat zwischen Frankreich u[nd] dem Churfürsten von der Pfalz geschwankt; später war es selbst von seinen innere[n] Kämpfen in Anspruch genommen, Portugall erringt unter den Braganzas seine Unabhängigkeit, in Italien wieder waren nur einige Staaten in den Krieg gemischt, die Republik Wenedig gab den Protestanten Kriegssubsidien, der Papst wieder that nichts als schwankte zwischen dem Hause Osterreich u[nd] Frank-

Istoria mai nouă

Ca remarcă introductivă ar mai trebui adăugat că în studiul istoriei timpurilor trecute, la auzul unui nume citat eşti adesea tentat ca prin acesta să-ţi reprezinţi aproximativ ceea ce se înţelege prin el astăzi, iar nicidecum ceea ce a însemnat şi conţinut numele la vremea sa. Mărimea şi puterea sînt noţiuni relative, ele caracterizează poziţia de putere a unui stat faţă de altul, care oricît de mică ar fi în sine, ar putea fi, totuşi, foarte importantă în acel moment în timp şi spaţiu. Ne putem însă face reprezentări clare şi precise despre aceste timpuri? Nicidecum. Statistica şi economia naţională sînt toate ştiinţe absolut noi; nu avem din acea vreme, în această privinţă, decît însemnări sumare. Sîntem puşi astfel în situaţia să operăm cu mărimi necunoscute, cu reprezentări despre care nu ştim cît de uşoare sau cît de grele vor cădea în balanţă. Dacă tratăm numai despre timpul actual putem realiza, mai încet sau mai rapid, un progres, dar totuşi întotdeauna şi peste tot un progres. Creşte populaţia şi bunăstarea, (iar) prin aceasta fricţiunea, relaţiile dintre popoare şi în afară de aceasta se ţine şi evidenţa asupra tuturor acestora, aşa încît avem de-a face cu lucruri destul de certe şi lămurite. Pentru cei 150 de ani, despre care se va vorbi aici, n-au fost valabile toate aceste legi care sînt însă valabile pentru constelaţia de astăzi a raporturilor. Numărul populaţiei nu era (atunci) în creştere, ci în descreştere. Pînă în epoca fridericiană nu s-au putut vedea nici un fel de progrese ale populaţiei, foarte adesea însă regrese; pe lîngă aceasta, nu s-a ţinut nici o evidenţă a faptului; de fapt nu exista o ştiinţă a populaţiei. Aşa, de exemplu, din rolurile de impunere ale Franţei s-ar putea calcula cel mult fumurile ţării, care erau impuse cu aproximativ 5 centime [?], în orice caz nesigure şi nu de aşa natură încît pe baza lor să se poată calcula numărul locuitorilor. În faţa acestor timpuri stăm deci fără să ştim despre atribuţiile esenţiale ale politicii practice mai mult decît puţin sau absolut nimic. De aceea trebuie informaţiile clare şi comparate cu altele.

Pacea din Westfalia

Acelaşi lucru rezultă din condiţiile războiului de treizeci de ani. Această mare revoluţie a antrenat în vîrtejul ei toate statele Europei occidentale, prefăcînd cu desăvîrşire în toate sensurile statele şi popoarele europene. Ea a dat acum viaţă unor forţe ce caută să se limpezească şi să capete formă. Primul act al încheierii acestei mari mişcări e Pacea westfalică; prin aceasta ea devine baza generală a dreptului ginţilor europene şi constituie temelia discuţiilor noastre.

Primul punct de vedere. Ea a avut importanţă generală nu fiindcă ar fi rezultat cumva dintr-un congres al tuturor puterilor, dintr-o concertare europeană, ca încheierea păcii de la Belle-Alliance. Multe dintre puterile europene au luat parte doar în mod secundar la război, astfel Republica Olanda numai contra Spaniei, Danemarca contra Suediei, în favoarea Austriei; Anglia oscilase între Franţa şi Prinţul Elector al Palatinatului, (iar) mai tîrziu fu solicitată de propriile sale lupte interne; Portugalia îşi obţinu prin luptă independenţa sub (dinastia) Braganza; în Italia de asemenea se amestecară în război numai unele state, Republica Veneţia dădu subsidii de război protestanţilor; la rîndul său, papa nu făcu nimic altceva decît să oscileze între Casa de Austria şi Franţa. N-a fost deci un război general. Pacea fu încheiată astfel la Osnabrück şi Münster, şi anume la Osnabrück între Coroana Suediei, la Münster

reich. Es war also nicht allgemeiner Krieg. Der Friede wurde nun in Osnabrück u[nd] in Münster geschlossen, u[nd] zwar in Osnabrück zwischen der Krone Schweden, in Münster zwischen der Krone Frankreich u[nd] dem Hause Österreich. Auch spanische gesandten waren dort aber stifteten mit Holland eine Specialsonderstractat der nicht in das allgemeinen Friedensinstrument aufgenommen wurde. So hat Spanien noch 10 Jahre lang den Krieg gegen Frankreich fortgesetzt. Von beiden [ilizibil] *Theilen wurden die Mächte mithereingezogen, welche im Frieden miteingeschlossen sein sollten. De r Act* a pacificatione *schliesst einerseits: Savoyen, England, Dänemark, Polen, Lotringen u[nd] Spanien, andererseits von Seiten der beidem Kronen, Portugall, Herzogtum Schleswig, die Schweiz, Moskau, Wenedig. So waren ungefähr alle christlischen Staaten Europas in dem Frieden miteinbegriffen.*

2. Gesichtspunkt. *Wesentlich ist der Friedenstractat eine Verständigung zwischen Österreich u[nd] den beiden Kronen. Die beiden Kronen sollten dem deutschen Hause Österreich den Friedem gewähren, mit der Bedingung dass es sich von Spanien trennen solle. Eingegangen wäre Österreich darauf nicht wenn es nicht seine eigenen Erbländer bedroht gesehen hätte. Dieser Krieg wurde nicht um der Religion willen geführt. Die religiöse Frage mag oft miteinbegriffen haben — geführt wurde er um der Macht Österreichs u[nd] ihrer Übermacht Schranken gesetzt werden. Es war die Frage ob das Haus Österreich Europa beherrschen soll oder nicht. Seit Karl Verstand der Gedanke der Monarchie. Die Monarchie bedeutete damals die Macht u[nd] das Reich Karls V, die herrschende Macht über die Christenheit. Als mit dem Tode des Kaisers das Haus sich in zwei Linien getrennt hatte, konnte den Versuch zur Ausführung dieser Idee verschieben aber nicht aufheben. Da aber seit Ferdinand II König von Böhmen gewordem war schlossen sich die beiden Linien aufs innigste aneinander um die Macht ihres Hauses auf den Gypfelpunct zu bringen, die Herrschaft des römischen Kaisers, unter Begründung des heiligen Reiches über ganz Europa zu verbreiten.*

Diese Gefahr steht Europa gegenüber mit dem Beginn des 30 jährigen Krieges. — Die vereinte Macht Spaniens hat zu seiner Disposition die reichsten Länder Europas u[nd] der Welt. Die Lombardei, die 17 Provinzen der Niederlande, die beidem Indien, Portugall u[nd] mit denselben hatten sie die ostindische Macht Portugalls ererbt, das edle Metall Amerikas u[nd] die unermesslichen Colonialwarem Ostindiens, so dass Bacon von Verulam sich veranlasst findet Spanien die grösste Macht der Welt wäre. Ausserdem besass Spanien die gewältigste Kriegsmacht mit vollkommnen ausgebildeten stehendem Heer, das ihm gestattete in Flandern eine Besatzung von 40.000, in Niederland eine von 15.000 zu halten. Die Armada Spaniens erhob sich auf 120.000 M[ann] Fussvolk u[nd] 20.000 Reiter; ein Königsheer, wie sie alle christlichen Staaten nicht zusammenzubringen vermochten. Die ungehenere Flotte von 24 Gallionen u[nd] 80 Galeren, ausserdem hatte es Reichtum genug um diese Macht in jedem gegebenen Falle noch zu verstärken. Diese Macht umspannte Frankreich von 4 Seiten. Im Süden hatte es Italien, im NO. Deutschland. Ausserdem besass Spanien im Süden Frankreichs Lusignan u[nd] Burgund, in Norden die Niederlande bis zur Saône. Das deutsche Haus Österreich bedrängte Frankreich im NOstens, die Elsass gehörte dem Kaiser u[nd] Lotringen war Reichsland. Also Frankreich war von allen Seiten eingekreist u[nd] recht eigentlich gefährdet. Nächst Frankreich war Schweden gefährdet; denn die alte Linie der Wasas, welche die polnische Krone trug, machten fort u[nd] fort gegen Gustav Adolph ihren Anspruch auf die schwedische Krone geltend — sie behaupteten, wie es auch wirklichlich war, die legitimen Könige Schwedens zu sein, u[nd] wirklich war eigentlich Gustav Adolph ein Uzurpator in Schweden. Sie hatten wol die ewangelische Religion zu Gunsten der Katholischen der Krone Polens zulieb renegirt, sie wurden aber in Rom u[nd] in Madrid für die legitimen Könige Schwedens angesehen. Die grossen maritimen Pläne des deutschen Hauses Österreich bedrohte Schweden allen Ernstes, ausserdem war der Einwand gegen Gustav Adolph gefährlich, zu jener Zeit (wegen) der Illegimität. Die pläne Spaniens den baltischen Handel zu vernichten, die Ostsee in seiner Macht zu bekommen, diese Mutter aller Com-

între Coroana Franței și Casa de Austria. Fuseseră acolo și trimiși spanioli, au încheiat însă cu Olanda un tratat de pace separat special ce n-a fost preluat în instrumentul general al păcii. Astfel, Spania a mai continuat timp de zece ani războiul contra Franței. Ambele părți au atras puterile ce urmau să fie incluse în pace. Actul *a pacificatione* include, pe de o parte Savoia, Anglia, Danemarca, Polonia, Lorena și Spania; (iar) pe de altă parte, din partea celor două Coroane, Portugalia, Principatul Schlesswig, Elveția, Moscova, Veneția. Astfel fură incluse în pace aproximativ toate statele creștine ale Europei.

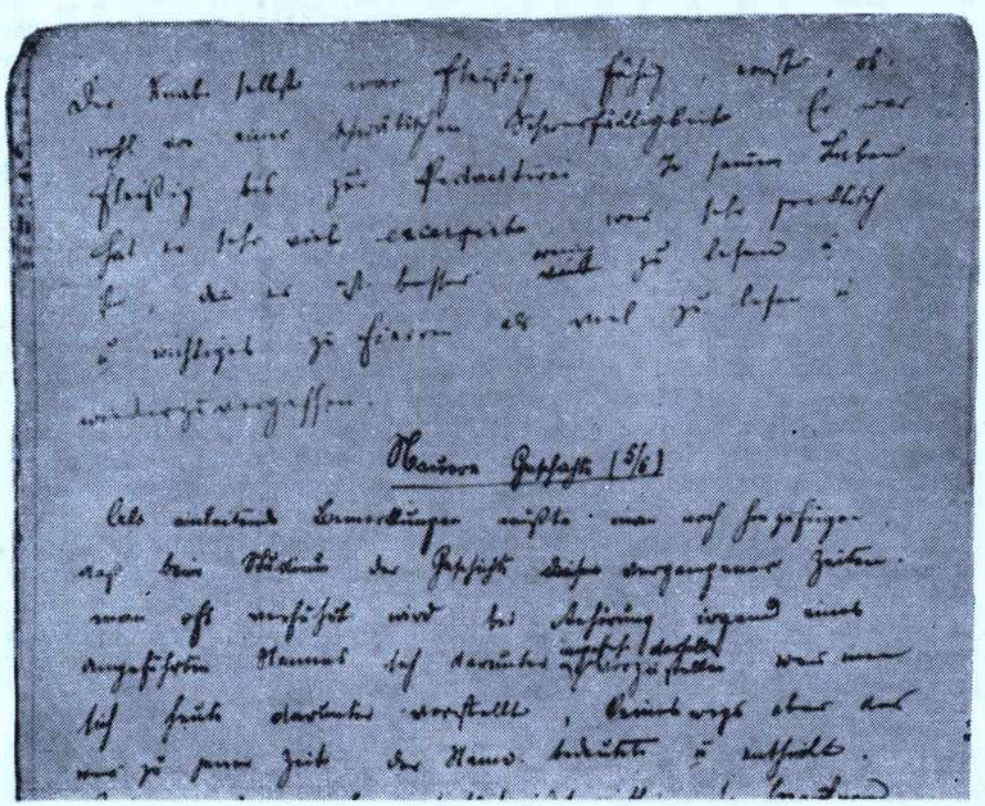
Al doilea punct de vedere. În esență tratatul de pace era o înțelegere între Austria și cele două Coroane. Cele două Coroane trebuiau să acorde pace Casei de Austria germane, cu condiția ca aceasta să se despartă de Spania. Austria n-ar fi consimțit la aceasta dacă nu s-ar fi văzut amenințată în propriile sale țări ereditare. Războiul acesta n-a fost purtat de dragul religiei. Chestiunea religioasă fusese adesea menționată, dar (războiul) a fost purtat pentru a pune limite puterii Austriei și supraputerii ei. Era chestiunea dacă Casa de Austria trebuie să domine Europa sau nu. Începînd de la Carol V se născu ideea monarhiei. Monarhia însemna atunci puterea și imperiul lui Carol V, puterea dominantă peste creștinătate. Cînd prin moartea împăratului, dinastia se separase în două ramuri, încercarea de a realiza această idee putea fi amînată dar nu anulată. De cînd însă Ferdinand II devenise rege al Bohemiei, cele două ramuri se legară în modul cel mai intim între ele, pentru a duce la apogeu puterea Casei lor, pentru a extinde dominația împăratului roman, cu motivarea Sfîntului Imperiu, peste întreaga Europă.

În fața acestei primejdii se găsea Europa la începutul războiului de treizeci de ani. Puterea reunită a Spaniei avea la dispoziția sa cele mai bogate țări ale Europei și ale lumii. Lombardia, cele 17 provincii ale Țărilor de Jos, amîndouă Indiile, Portugalia și cu acestea moșteniră puterea din India de est a Portugaliei, metalul prețios al Americii și incalculabilele mărfuri coloniale ale Indiei răsăritene, astfel încît Bacon de Verulam s-a văzut determinat (să spună) că Spania ar fi cea mai mare putere a lumii. Pe lîngă aceasta, Spania mai poseda cea mai puternică forță militară, cu o armată permanentă desăvîrșit instruită, care îi permitea să țină trupe de ocupație în Flandra de 40000, în Olanda de 15000 oameni. Armada Spaniei se ridica la 120000 infanteriști și 20000 călăreți; o armată regală cum nu puteau să reunească toate (celelalte) state creștine. Uriașa flotă de 24 galioane și 80 galere; în afară de aceasta, avea suficientă bogăție să întărească, în orice moment, și mai mult această putere. Această putere înconjura Franța din patru părți. În sud avea Italia, în nord-est Germania. Pe lîngă aceasta Spania stăpînea în sudul Franței Lusignan și Burgundia, în nord Țările de Jos pînă la Saône. Ramura germană a Casei de Austria amenința Franța în nord-est, Alsacia aparținea împăratului, iar Lorena făcea parte din Imperiu. Franța era deci încercuită din toate părțile și în fapt foarte periclitată. După Franța era periclitată și Suedia; căci vechea ramură a familiei Vasa, care purta coroana Poloniei, își susținea în continuare pretențiile la coroana Suediei, împotriva lui Gustav Adolf, — ei afirmau că sînt, cum și erau cu adevărat, regii legitimi ai Suediei; și în realitate Gustav Adolf era, propriu-zis, un uzurpator în Suedia. Desigur, de dragul coroanei polone ei renegaseră religia evanghelică, în favoarea celei catolice, dar la Roma și Madrid erau considerați ca regi legitimi ai Suediei. Marile planuri maritime ale ramurii germane a Casei de Austria amenințau foarte serios Suedia; pe lîngă aceasta, obiecțiunea contra lui Gustav Adolf era primejdioasă în vremea aceea din cauza nelegitimității. Planurile Spaniei de a distruge comerțul din Marea Baltică, punînd stăpînire pe Marea Baltică, această mamă a tuturor comerțurilor, cum i se spunea odinioară, aveau cea mai bună perspectivă de a reuși. Voiau să-i lovească pe olandezi și Țările de Jos, la rădăcină, în comerțul lor. Acest comerț voia să-l distrugă Casa Imperială. Franța și Suedia făcură totul pentru a trezi opoziția contra Casei de Austria. S-au adresat chiar și

merzien, wie man sich damals ausdrückte, hatten grösste Aussichtem zum Gelingen. Sie wollten die Hollender u[nd] Niederländer an das Wurzel, an ihren Handel fassen. Diesen Handel will das Kaiserliche Haus zu Grunde richten. Frankreich u[nd] Schweden setzten alles daran die Opposition gegen das Haus Österreich zu erwäcken. Selbst an den Fürsten von Siebenbürgen u[nd] an die hohe Pforte richteten sie sich, um die Freunschaft u[nd] den Abfahl von den Krone Spanien zu schüren. Beide Kronen mit Holland im Bunde suchten auch die Opposition im Reiche zu erwäcken. Das stärkste Element für derlei Unruhen war das ewangelische Bekenntniss, das zweitstärkste die territoriale Autonomie. Die Kronen versprachen die Freiheit des ersten, die Garantierung des zweiten. Mit alle dem würden die beiden Kronen nicht zum Ziele gekommen sein, wenn die 2 Linien des Hauses Österreich festzusammengehalten hätten.

Aber die Österreichische Linie musste auf einem schon eingeschlagenen Wege beharren, obwol selbst Spanien und sicher nicht aus Toleranz eine Nachgabe angesichts der Ewangelischen anrieth. In Wien war man zu weit gegangen um noch rückwärts gehen zu können; die vielen Ewangelischen in den Erblanden, die niedergeworfen und mit Gewalt zum Catolizismus gepresst wurden, machten eine Revolution in Böhmen befürchten. Je mehr man in Österreich eindrang, desto mehr war dieses zur Offensive gezwungen, so dass es in seinem eigenem Land am schwächsten war; es konnte also nicht mehr tolerant sein nachdem was geschehen war. Da Spanien mit Holland Frieden geschlossen, um seine ganze Macht gegen Frankreich richten zu können, da wieder in dem letzteren durch die Auflehnung der Libertät gegen die Monarchie die Gefahr u[nd] Unsicherheit im Innere eine imminente wurde, so gestand es dem Kaiser diesen Frieden zu. Schweden aber, das durch den Friedenschlass Spaniens sich sehr gunstig gestellt sicht zieht von diesem Friedenschluss den grössten Gewinn.

3. Gesichtspunkt. *Der ganze westfällische Friede war eine Feststellung über Deutschland in kirklicher, territorialen u[nd] reichsrechtlicher Hinsicht. Es war eine Verständigung über die Reichsverhältnisse zwischen zwei Kriegsführenden Mächten. Es schloss nicht der Kaiser als solcher, nicht das Reich als solcher den Frieden, sondern jeder Stand als solcher u[nd] für sich.*

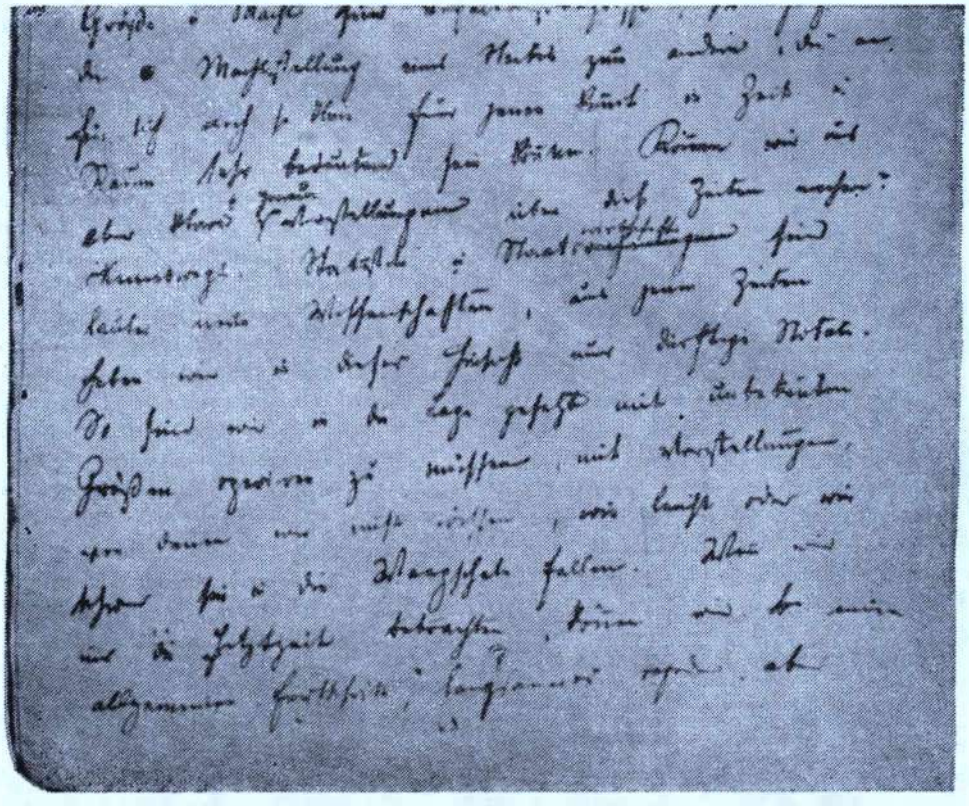
Principelui Transilvaniei şi Înaltei Porţi pentru a le strica prietenia şi a le îndepărta de coroana Spaniei. Ambele Coroane au căutat, în alianţă cu Olanda, să trezească opoziţia din sînul Imperiului. Cel mai puternic element pentru astfel de tulburări era confesiunea evanghelică, iar al doilea, foarte puternic, era autonomia teritorială. Coroanele promiseseră libertatea primei şi garantarea celei de a doua. Cu toate acestea, cele două Coroane n-ar fi ajuns la ţintă, dacă cele două ramuri ale Casei de Austria ar fi fost ferm unite.

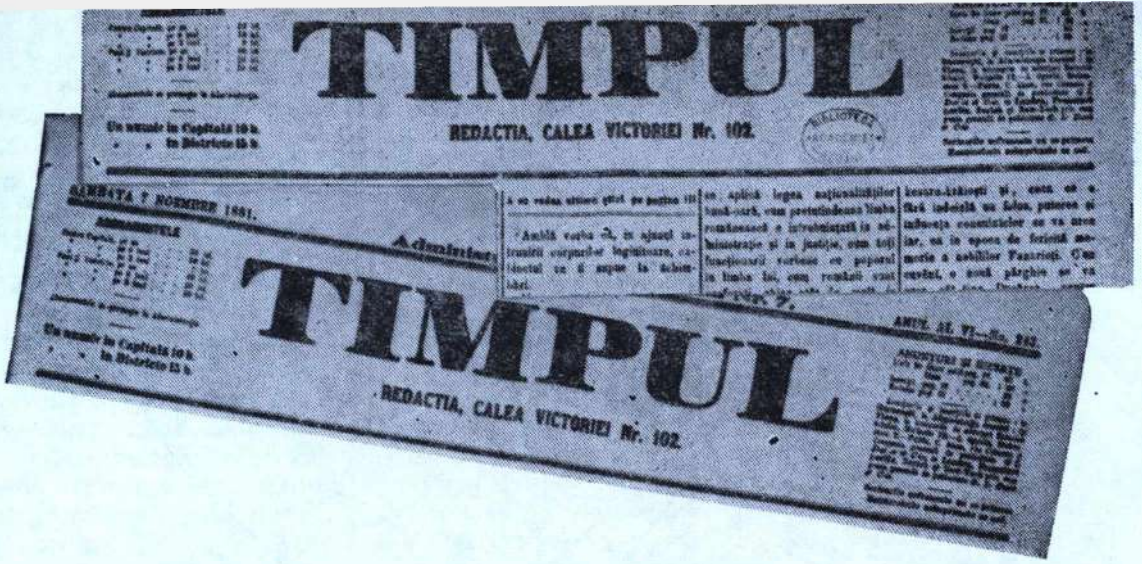
Dar ramura austriacă trebuia să persiste pe drumul pe care pornise deja, deşi însăşi Spania consiliase, desigur nu din (spirit de) toleranţă, să cedeze faţă de evanghelici. La Viena se mersese prea departe pentru a mai putea reveni; numeroşii evanghelici din Ţările Ereditare, care fuseseră învinşi şi constrînşi cu forţa (să treacă) la catolicism, făceau să existe teama unei revoluţii în Bohemia. Cu cît se pătrundea mai adînc în Austria, era cu atît mai mult constrînsă la ofensivă, încît în propria ei ţară era mai slabă; nu mai putea fi deci tolerantă după cele ce se întîmplaseră. Deoarece Spania încheiase pace cu Olanda pentru a-şi putea îndrepta întreaga forţă contra Franţei, iar cum, pe de altă parte, în aceasta din urmă primejdia şi nesiguranţa, datorate revoltei pentru libertate contra monarhiei, deveniră iminente, Franţa se învoi la această pace cu împăratul.

Suedia, care se vedea într-o poziţie foarte favorabilă prin pacea cu Spania, trage cel mai mare cîştig din această încheiere a păcii.

Al treilea punct de vedere. Întreaga pace westfalică a fost o fixare a Germaniei în privinţa bisericească, teritorială şi a constituţiei imperiale. A fost o înţelegere între două puteri beligerante cu privire la condiţiile din Imperiu. Pacea n-a încheiat-o împăratul ca atare, nici Imperiul ca atare, ci fiecare stare ca atare şi pentru sine.

(Versiunea românească: G. PINTEA)

«CESTIUNEA DUNĂRII» și suveranitatea națională

COMISIA DUNĂREANĂ CU SEDIUL LA Galați, instituită prin tratatul de la Londra din 1871, urma să fie reînnoită în aprilie 1883. Cucerirea independenței obligă însă marile puteri să accepte ca să facă parte din ea și România, țară riverană. Tratatul de la Berlin stipulează elaborarea unui *Regulament de navigație* de la Porțile de Fier pînă la Galați. Problema aceasta preocupă marile puteri și cu deosebire Imperiul austro-ungar, care stăruia pentru formarea unei Comisii mixte, prin ocuparea președinției de delegatul ei, cu vot preponderent. Imperiul austro-ungar era susținut de Camille Barrère, delegatul francez în Comisia dunăreană. *Regulamentul de navigație* este supus dezbaterii reprezentanților marilor puteri întruniți la Londra în martie 1883. Propunerile României sînt respinse și se primesc cele ale delegatului francez (T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925, pp. 175—205). Deși nu era stat riveran, Imperiul austro-ungar pretindea să aibă cuvînt hotărîtor în Comisia dunăreană, fapt care prejudicia grav suveranitatea națională a României, Serbiei și Bulgariei. Pretențiile imperiului vecin determină dezbateri aprinse în Adunarea deputaților și Senat, precum și în presă.

Eminescu publică în „*Timpul*", în noiembrie-decembrie 1881, o serie de editoriale *[Îmbla vorba]; [Cestiunea Dunării]; [Adunările legiuitoare se vor afla]; [Dacă inima adversarilor]; [Nu putem ști]; [„Le Nord" scri [Deși cestiunea Dunării]*, dintre care numai cîteva sînt incluse în edițiile din publicistica sa.

Eminescu condiționează menținerea de bune raporturi între România și Curtea din Viena de recunoașterea, de către aceasta, a suveranității noastre în chestiunea dunăreană și de acordarea de drepturi românilor din provinciile de sub stăpînirea sa. Eminescu învinuia guvernul liberal de duplicitate în chestiunea dunăreană și-l suspecta pe V. Boerescu, ministrul nostru de externe, de înțelegeri secrete, prin care făcea concesii Curții din Viena. Presa liberală îndreaptă atacuri violente împotriva poetului pentru aceste supoziții. Stările reale de lucruri nu pot fi tăinuite multă vreme și I. C. Brătianu, șeful guvernului liberal, se vede silit să-l înlocuiască pe V. Boerescu cu E. Stătescu la conducerea Ministerului de Externe.

Chestiunea dunăreană ajunge, în mai 1882, în dezbaterea Adunării deputaților și a Senatului. M. Kogălniceanu rostește, la 1 și 2 mai 1882, un amplu discurs, căruia Eminescu îi face loc în

[În discursul ţinut la 1 mai...]

2264

[292 r.] În discursul ţinut la 1 mai în Adunarea deputaţilor, d. Kogălniceanu a constatat din nou că, încă de la 26 februarie (10 martie), d. V. Boerescu adresase reprezentanţilor României din străinătate o circulară, prin care le zicea că toate puterile au primit comisiunea mixtă [1].

Ei bine, nu era exact [2].

S-a văzut în urmă că nu numai puterile nu primiseră [3] Comisiunea mixtă, dar o respinseseră. D. V. Boerescu afirmase [4] ceva inexact, dăduse o informaţie lunecoasă [5] reprezentanţilor României, pentru a-i [6] face să lunece ei înşii [7] pe terenul anteproiectului. « Toate puterile s-au şi rostit în favoarea Comisiunii mixte şi *a întrării Austriei în această comisiune* — zicea d. Boerescu —. Astfel fiind, noi am rămînea *izolaţi*, dacă am stărui în opiniunea, emisă în sînul comisiunii europene de către delegatul nostru. Sîntem dar în plecare a *adera la rîndul nostru la formarea comisiunii mixte* şi a intra aşa în acord cu celelalte state ».

[293 r.] Toate acestea erau din cuvînt în cuvînt inexacte. Fără de a respinge pe faţă cererile Austriei unele din [8] puteri erau adînc nemulţumite de atitudinea şovăitoare a guvernului român şi-l suspectau a fi, pe sub mînă, în înţelegere cu Viena. Pe cînd reprezentanţii noştri din străinătate încercau cu bunăcredinţă [9] să pledeze în favorul drepturilor ţării, miniştrii străini le rîdeau [10] în faţă, presupuind că aceste vulpi orientale, după ce [11] ştiau de înţelegerea cu Viena, voiau să-şi dea aerul de-a protesta în contra pretenţiilor austriace şi spre a amăgi [12] c-un cusur subţire puterile apusene şi pe Rusia mai cu seamă. De exces de sinceritate Europa ş-aşa nu ne-a crezut nicicînd capabili [13]; secta etnică ce ne guvernează a îngrijit de patruzeci de ani

---

[1] *că toate puterile au primit comisiunea mixtă*, încercuite cu creionul negru şi albastru.
[2] Scris deasupra; iniţial: *adevărat*, şters.
[3] Urmează: *com*, şters.
[4] *afirmase*, scris deasupra; iniţial: *afirmase*, şters; reluat deasupra, şters.
[5] Scris deasupra; iniţial: *falsă*, şters.
[6] Urmează: *induce în eroare şi*, şterse.
[7] *ei înşii*, scrise deasupra.
[8] *unele din*, scrise deasupra; iniţial: *cele mai multe dintre*, şterse.
[9] *cu bunăcredinţă*, scrise deasupra.
[10] Urmează: *cu milă în obraz*, şterse.
[11] Urmează: *pe sub mînă*, şterse.
[12] *spre a amăgi*, scrise deasupra; iniţial: *pentru a trage pe sfoară*, şterse.
[13] Urmează: *d-alde C. A. Rosetti*, şterse.

---

coloanele „*Timpului*“, cîteva zile mai tîrziu (publicat îndată şi în broşură: *Cestiunea Dunării*. Discursuri rostite în şedinţa Camerei deputaţilor din 1 şi 2 mai 1882, Bucureşti, 1882). M. Kogălniceanu dezvăluie, pe bază de documente, duplicitatea guvernului liberal în chestiunea dunăreană şi-l denunţă pe V. Boerescu pentru înţelegeri secrete cu Curtea din Viena, prin care aducea prejudicii suveranităţii noastre naţionale.

Cele trei articole pe care le transcriem din manuscrisul *2264* au în vedere aceste evenimente politice. Supoziţiile ce le făcuse Eminescu în editorialele din 1881 se confirmau, spre marea sa părere de rău. Se explică astfel de ce poetul îşi punea speranţele în patriotismul lui M. Kogălniceanu şi-i aducea laude, deşi făcea parte din Partidul liberal. Bineînţeles, ideile lui Eminescu poartă pecetea teoriei sale — discutată în literatura de specialitate — referitoare la «pătura suprapusă» din conducerea ţării. Argumentarea este, însă, aici, mai echilibrată decît în altă parte.

D. VATAMANIUC

încoace [14] ca şi românilor [15] să le iasă în străinătate reputaţia de care nainte aveau [16] a se bucura numai consîngenii d-lui C. A. Rosetti [17].

[294 r.] Astăzi d. Stătescu afirmă cu aceeaşi gravitate, pe care şi-o dădea [18] d. V. Boerescu că toate puterile au aderat la propunerea Barrère [19].

Oare după ce afirmarea celui întîi ministru al cabinetului Brătianu s-a dovedit a fi, nu numai inexactă dar poate [20] cu *intenţie* [21] inexactă [22] afirmarea celui de-al doilea [23] să fi meritînd mai multă crezare?

D. Stătescu ne zice în adevăr [24]: «Nu ţin la eticheta lucrului, cît la lucru chiar. Dacă eticheta a devenit odioasă şi este o sperietoare atît de mare, încît ar fi destul s-o aplice cineva asupra unui lucru bun, pentru ca el să devie neacceptabil; ei bine, putem să modificăm eticheta. *În loc de comisie mixtă s-o numim comisie de supraveghere*».

Cînd prin [25] urmare d. Stătescu declară a ţinea atît de mult la Comisiunea mixtă a propunerii Barrère, încît puţin [i]i pasă cum ar chema-o [26] numai Comisiune mixtă să fie *[295 r.]* oare să nu fim în drept a repeta acuzarea ce-o face d. Kogălniceanu, că d. ministru de externe nu se poate degaja de actele predecesorului său? [27]

Faţă c-o asemenea [28] împrejurare [29] şi cu faptul, că guvernul actual departe de-a voi să apere Dunărea, a spus chiar inexactităţi [30] reprezentanţilor din străinătate [31], ce [32] sfat mai poate da ţara [33], care să nu fie un pericol de-a încăpea pe mîna relei credinţe? Dar o notă analogă cu cea de la 26 februarie 1881 e în stare a răstălmăci şi a falsifica votul cel mai clar şi mai hotărît; în stare a obliga ţara la lucruri pe care ea nici de gînd n-a avut să le conceadă; în stare, c-un cuvînt, să substituie o politică străină [34] şi interese străine, vederilor ţării şi intereselor noastre.

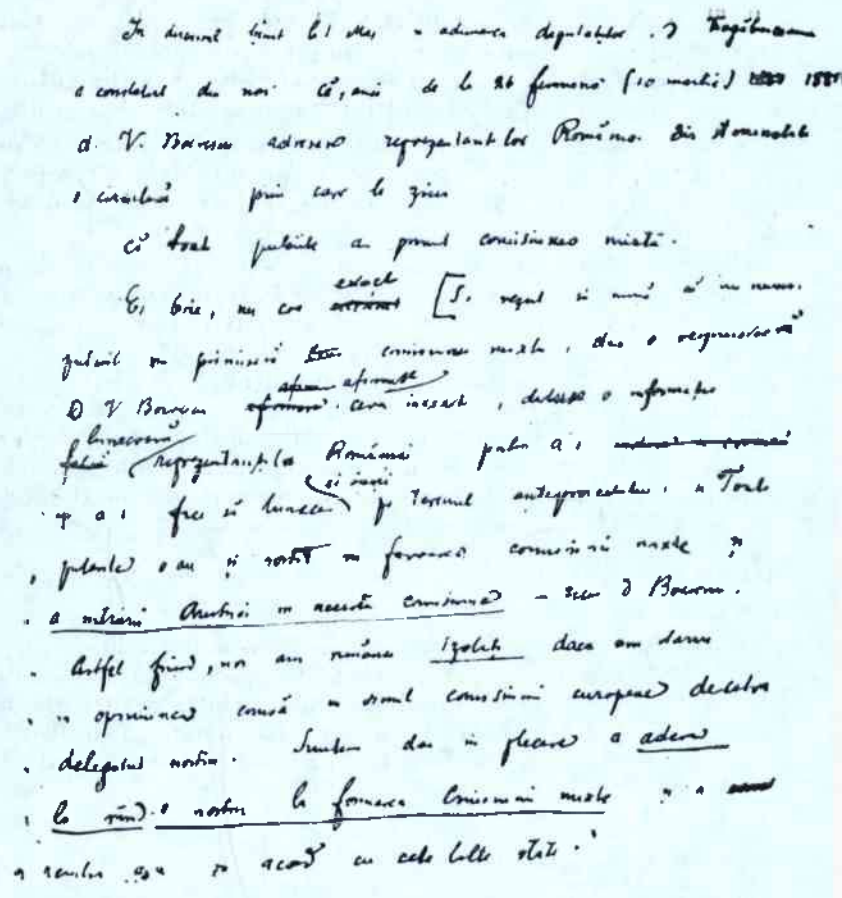
Trăim în epoca suplantării [35] generale.

[296 r.] Precum poporului românesc [36] i se substituie pe aceeaşi expresie [37] geografică Caradalele şi [38] străinii în genere [39], tot astfel interesului nostru naţional i se substituie propunerea Barrère şi vederile [40] Austriei. Lucrul nu e decît firesc şi în ordinea deca-

---

[14] *încoace*, scris deasupra; iniţial: *şi mai bine, ce în străinătate să le iasă*, şterse.
[15] Urmează: *numele pe care înainte-l aveau numai grecii*. În continuare o frază cu cuvinte ilizibile privind înţelesul cuvîntului *grec* în franceză.
[16] *aveau a se bucura numai consîngenii d-lui C. A. Rosetti*, scrise vertical, în marginea din stînga. Textul poartă indicaţia F şi-l înlocuieşte pe cel menţionat în nota anterioară şi anulat.
[17] Urmează, scris tot vertical: *Oricine ştie ce înţeles figurat i se dă în franţuzeşte vorbei «grec»*, şterse.
[18] *gravitatea pe care şi-o dedea*, scrise deasupra; iniţial: *greutatea cu care afirma*.
[19] *toate puterile au aderat la propunerea Barrère*, încercuite cu creion negru şi albastru.
[20] Scris deasupra.
[21] Urmează: *falsă*, şters.
[22] Urmează: *pentru a face interesele unei puteri străine*, şterse.
[23] Urmează: *meritînd mai multă crezare*, şterse.
[24] *într-adevăr*, scrise deasupra; iniţial: *într-un suflet*, şterse.
[25] Scris deasupra.
[26] Urmează: *[ilizibil] chiar «Madam Donau» precum a botezat-o [ilizibil] bucureştean*, şterse.
[27] *nu se poate degaja de actele predecesorului său?*, subliniat cu creion negru şi încercuit cu creion albastru.
[28] Urmează: *împrejurarea*, şters.
[29] Urmează: *faţă*, şters.
[30] Scris deasupra: iniţial: *neadevăruri*, şters.
[31] Urmează: *[cuvinte ilizibile] pe terenul concesiilor*, şterse.
[32] Urmează: *poate să*, şterse.
[33] Urmează: *ce voi mai poate*, şterse.
[34] Urmează: *celei*, şters.
[35] Iniţial: *suplantaţiunii*; corectat: *suplantării*.
[36] Urmează: *i se implantează şi*, şterse.
[37] *pe aceeaşi expresie geografică*, scrise deasupra.
[38] Urmează: *toţi*, şters.
[39] *în genere*, scrise deasupra.
[40] Scris deasupra; iniţial: *interesele*, şters.

denţei noastre [41]. Această [42] substituire, acest *qui pro quo* formează chiar obiectul zilnicei bucurii a *Pseudo-Românului* [43].

Ce rămîne însă [44] de făcut decît [45] de-a exprima pur şi simplu absoluta neîncredere într-un guvern, care prin neadevăruri, spuse în favorul unei puteri [46] străine, a încercat să compromită cu intenţie, dacă n-a şi izbutit a compromite, cestiunea Dunării? Ce rămîne [47] de făcut faţă c-un [48] guvern, care, înainte de toate e de *rea credinţă?*

El vine şi strigă: «Arde casa! Ce sfat îmi daţi?» Sfatul ar fi să ia apă s-o stingă, dar aceasta le-ar da cel ce nu ştie cu cine are a face. Individul ce strigă: «Arde!» n-are în cazul nostru [49] nevoie *[297 r.]* de nici un sfat [50], el singur a pus foc casei şi dacă, naiv şi de bună credinţă, i-ar da consiliul [51] să toarne apă [52], el se va preface că te ascultă cu cea mai mare grabă, dar va turna... untdelemn. Ce sfat i se poate [53] da omului în care n-ai încredere şi care-a dovedit în mod irecuzabil că nici o [54] merită? Doar acela [55] să scape lumea de el înainte de toate; apoi vom vedea ce e de făcut.

---

[41] Urmează: *naţionale şi de stat*, şterse.
[42] Urmează: *substitu*, şters.
[43] Urmează: *ce bucurie pe el că partidul*, şterse.
[44] Scris deasupra; iniţial: *în adevăr*, şterse.
[45] Scris deasupra: iniţial: *încît*, şters.
[46] Scris deasupra: iniţial: *puteri*, şters.
[47] Urmează: *în adevăr*, şterse.
[48] *c-un*, scrise deasupra.
[49] *în cazul nostru*, scrise deasupra.
[50] Urmează: *căci*, şters.
[51] Scris deasupra; iniţial: *sfatul*, şters.
[52] Urmează: *în foc*, şterse.
[53] Urmează: *da*, şters.
[54] *nici o*, scrise deasupra; iniţial: *n-are*, şterse.
[55] *Doar acela*, scrise deasupra; iniţial: *Sfatul să se spînzure*, şterse.

Dar se-nțelege că acest sfat nu le place roșilor. Cînd le [56] spunem vorba ce Shak[e]speare [57] pune uneori [58] în gura persoanelor sale [59]: «Mergi de te spînzură că ți-ai încheiat socoteala cu lumea!» [60] atunci sentimentul cam friguros al nimicniciei [61] intră în d. C. A. Rosetti, [i]l apucă istericalele și-ncepe a aiuri [62].

«Nu există partid conservator, pentru că [63] nu vrea să ne scape [de] cordea de matasă [64]. Dac-ar *[298 r.]* exista, ne-ar întinde [65] o propunere [66] și nu ne-am zugruma [67]. Dar nu există [68], nu există, pentru că ne lasă să ne zbatem [69] și nu ne taie funia.» [70]

Cam [71] aceasta este argumentarea *Pseudo-Românului* de alaltăieri, mortificat de rezerva absolută, pe care și-a impus-o Partidul conservator în cestiunile exterioare, față c-un guvern, în care n-are nici o încredere. Dar oare cel ce nu face ceea ce faceți d[umnea]voastră, nu există? Oare e un cuvînt acesta [72]? Dacă noi nu ne croim pensii reversibile, am murit? [73] Dacă nu ne creăm lefurile de zeci de mii de franci din buget, ni s-a luat pînza de pe față? [74] Dacă nu proclamăm republica de la Ploiești și nu amenințăm cu asasinatul, am dat ortul [75] popei? Oare numai aceea se numește existență care se manifestă prin minciuni și malonestitate [76] precum se manifestă existența voastră [77] de străini pripășiți în România?

[Încă un cuvînt...]

2264

[302] Încă un cuvînt și încheiăm. Fără îndoială — din toate reiese aceasta — că d. Boerescu preocupat pururea de specule de bursă, de înființări de «credite mobiliare», de [78] forma diferitelor decorații [79], vestită de la convenția comercială încoace, nu e decît ceea ce-l arată a fi fizionomia sa confiscală, un viclean, fără idei mari și organice, un oportunist, un negustor de expediente, un om incapabil poate

---

[56] Urmează: *spunem*, șters.
[57] Urmează: *spunea*, șters.
[58] Scris deasupra: inițial: *adeseori*, șters.
[59] Urmează: *Ești copt*, șterse.
[60] Scris deasupra.
[61] Scris deasupra; inițial: *cinepei*, șters.
[62] *și-ncepe a aiuri*, scrise deasupra; inițial: *grecești. Atunci turbă în grecul din el.*
[63] Scris deasupra: inițial: *căci*, șters.
[64] *cordea de matasă*, scrise deasupra; inițial: *de șireang*, șterse.
[65] Urmează: *bățul unei*, șterse.
[66] Urmează un cuvînt ilizibil.
[67] Scris deasupra; inițial: *îneca*, șters.
[68] Urmează: *nu există*, șterse.
[69] Urmează: *în spînzurătoare*, șterse.
[70] Scris deasupra; inițial: *șireangul*, șters.
[71] Textul: *Cam acesta este... nici o încredere*, scris între rînduri; inițial: *Dar [ilizibil] va ciorile și ajunge-ați în ajungere-ați în realitate unde sînteți ajungere-ați unde sînteți, deja moralicește. Cel ce nu face ceea ce faceți. Dar cel ce-ar face ce faceți dvoastre*, șterse.
[72] *Dar oare cel ce nu face ceea ce faceți dvoastră nu există? Oare e un cuvînt acesta?*, scrise vertical, marginal, în stînga; înlocuiește ultima parte a textului de mai sus, șters..
[73] *am murit*, scrise deasupra; inițial: *nu existam*, șterse.
[74] *ni s-a luat pînza de pe față*, scrise deasupra; inițial: *am murit și murit?*, șterse.
[75] Urmează: *popei*, șters.
[76] Scris deasupra; inițial: *pungășie*, șters.
[77] Urmează: *putredă*, șters.
[78] Urmează: *decorațiile*, șters.
[79] Urmează: *obiecte de tinichegerie cu care-și [ilizibil], care-i place a-și împodobi pieptul său [ilizibil] persoana sa*, șterse.

de-o hotărîre energică şi clară [80]. Şi tocmai prin aceasta [81] are darul de-a compromite aproape orice cestiune pe care ar pune mîna. Adevăratul său partid politic nu poate fi compus din oameni ai ţării. *[ilizibil]* pomădaţi şi frizaţi, galopini de bursă, gheşeftari şi antreprenori în doi peri, iată elementele pe cari [82] le *[303]* încurajează şi care-l încunjură [83]; cu aceştia, singurii ce [84] sînt tot atît de uşori ca caracter şi inteligenţă, d-sa face politică, economie naţională, istorie... literatură chiar.

Dar pe de altă parte crede d. Kogălniceanu — cu toată importanţa ce-o dedeau Mircea şi Ştefan cel Sfînt Dunării şi porturilor ei — crede în adevăr că numai cestiunea economică e cea care-o împinge pe Austria spre Orient, că numai preponderenţa economică o sileşte la subrepţiuni ca aceea a [85] d-lui baron de Haan? Ştim prea bine că inima d-lui Kogălniceanu [86] i-a lăsat-o moştenire părinţii din părinţi, că din pură întîmplare [87] se numeşte [88] patriotică ca aceea a Pherekyzilor şi Gianiilor.

Dar patriotismul însuşi nu poate merge uneori atît de departe încît asupra intereselor economice să întunece pe cele politice? Desigur că, întrucît s-atinge de campania sa personală, niciodată [un] om politic n-a nimicit pe adversarul său în modul în care a făcut-o d. Kogălniceanu şi fără *[304]* îndoială buna dreptate, bunul simţ, claritatea de vederi e în partea sa; nehotărîrea, bizantinismul, *şiretlicul prost*, cum zice autorul foarte nimerit în partea guvernului şi a d-lui Boerescu.

Dar nouă ni se pare — poate ne amăgim în privinţa aceasta şi [89] de aceea nu dăm părerii noastre o formă categorică — ni se pare că mai cu seamă în timpul de faţă nu e cestiunea *numai* de Dunăre. Există oameni — d-nii Hitrowo şi Skobelef bunăoară — care nu au tocmai darul discreţiunii şi a căror vorbe sunt de natură a pune interesele economice în linia a doua. Nu zicem că linia a doua nu trebuie apărată; ea e sprijinul, rezerva, scăparea liniei întîia de luptă, a celei politice, însă e foarte prudent a nu se uita de dragul castelului, brîul puternic de întărituri politice, cari ele formează obstacolul întîi menit a sfărîma [90] asaltul impetuos al inamicului. Care e inamicul? Asta e cestiunea [91].

[305] Poate că n-a sosit momentul în care s-avem a alege, între două rele esenţiale, pe cel mai mic. Dar dacă acest moment ar sosi — e sigur că d. Kogălniceanu că tot acea politică ar urma-o în cestiunea dunăreană, precum o urmează azi? Patriotismul d-sale cunoscut ne face a ne îndoi, dacă, în asemenea momente, ar fi tot atît de sigur pe vederile sale ca şi astăzi.

[Citim în „Journal des Débats"]

2264

[320 r.] Citim în *„Journal des Débats"*:

Se ştie că ratificarea tractatului de la Londra, care regulează cestiunea Dunării, a fost amînată pentru şase luni pentru a da statelor riverane timpul de-a consimţi

---

[80] Urmează: *nu noi ne vom erige vr'odată în apologeţii acestui «farseur» politic care are darul de-a compromite aproape*, şterse; *are darul de-a compromite aproape*, deşi sînt şterse, completează fraza.

[81] *şi tocmai pentru aceasta*, scrise deasupra.

[82] *pe cari le*, scrise deasupra; iniţial alte cuvinte şterse.

[83] Urmează: *de la aceştia fostul*, şterse.

[84] Scris deasupra; iniţial: *cari*, şters.

[85] Urmează: *baron*, şters.

[86] Urmează: *e moştenită*, şterse.

[87] Urmează: *în pieptul său şi nu din pură întîmplare*, şterse.

[88] Scris deasupra; iniţial: *pretinde*, şters.

[89] Urmează: *punem ideea noastră*, şterse.

[90] Urmează: două cuvinte ilizibile.

[91] Urmează: *Amîndoi însă după a noastră părere, acela care promite a fi slab. Ne-ar duce prea departe dac-am arăta toate cuvintele pentru cari credem că unul va fi desigur mai slab decît cel[ă]lalt*, şterse.

la aranjamentele cari au fost luate în această privință de către puteri. Se asigură pe de altă parte că cabinetul din Londra a făcut cei de-ntîi pași la București pentru a îndemna pe guvernul român de-a adera la deciziunele Conferenței. Reprezentanții marilor puteri vor sprijini pașii guvernului britanic și nu mai e nici o îndoială negociațiunile începute vor izbuti a da [92] un rezultat satisfăcător. România nu va putea în adevăr să se retranșeze în indefinit într-un *non possumus*, din care ar sili-o să iasă interesele ei proprii chiar. Știm, e drept, că România are multe remonstrări (griefs) de făcut, dar e tot atît de puțin just de-a pretinde că interesele ei ar fi fost cu totul ignorate la Londra de către puteri: ele au ținut seamă de aceste interese în măsura în care a fost cu putință de-a o face. În această cestiune a Dunării cari era de natură a inspira o seamă de îngrijiri și care-a fost rezolvată într-un mod atît de pacinic, erau trei grupuri de interese deosebite, pe cari era vorba de-a le acorda. Erau mai întîi interesele Rusiei și ale Austriei, cari se contraziceau în mai mult de-un punct, *[321 r.]* și în privirea cărora înțelegerea s-a putut face spre satisfacerea amînduror părților interesate. Apoi veneau interesele micilor state țărmurene, precum România, Serbia și Bulgaria; și în fine veneau interesele generale [93] și particulare ale marilor puteri, cari asemenea nu se putea neglige. Am avut deja ocazia de-a spune cum conferența a știut să iasă din această situațiune delicată și grea. Se-nțelege că ea nu putea să dea satisfacere tuturor intereselor; dar acordînd Austriei și Rusiei oarecari avantaje, pe cari nu le putea refuza, le-a și impus, în favorul statelor țărmurene, unele concesiuni cari merită a fi apreciate.

Una din [94] principalele remonstrări ale României era că Austria va fi reprezentată în mod permanent în Comisiunea mixtă a Dunării. Această Comisiune avînd a se compune din delegații Statelor țărmurene, la care-ar fi venit să se adaoge un delegat al Comisiunii europene, ales după ordine alfabetică, Austria era cea de-ntîi putere designată a-și trimite reprezentantul și, prin acest fapt, ea ar fi fost de două ori reprezentată în Comisia (mixtă) de navigațiune pe Dunăre [95], *care nu trebuie confundată cu cea europeană*. Deci România, văzînd în această *prerogativă* acordată Austriei o amenințare a independenței ei, această putere a renunțat la *dreptul* unei duble reprezentațiuni. *[322 r.]* Iată o concesiune serioasă care-ar trebui să [96] satisfacă pe cei din București. Dar mai sînt și altele mai puțin importante. S-a prevăzut de ex[emplu] cazul cînd România nu s-ar înțelege cu Rusia asupra planului de lucrări ce sînt a se întreprinde în brațul Chiliei și conferența a decis ca diferendul să fie supus direct puterilor, cari vor avea să judece în ultimă instanță. În fine România și Serbia ridicaseră objecțiuni în privirea asumării subinspectorilor și a diviziunii fluviului din punct de vedere administrativ. Asupra acestor două puncte puterile sînt în mod egal dispuse de-a le acorda satisfacerea legitimă [97] la care au drept.

Executarea tractatului de la Londra nu va întîmpina deci nici un obstacol serios și chiar dacă dificultățile ridicate de elaborarea acestui tractat ar fi cu mult mai numeroase, totuși nu desperăm de rezultatul final. Ne aducem aminte de îndoielile ce se născuse, acum cîțiva ani, în executarea tractatului de [la] Berlin. Părea la întîia vedere că acest tractat va fi nerealizabil, dar puțin cîte puțin dificultățile au fost aplanate și tractatul de la Berlin a putut fi executat, în dispozițiunile sale principale în mai puțin timp de cum cutezam a spera. Tot astfel va fi și cu *[323 r.]* tractatul de la Londra, care nu e decît o anexă a tractatului de la Berlin.

---

[92] *a da*, scrise deasupra.
[93] Urmează: *particul*, șters.
[94] Urmează: *prin*, *prin*, șterse.
[95] *a navigațiunii pe Dunăre*, scrise deasupra.
[96] Urmează: *satisfac*, șters.
[97] Urmează cuvinte șterse.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Iordache GOLESCU

«Istorioare» antologate de EMINESCU

MAI PUȚIN CUNOSCUT CA SCRIITOR DECÎT Dinicu Golescu, apreciat în epocă mai ales ca om politic cu vederi înaintate și erudit cărturar, autor al unei opere impresionante ca dimensiuni, dar rămasă pînă astăzi în cea mai mare parte a ei în manuscris, cercetată și publicată doar fragmentar (cu excepția gramaticei *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești* și a celor două fragmente din *Istoria Țării Rumânești*: *Starea Țării Rumânești acum în zilele Măriei Sale Ioan Caragea Voevod* și a *Comediei ce se numește Barbul Văcărescul, vînzătorul țării* — publicate antum — puține pagini au mai văzut chiar postum lumina tiparului), Iordache Golescu reprezintă una dintre acele personalități oarecum enigmatice, privită sub un unghi de vedere strict romantic, a cărei redescoperire și încadrare în contextul evoluției literaturii române aparține istoriei noastre mai recente. Deși încă în 1900 Iuliu Zanne introducea mare parte din colecția folcloristică a lui Iordache Golescu în enciclopedica lui ediție *Proverbele românilor* [1], iar zece ani mai tîrziu, N. Bănescu alcătuia o primă antologie [2] din creația marelui vornic muntean, însoțită de un amănunțit studiu asupra vieții și operei acestuia, atît Ovid Densusianu cît și G. Călinescu, atunci cînd și-au propus să discute estetic fenomenul literar românesc, aveau să ignore contribuția Golescului, considerînd-o de factură exclusiv culturală.

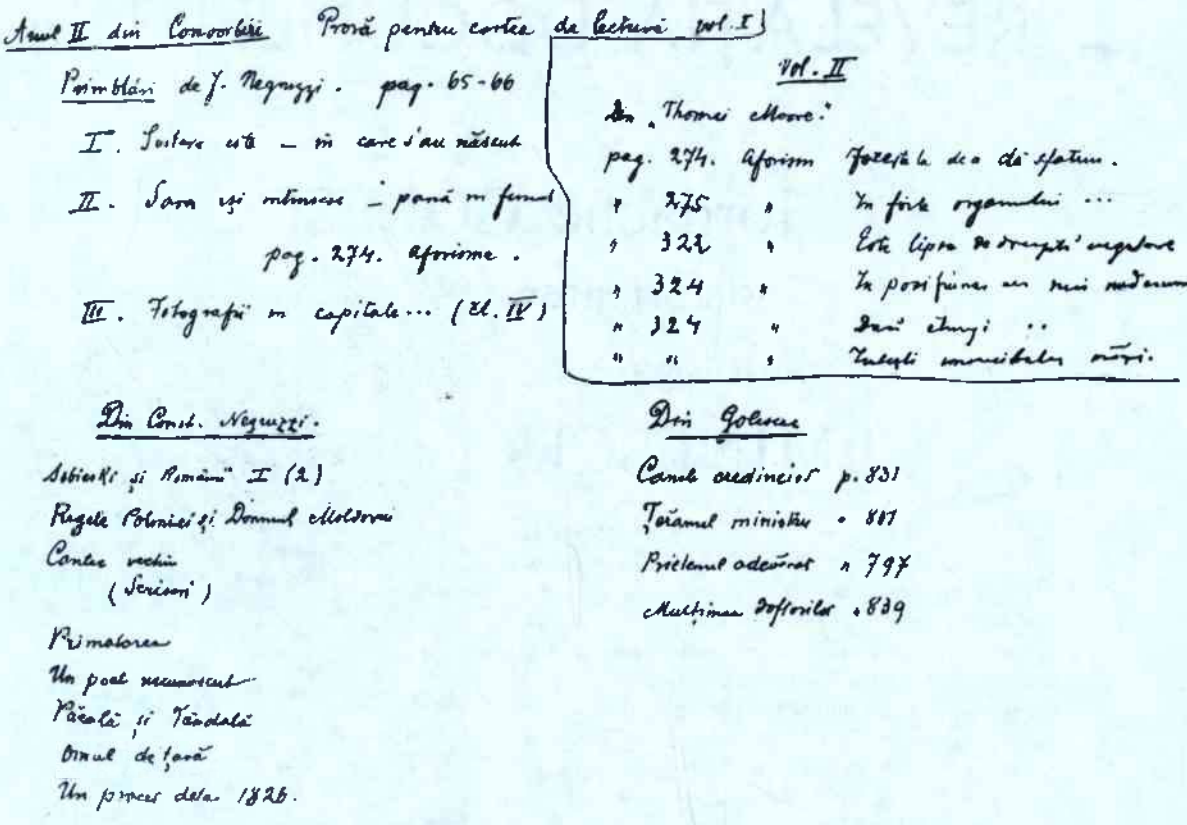
Prima cercetare monografică [3] ce a urmărit să analizeze, sub raport artistic mai ales, opera lui Iordache Golescu în cadrul literaturii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost întreprinsă de Perpessicius de-abia în 1953—1954, și ea se înclude amplului proces de valorificare a moștenirii literare pe care istoriografia românească l-a inițiat în ultimele decenii.

Autorul *Mențiunilor de istoriografie literară și folclor* întreprindea explorarea acestui spațiu estetic sondat doar întîmplător de-a lungul anilor,

[1] În vol. VIII și IX al cunoscutei culegeri de proverbe și cugetări, Iuliu Zanne a publicat, în 1900 și în 1901, *Povestiri și cuvinte adevărate* și *Asemănări*, cuprinzînd mai mult de jumătate din manuscrisul lui Iordache Golescu.

[2] N. Bănescu, *Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu, Bucăți alese din inéditele sale*, Vălenii de Munte, 1910.

[3] *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist, scriitor* în: *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948—1956), E.S.P.L.A., 1957, pp. 199—269.

dînd curs unei excepționale sugestii eminesciene.[4] Demonstrația criticului privind faptul că cel mai reprezentativ manuscris al Golescului cunoșteai lectura lui Mihai Eminescu — prin filiera lui Al. Lambrior [5] evident — este mai mult decît convingătoare, ea restituie boierului muntean certificatul suprem al valorii artistice.

Marele poet găsea cu cale să antologheze dealtfel numele lui Iordache Golescu, alături de cel al lui Costache Negruzzi, într-o proiectată *Carte de lectură* și chiar selectase în modul său particular — arată Perpessicius — cîteva din istioarele și din proverbele cuprinse în voluminosul opus al vornicului. A-l pune pe Iordache Golescu alături de cel mai de seamă prozator român din prima jumătate a secolului trecut înseamnă nu numai o dovadă de prețuire deosebită pe care Eminescu o acorda unui înaintaș, dar și exemplul cel mai elocvent al conștiinței poetului că resursele literaturii românești erau mult mai variate și mai semnificative în trecutul lor istoric decît cele pe care le deținea și le recunoștea epoca sa.

Selecția eminesciană reține două din trăsăturile distincte fundamentale ale scrisului lui Iordache Golescu. Mai întîi ea pune în lumină plăcerea deosebită a povestirii, instinctul de povestitor al marelui boier muntean, venit dintr-o tradiție folclorică profundă, ca și la Creangă sau Slavici, pe care, îndeosebi pentru această calitate, i-a *recuperat* Eminescu în cadrul literaturii române. Apoi ea nuanțează umorul, gustul pentru anecdotica suculentă, sensul pantagruelic al vieții dublat de o mare înțelepciune, ceea ce ridică mereu aici și pretutindeni în literatura română, candoarea și puritatea la nivelul unei adevărate filozofii existențiale.

[4] În studiul menționat, Perpessicius relevă prezența unor semne în creion roșu făcute de Mihai Eminescu pe marginea textelor ce i-au reținut atenția din manuscrisul lui Golescu, precum și însemnarea din manuscrisul eminescian *2306*, unde sînt notate indicații bibliografice referitoare la oarecare «proză, pentru cartea de lectură, vol. I». Aici figurează, cu titluri ce aparțin poetului, patru istorioare din Iordache Golescu, cu specificarea exactă a paginilor la care se găsesc în manuscris.

[5] Este vorba de studiul lui A. Lambrior, *Literatura poporană. Pilde, povestiri, cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordache Golescu, fiul răposatului banul Radu Golescu*, publicat în „Convorbiri literare", nr. 1, anul VIII, Iași, 1 aprilie 1874.

Dni Golescu

Canek credincios p. 831

Țéranul ministru » 801

Prietenul adevérat » 797

Mulțimea doftorilor » 839

[Cîinele credincios]*

[pp. 830—831] Un negustor avea un cîine, pă care nu-l dăzlipea dă lîngă el, într-o zi avînd trebuință d-o sumă dă bani, să meargă la un tîrg, numără banii, ăi puse în dăsagi, ăi legă, ăi pecetlui, și puse dăsagii pă cal, și încălecînd plecă la tîrg, ținîndu-să cîinele după el. Pă drum făcu trebuință să dăscalece, și legă calul d-un copaciu, dar dăpărtîndu-să dă cal, ăș aduse aminte dă dăsagii cu bani, și să întoarse la cal, și luînd dăsagii, ăi puse supt niște buruieni, unde avea el puțină trebuință. Cîinele să ținea tot după el, unde toate acestea le vedea. După puțină vreme pleca să să ducă, și uită dăsagii cu banii acolo în burieni, unde ăi pusese. Cîinele băgînd dă seamă că stăpînul său nu ș-a luat dăsagii cu el, să duse în burieni, unde ăi pusese stăpînă-su, și umblînd să-i tragă cu dinții, nu putea. Dăcît alergă înaintea stăpînului, și umbla să-l oprească din drum, lătrînd cînd înainte, cînd înapoi, pînă cînd ăl apucă cu dinții dă haine, și-l ținea în loc. Stăpînul nebăgînd dă seamă la acestea, lovi pă cîine, și încălecînd plecă. Cîinele tot nu să lăsă, și alergă iarăș la burieni, și apucă dăsagii cu dinții, dar neputîndu-i tîrî, să întoarse iarăș la stăpîn, și să puse înaintea calului lătrînd cît putea, și poprind pă cal să nu meargă mai nainte. Negustătorul iarăș ăl zgorni, cîinele nu să lăsă, și sări asupra calului, și-l mușcă așa dă rău, încît calul rămase în drum. Negustătorul să socoti că cîinele a turbat, și făcînd trebuință să treacă o apă, trăgea calul după el. Cîinele cînd trecea pîn apă,

* Primele patru istorioare al căror titlu a fost indicat de noi în paranteze drepte sînt transcrise în această ordine după aceea fixată de Mihai Eminescu — căruia îi aparțin și titlurile respective în sumarul proiectatei cărți de lectură.

Mai este, de asemenea, semnificativ un lucru, și anume că, spre deosebire de Lambrior și chiar de aceia care i-au urmat, în lectura manuscrisului lui Iordache Golescu poetul *Luceafărului* pune un accent deosebit pe capitolul intitulat de autorul lor *Istorioare*, ceea ce înseamnă că interesul său mergea spre depistarea calităților scriitoricești ale vornicului. Totodată, prin *istorioare* Iordache Golescu se înscrie într-o tradiție a acestui gen, la granița dintre folclor și literatura cultă, în cultura românească. Aprecierile au fost făcute de majoritatea comentatorilor îndeosebi cu *Floarea darurilor* și *Noul erotocrit* al lui Anton Pann.

Autohtonizarea lor — căci desigur multe dintre *istorioare* își trădează un model —, pitorescul limbajului, sensul aforistic spre care tind, aspectul uneori de *fabulă* transformă această colecție de întîmplări cu tîlc sau fără într-o compoziție unitară, într-o semnificativă panoramă, ilustrînd ceea ce am putea numi dimensiunile balcanice ale literaturii române. Prin *istorioare*, Iordache Golescu devine unul dintre antecesorii lui Anton Pann și Nicolae Filimon, ai lui Mateiu I. Caragiale și Ion Barbu.

Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA

cînd să întorcea înapoi, cînd alerga înaintea stăpînului lătrînd, şî dîndu-i să să muşce şi pă unul şî pă altul, ca să-i poprească din drum, iar cu coada ăi mîngîia, şi adeseori ăi lingea cu limba. Neguţătorul atunci încredinţîndu-ş bănuiala, că cîinele în adevăr ar fi turbat, şî fiindu-i frică să nu-l muşce şi pă el, să socoti să-l ucigă, luă pistolul în mînă, şî cu mare mîhnire dete cu pistolul în el, întorcîndu-ş ochii dă către el, ca să nu-l vază murind. Şi plecă cu calul înainte, însă cugetul ăl bătea, gîndul nu i să dăpărta dă la cîine. Să întoarse să vază ce face cîinele. Cîinele suferînd foarte greu, şî gîfîind, văzu pă stăpînu-său, şî dă bucurie începu a mişca din coadă şî dabea chiuia, ca cînd ş-ar fi luînd ziua bună dă la stăpîn. Negustorul dă mila lui, începu a plînge, şi să întoarse spre călătoria sa. Depărtîndu-să cîtva, vru să-ş adepe calul, şi plecîndu-l la apă, băgă dă seamă, că dăsagii cu bani nu era pă cal, şi tocma atunci ăş aduse aminte că i-a uitat în burieni, şi să întoarse înapoi, ca să-ş ia dăsagii. Ajungînd unde împuşcase pă cîine, nu văzu pă cîine acolo, dă cît un şuroiu dă sînge, ce să întindea pă drum. Să lua după acel sînge, şî ajunse tocma unde lăsase dăsagii. Acolo ce să vază! Văzu pă cîine deasupra dăsagilor mort. Atunci ăş veni în simţiri, şî pricepu cunoscînd slujba credincioasă a cîinelui nevinovat pînă la ceasul morţii şi înţelese că toate lătrăturile şi muşcăturile lui, era spre a-l dăştepta, şi a-l face să să întoarcă, să-ş ia banii dă unde ăi uitase.

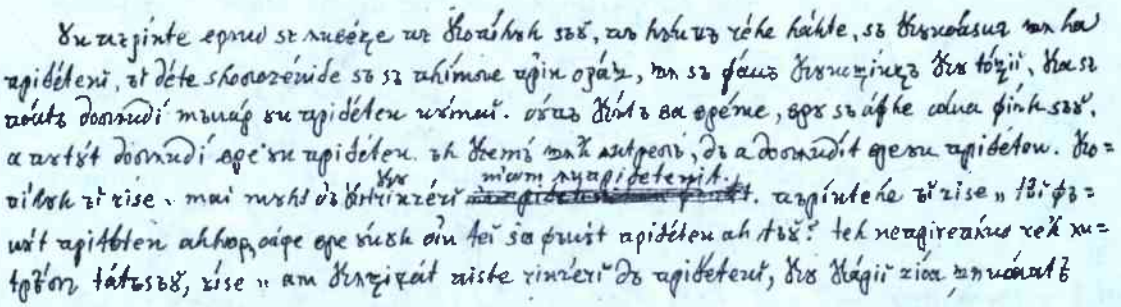
[Ţăranul ministru] *

„Оу ом сирак, дар чинстіт, дрепт, оу мінте ши юдекатъ бунъ, шъ петрече віаца ла цара. Чей лалцъ оамені куноскынд дарурile луй, ла орче пригонире съ ынтымпла ынтре ей, мерцеа ла ачест ом, карele ăй ымпъка нумай ындатъ, ынкыт юдекъторііле съ ынкисесерă, не маї мерцынд німені ла нічі о юдекъторіе. Юдекъторіі ăл пізмуіră, шї пресърарă ворбе кă есте ун амăгітор, дă амăгеште о луме, шї-л шї пîрîră ла ымпъратул. Ымпъратул ăл кемă ынаінтеа луй шї черчетîндu-л, куноскю пă ом кu бунă ынцелегере, шї прічепере ла орче ăл ынтреба, iар ну дупă кум ăл пîрîсерă, шї-л луă пă лîнгă ел, шї дін слуjбă ын слуjбă, куноскîндu-і дăстоінічіа, шї іубіреа дă дрептате, ăл урcă пînă ла міністру. Însă ел ын тоатă врємеа ачеаста, ну să лăсă дă месеріа луі, ці орcîці венеа ла ел, пă тоці ăі ымпъка, шї аjунсе дă ну să маї ведеа jалбă кătре ымпъратул, пентру каре ăл іубеа ымпъратул кu дăосебіре. Боіерімеа văzînd кă тоатă драгостеа ымпъратулуі кăзу асупра ачестуі міністру şі пригонірile ынтре оамені ынчетară, дă ну маї авеа дă унде să маї пişче чева, ăл пізмуіră атît, ынкît ăл пîрîră ла ымпъратул, кă кu амăгірile луі, а трас тот нородул кătре ел, şî а стрîнс мултă авуţіе ascунсă ын каса луі, ка să să rîдіче асупрă-і. Ымпъратул ну кам кредеа, дар ка să să доведească маї бінє, ачeastă пîрă, мерсе фăр дă вестe, ла каса мініструлуі, кu тоатă боіерімеа şî-і черчетă тоате hîртііле, тоате лукрурile, умблară пîн тоате одăіле, пîн півніцile, şі кămăруцile, şі ну găсіră нічі ун семн дă răзвrătіре, авере ну găсіră німіc алт, decît нумаї дічісурile касеі, şі ачелеа дін челе маї проасте. Авеа însă о кămăруцă ын ієтакул său, каре ну о dăschісесе. Унул дін боіері зісе ымпъратулуі,

[p. 807] Un om sărac, dar cinstit, drept, cu minte şî judecată bună, ăş petrecea viaţa la ţară. Ceilalţi oameni cunoscînd darurile lui, la orce prigonire să întîmpla între ei, mergea la acest om, carele ăi împăca numai îndată, încît judecătoriile să închiseseră, ne mai mergînd nimeni la nici o judecătorie. Judecătorii ăl pizmuiră, şî presărară vorbe că este un amăgitor, dă amăgeşte o lume, şî-l şî pîrîră la împăratul. Împăratul ăl chemă înaintea lui şî cercetîndu-l, cunoscu pă om cu bună înţelegere, şî pricepere la orce ăl întreba, iar nu după cum ăl pîrîseră, şî-l luă pă lîngă el, şî din slujbă în slujbă, cunoscîndu-i dăstoinicia, şî iubirea dă dreptate, ăl urcă pînă la ministru. Însă el în toată vremea aceasta, nu să lăsă dă meseria lui, ci orcîţi venea la el, pă toţi ăi împăca, şî ajunse dă nu să mai vedea jalbă către împăratul, pentru care ăl iubea împăratul cu dăosebire. Boierimea văzînd că toată dragostea împăratului căzu asupra acestui ministru şi prigonirile între oameni încetară, dă nu mai avea dă unde să mai pişce ceva, ăl pizmuiră atît, încît ăl pîrîră la împăratul, că cu amăgirile lui, a tras tot norodul către el, şî a strîns multă avuţie ascunsă în casa lui, ca să să rîdice asupră-i. Împăratul nu cam credea, dar ca să să dovedească mai bine, această pîră, merse făr dă veste, la casa ministrului, cu toată boierimea şî-i cercetă toate hîrtiile, toate lucrurile, umblară pîn toate odăile, pîn pivniţile, şi cămăruţile, şi nu găsiră nici un semn dă răzvrătire, avere nu găsiră nimic alt, decît numai dichisurile casei, şi acelea din cele mai proaste. Avea însă o cămăruţă în ietacul său, care nu o dăschisese. Unul din boieri zise împăratului,

să să dăşchiză şî cămăruța. Împăratul porunci ministrului să o dăşchiză, ministrul să cam sfiiea şî nu vrea să o dăşchiză, cu care dete bănuială, că acolo are toate tainele lui, şî toată avuția. Şî în adăvăr aşa fuse, că boierii nu mai aşteptară să le dea cheia cămării, ci sparseră uşa, şi intrară înlăuntru, şî cînd să vază, ce văzură! un fier dă plug vechiu, mîncat dă rugină, şî o sapă asemenea ruginită, spînzurate pă părete, şî o zeghe veche atîrnată lîngă ele. Ăl întrebă împăratul « ce însemnează acestea, şî pentru ce le ține aşa închise acolo? » El răspunse zicînd « acestea ăm arată starea în care am fost odată, şi le păstrez închise, ca la vreo vreme împotrivitoare, să mă slujăsc iarăş cu ele. Toți rămaseră ruşinați. (Vedeți cinste dă ministru).

[Prietenul adevărat] *

[p. 797] Un părinte vrînd să înveţe pă copilul său, pă lîngă celelalte, să cunoască şî la prieteni, ăi dete slobozenie să să plimbe prin oraş, şî să facă cunoştinţă cu toţii, ca să poată dobîndi măcar un prieten numai. După cîtăva vreme, vru să afle dacă fiul său a putut dobîndi vreun prieten. Ăl chemă şî-l întrebă, dă a dobîndit vreun prieten. Copilul ăi zise: « mai mult decît cu cinzeci m-am împrietenit ». Părintele ăi zise: « Te-ai făcut prieten al lor, oare vreunul din ei s-a făcut prieten al tău? » El nepricepînd ce-l întreabă tătă-său, zise: « am cîştigat peste cinzeci dă prieteni, cu carii zi şi noaptea mîncam şi beam cu ei. » Tată-său ăi mai zise: « Cum fătul meu, eu îmbătrînii, şî nu putuiu dobîndi mai mulți prieteni, decît unul, şi tu aşa dă curînd putuşi dobîndi atîțea prieteni? Nu cumva vor fi prieteni dă masă, pentru că le dei mese, cam adeseori? » « Ba nu, răspunse copilul, ăm sînt prieteni buni, adăvărați, şî credincioşi. » « Ei bine, zise părintele, ia să-i încercăm. Şî numai îndată tăieă un porc şi-l puse într-un sac, şî-i zise: « Ia acest sac la spinare, şi du-te astă seară, pă la toți prietenii tăi, la cîte unul, şî zi-le că gîlcevindu-te cu un fecior de boier mare, te-a luat mînia, şi lovindu-l l-ai omorît, şi l-ai pus în acest sac, şî te roagă să-ți ajute, ca să ascunză şî pă mort şî pă tine, pînă va trece ceva vreme, să un te afle tatăl copilului. » Copilul luă sacul la spinare, şî să duse la unul din prietenii lui, ce-l socotea mai credincios, şî-i spuse cum ăl învățase tată-său. Prietenul ăi zise: « Fugi d-aci nebunule, şi blestematule, ce vei, pentru unul ca tine, să intru şi eu în foc? Cum ai făcut, aşa să şî paţi. » Copilul fugi de la el, întristat şî cu mare mîhnire, şî să duse la al doilea, dar şî dăla acela asemene gonire dobîndi. Cu mai mari înfricoşări, pă toți darîndu ăi încercă, şî la nici unul nu găsi scăpare. Şî întorcîndu-să înapoi spuse tătînă-său. Tată-său ăi zise: « Vino acum cu mine, să mergem şi la prietenul mieu ». Să duseră şî spuseră prietenului său, întîmplarea ce i s-a întîmplat, dă la fiul său, rugîndu-să să-i ajute a scăpa dă pedeapsă. Prietenul îndată le zise: « Lăsaţi pă mort aici, şî-l voiu îngropa eu prin ascuns, iar voi duceți-vă la moşîia mea, şî şădeți acolo, pînă să va potoli această vorbă. » Atunci părintele dăscoperi prietenului său jucăreia ce-a făcut ca să încerce pă prietenii fiului său. Şî zise către fiul: astfel dă prieteni să te sileşti să dobîndeşti. (Cunoaşteți acum prieteşugul cel adevărat).

[Mulţimea doftorilor] *

[pp. 838—839] O slugă veche a unui împărat turcesc, să rugă dă împăratul să-l ajute cu oarece, pentru multa slujbă ce-i slujîse. Împăratul ăl întrebă «ce va să-i dea?» Sluga răspunse: «nimic alt decît un firmen, ce cîţi dohtori să vor afla supt împărăţia lui, să-i dea fieşcare, cîte o para». Împăratul ăl socoti dă nebun arătîndu-i că în toată împărăţia lui, nu să poate găsi atîţia dohtori, încît cîte o para, să poată face stare. Sluga ăi zise că să mulţumeşte cu acest fermon, şi în puţină vreme îl va vedea milionist. Împăratul cu toată mirarea lui, ăi dete fermonul, fiindu-i fără nici o pagubă. El cum ăl luă, să legă la un deget, şi trecînd pîn tîrg, or pă cine întîlnea, ăl întreba, nu ştie ceva să-l înveţe, să pue la deget, că s-a tăiat c-un cuţit. Unul ăi spunea o dohtorie, altul alta, şi el la toţi cîţi ăl învăţa ce să facă, le zicea: «Ca un dohtor ce te-arăţi, trebuie să-mi dai o para, după acest fermon împărătesc».

Umblînd aşa pîn toate părţile cîtăva vreme, strînse mulţime de bani, şî în urmă să înfăţişă şi la împăratul. Împăratul văzîndu-l legat la deget, ăl întrebă, ce are la deget, şi ce treabă a făcut cu fermonul? El ăi zise: «M-am tăiat cu un cuţit, şi nu ştiu ce să puiu, ca să mă vindec». Împăratul îl învăţă şi el o dohtorie, atunci sluga ăi zise: «dă-m şi împărăţia ta o para, după acest fermon, ce mi dohtor ce te-arăţi, că numai o para ăm mai lipseşte, să împlinesc milionul după la mulţimea dă dohtori ce-am găsit în împărăţia ta pentru o rană mincinoasă».

Alte istorioare**

[p. 819] Un igumen avînd multe judecăţi dă ale mănăstirii, vru să tocmească un avocat, şî auzind că cutare avocat cîştiga orce judecată lua asupra lui, ăl tocmi pă acela, dar ăl îndatoră ca mai nainte să facă jurămînt, că nu să va abate de dreptăţile mănăstirii. Avocatul primise bucuros, şî făcu jurămîntul. După aceasta intrînd în judecată, toate pricinile mănăstirii le pierdu. Igumenul ăl întrebă: «Cum să întîmplă aceasta, de pierdu toate judecăţile, în vreme ce, mai nainte, cîştiga orce judecată, fiie dreaptă fiie strîmbă? El ăi răspunse: «mai nainte întrebuinţam orce şiretlîc, dar acum nu putui spune nici o minciună, fiind legat dă jurămînt.»

*

[p. 820] Un stăpîn văzînd într-o zi pă slugă, cu un işlîc în colţuri în cap, şî pus cam pă frunte, încît d-abea i să vedea ochii, ăi zise: «fermecatule, cine ţe-a dat acest işlic cu coarne în cap?» Sluga ăi zise: «stăpînă-mea domnule, din cele mai vechi işlice ale dumitale»

*

[p. 728] Unul văzînd o casă frumoasă zise: «o ce minunată casă, oare aice s-a zidit?»

*

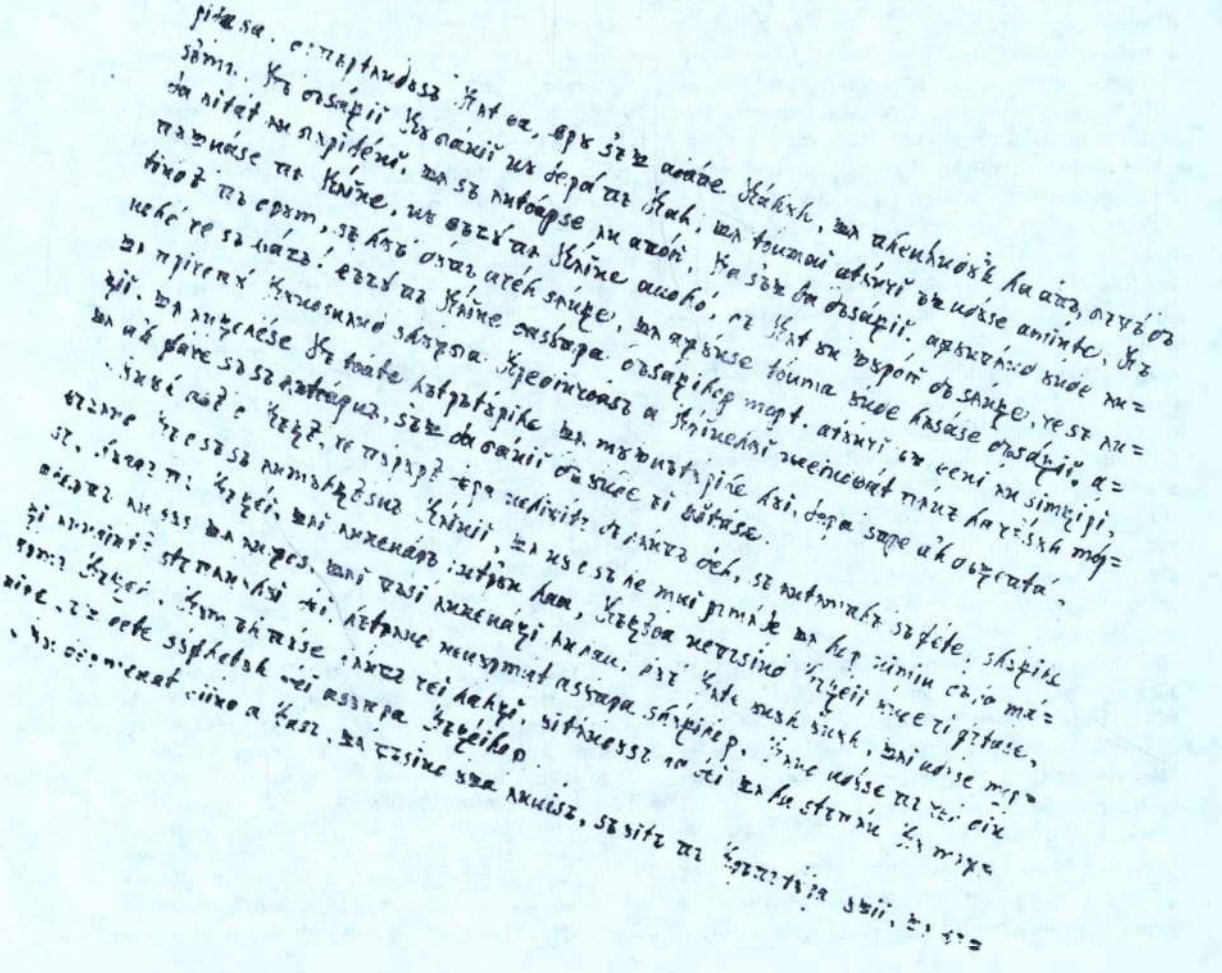
[p. 727] Un prost îmbrăcat cu un cojoc bun, pă vreme dă iarnă, întîlni un pescar cam gol, cu plasa în cap, şî-l întrebă: «nu ţ-e frig măi fîrtate cu plasa pă tine; fără nici o blană? Eu cu cojocul pă mine, şi tot mor dă frig». «Nu (ăi zise pescarul rîzînd) că vîntul la mine, intră pă o gaură, şî iese pă alta, şi eu şăz supt plasă, ca într-o casă, iar la tine, cum intră vîntul pă supt cojoc, acolo rămîne, că n-are pă unde să mai iasă, şî dă aceeia ţ-e frig. Prostul socotind că în adevăr

** Reproducem în continuare cele cîteva texte din Iordache Golescu, din numeroasele selectate de Mihai Eminescu, care însă nu mai poartă titlu şi menţiuni speciale. Ele au fost transcrise ca şi primele, dealtfel, din manuscrisul 213, păstrat în fondurile documentare ale Bibliotecii Academiei Române şi sînt cuprinse în următoarele capitole: *Prostia omului, Istorioare, Poveste de învăţătură.*

ăi vorbește pescarul, ăl rugă să facă schimb plasa cu cojocul lui. Pescarul cu toate nazurile ce făcea, primi bucuros. Și cum puse mîna pe cojoc, o luă la fugă. Prostul rămînînd cu plasa, tot rămînea mai în urmă ca nu cumva să să căiască pescarul, și să să întoarcă să i-o ia, dar îndată ăl apucă un vifor mare dă vînt cu ninsoare, noapte pă drum, și să vîrî supt niște mărăcini, întinzînd plasa pă deasupra lor, dă unde scoțînd degetul afară pîn găurile plășii zicea: «o ce frig e afară, ce va fi făcînd săracul dă pescar cu cojocul mieu!»

*

[p. 785] Un împărat ședea la fereastră cu spatele, în haine dă noapte, și c-o tichie în cap. Rîndașul cuhniei, socotind că e bucătarul (la care avea mare îndrăzneală) și vrînd să glumească cu el, ăi dete o palmă. Împăratul să întoarse să vază, cine ăi dete palma. Rîndașul cum văzu pă împărat, căzu la pămînt, și ceru iertăciune, dă greșala ce a făcut, socotind că e bucătarul la fereastră. Împăratul ăi zise: «ei bine dragă, și dă era bucătarul, tot nu să cădea să-i dei o așa dă tare palmă. Că și dă e glumă, dar nu e bună (vedeți blîndețe dă împărat.)

CARAGIALIANA

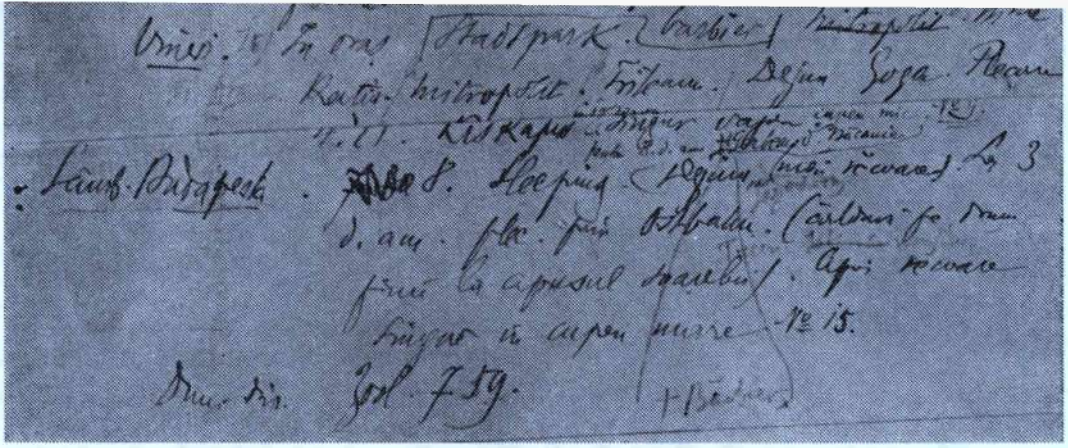

NOTE DE CĂLĂTORIE LA SĂRBĂTORIREA SEMICENTENARULUI „ASTREI"

EXCERPTÎND ÎN 1935 CORESPONDENȚA Caragiale — Zarifopol, mi-am exprimat uimirea cu privire la meticulozitatea celui dintîi, în curent cu mersul trenurilor și ca atare excelent sfătuitor cînd era vorba să se întîlnească, ba chiar uneori, întîmpinîndu-și mai tînărul prieten, la o stație intermediară. Tot atunci am încercat o altă surpriză: aceea de a vedea că uneori călătorul își nota, în însemnări telegrafice, descifrabile numai de dînsul, toate fazele călătoriei, ca și întîlnirile cu prieteni și cunoscuți, petrecerile în comun, natura discuțiilor, confortul, starea vremii (omul fiind foarte sensibil la variațiile climei și ale meteorologiei) etc. Astfel, cînd Goga a suferit o condamnare politică și a fost deținut în închisoarea de la Seghedin, Caragiale nu s-a mulțumit doar să protesteze prin articolul *Situație penibilă*, apărut în *„Universul"* de la 1 ianuarie 1910, dar s-a suit în tren, de la Berlin, unde domicilia în surghiun voluntar, ca să-l viziteze, șampanizînd împreună și întărindu-și prietenia (una din mîndriile celui ce avea să-i scrie un vibrant articol necrologic, cules în volumul *Precursori*). Ei bine, cu ocazia acestei vizite, Caragiale și-a notat etapele traiectului și ale opririlor lui pe parcursul drumului, continuat pînă la București, și înapoi. Același lucru avea să-l facă în vara anului 1911, cînd a fost invitat să participe la serbările de la Blaj, în cinstea semicentenarului existenței Societății Culturale „Astra" (Asociația transilvană pentru cultura română).

Pe două file mari, de hîrtie subțire, de dimensiunile 18/23 cm și scrise numai pe recto, cu cerneală și cu creionul (adaosurile memoriei), și-a însemnat itinerarul Berlin—Budapesta—Blaj—Sibiu—Rășinari și retur, care a durat nu mai puțin de 10 zile, de vineri 26 august pînă duminică 4 septembrie 1911, de la berlineza gară de lîngă grădina zoologică, la orele 4,21, și înapoi, în același loc, la 7,59 dim. Era o vară toridă, combătută încă din tren, în direcția Budapesta, cu bere, băutura preferată a autorului *Momentelor*, iar în capitala Ungariei, la dejun, la vestitul restaurant-hotel Jägerhorn. Plecarea, în aceeași zi, spre Blaj, s-a făcut cu un grup de români, printre care erau și Mary, soția lui Delavrancea, și Cella, tînăra pianistă, foarte admirată pentru talentul ei de marele meloman care a fost Caragiale. La Blaj, la gară, a fost primit de Iuliu Maniu, «prepozitul» „Astrei" la Blaj și organizatorul marilor festivități, dimpreună cu clericul Nicolae Ivan' viitorul episcop ortodox al Clujului. Maniu i-a fost și gazdă, dar, petrecăreț cum îl vom vedea, nenea Iancu a mai dormit și pe la alții, unde a zăbovit noaptea tîrziu, a primit și alte invitații la dejun și n-a lipsit să-și cinstească numeroșii prieteni ardeleni ce-l înconjurau cu venerație și cu gura căscată, la Veza, în grădină.

Cele trei zile propriu-zise ale festivităților au strîns laolaltă cele două biserici române, cea ortodoxă și cea greco-catolică înfrățite pe planul unității culturale, inaugurîndu-se un mare pavilion în spațiul curții gimnaziului, în care s-au ținut trei ședințe, unele cu caracter pur festiv, altele de lucru (raport de activitate, ședința Fondului de teatru, înscriere de noi membri, expoziția departamentală etc.). Au fost trei momente de vîrf: cel artistic,— cu participarea, de la București, a artiștilor Aristizza Romanescu, Petre Liciu și soții Zaharia și Olimpia Bârsan și cu reprezentație de operă, în care a strălucit printre alții Veturia Triteanu, viitoarea soție de a doua a lui Octavian Goga, urmat de «conductul etnografic», adică defilarea, în costume naționale, a peste 20 000 de țărani, în straie de sărbătoare și într-o ordine perfectă, care a smuls lacrimi lui Caragiale, nedeprins în «țară» cu asemenea spectacol înălțător, și în fine, zborul lui Aurel Vlaicu pe avionul de lemn și pînză

Vineri d.a. la 4,21 Zool. Sleep cu tînerul filisof *[indescifrabil]* bărbier.

Sîmbătă dim[ineaţa] wagon restaurant bere, la Budapesta (căldură mare) Jägerhorn, Sleeping bureau Segesvar p. seară, Berlin, sîmbătă seara *[indescifrabil]*. Lanţul de aur 60 kr. 12 $^1/_2$ dejun Jägerhorn. După dejun, Babeş, Aug. Paul. Seara Rusu Abrudeanu. Gară ♄ cu Paukerov, Mary, Cella. În vagon Sipsemo. Cupeul asfixiant. Doi trichinoşi. Culcare pe la 3.

Duminică dim[ineaţa] sculare la 6.10 Ceai vagon restaurant. Cella, Mary, Babeş, Iuliu Maniu, Nic. Ivan. 9,30 Kükülöszög *[indescifrabil]* În piaţă. Goga. În catedrală. Apoi la Maniu cu Goga. Premenire. În oraş. La Casină. (Căldură groaznică) Dejun Maniu. După amiază, pe la 5, cu Puşcariu şi Iosif la Veza pînă la 2 $^1/_2$. Domşa. Primarul din Veza. La 3 $^1/_2$ mă culc la Domşa patul improvizat. La 9 dim[ineaţa] Popa Domşa (Căldura creşte). La Consum cu Cornel. În piaţă*.

Luni dim[ineaţa] în piaţă, Tritenii. Cornel Iancu, La Consum. Bărbier. Dejun Maniu cu Doamnele: (Triteanu şi d-ra Odobescu). Defilarea comunelor. După amiază 5 experienţa Vlaicu. Seara la 6 în Grădina Moldoveanu. Ciorogaru, Ranetti, Petrică, Goga, Coşbuc, Pledos, Iosif, Scurtu. Tămbălăul degenerează. De acolo la 8 $^1/_2$ seara la Ciura. Cina. Lupaş, Triteanu, Tăslăuanu, Goga, Vlaicu, Iosif, Ciura, etc.*, Şchiopul, Bocu. Tăslăuanu 3 koroane. Conferenţă academică cu parte amuzantă. La 4 $^1/_2$—5 dim[ineaţa] la Ştefan Pop cu Iosif. Lipsa de tutun.

Marţi la 6 $^1/_2$—7 dim[ineaţa] Sighişoreanu! La 8 $^1/_2$ culcare, la 10 $^1/_2$ deşteptare. În oraş cu Iosif la 12 $^1/_2$. Spre Sibiu. Liciu.* Invitarea mitropolitului tardivă. Liciu. Dejun la Veza. Domşa. Agapa publiciştilor. Dăianu, Liciu, monoloage. La 4 $^3/_4$ *. În curte cu Sighişoreanu şi consoarta. La 4 $^3/_4$—7 $^1/_2$ Vlaicu, Agârbiceanu, Hodoş *[indescifrabil]* conferenţa academică... artele utile şi cele inutile. Esca, Dăianu. Iosif merge la bal după *[indescifrabil]* Birjarul trădător. La 7 $^1/_2$ Grădină cu Puşcariu, Iosif, Dăianu. Înapoi la 9 $^1/_2$—10 oraş. La Negruţ directorul. Apoi * pe urmă tribulaţiile cu trăsurile, apoi, în fine, duc cu Goga şi Iosif bagajele la Ştef. Pop. Apoi toţi trei la bal. Acolo Ştefan Cicio Pop, Iuliu Maniu, Iosif, A. C. Domşa, Coşbuc, Murgociu, Ştefan Pop. Cină la 1 $^1/_2$ noapte la Turcul generos. La 3 $^1/_2$—4 acasă la Preparandie.

Miercuri la 10 I. Corbu. 11 $^1/_2$ bărbier. Vizită Mitropolit. Mutul. Dejun Ciura. După masă, literatură cu Goga, Iosif, Ciura. Filozofie. Pe la 4 în curte. Oncu, Tăslăuanu. Spre seară vizită de adio la Iuliu Maniu. Birjarul fidel. La 8 $^1/_2$ cină la Ciura. Alte 3 kor[oane] Tăslăuanu. La 12 Gară. *Căldură*. D-na Oncu. În tren Goga, Iosif, Triteanu, Blaga, La Kis Kapus. Diaconovich. Şampania.

Joi dim[ineaţa] Sibiu. 4 dim. Otel Nu. Reşinari 7 dim. Dormit 7 $^1/_2$ dim[ineaţa] pînă 1 $^1/_2$ d.a. Dejun cu Iosif în chioşc. La 3 $^1/_2$ Goga, Triteanu, Esca. Plouă. Mausoleul Şaguna. Pe vale-n sus. Înapoi. Ploaie. Seara prînzul în chioşc. Noaptea recoare. 10 $^1/_4$ Sibiu (recoare) plouă. Somn bun 11—7 dim[ineaţa] la Goga în biuroul-salon.

---

* Text anulatat de autor.

Vineri 10. În oraș bărbier. Stadtpark. La Mitropolit. La M-me și d-ra Rațiu. La Triteanu. Dejun Goga. Plecare 4 ½. Kis Kapus. La 10 seara singur vagon cupeu mic no. 9.

Sîmbătă Budapesta 7* — 8. Sleeping pentru 3 d.am.+ Bărbier, Gerbeaud(?) Băcănie, Jägerhorn. Dejun (mai recoare). La 3 d.am. plec prin Ostbahn. (căldură pe drum pînă la apusul soarelui. Trecerea munților. Apoi recoare. Singur în cupeu mare No 15.

Dum[inică] dim[ineața] Zool.

7. 59.

---

numărul 2, cu care s-a ridicat la peste 500 de metri, a stat în aer 29 de minute și a executat 45 de kilometri de zbor, trecînd de trei ori în ocol peste mulțimea de 30 000 de spectatori în delir. Și zborul lui Vlaicu l-a impresionat profund pe Caragiale, care i-a prezis însă sfîrșitul, ca o apoteoză firească a temerității, urîndu-i însă din toată inima să-l evite. După diverse mărturii, nenea Iancu ar fi spus că recunoaște geniul în trăsăturile fiziognomice ale lui Goga și ale lui Vlaicu. În notarea seacă a întîlnirilor, meselor de tot felul și întrunirilor, se vor reține convorbirile, două la număr, cu caracter academic și una pe tema artei utile și a celei inutile. Desigur, au fost, de fapt, monoloage improvizate cu scăpărătorul spirit al lui Caragiale, care cu acel prilej l-a repezit pe Ion Scurtu, la afirmația că ar fi un satiric, cu replica: — «Eu sînt un sentimental!»

Ca orice butadă sau paradox, vorba genialului umorist avea un sîmbure de adevăr: marii nervoși — și Caragiale era unul dintre aceștia —, sînt și mari sensibili, iar de la sensibilitate la sentimentalism, fie chiar ocazional, distanța nu-i prea mare.

Simpatia față de Goga s-a manifestat prin faptul că a primit să-l viziteze la întoarcere, efectuînd un ocol și o întîrziere la înapoiere, prin cele două opriri, la Rășinari și Sibiu. Întîrzierea nu-i o vorbă goală. Se știe despre Caragiale că era foarte temător de «ceasul rău» și de incendii, în special, și la fiecare despărțire de familie pentru mai mult de o zi, cerea să i se comunice zilnic că toate sînt în regulă.

Dintre participanți, Goga a vorbit public despre literatura română în secolul trecut, obținînd puternice aplauze cînd a lovit indirect în Duiliu Zamfirescu, disprețuitor al artei populare și pretins coborîtor din împărații bizantini. N. Iorga a sosit a doua zi și n-a luat cuvîntul. Invitația la masă a Mitropolitului a venit prea tîrziu ca să participe și Caragiale, care a fost însă poftit la banchetul ziariștilor, unde a toastat în cinstea lui ziaristul transilvănean Aurel C. Domșa.

Întors acasă, Caragiale a primit o caldă scrisoare de mulțumire de la Iuliu Maniu, căruia îi trimisese portretul cu autograf. Dintre scriitorii ardeleni, Al. Ciura, care-l găzduise și el, expediindu-i un volum de *Amintiri*, a primit de la marele scriitor o misivă de mulțumire, scrisă în ajunul morții lui (8/22 iunie 1912), poate ultima. Mulți transilvăneni, printre care și Ciura, îl firitisiră telegrafic sau în scrisori, cu puține luni înainte, cînd Caragiale împlinise vîrsta de 60 de ani și refuzase să vină în țară, să se lase sărbătorit.

Relațiilor lui cu ardelenii le-am consacrat un întins capitol în *Viața lui I. L. Caragiale* (1940). Cu toată diferența de temperament și de iuțeală a inteligenței, autorul lui Marius Chicoș Rostogan, după o perioadă de răceală din partea intelectualității transilvănene, și-a cîștigat ceea ce am numit veneratia acelei «inteligheațe». Întîlnirea de la Blaj a consolidat-o, în ciuda familiarității omului de geniu, lipsit de ifosul personalismului, sau poate tocmai de aceea.

Șerban CIOCULESCU

Notă: Am reprodus textul integral, în ortografia specială a autorului. Unii ardeleni sînt greu identificabili; d. ex. Babeș (Emil sau Tit?, ambii avocați la Budapesta). Ștefan Pop era canonic blăjean. Șt. Cicio Pop, deputat, a jucat un rol politic și după întregire. Ion Rusu Abrudeanu a fost un publicist remarcabil, a studiat resursele aurifere transilvane. Leonard Paukerov, ziarist bucureștean. Sipsomo, avocat? Lucian Triteanu, preot, după divorț — episcop de Roman (1923). Cornel Iancu, avocat, a fost în corespondență cu Caragiale, care n-a primit, la stăruințele lui, să intre în masonerie. I. F. Negruț era directorul «preparandei» blăjene. Murgoci este celebrul geolog, geograf și pedagog român, Gh. Munteanu-Murgoci (1872—1925) și tatăl natural al lui Miron Constantinescu. Kis Kapus este în limba maghiară Copșa Mică, dar Kükölőszög (?).

Pentru *Serbările culturale de la Blaj*, vezi *Călindarul „Unirei" pe anul bisect 1912*, Blaj, pp. 45—127, o amplă dare de seamă.

Onisifor GHIBU

O FARSĂ AMICALĂ

Anul I. Arad, Duminecă 27 Martie (9 Aprilie) 1911. Nrul 70.

ROMÂNUL

TERMITELE...

Un mic capitol de istorie naturală, pentru popor*)

de Caragiale

Termitele sunt niște ființe ciudate, sunt ca și cum ar zice poporul la Ortelie mici delicate ale naturii, pe care oamenii de știință le numesc ca gener insecte. Pe termitele acestea, deocamdată le numără la ordinul insectelor, cum sînt ei, acroptere (adică cărora le lipsesc aripile); căci ele au aripioare stătătoare, îndărătul cărora se vede o prelungă ucată de fibroare nervoase. Ele trăiesc în societate întocmită și și fericită; au o lămurească pătimașe pentru bătrînii pe lîngă ei, și pe cari îndrăgesc de dragi ce îngrijesc. Sunt mai multe soiuri de termite; toate sînt călătoare și dară de ața. Ele cînd sînt pe drum, ele sunt și cînd sînt acasă pe la ele, sînt și cînd sînt la lucru, adică, după cum a zădat naturalistul, ele sînt mereu în mișcare. Termes arborum, Termes edificator, Termes fatalis, Termes lucifugus, Termes natalensis, Termes obscuriventer, Termes redemptor, Termes Taprobanes, Termes tenuis, Termes testaceus, Termes truncorum, Termes viarum, Termes vulgaris, Termes wasmanni, Termes wheeleri, Termes xanthochlorus, Termes zebinus, Termes zenkeri, Termes zonatus, Termes zonensis, Termes zonifer, Termes zonifrons, Termes zonigaster, Termes zonimacula, Termes zonimaculatus, Termes zonimaculatus, Termes zonimaculatus

I

O sută de ani de la naşterea lui Caragiale şi patruzeci de ani de la moartea lui...

Nu ştiu cît de lungi sau cît de scurţi îi vor fi părut lui Caragiale cei 60 de ani pe care i-a petrecut în lumea asta, dar mie cei 40 de ani care s-au depănat de la plecarea lui dintre noi,— cu toată bogăţia imensă a evenimentelor istorice naţionale şi mondiale de o importanţă în adevăr extraordinară, care ilustrează această epocă — mi se par că au trecut ca o singură clipă, încît îmi vine să zic uneori că deceniile sînt simple invenţii ale fanteziei omeneşti.

Îl văd doar şi în aceste clipe, aievea, înaintea mea, aşa cum l-am cunoscut în primăvara anului 1911, la Arad, şi cum l-am revăzut, în vara aceluiaşi an la Blaj, la strălucitele serbări semicentenare ale „Astrei", cu care prilej a pus în uimire, cu spiritul său corosiv şi cu verva-i diabolică, pe mulţi intelectuali ai Ardealului de odinioară, care se îmbulzeau să-i asculte diatribele de o originalitate şi de o spontaneitate uluitoare.

Onisifor Ghibu în 1912.

*

Cronicarii marii adunări din tîrguşorul, vestit odinioară, de pe malul Tîrnavei, au însemnat în publicaţiile vremii multe cuvinte de spirit debitate atunci de marele satiric. Se găsesc chiar urme interesante despre hălăduirea lui, timp de cîteva săptămîni, în mîndrul şi pe atunci îngîmfatul oraş de pe malul Mureşului, totuşi, cel mai interesant episod din odiseea lui Caragiale la Arad, în primăvara anului 1911, n-a fost încrestat de nimeni pînă astăzi la răboj.

*

Iată că a venit vremea ca să fie aşternut pe hîrtie şi momentul tragi-comic care s-a petrecut înainte cu 41 de ani şi al cărui erou principal şi victimă totodată a fost însuşi Caragiale. Sarcina de cronicar mi-a revenit mie, singurul care a mai rămas în viaţă din cei cinci inşi care i-au fost şi actori şi martori.

[.....]

VII

[...] Încă înainte ca gruparea din jurul „*Luptei*" de la Budapesta să se fi risipit cu totul, o nouă grupare se produce în jurul „*Tribunei*" din Arad,— grupare care reunea în cadrele ei, în afară de cîţiva luptători mai vechi, un puternic mănunchi de tineri crescuţi în crezul unei noi politici integrale româneşti, ce nu-şi mai punea nădejdea nici în împăratul de la Viena, nici în Parlamentul de la Budapesta, ci în prima linie în forţa întregului neam românesc şi care înţelegea lupta naţională nu în funcţie de principii teoretice de drept public, ci în funcţie de munca organizată şi de acţiunea conştientă a întregului popor, pe teren cultural şi economic, deopotrivă. [...]

Procesul de formare a acestei grupări, care fusese poreclită de contemporani c a grupare a «*tinerilor oţeliţi*», avu loc aproape simultan cu un alt fenomen caracte-

ristic al epocii. În timp ce tineretul în chestiune se cristaliza ca o forță ce se întemeia pe totalitatea neamului românesc mai presus de granițele politice, socotite efemere, cîțiva din vechii luptători politici de calibru mare, neîncrezători nici în sprijinul împăratului, nici în propriile forțe ale neamului, au inițiat, pe răspunderea lor, o acțiune de colaborare directă cu partidul politic maghiar aflător tocmai la guvern, socotind că în cadrul acestuia vor putea obține pentru poporul român asigurarea unei condiții de viață mai suportabile. Pasul cutezător în această direcție nouă a unei politici «moderate» îl făcu un cunoscut membru al clerului înalt ortodox, vicarul de la Oradea Mare, Vasile Mangra, unul din stîlpii de pe atunci ai „*Tribunei*" din Arad și fost mare luptător național, cu un trecut glorios. I se atașă în curînd Ioan Slavici, întemeietorul „*Tribunei*" din Sibiu și harnic colaborator al celei din Arad, de asemenea și Eugen Brote, unul din matadorii celebrei mișcări memorandiste. Fără să facă declarație formală de aderare la această nouă politică, mitropolitul Ioan Mețianu de la Sibiu, prin organul oficios al său „*Telegraful român*", o agrea în mod mai mult sau mai puțin tacit, punînd la dispoziția aderenților de tot felul a acesteia coloanele gazetei; prin aceasta producea o confuzie din cele mai păgubitoare în rîndurile învățătorilor și preoților, și așa destul de demoralizați.

VIII

Descoperirea uluitoarei defecțiuni a lui Mangra și a lui Slavici fu stigmatizată în cuvinte de foc de către Octavian Goga, în coloanele „*Tribunei*" din Arad. [...]

Lupta în coloanele „*Tribunei*" nu s-a restrîns numai la o astfel de acțiune de purificare a atmosferei; ea lua zilnic dimensiuni tot mai mari, punînd în discuție probleme politice concrete, în sensul schițat mai sus, și militînd pentru o organizare modernă a luptelor naționale, mai presus de teorii și de vorbe fie ele oricît de frumoase.

În toiul luptei acesteia s-a ajuns la un moment dat să se spună în coloanele „*Tribunei*" și cuvinte mai tari la adresa conducerii politicii naționale, socotită lipsită de vigoare, de orizont, de unitate și de consecvență și din cale afară de statică. S-a dat chiar glas unor păreri, că ar fi necesare oarecari măsuri de «primenire» a conducerii partidului, care e pe cale de anchilozare.

Critica aceasta adusă conducerii, deși la început destul de benignă, a avut darul să supere pe cei vizați, care își vedeau periclitată înainte de toate propria aureolă și autoritate. Ei au reacționat în consecință, față de asemenea tendințe «revoluționare», bruscînd pe reprezentanții lor și trezind astfel susceptibilități care se dovedeau tot mai greu de potolit.

Avalanșa odată urnită din loc în direcția aceasta n-a mai putut fi oprită. În vălmășagul unor asemenea frămîntări, locul rațiunii îl luau și de o parte și de alta, pasiunile, de proporții de-a dreptul homerice. Se desenau la orizont spectre lugubre, care lăsau să se întrevadă veritabile încăierări între cele două fracțiuni ale partidului național. O conciliere între ele nu mai era cu putință. «Bătrînii» se complăceau în atitudinea severă a unor părinți pe care proprii copii îi nesocotesc și care nu sînt aplicați să cedeze nimic din dreptul pe care li-l dă această calitate.

Urmarea încordării a fost o veritabilă sciziune — nu pe chestii de principii sau de persoane, ci pe o chestie de tactică. Ca expresie faptică a acestei veritabile rupturi fu în curînd înregistrată înființarea — și încă tot la Arad — a unui al doilea cotidian al partidului, sub numele inițial al „*Luptei*" de odinioară de la Budapesta, adică: „*Românul*". Scopul acestuia se rezuma la dezarmarea „*Tribunei*" și la înfrîngerea tineretului revoluționar grupat în jurul ei și răspîndit nu numai pe întreg cuprinsul Ardealului ci chiar dincolo de hotarele lui. (Amintesc printre aceștia, în afară de Octavian Goga, pe Il. Chendi, St. O. Iosif, I. Agârbiceanu, Tib. Brediceanu, I. Lupaș,

Sextil Puşcariu, Oct. C. Tăslăuanu, V. C. Osvadă, Gh. Popp, C. Bucşan, dr. P. Nistor, I. N. Stoica, Seb. Bornemisa, Ion Mateiu, Eugen Goga şi mulţi alţii, printre care şi scriitorul rîndurilor prezente.)

IX

Dar vai, noul organ se dovedi de la primele sale numere mai prejos de toate aşteptările. Pe lîngă faptul că el nu putea combate ideea de bază a luptei tinerilor,— idee care cucerise într-o covîrşitoare măsură masele intelectualilor din Ardeal,— „*Românul*" n-avea nici condeie agere, care să se fi putut măsura cu acelea din tabăra contrară. În adevăr, în coloanele „*Tribunei*" se concentraseră aproape toate forţele intelectuale ale Ardealului, capabile să scrie clar, documentat şi frumos şi să ducă pînă la capăt o luptă determinată de convingeri solide şi de adevărată dragoste de neam. « Bătrînii » de la „*Românul*" puteau să fie oameni foarte cumsecade şi patrioţi ireproşabili, dar cei mai mulţi dintre ei, pe lîngă faptul că erau încremeniţi în concepţii politice învechite şi inoperante, erau lipsiţi şi de îndemînarea scrisului şi de îndrăzneala păşirii pe arena unei publicaţii împreunate cu atîtea riscuri.

În astfel de împrejurări noua gazetă fu condamnată încă din primele săptămîni ale apariţiei ei la o decădere iremediabilă. Incapabilă să se angajeze la o discuţie obiectivă şi documentată a problemelor noi ridicate în coloanele „*Tribunei*", „*Românul*" se coborî la arma personalităţilor şi a calomniilor. Printre alte multe graţiozităţi puse în linia de bătaie de către organul „Comitetului" fu şi aceea a... complicităţii lui Octavian Goga şi a tovarăşilor săi de luptă cu « trădătorul » V. Mangra. Evident că lumea care citea asemenea lucruri în „*Românul*" rămînea stupefiată de atmosfera de la Arad şi punea cele mai jalnice pronosticuri pe marginea unei asemenea lupte. Desigur că nici un om serios nu credea în asemenea acuzaţii, totuşi, vorba veche: *calomniare audaciter, semper aliquid haeret.* Lupta continua pe un astfel de teren, cu toată evidenţa pe care „*Tribuna*" n-a întîrziat nici o zi de a o crea în legătură cu graţiozităţile ce i se serveau cu regularitate de către organul Comitetului, care-şi consuma aproape întreaga activitate în acest domeniu.

X

La un moment dat, cineva dintre conducătorii „*Românului*" — presupun că Vasile Goldiş — se gîndi că pentru salvarea acestuia e necesar să fie adusă în redacţie o personalitate proeminentă, care prin strălucirea ei să facă posibilă şi reabilitarea gazetei, şi pe susţinătorul ei. Persoana spre care zburau combinaţiile « bătrînilor » a fost I. L. Caragiale, care în vremea aceea trăia, ca expatriat de bună voie, în capitala Germaniei lui Wilhelm al II-lea şi pe care o asemenea perspectivă se presupunea că l-ar putea ispiti din multe puncte de vedere.

Invitat să vină la Arad ca mentor al gazetei Comitetului, Caragiale nu stătu mult pe gînduri şi veni în adevăr spre a-şi lua în primire locul de onoare şi de răspundere care i se oferi şi care i se părea că-i deschide perspective şi orizonturi ca-n poveşti.

N-am cunoscut niciodată mai de aproape condiţiile în care I. L. Caragiale a consimţit să părăsească Berlinul pentru Arad, respectiv pentru Comitetul Naţional, respectiv pentru Transilvania. Am cunoscut numai activitatea lui gazetărească de la „*Românul*" şi farsa căreia marele naiv i-a căzut, la un moment dat, jertfă şi pe care o voi povesti mai încolo.

La Arad, Caragiale a petrecut timp de peste trei luni de zile, publicînd în acest destul de lung interval de timp 7 articole, ceea ce face aproximativ două articole pe lună. Înşir aici articolele, împreună cu data cronologică a apariţiei lor:

1. O reparaţiune. „*Românul*", 15/28 februarie 1911.
2. Nevoile obştii şi aşa-numitele „Casa noastră" (19.III.1911, nr. 64).

3. Diplomație subțire.— Cronică (22.III, nr. 66).
4. Termitele... Un mic capitol de istorie naturală, pentru popor (27.III, nr. 70).
5. Sărbători mîhnite (De Paște) (nr. 81).
6. Scrisoare și răspuns (30.IV., nr. 94).
7. Între Stan și Bran (15/28 mai, nr. 107) *. [...]

Nu știu cît timp au durat tratativele între conducerea gazetei și bățenarul de la Berlin și nu cunosc nici condițiile în care acesta a consimțit să debarce la Arad și să ia asupra sa îndrumarea gazetei. Știu atîta că apariția lui Caragiale, în persoană, la conducerea ziarului destul de compromis de la început, a constituit pentru opinia publică ardeleană un fapt straniu. Lumea își punea întrebarea: cum se poate ca marele analist al vieții sociale din „Regat", care nu cunoștea decît extrem de sumar luptele noastre seculare împotriva exploatării și apăsării străine, ca și inevitabilele neînțelegeri din propria noastră bucătărie națională, să se amestece în procese atît de complexe? Aceeași lume se îndoia dacă Caragiale va putea face ordine într-o gospodărie pe care nu o cunoștea și va avea curajul să pună piciorul în prag și să împace în același timp și tribulațiunile momentane acute dintre membrii aceluiași partid. Desigur că întrebarea principală era: care va fi contribuția reală a lui Caragiale la lupta de eliberare a românilor ardeleni de sub apăsarea feudalismului șovin și brutal, care, de la Inocențiu Micu încoace înghițise, ca un moloh vecinic nesătul, mii și mii de victime curate din rîndurile poporului nostru?

Noi, tinerii mai mult sau mai puțin oțeliți pînă atunci în lupte grele, dar gata să ne avîntăm în cea mai riscantă aventură, aveam de la început convingerea că marele nostru scriitor a intrat în acest rol fără să-și fi dat destul de bine seama de ceea ce avea să însemneze prezența sa în redacția gazetei buclucașe și că, la cea dintîi ocazie mai serioasă, el va avea să-și încheie ciudatul episod din viață într-un mod nu tocmai potrivit marelui său prestigiu.

XI

Nu este locul aici să redau întreaga activitate a lui Caragiale ca redactor spiritual al „*Românului*". Mă restrîng deocamdată să afirm că această activitate a fost, și cantitativ și calitativ, mai prejos decît toate așteptările. Deplasat pe o arenă ale cărei secrete intime nu le putea cunoaște și înconjurat de oameni care i-ar fi putut servi în cele mai multe cazuri doar drept subiecte pentru „schițele", „momentele" și „comediile" lui, jenat de perspectiva de a mînui armele contra tinerei generații de intelectuali ai Ardealului pentru a apăra niște poziții dinainte pierdute, Caragiale s-a dovedit din primul moment nelalocul lui, dezarmat, demoralizat.

Pe noi, situația din tabăra adversă n-ar fi putut decît să ne încinte, dacă am fi fost conduși de un simplu orgoliu personal sau de grup. Pentru că noi cîștigasem încă de la început lupta și în noua ei fază, în care se angajase și Caragiale. Dar pe noi o astfel de biruință pyrrhică nu ne putea încînta, pentru că ea nu însemna o biruință a neamului, ci o înfrîngere și mai mare a lui decît cea de pînă atunci. Compromiterea lui Caragiale — oricîtă satisfacție momentană ne-ar fi putut pricinui în toiul luptei — însemna o compromitere a românilor înșiși, și în fața ardelenilor, și în fața șovinismului guvernamental. De aceea, salvarea onorabilă a lui Caragiale din această tragi-comică situație, noi o simțeam ca o problemă de conștiință, pe care trebuia s-o ducem cumva la capăt.

Și întreprinderea aceasta ne-a reușit, și încă chiar peste așteptările noastre.

Iată cum s-au petrecut, adică, lucrurile.

---

* În volumul V al *Operelor* lui Caragiale, Șerban Cioculescu nu indică apariția lor, așa cum ar fi trebuit, în ordinea cronologică a apariției, ci—pentru motive pe care nu le cunosc—în ordinea următoare: 2, 3, 4, 5, 7, 6, 1. *(Nota autorului)*

XII

Din gruparea noastră «oţelită» de la Sibiu făcea parte, mai mult ca prieten credincios decît ca luptător pe baricade, şi tînărul candidat de avocat dr. Vasile Chiroiu, originar din Banat. Într-o bună zi, acest prieten îi destăinui lui Octavian Goga un plan după care se gîndea să-l dejoace pe Caragiale din noul său rol de la Arad. El concepu, anume, o scrisoare către acesta, prin care să-l prindă într-o astfel de cursă, încît să-l tămăduiască pentru totdeauna de a se mai «amesteca în tărîţe». Goga găsi planul foarte ingenios şi-şi dădu asentimentul la executarea lui. Despre acest lucru mă informă imediat şi pe mine, care în epoca «oţelismului» fusesem tot timpul un fel de prim-adjunct al conducătorului mişcării. Avînd odată aprobarea lui Goga, Chiroiu trimise scrisoarea, recomandat, pe adresa lui Caragiale la Arad, aşteptînd cu o bucurie nesfîrşită efectul ei, de care părea a fi dinainte sigur. Textul scrisorii, reconstituit din memorie, era cam următorul:

Sibiu, 5 iunie 1911

Mult stimate maestre,

Vă cer mii de scuze pentru supărarea pe care ştiu că v-o pricinuiesc cu aceste rînduri ale mele, dar o înaltă conştiinţă a datoriei faţă de un prieten deosebit şi faţă de cauza noastră naţională însăşi mă obligă să procedez în chipul acesta.

Sînt, stimate maestre, un vechi şi intim prieten al lui Octavian Goga, faţă de care ştiu ce sentimente adevărat părinteşti nutriţi şi Dvs. Cînd, în coloanele ziarului „*Românul*" s-a afirmat despre marele meu prieten că ar fi tovarăş de luptă cu călugărul trădător Vasile Mangra, eu am fost cel dintîi care a răspuns că aceasta este o infamie şi o calomnie ordinară şi eram gata să-mi pun mîna în foc pentru corectitudinea absolută a lui în politica noastră naţională.

Totuşi, din nefericire, soarta mi-a rezervat durerea de a mă încredinţa, mai presus de orice îndoială, că acuzaţia adusă lui Goga este întemeiată şi că „*Românul*" a avut dreptate cînd l-a pus alături de Mangra şi a cerut sancţiuni împotriva lui. Iată cum m-am încredinţat despre acest teribil adevăr.

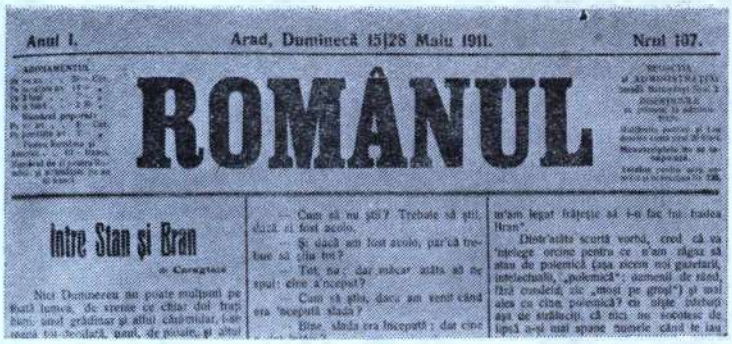
Alaltăieri noaptea, între orele 11—12, trecînd spre locuinţa mea din Parcul Arinilor pe dinaintea casei lui Partenie Cosma, socrul lui Goga, am văzut oprindu-se în faţa casei o trăsură închisă. Curios să văd cine umblă la o oră atît de tîrzie, m-am apropiat în mod discret de trăsură şi am văzut cu proprii mei ochi dîndu-se jos din ea pe vicarul de la Oradea, trădătorul Mangra, care a intrat repede pe poartă, lăsînd trăsura să-l aştepte. Bănuiam că Mangra îl va fi cercetat pentru cine ştie ce secrete naţionale pe bătrînul Partenie Cosma. Chestiunea începu să mă intrige, astfel încît am rămas acolo pentru a vedea ce se mai întîmplă.

Vizita lui Mangra a durat timp de aproape două ceasuri. Către orele 2 după miezul nopţii l-am văzut apărînd pe poartă, însoţit, spre consternarea mea, nu de P. Cosma, ci de Octavian Goga. După ce au schimbat cîteva cuvinte, pe un ton foarte cordial, Goga s-a retras încuind poarta, iar Mangra s-a urcat în trăsură plecînd spre centru.

Toată această scenă am privit-o din boschetul de peste drum de locuinţa lui Goga, fără să fi fost văzut de cineva.

Cred, stimate maestre, că în urma celor văzute de mine, complicitatea lui Goga cu Mangra nu mai suferă nici cea mai mică îndoială şi că ea reprezintă un fapt de o gravitate deosebită atît pentru prietenul nostru cît şi pentru cauza naţională.

M-am frămîntat cumplit toată ziua de ieri pe această chestiune. La un moment dat am vrut să merg la Goga să-i spun că îl văzusem şi să-l conjur să se dezmeţească. Cînd m-am gîndit însă la ce se putea petrece între mine şi el am renunţat şi m-am hotărît să vă scriu dv. cu rugămintea să chibzuiţi ce ar trebui întreprins pentru salvarea prietenului nostru din prăpastia care-l pîndeşte. Pe lîngă bogata

Anul I. Arad, Duminecă 15|28 Maiu 1911. Nrul 107.

ROMÂNUL

Intre Stan și Bran

de Caragiale

experiență de viață dv. aveți și autoritatea peste care Goga nu va putea trece atît de ușor. Faceți, vă rog, totul pentru evitarea teribilei catastrofe, spre care ambiția nemăsurată l-a împins pe Goga și din care noi, prietenii de aici, singuri nu-l putem mîntui.

Pentru cît mai exacta precizare a împrejurărilor în care a avut loc întîlnirea de care am vorbit mai sus, îmi permit a vă da aici și amănuntele în legătură cu birjarul care l-a dus pe Mangra la locuința lui Goga și care, la nevoie, poate fi întrebat asupra altor eventuale întîlniri dintre ei. Îl cheamă Ioan Deszko, domiciliază în strada Morii nr. 6, iar trăsura lui poartă numărul 16, Sibiu.

Cerînd iertare pentru îndrăzneala de a mă fi adresat dv. cu acest caz trist, rămîn al dv. sincer admirator și stimător

Dr. Vasile POGĂCEANU
candidat de avocat
strada Goethe 17, Sibiu

XIII

Efectul acestei scrisori asupra lui Caragiale fu uluitor. Nebănuind nimic în legătură cu adevărata intenție a scrisorii, Caragiale i-a acordat toată atenția, pătruns de gravitatea care se desprinde din conținutul ei. Nu se putea, totuși, hotărî să întreprindă ceva cu ea în mod direct. Cum să-l tragă el la răspundere pe Goga pentru o faptă al cărei rost, în definitiv, numai el îl putea ști și înțelege? Dar dacă politica lui Mangra, sprijinită de Goga, e mai bună decît cea oficială, a Comitetului Național român? Neștiind ce să facă, Caragiale se hotărî să trimită scrisoarea cu pricina la București, lui Alecu (Vlahuță), nașul lui Goga, care era mai chemat decît el să se intereseze de chestiune. Puse deci scrisoarea într-un plic, însoțită de o scrisoare a sa, prin care îl conjura pe Vlahuță să ia el chestiunea în mînă și s-o ducă la capăt cum o putea mai bine.

Primind ambele scrisori, Vlahuță, care-l iubea foarte mult pe finul său, a rămas în primul moment uluit, neștiind ce să facă. După o matură chibzuință, se hotărî să plece imediat la Sibiu, spre a lămuri, de la obraz la obraz, cum stau lucrurile.

Toate acestea se petreceau la începutul lunii iunie 1911. În ziua cînd a sosit Vlahuță la Sibiu, eu mă găseam tocmai plecat la București, într-o misiune cu caracter secret, așa că n-am fost martor al întîlnirii dintre Vlahuță și Goga, cum ar fi fost firesc să fiu, dacă aș fi fost în Sibiu. Înapoiat, după o absență de cîteva zile, Goga mă căută imediat spre a mă pune la curent cu cele petrecute în absența mea. Bietul Vlahuță era cu desăvîrșire dezolat în momentul întîlnirii, iar după ce Goga i-a dezvăluit întreaga intrigă a comediei anticaragielească, și-a revenit complet, arătîndu-se nespus de mulțumit de «drăcia» pusă la cale de Chiroiu și de Goga. «Bine că-i așa și nu-i mai rău», a spus de încheiere Vlahuță, după care stărui pe lîngă Goga să facă neapărat un drum la Arad, spre a lămuri în persoană chestiunea care îl costase atît pe «conu Iancu». Goga mi-a cerut să-l însoțesc și eu în acest drum, spre a-l determina pe marele păcălit să se încredințeze pe deplin despre farsa al cărei erou fără voie a ajuns să fie. I-am obiectat că mi-era imposibil să lipsesc din nou din Sibiu, dat fiindcă peste trei zile urma să se facă încheierea cursurilor la Seminarul teologic, unde suplineam catedra răposatului dr. Petru Șpan și pentru care pregătirea exame-

nelor îmi dădea cu atît mai mult de lucru cu cît călătoria la București îmi răpise aproape o săptămînă. Goga nu vroi să cedeze deloc, insistînd cu toate argumentele posibile asupra necesității absolute a prezenței mele alături de el la întîlnirea cu Caragiale, în vederea lămuririi complete a cazului. Pînă la urmă, am fost nevoit să cedez, astfel încît, în aceeași seară, am plecat cu trenul la Arad.

După o călătorie de o noapte întreagă cu trenul personal, am ajuns dimineața la Arad și am tras la hotelul „Crucea Albă", unde știam că locuia și „clientul" nostru. După ce ne-am luat o cameră, ne-am prezentat, fără a fi anunțați în prealabil prin cineva, la «conu Iancu», pe care l-am găsit ocupat cu facerea toaletei. S-a uitat nedumerit spre ușa care se deschisese și, după o clipă de ezitare, recunoscînd printre cele două persoane pe dragul lui «Octavian», se îndreptă instinctiv spre el, cu o vădită afecțiune, dar și cu o teamă pe care nu reușise să și-o ascundă. Îl luă de gît, îl îmbrățișă, apoi începu să-l lovească ușor peste obraz cu palma mîinii drepte, certîndu-l, cu asprime amestecată cu o mare duioșie: «Ce-i cu tine, măi Octaviane? Băiatule!? Puiule! Ce-ai făcut, păcatele mele? Ce-ai făcut, măi? Știu tot, tot. I-am scris și lui Alecu. Haid', spune-mi tot, din fir în păr, să vedem de care cap să luăm apoi lucrurile».

I. L. Caragiale. Desen de Nicolae Vermont, 190

Bietul «conu Iancu», frămîntat și trudit de lupte cu sine însuși, care durau de mai bine de o săptămînă, și măcinat de emoțiile întîlnirii neașteptate cu «vinovatul», părea total epuizat după această bogată efuziune. Din ochi i se furișau boabe calde de lacrimi, în timp ce întrebările dădeau mereu năvală, repetîndu-se pînă la infinit: «ce-i cu tine, măi băiatule, puiule, Octaviane? Spune-mi mie tot, ca unui tată, spune-mi tot, spune-mi».

Într-un tîrziu ajunse la cuvînt și Goga, care tot timpul cît bietul «tată» se frămînta în disperare, rîdea discret, uitîndu-se cînd la «conu' Iancu» cînd la mine.

— Ce să-ți spun, nene Iancule? Iată-te, în sfîrșit, și pe dumneata victimă! Nene Iancule, totul este o farsă, pusă la cale de prietenii mei de la Sibiu, cu știrea mea. Iacă, ți l-am adus ca martor pe Ghibu, să-ți confirme toată comedia, al cărei erou ai ajuns dumneata. Spune, nene Iancule, dumneata care toată viața ți-ai bătut joc de proști și de prostie, ce cauți aici, la Arad, alături de proști? Ai vrut să lupți aici pentru dezrobirea poporului nostru? Foarte bine! Dar atunci nu te potrivi cu proștii, că te faci de pomină pentru vecii vecilor. Te-amesteci în tărîțe? Nu scapi nemîncat de porci! Dumneata trebuia să vii alături de noi, nu să faci cauză comună cu bătrînii încremeniți în forme care nu se mai potrivesc cu vremea! Nene Iancule, te-a ajuns și pe dumneata acuma Nemesis. Ai rîs de toată lumea în scrierile dumitale, acum ai ajuns să rîdă lumea de dumneata!...

La aceste cuvinte ale lui Goga, spuse cu umor și cu zîmbetul pe buze, dar cu sînge rece, conu' Iancu rămase ca trăznit.

— Cum, mă? Ce vorbești? Dar am aici o scrisoare de la Sibiu, în care se spun lucruri precise despre tine. Ce ai de spus?

— Apoi, nene Iancule, toate astea-s poveşti. Scrisoarea lui Chiroiu, iscălit Pogăceanu, o am, uite aici, și eu, în ciorna ei originală. A fost și Ghibu de față cînd a clocit-o Chiroiu, care a vrut anume să te facă de toată minunea. Iată, să-ți spună și Ghibu tot...

Se-nțelege că din parte-mi am confirmat exactitatea afirmațiunilor lui Goga, în timp ce bietul nenea Iancu holba ochii la noi amîndoi de parcă ar fi fost ieșit din minți.

— Cum măi, vă bateți joc de mine, măi? Săracu' de mine și de maica mea! Aoleo, Iancule, ce-ai ajuns! Dobitocule! Măgarule! Na, na, c-așa meriți! Și în timp ce fu năpădit de un plîns spasmodic, începu să-și dea, fără nici o milă, palme zdravene pe obraz.

Într-adevăr, bietul păcălit se pătrunsese, peste prevederile noastre, de ridicolul în care ajunsese și nu-și mai putea stăpîni mîhnirea pentru o asemenea situație, în care fusese împins de destinul nemilos. Abia cu mare greu l-am putut liniști, căutînd să dăm cazului o importanță mult mai mică decît aceea pe care i-o dădea el acum.

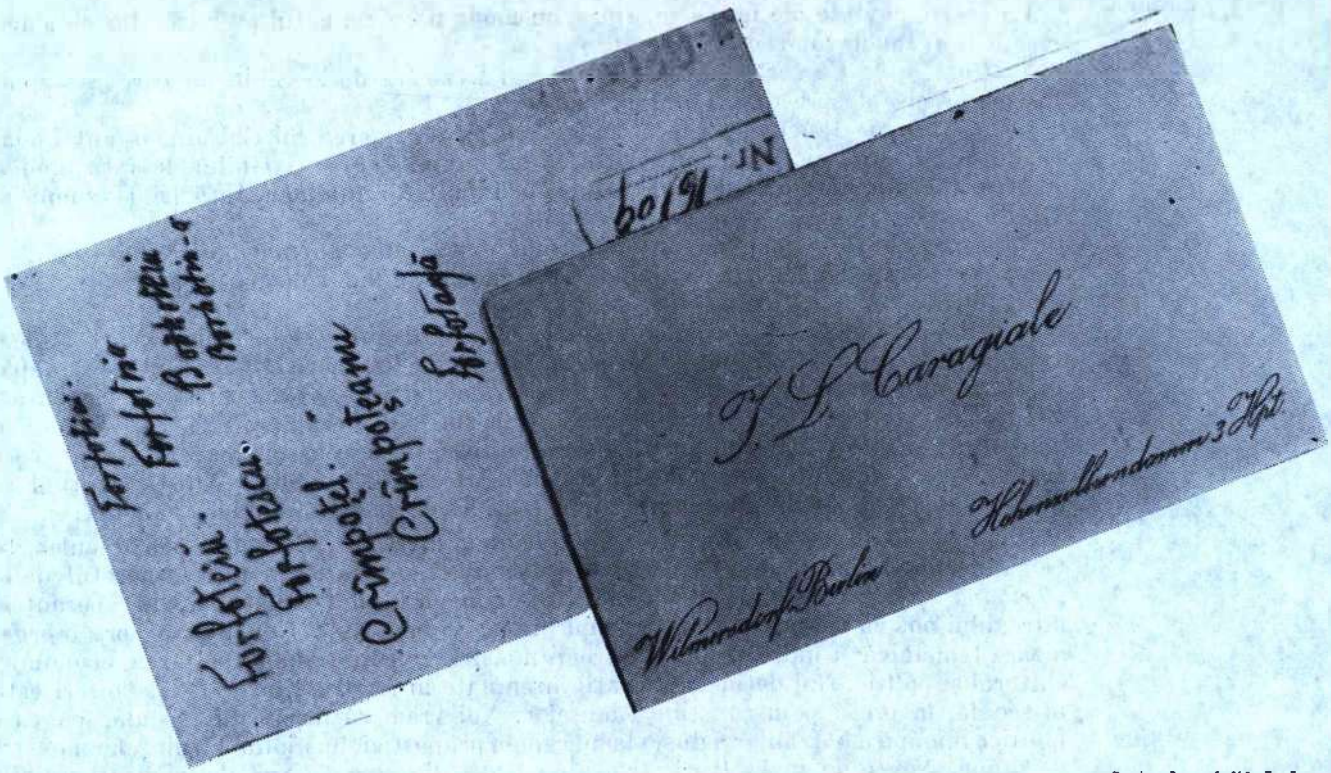
După vreun ceas bun de astfel de zbucium, în sfîrșit, Caragiale s-a recules. Și Goga începu să-i arate lui nenea Iancu deosebirea mare care era între tineretul de la „*Tribuna*“ și bătrînii de la „*Românul*“. Noi ne inspirăm din sufletul și din speranțele întregului nostru neam, nemaiașteptînd nimic de la străini. Noi tindem spre o organizare temeinică și îndrăzneață a întregii noastre vieți naționale, pe teren economic, cultural și politic. Noi deținem situații însemnate în „Astra“, în sinoadele bisericești, în școală, în presă și în conștiința maselor. Noi vrem să facem din școală, pe care politica mioapă a bătrînilor a dus-o la marginea prăpastiei, bastionul biruințelor noastre de mîine. Noi stăm în legături strînse cu frații din Regat. Noi deținem în mîinile noastre, în afară de „*Tribuna*“, și revista cea mai dinamică de pe întreg cuprinsul locuit de români, „*Luceafărul*“, pe care-l vom transforma în curînd din revistă pur literară, într-o veritabilă tribună a întregii noastre vieți naționale românești de pretutindeni. Noi trăim un ideal îndrăzneț, care ne dă tărie extraordinară în luptele noastre. Bătrînii? Ei trăiesc din amintirea unor vremuri care nu se mai întorc. Ei cred în combinații politice care azi se fac și mîine se desfac, ei își pierd vremea cu discursuri artificiale în parlament, în timp ce acasă poporul, lipsit de organizare, pierde, ceas de ceas, terenul de sub picioare.

Dumneata, nene Iancule, care toată viața ai urît și ai biciuit prostia, sub toate aspectele ei, nu se poate să nu ne înțelegi și să nu-ți dai în același timp seama de ceea ce-ți rămîne de făcut după pățania cu scrisoarea lui Chiroiu. Noi sîntem de părere că dumneata trebuie să alegi una din două: ori te întorci la Berlin, ori, dacă ții să rămîi în Ardeal, trebuie să vii alături de noi. La „*Românul*“, dumneata nu mai ai ce căuta!

— Deh, măi, ripostă nenea Iancu. Mai știi? Poate că veți fi avînd și voi dreptate. D'apoi să vă bateți joc de mine în halul ăsta! Uite, asta n-o să-mi iasă din cap cîte zile-oi mai avea. Dar, după toate astea, cred și eu că n-oi mai face mulți purici pe aici.

XIV

Și, într-adevăr că n-a mai făcut mulți purici la Arad, bietul nenea Iancu! Peste puțină vreme și-a luat rămas bun de la cei ce-și puseseră atîta nădejde în el și se îndreptă din nou spre Berlin, de unde, peste cîtăva vreme, îi adresă lui Goga, la Sibiu, o scrisoare, în care spunea, printre altele:

Carte de vizită I. L. Caragiale. Pe verso: variante pentru nume de personaje.

«Cu mare nerăbdare aştept „*Luceafărul*“ cel nou, căruia îi urez covîrşitoare strălucire pe firmamentul culturii dacoromâne, atît de bogat în aştri de înaltă mărime — încît e o adevărată mîndreţe, mă rog frumos. Mai urez apoi ca „*Luceafărul*“ să fie steaua vestitoare a zilei frumoase în care va să se reîntoarcă pacea între intelectualii români. În mîna dumitale stă mai mult decît în a oricăruia altul astăzi îndeplinirea acestei urări de bine. Adu-ţi aminte că eroul antic a săvîrşit cea mai măreaţă faptă a vieţii sale cînd a iertat Roma» *.

După aceste rînduri n-au mai trecut decît cîteva luni şi Caragiale a părăsit pentru totdeauna Berlinul, înapoindu-se definitiv nu în Ardealul marei lui decepţii, ci în Ţara românească liberă, pe care o părăsise cu ani în urmă într-un moment de mare supărare. Se întorcea, însoţit de membrii îndoliaţi ai familiei sale şi aşezat într-un sicriu greu de metal, acoperit cu imense grămezi de flori, spre a-şi dormi somnul de veci în cimitirul Bellu, nu departe de marele său prieten M. Eminescu şi de alţi preoţi ai aceluiaşi ideal măreţ şi nemuritor.

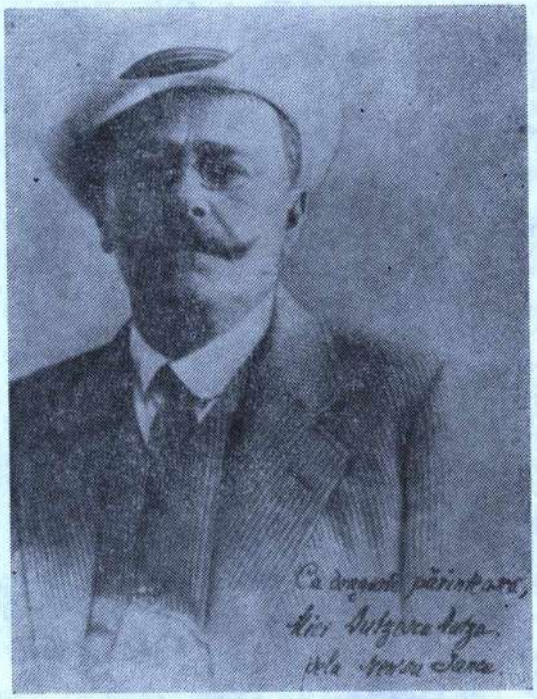
*„*Luceafărul*“, 1913, nr.26, p.467. *(Nota autorului.)*

Erată

În articolul *Precizări şi rectificări pe marginea unui articol despre Octavian Goga*, al sub semnatului, apărut în nr. 3/1981 al revistei „*Manuscriptum*“, s-a strecurat o eroare, a cărei rectificare se impune: la p. 173, col. II, rd. 20, în paranteză, în loc de I. Nistor şi At. Popovici se va citi: *V. Deleu, M. Popovici* şi *O. Tăsăuanu* (care au fost aleşi, în lipsă, ca membri ai Comitetului naţional constituit la 2 ianuarie 1918).

Octavian O. GHIBU

ALTE PIESE LA DOSARUL «SUCCESIUNII MOMOLO-CARDINI»

ÎN FINALUL UNUI ARTICOL DESPRE MARELE dramaturg, apărut cu mai bine de doi ani în urmă [1], constatam că dosarul documentar Caragiale rămîne în continuare deschis. Tot acolo arătam că numele său a apărut frecvent în diferite instanțe judecătorești din capitală sau din alte localități, el figurînd, mai ales în anul 1887, odată cu procesul descendenților Ecaterinei Momolo-Cardini (început în 1885), și pînă în preajma decesului, în condicile multor tribunale, îndeosebi ale Tribunalului Ilfov din București.

Deși nu sînt spectaculoase sub raportul importanței elementelor biografice conscrise în filele lor, și cu toate că unele se referă la evenimente cunoscute într-o mare măsură din prestigioasa monografie a lui Șerban Cioculescu, considerăm totuși că documentele pe care le publicăm acum se înscriu în rîndul celor pe care un Corpus de documente Caragiale nu le poate evita, fiind redijate și semnate de mîna ilustrului dramaturg.

1. *Procurator, debitor și reclamant*

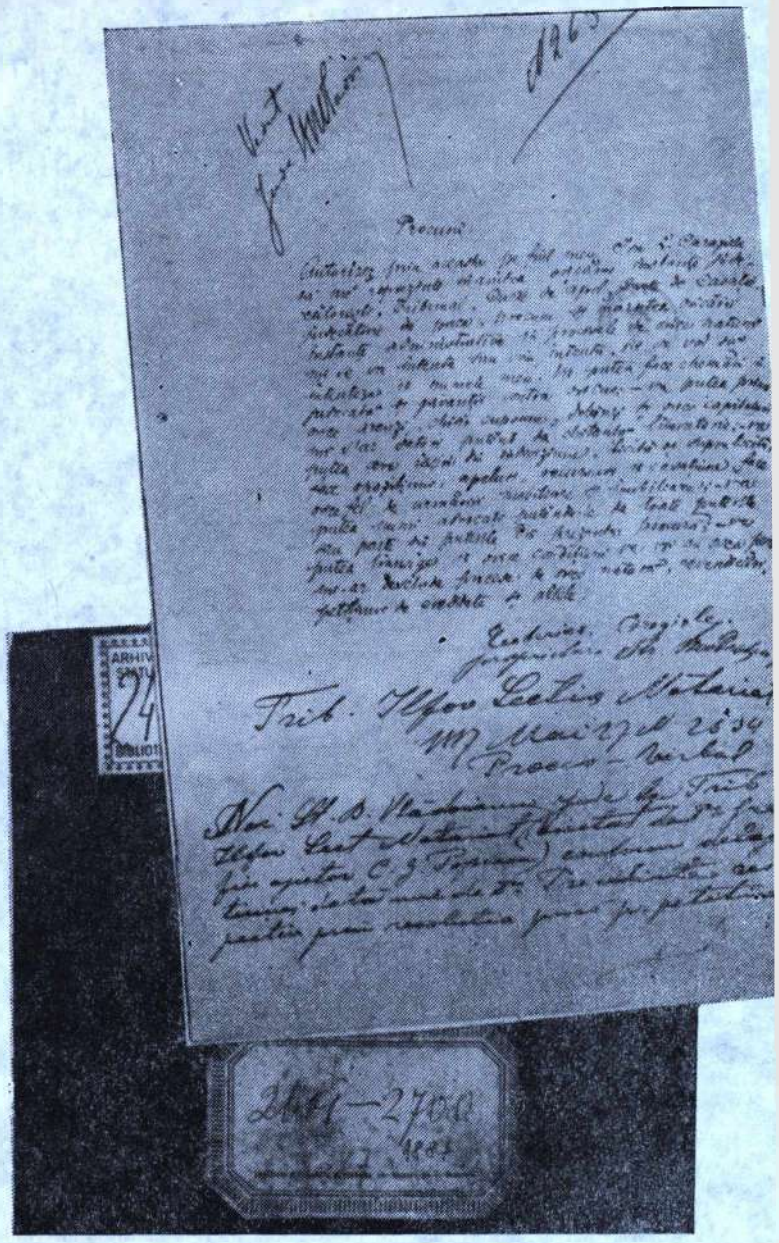
Să-l urmărim, așadar, din nou, pe marele scriitor în sălile tribunalului, în diferite ipostaze: de procurator (împuternicit de mama sau de sora sa, ori de alți membri ai familiei Caragiale), de debitor și de reclamant. Majoritatea înscriselor întîlnite sînt împuterniciri speciale (procure speciale) prin care-și investește avocații să-i apere interesele în nenumărate procese. O mare parte dintre ele sînt autentificate la notariat cu numele avocatului în alb, urmînd ca acesta să fie adăugat de dramaturg la timpul cuvenit. O atare practică presupune fie că I. L. Caragiale nu se decidea ușor asupra alegerii avocatului ori că nu-l avea la dispoziție pe cel dorit, fie, mai degrabă, că anticipa evenimentul juridic ca unul ce era un client obișnuit cu tribunalul.

Așa cum evidențiam, în articolul sus-citat, perioada scurtă de practicant la Tribunalul Prahova, în anii primei juneți, i-a fost de mare folos, prefigurînd parcă pe intimatul frecvent al instanțelor judecătorești de mai tîrziu. Printre avocații preferați se află Barbu Ștefănescu Delavrancea și fratele lui, C. Ștefănescu-Suhățeanu (pe care l-am întîlnit în procesul lui I. L. Caragiale cu debitorul său, francezul Philippomeret), C. C. Lecca (vărul dinspre mamă al dramaturgului) și Grigore Cernescu, pentru procesele din București, iar pentru cele din județul Vlașca, avocatul C. Dimulescu din Giurgiu. Desigur că a mai apelat și la serviciile altora, după circumstanțe.

Ca procurator, I. L. Caragiale e înregistrat la notariat prima oară la 27 mai 1887, cînd, împuternicit de mama sa, Ecaterina Caragiali, preia în instanță pe cont propriu, alături de ceilalți moștenitori ai Momoloaiei, acțiunea contra pseudo-pretendenților. Ecaterina Caragiali îi cedează toate drepturile, după ce declară în fața legiuitorului (într-un proces-verbal încheiat la domiciliu) că e

[1] *I. L. Caragiale din nou în fața instanței*, „Manuscriptum", nr. 4/1979, p. 183.

« bolnavă », dar « în deplinătatea raţiunei salle ». Actul e scris chiar de mîna dramaturgului [2]:

Procură[3]

Autorizez prin aceasta pe fiul meu Ion L. Caragiale să mă reprezinte înaintea oricărei instanţe judecătoreşti, Tribunal, Curtea de Apel, Curtea de Conturi, Judecătoria de pace, precum şi înaintea oricării instanţe administrative în procesele de orice natură mi se va *[sic !]* intenta sau voi intenta, ori va voi să intenteze în numele meu, va putea face chemări în judecată şi garanţii contra oricui; — va putea primi orice arenzi, chiar cupoane, dobînzi şi orice capitaluri mi s-ar datori *[sic !]* putînd da chitanţă liberatorie; — va putea cere ieşiri din indiviziune, licita şi supralicita, face opoziţiuni, apeluri, recursuri şi casaţiune, face orice fel de urmăriri mobiliare; — va putea numi avocaţi putîndu-le da toate puterile sau parte din puterile din prezenta procură; — va putea transige în orice condiţiuni va voi cu orice persoane mi-ar deschide procese de orice natură, revendicări, petiţiuni de ereditate şi altele.

Ecaterina CARAGIALE

proprietară str. Modestiei 14

Reproducem în continuare procesul-verbal de autentificare a procurei, menţionînd încă o dată pitorescul redactării, ce aminteşte stilul cunoscutelor *momente* caragialiene pe această temă:

Tribunalul Ilfov, secţia notariat

1887 mai 27 N. 2634

Proces-verbal

Noi Şt. B. Vlădoianu jude Trib. Ilfov secţ. Notariat, asistat de Dl. grefier ajutor C. G. Popescu, conform delegaţiunei dată mie de Dl. Preşedinte respectiv prin resoluţia pusă pe petiţia Dei. Ecaterina Caragiali, registrată la No 8712/87 prin care cere a se delega un Dn. judecător spre a-i lua consimţămîntul la alăturata procură — Astăzi 27 mai 1887, însoţit fiind de Dn. ajutor de grefă C. S. Popescu, ne-am transportat la domiciliul Dei. Ecaterina Caragiali, str. Modestiei 14, de profesiune proprietară, unde am găsituă *[sic !]* presinte, bolnavă, însă în deplinătatea raţiunei salle,

[3] Arh. Stat, Fond Tribunalul Ilfov, secţia Notariat, mapa 244/1887, fila 66, act nr.4.263

[2] Şerban Cioculescu, în *Viaţa lui I. L. Caragiale*, doar se referă la această procură despre care ştie, bănuim, din volumul *Succesiunea Momolo-Cardini*, 1904, editat de avocaţii procesului: M. Antonescu, C. C. Leca şi Al. Djuvara, care menţionează procedeul utilizat de Caragiale.

personal cunoscută nouă. În prezența căreia, dînd lectură din cuvînt în cuvînt, în auzu și prezența sa, a alăturatei procuri în dublu esemplar, din care numai una scrisă pe hîrtie timbrată și semnată de parte iar cealaltă nesubscrisă; care la întrebările ce i-am făcut, ne au declarat că această procură este făcută cu consimțămîntul Dsale și semnată prin propria Dsale semnătură [...] Noi în conformitate cu dispozițiile legei pentru autentificarea actelor, luînd act de declarația părței, autentificăm presenta procură. Presentul proces-verbal s-a încheiat de noi și de Dn. ajutor de grefier — Jude Șt. B. Vlădoianu, grefier C. S. Popescu, No 2634, vol. 27/1887 mai 27.

2. *Debitor pînă și soției sale*

Înainte ca lungul proces cu descendenții Ecaterinei Momolo să se fi terminat, I. L. Caragiale se împrumută de la diverși creditori cu sume importante (la care se adiționează dobînzi mari, uneori ajungînd pînă la 12%), garantînd în fața legiuitorului cu partea indiviză din moșia Frățești, județul Vlașca. Un asemenea «act de împrumut», scris de el însuși, legalizează autorul dramei *Năpasta* cu C. C. Lecca, avocatul și vărul său, fiul pictorului C. Lecca și fratele Cleopatrei Lecca-Poenaru, care-l creditează, la 23 mai 1903, cu însemnata sumă de cinci mii lei cu 12% dobîndă. Între timp, Caragiale mai era dator și altora. Autentificarea unui atare act demonstrează că vărul său, C. C. Lecca, nu era prea încrezător în debitorul său; iar, pe de altă parte, că relațiile familiale nu excludeau în acest caz onorarea cu strictețe a datoriilor la termenul stabilit și chiar dobînzi exagerate:

Act de împrumut [4]

Între subsemnații I. L. Caragiale, domiciliat în București, str. Berzei 70 și Const. Lecca domiciliat tot aici, strada I. C. Brătianu 8, a intervenit acest act în următoarele condițiuni:

Eu, I. L. Caragiale, mă împrumut de la D. Const. Lecca cu suma de 5000 (cinci mii) lei pe termen de un an de zile și cu procente de 12% *[sic!]* [5] pe an. Procentele pe șase luni le-am plătit astăzi; iar celelalte procente le voi plăti la 23 decembrie 1903.

Pentru asigurarea părților atît a capitalului cît și a procentelor cuvenite la termenul arătat, ipotecez *[sic!]* Dlui Const. Lecca partea mea indiviză (a douăsprezecea parte) în moșia Frățești, comuna Frățești, plasa Marginea, județul Vlașca, ce o am moștenire prin răposata mea mamă de la reposata Ecaterina Momolo-Cardini.

Dacă la expirarea termenului, adică la 23 mai 1904, nu voi plăti capitalul și procentele cuvenite și celelalte cheltuieli făcute, D. Const. Lecca are dreptul să urmărească partea mea indiviză din această moșie, fără judecată — sau vreo punere în întîrziere, deoarece acest act are puterea unei hotărîri definitive îndată ce va fi autenficat de onor. Trib. Ilfov secția de Notariat. Urmărirea moșiei se va putea face, dacă Dl. Lecca va găsi că este în interesul său, înaintea Onor. Trib. Ilfov. Pentru aceasta D. Lecca va putea învesti acest act cu titlu executoriu după o simplă cerere făcută Onor. Trib. Ilfov. Îndeplinirea procedurii de urmărire se va face la domiciliul meu — str. Berzei 70.

În caz de urmărire voi fi obligat a da Dlui C. Lecca, drept cheltuieli de urmărire, suma de 400 (patru sute) lei și procentele de 12% se vor plăti pînă în ziua în care Dl Lecca va primi capitalul de 5000 (cinci mii) de lei cu procentele și cheltuielile stipulate.

Acest act de împrumut se va autentifica de Onor. Trib. Ilfov secția Notariat și apoi se va înscrie în registrele de ipoteci ale Onor. Trib. de Vlașca unde este situată moșia Frățești.

I. L. CARAGIALE.
str. Berzei 70 București

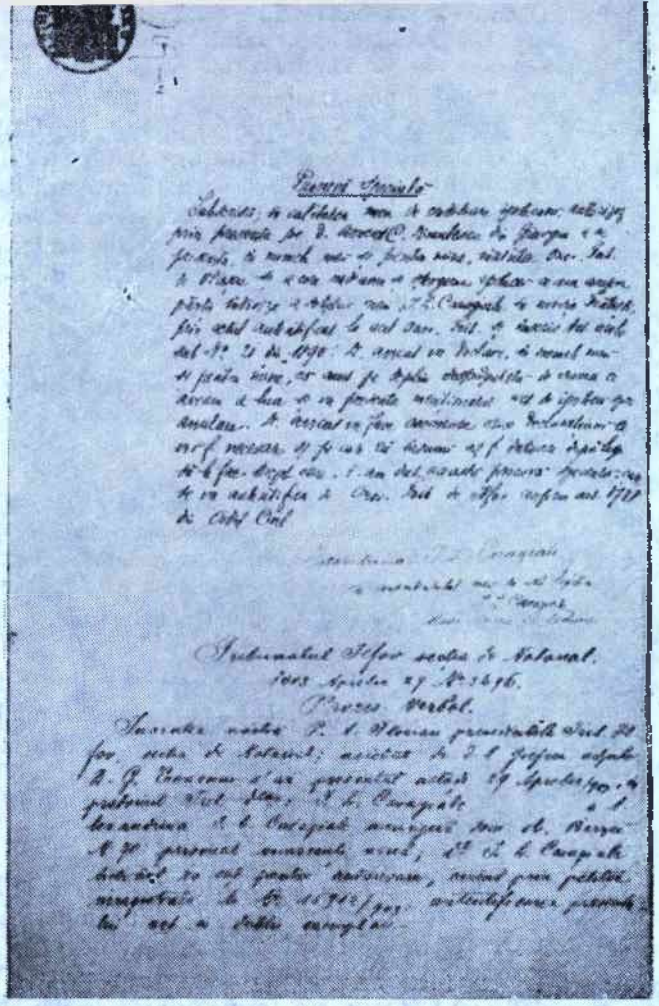
C. LECCA
Avocat str. I. C. Brătianu 8

[4] Arh. Stat, fond Trib. Ilfov, Mapa 2004, f. 126 — art. 5.378/1903.
[5] Să nu fi știut Caragiale, care a scris actul, că «procent» este sinonim cu «atît la sută» și să evite astfel pleonasmul?!

Tribunalul a autentificat actul la 23 iunie 1903, la nr. 5378, în urma cererii nr. 24567.

Clauzele necruțătorului contract atestă criza acută pecuniară prin care trecea scriitorul, dar și condiția de inexorabil cămătar a lui C. Lecca.

Cu toate că era considerat insolvabil, I. L. Caragiale se achita citeodată la termen (sau aproape la termen, după unele amînări și întîrzieri), evident constrîns de scadențele ipotecilor. Un document demn de semnalat în acest sens este «procura specială» din același an, 1903, de la 23 aprilie, în care, în mod *sui-generis*, însuși debitorul redactează *manu propria* înscrisul creditorului, în fața judelui la notariat, stabilind totodată și fondul juridic în virtutea căruia va trebui să acționeze avocatul C. Dimulescu, procurat de creditorul lui Caragiale, un anume D. Miresou, din București, str. Caimata, nr. 3. Scriitorul se grăbește să radieze această ipotecă pentru a putea împrumuta suma amintită mai sus de la C. Lecca. Autorul *Scrisorii pierdute* pusese ca amanet și în această poliță (pentru a cîta oară?) cîtimea sa din moștenirea cuvenită din moșia Frățești:

Procură specială [6]

Subscrisul, în calitatea mea de creditor ipotecar, autorizez prin presenta pe d. avocat C. Dimulescu din Giurgiu a se presenta în numele și-n locul meu, înaintea Onor. Trib. de Vlașca și a cere radicarea și ștergerea ipotecei ce am asupra părții indivize a d-lui I. L. Caragiale în moșia Frățești, prin actul autentificat la acel Onor. Trib. și înscris sub No 24 din 1889, precum și ipotecele înscrise tot acolo sub No. 44 din 1893 și sub No 8 din 1897, pentru asigurarea dobînzilor la Capitalul împrumutat cu prima ipotecă. D. avocat C. Dimulescu va declara, în numele meu și pentru mine, că sunt pe deplin despăgubit atît de capete cît și de dobînzi pe cari le-am primit în mod integral de la debitorul meu I. L. Caragiale, și va presenta menționatele acte de ipotecă spre anulare. D. avocat va face asemenea orice declarațiuni ce vor fi necesare și pe cari eu însumi aș *[sic!]* fi dator după lege să le fac.

Drept care, i-am dat această procură specială, care se va autentifica de Onor. Trib. Ilfov, conform art. 1788 din codul civil.

D. MIRESCU [7] str. Caimata

Un act însă cu totul aparte și bizar prin conținutul lui este cel prin care scriitorul face să-i înceteze datoria ipotecară față de soția sa, Alexandrina I. L. Caragiale! Din filele Registrului Juridic pe anul 1903 reiese că dramaturgul era «debitor» de mai multă vreme soției sale (suma nu e precizată). Ea l-a creditat cu ipotecă asupra părții indivize «în moșia Frățești» (tot Frățești!), cu act legalizat și, culmea, cu consimțămîntul soțului! Deci creditorul își absolvă debitorul cu acor-

[6] Arh. Stat fond Trib. Ilfov, Mp. 1895/1903, act. 3497.

[7] Cu acest D. Miresou, scriitorul a avut multe necazuri. Din cauza neachitării la timp a unor datorii mai vechi D. Miresou l-a urmărit prin tribunal cu portărei și l-a forțat cu sechestru la plată.

dul ultimului. Această «procură specială» indică o manevră rafinată a lui Caragiale, greu de apreciat azi în dimensiunea ei juridică și financiară. Putem presupune doar că prezentînd-o pe soția sa drept creditoare a lui își crea prin ea un oarecare prestigiu de solvabilitate, ori că e vorba de o diversiune de culise în lumea creditorilor săi, urmărind să demonstreze că el are multe obligații bănești, fiind debitor cu ipotecă pînă și soției și astfel să justifice amînarea termenelor la scadență. Procura e scrisă fără nici o îndoială de I. L. Caragiale, ce se implică atît de mult, încît textul de față pare o replică a schițelor sale cu conflict juridic, autorul substituindu-se propriilor personaje:

Procură specială [8]

Subscrisa, în calitatea mea de creditoare ipotecară, autorizez prin presenta pe D. avocat C. Dimulescu din Giurgiu a se presenta, în numele meu și pentru mine, înaintea Onor. Trib. de Vlașca și a cere radierea și ștergerea ipotecei ce am asupra părții indivize a soțului meu I. L. Caragiale în moșia Frățești, prin actul autentificat la acest Onor. Trib. și înscris tot acolo sub No. 21 din 1890. D. avocat va declara, în numele meu și pentru mine, că sunt pe deplin despăgubită de suma ce aveam a lua și va presenta menționatul act de ipotecă spre anulare. D. avocat va face asemenea orice declarațiune ce ar fi necesare și pe care eu însumi *[sic!]* aș fi datoare după lege să le fac.

Drept care i-am dat această procură specială — care se va autentifica de Onor. Trib. Ilfov conform art. 1788 din Codul Civil.

cu consimțămîntul meu de soț legitim
I. L. CARAGIALE
strada Berzei 70 București

Alexandrina I. L. CARAGIALE

3. *Sub «asediul» cămătarilor*

Scriitorul se dovedește un abil maestru al tacticii avocățești pentru a se strecura prin ochiurile plasei întinse de cămătarii săi care-l asediau. Începînd de prin 1890, dramaturgul este amenințat cu popriri și cu sechestru pe arenda moșiei respective[9]. Astfel în 1892 (dos. 351, Trib. Ilfov) un negustor «C. Steriu et Comp.» cere «ca averea să fie urmărită sau sechestrată» prin poprire pe arenda moșiei Frățești. Un altul, D. Mirea, solicită poprire pe bani și (dos. 4099/1893) «poprire pe venitul părții din moșia Frățești», iar un anume V. Georgescu (d. 3267 din 1897) propune în instanță «urmărirea pe venituri a lui I. L Caragiale».

[8] Arh. Stat, fond Trib. Ilfov — Mp. 1895/1903, act. 3496.

[9] Datorii mai vechi, încă din 1875, cu termene în amînare și fără clarificări depline întîlnim într-o «procură specială» din 2 dec. 1905 — cînd se afla la Berlin. În 1891 (Mp. 526, act. 1468) se împrumută printr-o «Declarație de primire» de la un oarecare Haralambie Gheorghiu cu suma de șase mii lei noi. Locuia în str. Polonă la nr. 96, se declară profesor și pune în gaj tot moșia Frățești:

Declarațiune de Primire

Subsemnatul I. L. Caragiale [,] profesor [,] domiciliat în str. Polonă no 96 [,] recunosc prin presenta că mi s-a răspuns și că am primit deja de la Dl. Haralambie Gheorghiu, suma de lei noi șase mii (6000) asemănat contractului de arendarea moșiei noastre Frățești, autentificat de Trib. Ilfov secțiunea de notariat la No 1319 din Februarie 1891.

Drept care dau presenta Declarațiune

I. L. CARAGIALE
profesor, str. Polonă 96
(Mp. 526 — act. 1468, fila 164)

În 1889 (Mp. 384/1889. act. 3657) încheie un «Act de cesiune» cu un cămătar, C. Pascu, din str. Lipscani nr. 35 (Caragiale locuia în str. Pitar Moșu 15), prin care cedează partea sa din moșia Frățești, contra sumei de opt mii cu 10% dobîndă anuală:

Act de cesiune

Pentru asigurarea Dlui C. Pascu[,] comerciante[,] domiciliat strada Lipscani nr. 35[,] de suma de lei 8000 (opt mii) ce-i datoresc,
sub-semnatul I.L. Caragiali proprietar, domiciliat strada Pitar Moșu No. 15, cedez Dsale partea mea din arenda moșiei Frățești, județul Vlașca pînă la concurența sumei de mai sus împreună cu dobînda de 10% anual pînă la aquitare.

Această cesiune nu-i ia Dlui C. Pascu dreptul de a continua instanța de poprire deja începută cu condițiune însă de a împrumuta sumele astfel primite asupra datoriei, rămînînd a se împlini restul prin cesiune,

Pentru ca venitul moşiei să crească şi să-şi poată acoperi cît de cît o parte din datorii şi din cheltuielile cam largi, I. L. Caragiale îl înlocuieşte la 23 mai 1903 (Mp. 1993, act. 4235) — cu numai patru ani înainte de răscoalele din 1907, faţă de care *scriitorul* avea să arate atita compasiune — pe arendaşul Şt. Vereş, care plătea o chirie anuală de 130000 lei, cu un altul, Gh. Lăzărescu, asupra căruia transferă contractul cu «o arendă nudă anuală de 140000 lei [10]».

4. *Nelipsit din scriptele tribunalelor...*

Deşi departe de ţară, stabilit din noiembrie 1904 la Berlin, Caragiale nu încetează să fie prezent în scriptele tribunalului în diferite procese, în majoritatea acestora fiind reprezentat de avocaţii săi cu procură. Aşa este procura dată lui Barbu Delavrancea, în decembrie 1904 (Mp. 2164, nr. 10716) în timp ce se instalase la Berlin, pe W. Nachodstrasse nr. 18, adresă ce apare şi în procură) declinîndu-şi profesia de «publicist». Cu cîtva timp înainte îl investise pe amicul său Delavrancea cu o «procură generală». Textul e dactilografiat. Mobilul procurei este vînzarea moşiei Frăţeşti:

Perpessicius primind pentru fondurile Muzeului literaturii române, manuscrisul original Titircă Sotirescu et. C-ia de I. L. Caragiale, de la fiica scriitorului, Ecaterina Logadi (1962) Martori: Lucia Demetrius, Horia Oprescu şi Corin Grosu.

Procură

În urma procurei generale autentificată de Onor. Trib[unalul] Ilfov cu No 10716 secţia de notariat, ce am dat-o d-lui advocat Delavrancea, îi mai dau acum şi pe aceasta, autorizîndu-l ca, pentru mine şi în locul meu, să supraliciteze la vînzarea moşiei Frăţeşti din judeţul Vlaşca, scoasă la vînzare de bună voe pentru eşirea din indiviziune, de către mine, şi de ceilalţi părtaşi la succesiunea reposatei Ecaterina

Sub-semnatul C. Pascu primesc această cesiune în condiţiunile aici stipulate.

C. PASCU — I. L. CARAGIALE

Comerciante str. Lipscani nr. 35 — proprietar Pitar Moşu 15

Trib. Ilfov sect. de Notariat n. 3657, 1889 iunie 13
(Mp. 384, f. 155)

Dar nu numai Ion Luca se împrumuta ci şi sora sa Lenci. O întîlnim cu o datorie foarte mare, 30.000 lei cu dobîndă de 12%, într-un «Act de hypotecă», în 1903 (Mp. 2014, act 6312 din 28 iulie 1903) contractată de la Dv. S. Scurea din Ploieşti. Locuia în str. Vîntului nr. 1, suburbia Mîntuleasa, unde a şi murit la 5 septembrie 1905, de sarcom.

[10] *Procură*

Prin care autorizez pe Dl..... să consimtă atît la transmiterea contractului de arendarea moşiei Frăţeşti-Jud. Vlaşca de la D. Şt. Vereş la D. Const. Gh. Lăzărescu pe termenul pe care mai este arendată moşia, cît şi la prelungirea arendării acestei moşii pe un nou period pe 5 (cinci) ani cu începere de la 1908. Condiţiile prelungirii pe cei 5 ani înainte de la 1908 vor fi aceleaşi cu ale arendării actuale, cu singura modificare că de la 1908 arenda anuală să fie de 140.000 lei (una sută patruzeci mii) în loc de 130.000 cît este astăzi. Pentru executarea contractului de arendare transmis pînă la 1908 şi prelungit apoi pe un nou period de 9 ani, va garanta în totul D. Gh. Lăzărescu, tatăl lui Const. Gh. Lăzărescu.

În puterea acestei procure D.... va semna în locul meu şi pentru mine actele cuvenite atît înaintea Trib. Ilfov cît şi înaintea Trib. Vlaşca pentru transcrierea contractului.'

I. L. CARAGIALE
Str. Berzei 70 — Bucureşti

Tribunalul Ilfov, secţia de Notariat 1903 maiu, 23, No. 4235[9]
(Mp. 1993/1903)

O procură absolut identică redijează Caragiale în numele surorii sale Elena. Scrisul e al autorului *Nopţii furtunoase*, cu excepţia, evident, a semnăturii (Mp. 1993, 23 mai, act 4251).

Momolo-Cardini. D-l avocat Delavrancea va putea, în numele meu şi pentru mine să supraliciteze pînă la suma de 3000000, adică trei milioane.

I. L. CARAGIALE
Berlin W. Nachodstrasse 18

O procură lungă şi detaliată, valabilă în orice împrejurare, mai legalizează scriitorul la Tribunalul Ilfov, în această perioadă berlineză, la 7 decembrie 1905, pe numele avocatului său, Grigore Cernescu. Documentul atestă numărul mare de procese şi mulţimea încurcăturilor juridice şi financiare pe care le avea:

Procură

Prin care subsemnatul I. L. Caragiale, domiciliat în Bucureşti, strada Plantelor no. 25, autorizez cu deplină putere pe D-l Advocat Grigore Cernescu din Bucureşti ca să se prezinte în numele meu şi pentru mine în faţa tuturor instanţelor judecătoreşti din ţară în ori-ce fel de procese, fie intentate de mine, fie intentate de alţii contra mea.

D-nul Cernescu este autorizat să întrebuinţeze toate mijloacele legale în susţinerea intereselor mele, putînd să formuleze interogatorii în numele meu, să ceară proba cu martori arătînd numele lor, să ceară verificări de scripte, represintîndu-mă în toată procedura verificării chiar şi acolo unde codul proc. civ. cere un mandat special, — să se înscrie în fals în contra oricărui act ar găsi d-sa că este loc a se face aceasta, — judecînd şi autorul sau autorii falsului, — să defere şi să refere jurămînt, — formulînd în numele meu jurămîntul şi semnînd pentru mine, — în sfîrşit înţeleg să dau mandat general D-lui Cernescu cu privire la apărarea intereselor mele şi la administrarea mijloacelor de susţinere şi probaţiune.

Mai împuternicesc pe D-nul Advocat Grigore Cernescu să facă şi să semneze în numele meu orice acţiune, orice cerere neconvenţională, orice chemare în garanţie, la toate instanţele judecătoreşti din ţară, — să facă şi să semneze în numele meu, apeluri, recursuri în casaţie, precum şi operaţiuni la orice instanţă.

D-nul Cernescu mai este autorisat să ceară investirea cu formulă executorie a oricărei hotărîri judecătoreşti, obţinînd şi semnînd de primirea titlurilor executorii — va putea să ceară executarea oricărei hotărîri, făcînd urmăriri mobiliare sau imobiliare şi luînd orice măsuri asigurătoare, fie numind conservatori, fie înfiinţînd sequestre pe averile debitorilor.

Se va presenta la orice licitaţii, ori supralicitări, oferind şi fixînd preţul în locul meu, — va depune preţul şi va cere liberarea ordonanţelor de vînzare în numele meu şi pentru mine, oriunde trebuinţa va cere. Va putea de asemenea cere să se înfiinţeze popriri pe orice sume sau avere mobilă. D-sa este împuternicit să facă orice fel de contestaţii la orice fel de urmărire sau măsură conservatoare.

Va cere să se facă orice tablou de distribuire de bani resultaţi din orice urmărire. Va face orice opositii la aceste tablouri, sau va da mulţumire semnînd în numele meu.

Mai împuternicesc pe D-nul Cernescu să retragă orice acţiune, opositie, apel sau recurs în Casaţie în numele meu, cerînd includerea dosarelor şi semnînd pentru mine unde va fi nevoie.

D-sa mai este autorisat să facă în numele meu orice acte de procedură şi să primească pentru mine, semnînd de primire, orice act de la orice instanţă judecătorească sau administrativă, — să primească citaţii, hotărîri, somaţii, notificări şi orice fel de acte de procedură s-ar face pentru şi în contra mea. D-sa este împuternicit să ia termene în cunoscinţă la orice instanţă judecătorească.

Mai autorizez pe D-nul Cernescu, ca să se presinte în locul meu la orice instanţă administrativă din ţară, la societăţile de Credit urban sau rural, la orice instituţie de credit sau finanţiare ca să facă şi să semneze în locul meu cereri privitoare la interesele mele, depunînd acte şi ridicîndu-le în locul meu. D-sa este asemenea împuternicit

să facă şi să semneze orice cerere sau opunere la autorităţile administrative şi financiare, cari ar fi desemnate prin legi speciale să judece şi să hotărască fie prin instanţă, fie în instanţă de apel, orice interese de natură contencioasă.

Înţeleg, în sfîrşit, ca prin aceasta să dau D-lui Avocat Grigore Cernescu un mandat deplin şi general în toate afacerile mele, atît în faţa tuturor instanţelor judecătoresci din ţară, cît şi a celor administrative şi financiare. D-sa putînd să facă orice fel de cerere şi opunere din partea mea, — şi semnînd orice va găsi cu cale în locul meu.

D-nul Cernescu va putea să-şi substituie în toate aceste împuterniciri sau în parte pe unul sau mai mulţi avocaţi, cum şi să-şi alăture pe unul sau mai mulţi avocaţi, după cum va crede D-sa de cuviinţă.

Făcută la Bucureşti astăzi 7 Decembrie 1905
I. L. CARAGIALE
proprietar
Str. Plantelor 25

Tribunalul Ilfov, secţia de Notariat, 1905 Decembrie 7,
No 10885-conf. cererii No 43793/1905.

În decembrie 1905 Caragiale se afla la Bucureşti pentru a rezolva mai multe afaceri băneşti şi juridice. La 2 decembrie 1905 el încheie un «act de vînzare» cu generalul Bengescu primind a şasea parte din casa de pe strada Batiştei nr. 1 şi locul viran de la nr. 3 (moştenirea rămasă de la aceeaşi mătuşă Momolo). Conscriptul este conceput şi caligrafiat de vînzătorul grăbit să încaseze cei opt mii de lei asupra cărora s-a convenit:

Act de vînzare [11]

Între subsemnaţii Ion L. Caragiale domiciliat în Bucureşti, str. Plantelor nr. 25, de o parte şi General G. Bengescu-Dabija, domiciliat în str. Surorilor No 11, de altă parte a intervenit acest act de vînzare prin care: 1. Eu, Ion Luca Caragiale vînd pentru totd'auna, fără a-mi rezerva nimic pe seama mea, Dlui General G. Bengescu-Dabija, a şasea parte indiviză ce am în casele cu locul lor, din Bucureşti, suburbia Bisericii Ieni, str. Batiştea Nr. 1, precum şi locul viran de alături ce-mi este coborît moştenire pentru 1/12 parte de la răsposata sora Elena Caragiali şi pentru 1/12 parte de la răposata mama mea-l avea moştenire în indiviziune de la răposata sa vară primară Ecaterina Momolo.

Am vîndut D-lui General G. Bengescu-Dabija a 6-a parte indiviză din aceste case şi locul viran de alături cu vecinătăţile şi întinderile cari se văd azi prin împrejmuirile ce are, pe preţul de (8000) opt mii pe care l-am primit integral acum la subscrierea acestui act.

Prin simpla autentificare a acestui act Dl. General G. Bengescu-Dabija va intra în drept de proprietate şi posesiunea chiar de fapt, a părţei ce vînd în aceste două imobile, nefiind nevoie de nici o altă formalitate pentru această transmisiune de fapt, actul acesta putînd fi învestit cu titlu executor, după simpla cerere a cumpărătorului.

2. Eu, Generalul G. Bengescu-Dabija am cumpărat partea a 6-a din cele două imobile arătate mai sus cu preţul de 8000 (opt mii) lei, pe care l-am numărat la subscrierea acestui act şi în condiţiuni aici stipulate, convenite şi acceptate de ambii contractanţi.

Transcrierea actului se va putea cere de una din părţi.

Făcută azi 2 dec. 1905 în Bucureşti.

General BENGESCU
Str. Surorilor 11 bis

I. L. CARAGIALE
Rentier str. Plantelor 25

[11] Arh. Stat. fond. Trib. Ilfov, Mp. 2274/1905, act. 10586. În dreptul anului 1905, Şerban Cioculescu, în *Tabel cronologic*, reţine lapidar tranzacţia — op. cit., p. 289, ed. 1977.

Tot acum, la 7 decembrie 1905, se desfăşoară şi procesul de la Curtea de Apel cu primăria capitalei, intentat de descendenţii familiei Caragiale (adică de urmaşii celor doi unchi Costache şi Iorgu), în legătură cu exproprierea caselor din strada Boteanu nr. 3 (de fapt nr. 1—3) unde locuise şi murise (la 9 noiembrie 1887) Maria Caragiale, mama scriitorului [12]. Procesul a fost deschis din cauza sumei oferite de primărie ca despăgubire şi a durat un an [13] — din 1905 pînă la 15 decembrie 1906. I. L. Caragiale îl investeşte pe avocatul său Gr. Cernescu cu o procură în virtutea căreia apărătorul «minorilor N. Caragiali» (un văr al dramaturgului) face apel în contestaţia sentinţei Tribunalului din 30 noiembrie 1906 în cazul exproprierii imobilului din pricina sumei prea mici oferite ca despăgubire:

Domnule Prim Preşedinte

Subsemnatul, în calitate de procurator al d-lui I. L. Caragiali[,] împuternicit cu procura autentificată la No 10885, din 7 dec. 1905 de trib. Ilfov S. Notariat, declar că fac apel contra sentinţei de expropiere a imobilului din strada Boteanu nr. 3, Bucureşti, pronunţată în ziua de 3 noiembrie 1906.

Motivul este că sumele acordate sunt prea mici faţă cu valoarea reală a imobilului şi cu daunele ce ni se cauzează prin expropiere, după cum vom dovedi la ziua înfăţişării. Primiţi expresiunea stimei mele deosebite.

Gr. CERNESCU
pentru I. L. Caragiale

Domnului Prim Preşedinte al Curţii de Apel Bucureşti

Comisia de arbitri stabilise prin decizia nr. 44 din 1906 suma de lei 20000 cu care nici primăria (care pretindea că e prea mare) şi nici I. L. Caragiale, nici moştenitorii nu sînt de acord (motivînd că despăgubirea e mică).

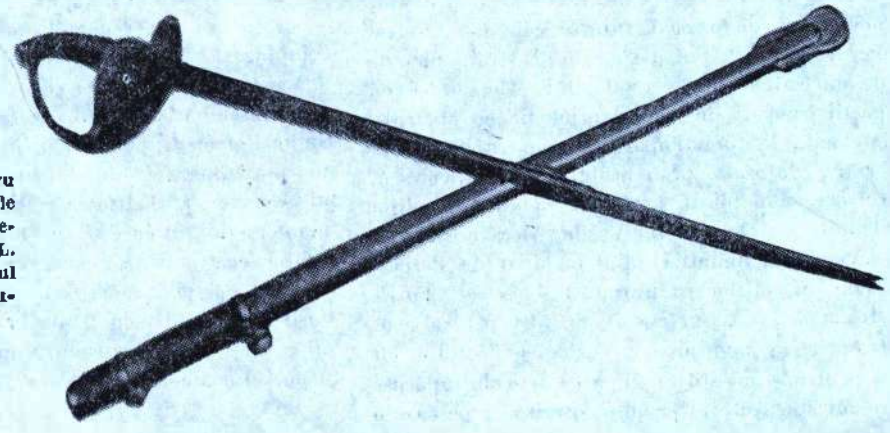
La 9 noiembrie primăria face şi ea apel contra deciziei emise de comisia de arbitri, fără însă să specifice suma ce-o oferă. În şedinţa din 15 decembrie 1906, Curtea de apel, secţia a II-a Bucureşti, dă cuvîntul celor doi avocaţi ai părţilor în conflict: apărătorul intereselor primăriei, Rusu, demonstrează că e vorba doar de «un petec de loc ce s-a expropiat şi pe care nu se poate construi nimic, iar casa este ruinată» şi cere să fie redusă indemnizaţia oferită de primărie (dar nu reaminteşte suma). Avocatul Cernescu intervine în contradictoriu afirmînd că: «Un alt loc vecin, Primăria l-a plătit cu 400 lei m.p.», că trebuie a se ţine seamă că terenul expropriat se află în centrul capitalei şi cere a se majora indemnizaţia la suma de «cincizeci de mii lei».

Dar cu toate că procurorul a tras concluziile în favoarea majorării indemnizaţiei, «Curtea asupra acestor apeluri: Văzînd hotărîrea apelată, prin care comisiunea de arbitri a fixat ca indemnizaţie pentru imobilul din Bucureşti, strada Boteanu No. 3, proprietatea moştenitorilor şi minorilor N. Caragiali suma de douăzeci mii lei în total», respinge cu decizia nr. 44, 1906 ambele apeluri ca nefondate.

C. POPESCU-CADEM

[12], Vezi articolul nostru din revista „*Manuscriptum*" nr. 3/1978, p. 183.

[13] Arh. Stat. Trib. Ilfov Curtea de Apel, dos. nr. 174/1906.

«Arme albe» pentru incălerările din D'ale carnavalului. Couppe-papier din fondul I. L. Caragiale de la Muzeul Teatrului Naţional Bucureşti.

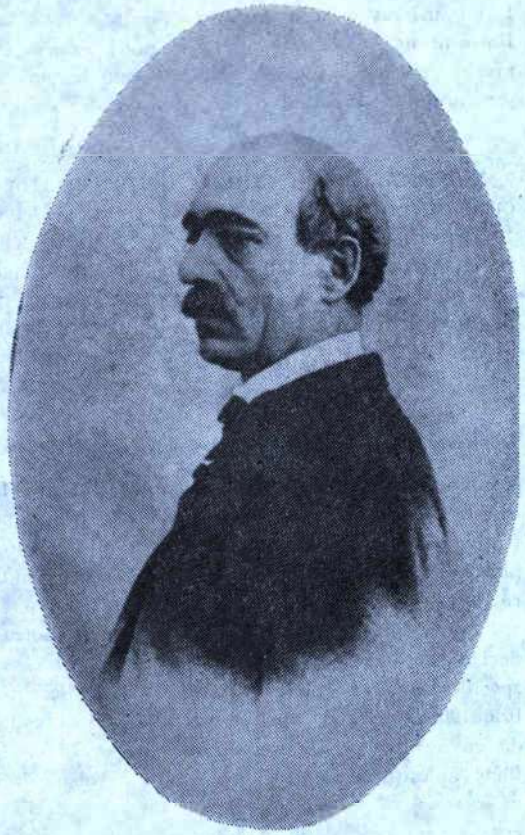
PERPESSICIUS

DESPRE V. ALECSANDRI

AM ÎN FAȚĂ TOATE TEXTELE PERPESSICIENE dedicate, de-a lungul a patru decenii, lui Vasile Alecsandri. «Bardul de la Mircești», urmat de I. L. Caragiale, trebuia să deschidă o masivă antologie a prozei românești pe care o pregătea Perpessicius. Materialul selecționat după multe omisiuni și refaceri a devenit volumul *12 prozatori interbelici*, apărut în 1980 la editura bucureșteană *„Eminescu"*.

Contribuția lui Perpessicius la cunoașterea și editarea operei lui Alecsandri rămîne fundamentală. A elogiat edițiile științifice dedicate *Prozei* și *Călătoriilor și misiilor diplomatice*, de Alexandru Marcu. A alcătuit *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, a prezentat în pagini de geografie literară *Elogiul Mirceștilor*, accentuînd relația peisaj-poezie în celebrele *Pasteluri*. A descoperit documente biografice referitoare la ultima perioadă de viață a poetului, comentate în studiul *Bianca Marquetti sau ultima idilă horațiană*. Înregistrarea relațiilor dintre Alecsandri și Eminescu o aflăm în *Conferința lui Alecsandri* (este vorba de conferința anunțată la 12 octombrie 1883 «în beneficiul unui distins poet atins de o boală dintre cele mai grele». Perpessicius nu putea să rămînă străin nici de nenumăratele legături ale lui Alecsandri cu poeții francezi (în special prietenia cu Mistral). A elogiat, la timpul apariției, remarcabila monografie, datorată profesorului G. C. Nicolescu, cel care a publicat și primul volum din ediția definitivă a *Operelor* lui Vasile Alecsandri.

Vom mai aminti studiul închinat de Perpessicius părinților scriitorului: *Vornicul Vasile Alecsandri și „giuptneasa" sa*, atît pentru contribuția la lămurirea genealogiei poetului, cît și pentru ecoul stîrnit după ce articolul apăruse în revistă. Autorul primise o scrisoare pe care o

V. Alecsandri

reproduce în nota finală la apariția articolului în volum. Vom apela și noi la începutul acestei note, după care urmează scrisoarea „giupînesei": «Articolul acesta — scria autorul — a stîrnit cum se poate deduce din epistola de mai jos, verva unui om de spirit, convins că „vorniceasa" ar putea fi nemulțumită, spunîndu-i-se „giupineasă"».

Acestor texte perpessiciene le alăturăm aici două însemnări din *Jurnalul cultural* rostit la Radio-București, acum mai bine de patru decenii: prezentarea volumului antologic din poezia lui Alecsandri, realizat de Direcția culturală a municipiului, în care se conchide că «pentru un scriitor cea mai frumoasă comemorare stă în recitirea operei lui» și schițarea legăturilor lui Vasile Alecsandri cu Transilvania și, în particular, cu Andrei Bârseanu, după refugiul politic al poetului moldav, la Brașov, în 1848.

Dumitru D. PANAITESCU

PERPESSICIUS

MENTIUNI CRITICE

SERIA a VII-a

(1936 – 1938)

«generații după generații... să învețe eroismul faptelor...»

Note culturale și publicații

1940

Tipărirea frumosului volum antologic, din poezia lui Alecsandri, realizată în cadrul Lunii Bucureștilor de Direcția culturală a Municipiului, constituie un avertisment și un preludiu la comemorarea semicentenarului morții aceluia, pe care debutantul Eminescu l-a preamărit și uns « Rege al Poeziei ».

Comemorarea aceasta cade în împrejurări dureroase și oarecum neprielnice. Cîntărețul Mioriței, al dulcii Bucovine și al *Sergentului* merita de bunăseamă alte zile, în care aducerea aminte să înflorească nestînjenită și nestînjenit să i se recunoască virtuțile și exemplul operei lui.

« Bardul de la Mircești » a fost, fără contestare, unicul nostru bard național. Prezent la toate actele istorice ale secolului al XIX-lea, fie că a fost vorba de unirea principatelor, fie de războiul de independență sau de regalitate. Poeziile lui au crescut generații după generații de școlari cari au desprins din ele să admire și să învețe eroismul faptelor. Căci poeziile lui Alecsandri pot fi privite și ca un curs de istorie națională.

Dar dacă manifestările publice sunt în funcție de o anume conjunctură psichologică, ce nu se poate comanda, rămîne oricărei comemorări un domeniu în care se poate activa. Pentru un scriitor, cea mai frumoasă comemorare stă în recitirea operei lui. Cu atît mai mult cu cît sunt în orice clasic anume laturi umbrite, pe cari timpul le dezvăluie și le pune în valoare. E și cazul lui Vasile Alecsandri. Dacă atîtea din stihurile lui, și poate din cele cu renume, au amuțit, atîtea altele ies ca ghioceii din zăpadă sau ca viorelele ce-au stat, neștiute, în ascunse vîlcele.

Alecsandri trebuie recitit și pentru aceasta gestul Municipiului București, care pentru un preț modest și într-o tipăritură elegantă a pus la dispoziția publicului lamura poeziei lui, se cuvine subliniat anume și considerat de bun augur.

VASILE ALECSANDRI și ANDREI BÂRSEANU

1940

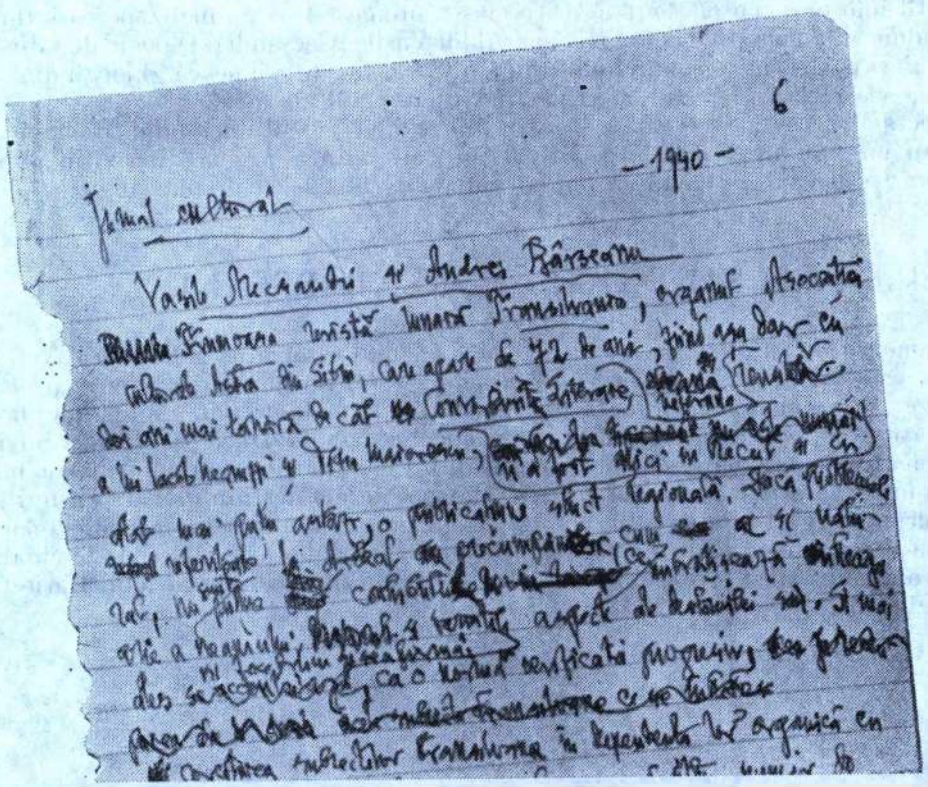
Frumoasa revistă lunară „*Transilvania*," organul Asociației culturale „Astra" din Sibiu, care apare de 72 de ani, fiind așadar cu doi ani mai tînără decît „*Convorbiri literare*", veterana revistelor lui Iacob Negruzzi și Titu Maiorescu, n-a fost nici în trecut și cu atît mai puțin astăzi, o publicațiune strict regională. Dacă problemele referitoare la Ardeal precumpănesc, cum e și natural, nu sunt puține contribuțiile ce îmbrățișează întreaga arie a neamului și variatele aspecte ale destinului său. Și mai ales își face drum și se afirmă ca o normă verificată progresiv, cercetarea subiectelor transilvane în dependența lor organică cu celelalte trupuri de țară. Dar sunt în chiar acest ultim număr de martie, cele două articole consacrate zilelor din urmă a lui Ilarie Chendi

și îndeosebi articolul *Vasile Alecsandri și Andrei Bârseanu*, datorit redactorului revistei, cunoscutul istoriograf literar, dl. Ion Breazu.

Raporturile dintre Alecsandri și fostul președinte al „Astrei", profesorul și academicianul Andrei Bârseanu, sunt de fapt, un fragment din monografia, cu mult mai vastă pe care o pregătește autorul, a raporturilor lui Alecsandri cu România de dincolo de munți. Refugiat politic la Brașov, în 1848, cînd tipărește în foi volante poezia *Deșteptarea României*, cu o lună înaintea lui *Deșteaptă-te Române*, pe care l-a și influențat, Alecsandri ajunge cu timpul, prin poeziile lui, prin teatrul său și prin culegerea sa de poezii populare un model și chiar un idol al cărturărimii transilvane. Dacă *Sentinela Carpaților* era, cu toată lungimea ei, una din recitările predilecte ale „Junimei" de dincolo de munți, dacă teatrul său, chiar acela în care erau ridiculizate excesele școalei latiniste, a fost îndrăgit și jucat în reuniuni de amatori, ceea ce a consolidat renumele său a fost îndeosebi culegerea de poezii populare, care a tras brazdă adîncă și a favorizat noi și valoroase culegeri folklorice. La acestea vin să se adauge prestigiul și faima de care se înconjură numele lui Alecsandri după ce este laureat pentru *Cîntecul Gintei latine*, în 1878, la Montpellier.

De momentul acesta se leagă și mărturia cea mai temeinică a cultului pe care Andrei Bârseanu avea să-l întrețină necurmat pentru Vasile Alecsandri. Student la Viena, în 1878, Andrei Bârseanu se simte îndemnat să compună, pentru *„România Jună"*, un imn studențesc propriu, după modelul *Cîntecului Gintei latine*, care s-a cîntat de la început în toate centrele românești. Acest imn este *Pe-al nostru steag e scris unire*, care dimpreună cu melodia lui Ciprian Porumbescu, tînărul compozitor bucovinean, avea să cunoască o atît de frumoasă și binemeritată posteritate. Or, pentru imnul acesta al Unirei, Andrei Bârseanu folosește același metru, același sistem de rimă și aceeași strofă ca și *Cîntecul Gintei latine*.

Autor, dimpreună cu Jarnik, al unei culegeri de poezie populară, tipărită de Academia Română în urma raportului lui Alecsandri, Andrei Bârseanu a cinstit toată viața memoria bardului de la Mircești, nu numai prin cuvinte, dar și prin întreaga lui activitate culturală pe care în calitate de președinte al „Astrei" și-a modelat-o în spiritul lui Vasile Alecsandri.

Ion CHINEZU

ISTORIA LITERARĂ CA ARGUMENT AL CONTINUITĂȚII

ARĂTAM CU O ALTĂ OCAZIE CĂ DACĂ în ceea ce privește activitatea propriu-zis publicistică a lui Ion Chinezu ea se execută în general asupra sondării fenomenului artistic contemporan și se înscrie aproape exclusiv în sfera cronicii literare, apoi, prin manifestările sale culturale, prin conferințe, simpozioane, intervenții oratorice diverse, critica inițiatorului revistei *„Gând românesc"* și-a lărgit considerabil registrul tematic, problemele de istorie literară căpătînd aici o pondere deosebită, concretizată uneori și prin surprinzătoare și inedite încercări de sinteză, privind unele aspecte mai particulare ale procesului de evoluție a literaturii noastre.[1]

Să observăm astfel atracția criticului spre definirile tipologice ale artei românești, fructificînd sugestii de sorginte blagiană, ce țin de o filosofie a culturii în care accentul esențial se pune pe elementele etnice, dezbătute și analizate însă totdeauna printr-o prismă comparativ-estetică, într-un larg spirit umanist, reliefînd unitatea și sensurile majore ale demersului cultural, în conformitate atît cu necesitățile timpului, cît și cu, mai ales, tendințele fundamentale de dezvoltare ale unei națiuni.

Vorbind, în octombrie 1936, în fața studenților Universității din Cluj, în cadrul cursului de „Cultură română modernă", ca asistent și suplinitor al lui Octavian Goga, titularul catedrei, despre unele fenomene ale vieții culturale românești, Ion Chinezu insista îndeosebi — așa cum ne-o dovedesc paginile prelegerii sale — asupra determinării *stilului* unei culturi naționale, a organicității și trăiniciei sale istorice, tocmai într-o perioadă în care cuvîntul *criză* se rostea din ce în ce mai acut și în sfera europeană a aspectelor spirituale, justificînd anarhia, infiltrarea ideilor defetiste, negarea însăși a *culturii*. Cu luciditate și calm, izvorîte dintr-o profundă conștiință istorică, replicînd, în termeni categorici opiniilor negativiste, criticul constata: «*Cultura înseamnă înainte de toate unitate. Oricare ar fi domeniile în care ea se manifestă și oricît de variate și autonome ar fi acele manifestări, ele se leagă printr-o tainică și puternică solidaritate, ele se însumează sub bolta unei viziuni de ansamblu. De la această viziune amănuntele capătă rost și autoritate și numai în raport cu ea amănuntele au în afară de modesta lor poziție singulară și o valoare incomensurabil mai mare: aceea de a contribui efectiv la arhitectura totului. Nu din adițiunea diverselor momente se compune deci peisajul unei culturi, ci din integrarea lor într-o structură ultimă, într-o intenție sau directivă, într-un sens care răspunde tainicelor aspirații ale unei epoci sau [ale] unui neam.*[2] »

[1] Vezi: *Ion Chinezu și misiunea culturală a criticii*, în „*Manuscriptum*", an VIII, nr. 4 (29), 1977, pp. 47—53.

[2] Text inedit, conservat într-o redactare parțială, cumulînd numeroase fișe și trimiteri.

Sub un asemenea raport și dintr-un asemenea unghi teoretic a examinat întotdeauna Ion Chinezu direcțiile și tendințele de dezvoltare a literaturii noastre, fie că s-a referit la istoria neamului românesc sau la valențele esențialmente folclorice ale poeziei românești moderne, fie că a comentat *istoriile literare* ale lui N. Iorga și Sextil Pușcariu[3] sau a discutat, în contextul deceniului patru, cei *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal*[4], fie că a abordat relațiile culturale dintre naționalitățile conlocuitoare din România[5], sau a amendat atitudinile horthy-iste, care deformau realitatea și înveninau peisajul transilvănean sociopolitic al epocii interbelice cu tendințe extraestetice[6], fie că a schițat, în prezentări monografice, personalitățile proteice ale lui Eminescu, Hasdeu, Coșbuc, Filimon, Șincai, printre alții, sau a relevat cu deosebită acuitate sensurile «naționale» ale activității „Școlii ardelene".

Excelente și extrem de nuanțate sînt, bunăoară, referirile și caracterizările pe care criticul le operează în legătură cu *cronica* lui Șincai, «*operă de posedat, fără îndoială, în care Șincai a pus o viață de om, ca un meșter din evul mediu care și-a sădit sufletul și sîngele într-o catedrală*». O mare importanță acordă criticul ambianței sociale ca și determinărilor istorice ale perioadei în care apariția figurii impresionante a lui Gheorghe Șincai devenise o *necesitate* a culturii românești, a vieții sufletești a unei națiuni oprimate în chiar vatra transilvăneană a patriei. I. Chinezu evocă, astfel, în sprijinul tezei sale, momentele cruciale ale revoluției lui Horia și pune în deplin acord evenimentele politice cu urmările lor în plan cultural, folosind informații diverse, între care — nu lipsită de semnificații — cartea istoricului Kovács Imre, *Revoluția mută*, apărută în 1937, unde sesiza cu multă subtilitate că dincolo de elogiul adus marelui conducător al țărănimii românești (*«a fost un glas european»*) se infiltrau idei cel puțin nedrepte față de aspirațiile legitime ale poporului chemat la revoluție. Autorul volumului respectiv golea practic actul revoluționar al lui Horia de valențele lui esențial naționale.

Mai trebuie specificat totodată un lucru: *conferința* despre Gheorghe Șincai era rostită de

---

[3] Vezi: *Sextil Pușcariu: Istoria literaturii române Epoca veche*, în „*Darul Vremii*", an I, nr. 4—5, 1930, p. 130.

[4] „*Gând românesc*", an VII, nr. 7—9, iulie—septembrie 1939, pp. 272—292.

[5] În afară de cunoscutul și apreciatul studiu *Aspecte din literatura maghiară ardeleană* (1930), I. Chinezu a fost unul dintre cei mai atenți comentatori ai fenomenului literar al naționalităților conlocuitoare din România, atît în perioada interbelică, cît și după, pînă în ultimii ani ai vieții sale. A scris astfel despre o serie întreagă de apariții editoriale în limba germană sau maghiară (Vezi: *Două romane săsești*, în „*Gând românesc*", an I, nr. 2, iunie 1933, pp. 91—95), despre cele mai de seamă publicații periodice ale naționalităților conlocuitoare dintre cele două războaie mondiale (*Zece ani de viață săsească la „Klingsor"*, în „*Gând românesc*", an II, nr. 6, decembrie 1934, sau *Erdélyi Helikon*, în „*Darul Vremii*", an I, nr. 1, 1930, pp. 27—28, unde aprecia că revista «*însemnă începutul unei ere de cristalizare*», ca reușind să grupeze «*cele mai distinse condeie din Ardeal*»), despre schimburile culturale mai vechi sau mai recente (vezi, spre exemplu, aprecierile entuziaste la adresa studiului semnat de Szabo István despre Lucian Blaga în „*Erdélyi Helikon*", articol publicat în „*Gând românesc*", an VII, nr. 1—6, ianuarie-iunie 1939, p. 127).

[6] Ion Chinezu, *Literatura urii. Cazul Daday*, în „*Gând românesc*", an III, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1935, pp. 571—582.

Ion Chinezu în decembrie 1940, la Radio București, într-o perioadă tragică din existența națiunii noastre, ce nu cunoscuse numai teroarea rebeliunii legionare, dar suferea și înjositorul și aberantul Dictat de la Viena, ce răpea teritoriului românesc inima Transilvaniei [7]. Reamintind acele clipe, Ion Chinezu compara situația cu aceea a unei «catastrofe geologice», venită în contradicție cu realitatea însăși, sfidînd drepturile și voința unui întreg popor, și restituia contemporanilor săi exemplul admirabil, totdeauna viu, al trecutului nostru istoric, de apărare a ființei naționale dincolo de vicisitudinile trecătoare, de păstrare și permanență a unei vieți spirituale intense în teritoriile românești transcarpatine, unde nicicînd tendințe de cucerire și asuprire a altor popoare nu s-au manifestat. «*Întocmai cum natura nu moare niciodată și cum copacii căzuți nu fac decît să sporească, chiar prin moartea lor, seva primăverii viitoare, tot astfel avîntul și gîndul și faptul eroic freamătă în urmașii eroilor cu înmiite ecouri de chemare*» — constată Chinezu. «*Prin ei, eroii neamului, patria trăiește în tot ce are ea mai bun; ei sunt seva, fluidul magic care circulă din veac în veac, păstrînd tăria și unitatea unei națiuni, ei sunt cristalizarea pură a milioanelor de năzuințe anonime, sunt unicul blazon nobiliar.*»

Există, în subtextul acestei conferințe radiofonice despre Gh. Șincai [8], mobilul funcțional, ușor descifrabil, pe care criticul de la „*Gînd românesc*" îl descoperă în structura intimă a istoriei literare. El recurge la lecția înaintașilor, răsfoiește pagini literare clasice sau mai vechi, pătrunde în tradiția culturii noastre și urcă spre începuturile ei [9], cu o perfectă cunoaștere a fenomenului, mai ales în momentele grave, în perioadele ce implică, îndeosebi, cu necesitate, redeșteptarea sentimentului național.

Înțelegem, așadar, că Ion Chinezu revendică literaturii noastre, pe de o parte dreptul ei fundamental de a face educația patriotică a maselor populare, de a avea mereu un sens implicit, o funcție militantă primordială — majoritatea *conferințelor* sale se desfășoară, dealtfel, în cadrele „Astrei" — pe de altă parte, el îi conferă un rol maxim, acela de a imortaliza marile exemple ale unei vieți culturale complexe a națiunii, prin care se putea demonstra și *am demonstrat* de veacuri continuitatea românească. «*Limba și literatura românească e o realitate spirituală latină răsăriteană. O realitate compactă, veche și vie, ale cărei sensuri și direcții de evoluție izvorăsc, înainte de toate, dacă nu exclusiv din ea însăși, din firea ei lăuntrică și se desfășoară după legi pe care această organică realitate le are înscrise în sine*».

Atunci cînd, într-o lucrare precum *Problema regiunilor în istoria literaturii românești*, Ladislau Gáldi, acreditînd punctele de vedere revizioniste ale unui Tamási, încerca să susțină, în anii ce au premers Dictatul de la Viena, că «*impulsurile, venite din Ungaria prin Ardeal*» ar fi fost hotărîtoare pentru «*formarea conștiinței culturale românești, de la ivirea primelor texte, pînă pe la jumătatea veacului al 19-lea*», Ion Chinezu sublinia mai întîi sensul partizan, subiectiv al «*demonstrației*» respective, excluzînd chiar din plecare rigoarea adevărului științific (Eminescu însuși fiind privit ca un proaspăt «*asimilat*» al spiritualității românești) și arăta cu regret că vicierea obiectivității e cu atît mai dureroasă cu cît vine din partea unui «*harnic și priceput traducător al poeziei noastre de azi, urmărind cu atenție, în cîteva reviste budapestane, viața intelectuală românească și colaborînd chiar la unele reviste de ale noastre, ca de exemplu la „Convorbiri literare"*». Argumentația pe care o desfășura, mai apoi, în replică, Ion Chinezu se organiza pe linia dovedirii unității depline și indubitabile a culturii românești de-a lungul veacurilor și a afirmării voinței istorice a poporului, de-o parte și de cealaltă a Carpaților, «*de a trăi, de a grăi și a simți românește printr-o serie de lupte din care n-au lipsit nici sîngele, nici cerneala*». Criticul citează, în sprijinul tezei sale, *documente* deja consemnate în istoria literară,

---

[7] Într-un început abandonat de articol, criticul menționa: «*Încercînd să reconstituim starea sufletească a românului ardelean din acele zile de început de toamnă ale anului 1940, cînd, în urma sentinței arbitrare de la Viena, trupe (străine) intrau în Transilvania, nota dominantă pe care o reținem în primul plan al amintirii este aceea a unei nemărginite surprize. O surpriză cu caracter de panică, ce taie respirația asemenea unei catastrofe geologice, în care sentimentul curiozității, al neașteptatului, al noutății uluitoare, copleșește pentru moment chiar pe acela al durerii pentru pierderea încercată. [...] O lume schimbată, un suflet schimbat, o mentalitate schimbată și procedee atît de incalculabile în „originalitatea" lor.*»

[8] Publicată fragmentar, în volumul *Ion Chinezu — Pagini de critică*, Editura pentru literatură, 1969, pp. 75—92.

[9] Comentînd *Meșterul Manole* al lui Lucian Blaga („*Darul vremii*", an I, nr. 1, februarie 1930), criticul reținea faptul că poetul «*a pus în valoare frumusețile tăinuite în sobra melopee a baladei populare*» și «*a surprins momentul de intersecțiune a tuturor elementelor care compun sufletul românesc în faza lui de închegare*».

precum *memorialul* de călătorie al consilierului lui Gustav Adolf, care, poposit, în drum spre Constantinopol, la Curtea domnească de la București, are revelația frumuseții și vechimii cîntecului popular al românului. În același sens era amintit și exemplul poetului Balint Balassa, care, pe la mijlocul veacului al XVI-lea, făcut prizonier de Ștefan Bathori, a deprins în timpul captivității sale numeroase cîntece românești, în așa fel încît una dintre elegiile lui poartă specificarea că se interpretează pe melodia baladei *«despre fata valahă care își plînge oile pierdute»*. Și Chinezu concluzionează îndreptățit: *«Trebuie să fi răsunat în lung și în lat cîntecul popular românesc, pentru ca un poet străin, trăitor vremelnic pe la Bălgrad și Mediaș, să-i învețe așa de bine melodia și, desigur, și cuvintele, încît după ani de zile cle să nu-i mai iasă din ureche»*. Altă dată, corectînd date eronate și informații răuvoitoare cu privire la literatura română, cuprinse într-o istorie a literaturii universale, alcătuită de Marcel Benedek după canoane îngust revizioniste, în care se urmărea prin procedee aculturale deznaționalizarea reprezentanților fundamentali ai spiritualității noastre (Samuil Micu era prezentat ca *sas*, iar Petru Maior ca *german*) în tendința de denigrare a capacității creative a poporului român, Ion Chinezu constata, pe bună dreptate, că aberația exclude dialogul științific și anulează orice efort de a replica, dar își exprima totodată convingerea că *«spiritul de echitate și omenie cărturărească»* manifestat de atîtea ori prin timp în legăturile profunde stabilite între populația românească și cea a naționalităților conlocuitoare, între oamenii de cultură români și cei maghiari și germani din Transilvania, bazate pe deosebită prețuire și respect reciproc, avea să învingă vremelnicele scormoniri și provocări horthyste și să impună, încă o dată, adevărul istoric și colaborarea firească, indisolubilă, ca principii esențiale ale conviețuirii.

Dealtfel, schițînd — peste ani — istoria raporturilor culturale româno-maghiare, criticul pleca de la semnificațiile actului unui *«artist și învățat ca Bartok Bela, care prin culegerile sale de folclor muzical unguresc și românesc, prin prelucrarea acestui folclor, a dat nu numai un măreț exemplu de pătrundere și înțelegere artistică, ci și de înalt simț istoric și politic»*. Alături de cazul — deloc singular — al lui Balassa Balint, adus și acum în discuție, Ion Chinezu citează, de asemenea, în suita exemplelor tradiționale, pe *«voltairianul Barcsay Akos»* ce cînta în versurile sale, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, frumusețea «Tîrgului de fete» de pe muntele Găina. *«Volumul de versuri al lui Barcsay* — precizează criticul — *apare la 1789, adică la cinci ani după revoluția lui Horia; și e de notat că în iureșul revoluției castelul poetului a ars pînă la temelii. Dar nici această împrejurare și nici faptul că la data de care vorbim valuri de ură se revărsau peste amintirea cutezătorilor țărani din Munții Apuseni, nu l-au împiedicat pe Barcsay să scrie cu simpatie caldă de pitorestile datini românești.»* Chinezu remarcă totodată numeroase puncte de contact între cîntecele noastre bătrînești și baladele secuiești. Dacă *«motivul tulburător al Meșterului Manole»* îl recunoaște și în poezia populară maghiară, unde episodul e legat de Cetatea Devei, apoi metafora și simbolul iubirii nefericite din balada secuiască *Kadar Kata* își regăsesc imaginea de o superbă frumusețe — a celor doi tineri îngropați ce se prefac în flori și se împletesc deasupra mormintelor — și în folclorul românesc.

Relevînd aceste corespondențe și altele de aceeași natură, criticul o făcea cu obiectivitate și în conformitate cu adevărul istoric, vrînd să ilustreze cît de adînci și trainice sînt relațiile culturale româno-maghiare, în ciuda antagonismelor agitate de cercurile reacționar-hosthyste *«într-un trecut nu prea îndepărtat»*.

Întîlnim în scrisul lui Ion Chinezu, în conferințele și în intervențiile lui oratorice un sentiment major de înțelegere și de apreciere a valorilor într-un context mai larg, european, o pledoarie pentru dialog, pentru colaborare științifică și apropiere sufletească, pentru cunoașterea reciprocă ce atribuie un sens înalt umanist intervențiilor sale critice. El reprezintă una dintre trăsăturile tipologice pe care cronicarul *„Gîndului românesc"* a ținut s-o releve mai ales în structura psihologică a neamului nostru.

Înfrățirea deplină cu plaiul, simțul atît de subtil al nuanțelor, simplitatea existenței pastorale, ca și *«credința în dreptate»*, specifice popoarelor vechi, *«mult încercate și puternic înrădăcinate în pămîntul lor»*, toate puse în lumină în poezia lui Coșbuc, *«expresia cea mai adecvată a sufletului colectiv al neamului românesc»*, la care am adăuga umorul și seninătatea, efortul spre monumental, patima cunoașterii dusă pînă la enciclopedism, inteligența ascuțită, polemică, venită din conștiința autohtonismului nostru tracic, sensuri desprinse pe rînd din vastele construcții ale lui Hasdeu, fără a mai recurge la viziunea metafizică eminesciană, ar reuși desigur să contureze o *dimensiune românească a ființei*, pe care criticul transilvan a căutat permanent s-o valorifice în opera sa.

Nicolae FLORESCU

Evadare din lumea cărților...

[PLEDOARIE PENTRU POEZIA LUI COȘBUC]

Există în timpul din urmă o tendință foarte accentuată de a prezenta fenomenul literar ca expresie a peisajului, ca o întrupare a unui *genius loci* specific. Nu trebuie confundată această tendință cu teoria mediului pe care cu atîta strălucire o reprezenta altădată filosoful și istoricul de artă francez Hyppolite Taine.

În orientarea nouă, de care vorbeam, peisajului i se atribuie o dinamică spirituală de altă natură decît forțele mai mult pasive, inerte, oarbe, pe care explicațiile materialiste ale mediului le presupun. Acest peisaj are o semnificație afectivă anumită, o atmosferă determinantă; în el se țese o trainică și intimă serie de motive imponderabile care *decid* direcția unei culturi, tonalitatea și culoarea ei.

Și, mai ales, în artă această pecetie a peisajului este vizibilă, fiindcă opera de artă se naște pe linia de fuziune a sufletului creator cu lumea din afară și cum procesul de creațiune nu este, în fond, altceva decît tainica transfigurare a realității, glasurile acesteia, ecoul ambianței, al peisajului, se vor prelungi pînă-n cele mai ascunse cute ale operei.

Peisajul astfel conceput, cu un înțeles mult mai larg și mai mobil decît îl avea înainte, spiritualizat și îmbogățit cu toate sensurile pe care moștenirea și amintirea le atribuie, a fost rodnic speculat de cîțiva filosofi ai culturii din timpul din urmă. Stilurile culturale de mare importanță au fost clădite pe această accepțiune a spațiului cu o anumită configurațiune. Ne vom întîlni, cel puțin în treacăt, cu o astfel de construcție teoretică românească de mare originalitate spre sfîrșitul expunerii din astă seară <: cea a lui Lucian Blaga>.

În domeniul cercetărilor literare cea mai interesantă aplicație o găsim la un neamț. Este vorba de Josef Nadler, ale cărui mult discutate lucrări sunt admirabile exemplificări pentru teoria *spațiului însuflețit*, ca să zic așa.

O asemenea încercare la noi pînă acum nu s-a prea făcut. Cunoștința noastră despre regiunile românești, despre sufletul acestor regiuni, s-o recunoaștem, e cu totul nediferențiată. Există în cei mai mulți dintre noi, fără îndoială, o adîncă conștiință a indisolubilei legături între ființa noastră și pămîntul pe care ne mișcăm. Suntem de aici, suntem acasă aici, cu străvechi drepturi, și global o simțim instinctiv. Dar oare înțelegem destul de bine toate varietățile acestui pămînt românesc al nostru? Mi se pare că nu. Mi se pare că prinși între demagogia centralistă și demagogia regionalistă nu ne-am luat răgazul să examinăm, cu atenție și dragoste, toate muchiile, toate răsfrîngerile de lumină ale acestui cristal minunat care se cheamă Țara românească

și sufletul românesc. Unde este acea serie de monografii colorate, vii, sprintene, care să ne aducă mai aproape îndepărtate colțuri de țară, așa cum odată a făcut acest lucru, cu atîta tragere de inimă, un om de bine și de aleasă sensibilitate, Alexandru Vlahuță, în a sa *România pitorească* [?].

Pentru a-ți cunoaște țara nu este de ajuns s-o traversezi instalat comod într-un vagon restaurant de unde arunci din cînd în cînd priviri distrate spre priveliștele ce-ți defilează pe dinaintea ochilor și nici nu ajunge acea goană după performanțe pe care o practică unii turiști, pentru care un munte nu este altceva decît o țintă ce trebuie atinsă neapărat, într-un anumit număr de ore, chiar cu riscul de a-ți frînge gîtul. A-ți cunoaște țara înseamnă a te apleca cu interes și dragoste și spre cele mai umile detalii ce-ți răsar în cale, a le căuta un înțeles, un rost chiar cînd acesta întîrziază să se descopere. Și atunci cînd, cu un asemenea gînd răbdător și iscoditor îi cutreieri ținuturile, vei găsi în adevăr că în țara asta, sub forme felurite, bate într-adevăr același suflet românesc.

*

Poezia lui Gheorghe Coșbuc este expresia cea mai adecvată a sufletului colectiv al neamului românesc.

Nu cea mai înaltă și nu cea mai adîncă; cea mai *adecvată*, repetăm. Înălțimile și adîncimile extreme sunt momente de excepție. În artă ele se realizează prin har sau prin blestem și prin ele un poet se singularizează într-un cerc de magie, de nepătruns, fără vecini și rude, fără înaintași și fără urmași.

Coșbuc nu este un excepțional, un izolat, ci rapsodul de totdeauna și în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, trăind în curentul cel mare al vieții neamului. Dacă viața neamului poate fi asemănată cu un rîu, atunci poezia lui Coșbuc curge prin mijlocul șuvoiului de ape, acolo unde e vlaga lui cea adevărată și hotărîtoare: «*Sunt suflet din sufletul neamului meu / Și-i cînt bucuria și-amarul...*»

Este în poezia aceasta, într-adevăr, o trăinicie ca a axiomelor simple care ne definesc, o trăinicie pe care n-o au decît priveliștile întipărite în ochi pentru o viață întreagă, în anii cei mai credincioși ai copilăriei. Nu ne dăm seama ce tărie, ce elemente de statornicie și rezistență reprezintă pentru noi, aceste axiome și aceste priveliști pe care nici o experiență ulterioară și nici o viziune nu le poate clinti sau șterge. Ele intră în trăsătura cea mai ascunsă a sufletului nostru, în sînge și reflexe. Prin ele ne definim și cine nu are cheia lor, nu ne va putea cunoaște niciodată. Astfel este poezia lui Coșbuc pentru sufletul neamului românesc.

Pe vremuri, o frivolitate raționalistă credea că sufletul unui popor poate fi cuprins cu ușurință în cîteva formule și definiții și că, astfel, Coșbuc, poet popular prin excelență, este unul dintre cei mai ușor de clasat: poet sămănătorist, poetul vigoarei ardelene, al luminii și optimismului, antipodul lui Eminescu etc., etc...

Astăzi nu mai avem acest curaj. Nu ni se pare deloc ușor să răspundem la întrebarea: ce este și cum sufletul unui neam, al neamului nostru de ex[emplu]? Simțim intensitatea acestui suflet dar nu-i cunoaștem limitele, e o evidență pe care nu ne-o putem lămuri, o realitate copleșitoare, depășind putința noastră de cuprindere; esența [lui] nu ne este accesibilă decît printr-o înfiorată intuiție. Pe firul acestei intuiții Coșbuc ne-a dus mai departe, mai adînc decît oricare dintre poeții noștri. Poezia lui e cel mai complet inventar moral al neamului românesc. Nu la poetul *baladelor și idilelor* mă gîndesc în acest moment, ci la poetul ce a putut fi și continuă a fi asimilat de toată lumea, cu unanimitate fără pereche în literatura noastră. *Nunta Zamfirei* este nunta românească de totdeauna și *Moartea lui Fulger* e prohodul nostru tradițional. De aceea, în anumite privințe, el este cîntărețul cel mai reprezentativ al nostru.

Într-un sens, poezia lui are caracterul impersonal, obiectiv și generic al poeziei populare. Ea este un document al [neamului] mai mult decît un document personal, ea este a noastră, a tuturor, fiindcă în ea ne socotim oglindiți cu mai multă fidelitate decît în oricare alta.

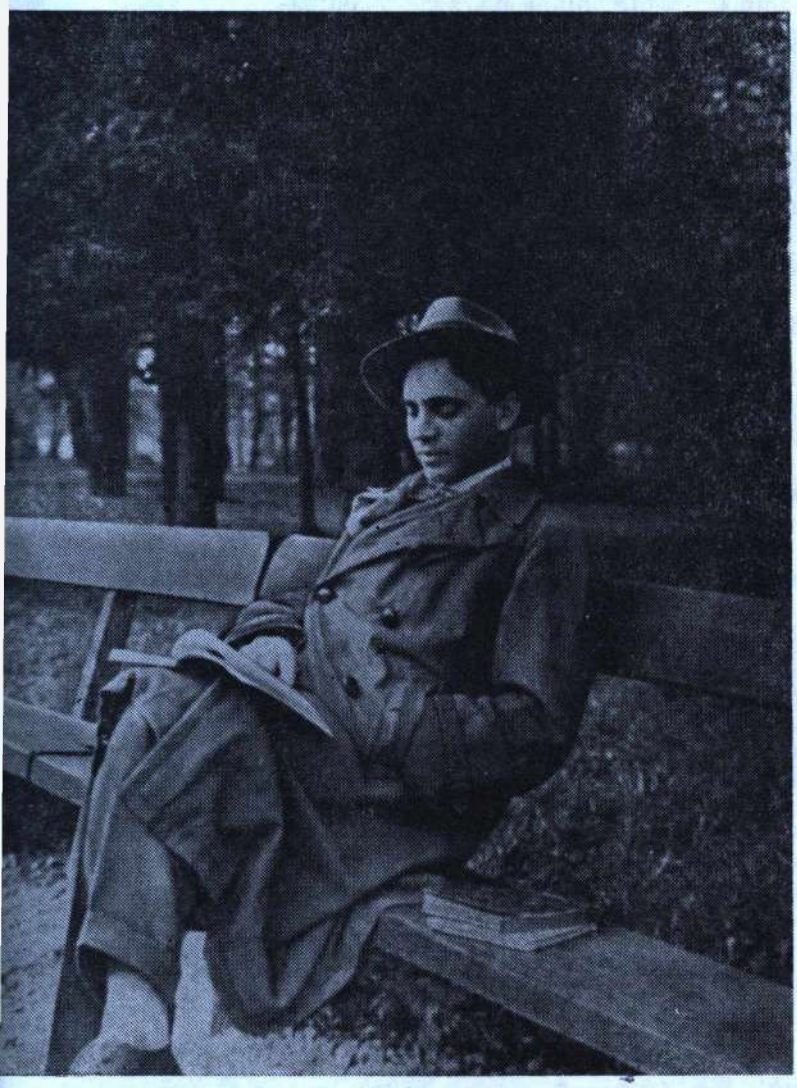
Generală, înțeleasă de toată lumea, această poezie a fost considerată ca o poezie « ușoară ». Nu i se poate aduce unei asemenea poezii o mai mare ofensă decît aceea de a fi confundată cu mediocritatea unei anume « arte populare », în sensul în care acest termen înseamnă pastișă, neglijență, la îndemîna întîiului venit.

Poezia lui Coșbuc nu ni se pare atît de ușoară pe cît s-a crezut odinioară. Firește, ea are toate atributele [cantabilității] populare, dar centrul ei de greutate este dincolo de zona acestor atribute. La drept vorbind poezia aceasta nu e deloc [exterioară]. Ea închide într-însa o experiență muncită cu îndelungată trudă, o știință rafinată a ritmurilor, a sensurilor și a nuanțelor. Coșbuc e însă reprezentativ chiar în această privință pentru poporul nostru, cu simțul atît de subtil al nuanțelor, cu capacitatea lui de a desprinde însușirile morale, credința în dreptate, [specifice] popoarelor vechi, mult încercate și puternic înrădăcinate în pămîntul lor, cum este neamul nostru. Aceste însușiri formează axa poeziei lui, aceste însușiri pe care necunoscătorul nici nu le zărește în simplitatea, fără ostentație, a stilizării.

Poate că renunțînd la orgoliul definițiilor, ne apropiem mai mult de adevăr prin simțire !

Operă de mare artist, dar și de mare tehnician, ea își așteaptă comentatorul chemat.

[UMORUL LUI BOGDAN PETRICEICU HASDEU]

Moment de meditație.

Ne-am adunat astăzi, în această casă a noastră, ca să închinăm o jumătate de ceas amintirii lui B[ogdan] Petriceicu Hasdeu.

A te încumeta să schițezi personalitatea și munca enormă a lui Hasdeu în cuprinsul timpului ce-mi stă la dispoziție este o întreprindere riscată. Ea seamănă cu încercarea unui pescar care-și aruncă năvodul în ape la întîmplare, știind de mai înainte că din belșugul nemăsurat al adîncurilor plasa lui nu va ridica la suprafață decît ceea ce hazardul momentului îi va îngădui.

Istoricii, filologii, literații sunt obligați, rînd pe rînd, să verifice fragmente din opera lui H[asdeu], fiindcă această operă întinsă cuprinde istorie, filologie și literatură propriu-zisă, deopotrivă, și, totuși, o monografie asupra lui Hasdeu nu avem încă. Și astfel această proteică personalitate continuă să rămîie, deocamdată, una dintre cele mai puțin cunoscute în literatura noastră, hulit de unii — pe nedrept —, lăudat de alții fără control, în amîndouă cazurile însă un H[asdeu] trunchiat, fragmentat, așa cum el, desigur, nu s-ar recunoaște.

Mi-aș permite să cred că punctul central în jurul căruia se împletesc, în tulburătoarea abundență, firele activității este *vitalitatea* lui extraordinară. Hasdeu este, într-adevăr, un fenomen de vitali-

tate, de energie înainte de toate şi în întreaga lui [creaţie] se zbate un temperament tumultuos, cel mai bogat temperament, mi se pare, din întreaga noastră literatură. Aici este, socotesc, cheia de înţelegere a lui H[asdeu] şi trăsătura de unire, care leagă preocupări atît de disparate şi incoherente chiar în aparenţă.

Hasdeu s-a născut la 26 febr[uarie] 1838, în Cristineşti, lîngă Hotin. Îşi face studiile în Rusia şi vine în ţară, la Cahul, din mediul romantic, bătăios, de la Harcov, avînd la dosar participarea la o revoltă studenţească. Judecător la Cahul timp de un an [de] zile, el este destituit la 1859, dar este numit profesor la Şcoala centrală din Iaşi, avînd de director pe Titu Maiorescu, cu care va purta interminabile polemici o viaţă întreagă. Dar iată că paşnica viaţă de profesor [ia curînd sfîrşit]. La 1863 Hasdeu publică nuvela *Duduca Mamuca* pentru care este dat în judecată. H[asedu] se apără spiritual, dovedind procurorului uluit că destituirea ar echivala, de fapt, cu o condamnare la moarte, agravată — dacă se poate spune [aşa] — şi printr-o amendă fără precedent în analele crimelor literare.

Evident, H[asdeu] nu este din aceia pe care un avertisment sau un eşec să-l intimideze, să-i micşoreze verva şi pofta de muncă. Încearcă de toate, întemeiază revistele de scurtă durată *„România"* (pe care o scrie într[eagă] el), *„Foaie de istorie română"*, *„Foiţa de istorie şi literatură"*, *„Din Moldova"*, care devine mai tîrziu *„Lumina"*; luptă pentru Unirea Principatelor, face călătorii de studii la Cracovia, în Ardeal, la Chişinău, [deşi] aici riscă să fie prins de [poliţia] ţaristă. Pătania de la Chişinău nu va uita-o o viaţă întreagă. Ultima lui conferinţă publ[ică], rostită la 7 dec[embrie] 1901, la Ateneul din Buc[ureşti], este un atac violent împotriva ţarismului, pe care l-a combătut cu înverşunare o viaţă întreagă.

În 1863, H[asdeu] se mută la Buc[ureşti], fiind numit membru în Comisiunea istorică menită a cerceta doc[umentele] privitoare la mănăstirile închinate în vederea secularizării lor. Activitatea lui ia aici proporţii nebănuite. Întemeiază ziarul *„Traian"* (1869), revista *„Columna lui Traian"*, care cuprinde partea cea mai mare şi cea mai trainică din opera lui şi care apare de la 1870 pînă la 1872; în sfîrşit *„Revista nouă"* (1887—1895), ce grupează o serie de talente tinere şi robuste ca Vlahuţă, Delavrancea, Ion Bogdan, Ion Bianu şi alţii.

Această activitate istovitoare de creator şi animator nu-i scade însă nimic din veselia lui tinerească. H[asdeu] n-a fost niciodată un savant ursuz, solemn, un pontifex al catedrei. Dimpotrivă, în mijlocul celor mai absorbante ocupaţii, din maldăre de volume şi manuscrise, rachetele glumei lui ţîşneau strălucitoare şi ireverenţioase — şi nu numai în *„Aghiuţă"* şi *„Satyrul"*, ci şi din doctele pagini ale *„Columnei lui Traian"*, stîrnind hohote de rîs în toate colţurile ţării.

Se ştie că cu *„Convorbirile"*, H[asdeu] nu ducea casă bună. Fără să izbutească să creeze un focar literar de tăria cenaclului „Junimei" şi rămas izolat, un mare izolat, Hasdeu a dus singur o luptă aprigă împotriva *„Convorbirilor [literare]"*. Antijuni[mi]smul acesta se părea un moment că-l apropie de „roşii" — cum se numeau atunci liberalii — de „roşii" aceştia care au avut necontestate merite politice, dar care, cu Urechia, cu C. A. Rosetti, cu P[antazi] Ghica, sunt vinovaţi de o detestabilă literatură. În adevăr, H[asdeu] a colaborat cîtva timp la *„Românul"* lui Rosetti, dar de la o vreme, plictisit de grandilocvenţa ultrademocratismului, îi joacă o neaşteptată festă în *„Aghiuţă"*, din 1863. *« Toţi articulii d-lui Rosetti sunt semnaţi C.A.R. [...]. Ca Zeul Ianus de la Roma, iscălitura directorului* „Românului" *are două feţe. Liberalii o citesc din stînga în dreapta şi admiră în cuvîntul CAR ideea mergerii înainte sau progresul; ciocoii o citesc din dreapta în stînga şi adoră în cuvîntul RAC ideea mergerii înapoi sau retrogradării ».*

Urechia — după cum se ştie — îşi plimba universala incompetenţă în cele mai variate domenii, şi urcînd toate treptele onorurilor se văzu ajuns şi membru al Academiei. Hasdeu plînge biata Academie şi în concluzie [constată]: *« Nihil sine Ureche ».*

Vă sunt cunoscute [de asemenea], desigur butadele celebre cu care Hasdeu a gratificat *„Convorbirile literare"* (*« La noi e putred mărul... »*).

Ca şi în ştiinţă, în atacurile lui ironice H[asdeu] e un tip robust căruia-i repugnă umorul filtrat, alambicat, umorul de salonarzi. De aceea cînd îi vine bine nu se dă în lături nici de la cele mai copioase farse. Francezul Emile Picot îi găsi o mulţime de cusururi în *Istoria critică*. H[asdeu] îi răspunde printr-un articol lung, în *„Col[umna] lui Traian"*, punînd articolului următorul motto: « *qui s'y frotte s'y pique* », iar ca încheiere: « *Dignus, dignus est intrare / În... Convorbiri literare* ».

Filologul ieşean Burlă, într-o recenzie a aceleiaşi *Istorii critice*, îl tratează pe H[asdeu] cu următoarele gingaşe expresiuni de bună cuviinţă: « d. Hasdeu neştiind încă ceea ce ştiu pînă şi copiii din cl. I gimnazială... », « ignoranţa filologică a lui Hasdeu », etc., etc. Hasdeu îi răspunde: « *Non parla da vero, parla da burla !* » *Burla* pe italieneşte înseamnă *poznă*.

În *„Columna"* din 1874 Hasdeu publică o savuroasă parodie anonimă a *Şalului Negru* a[l] lui C. Negruzzi, intitulată *La butea goală*. Comentînd această parodie, Hasdeu adaugă: « *Există însă în limba română o parodie şi mai frumoasă, dar în proză: Este aşa numitul Dicţionar - Glosar al Societăţii Academice române* » şi termină: « *scilicet ad usum Abecedemicae Romanae* ».

Curentul latinist care a tronat cam multişor la Academie a avut parte [dealtfel] din belşug de atacurile lui Hasdeu. Îmi pare rău că nu pot să reproduc atacurile împotriva lui Massim, Cobălcescu, Babeş, Xenopol, tot atîtea semne de inepuizabilă vivacitate de spirit, care nu l-a părăsit nici în bătrîneţea-i atît de încercată prin pierderea fiicei sale, Iulia, după cum se vede din aceste dureroase terţine:

« *A scăpat o simţire din oase*
Şi din carne scăpat-a un gînd
Printre glume din lume plecînd ! »

Dacă în atacurile lui literare, H[asdeu] a păstrat totdeauna un ton de bonomie, de eleganţă senină, atunci cînd atacă păcatele sociale, zîmbetul lui H[asdeu] devine o crispare de ură, o explozie masivă a sarcasmului. [E] o poezie dură, o poezie neagră, o poezie de granit, după cum singur o defineşte. *Odă la ciocoi* este de o vehemenţă unică, iar *Drumul de fier* prevesteşte *Doina* lui Eminescu:

« *Nu-i destul c-avem ciocoi*
Ne mai trebui lanţuri noi... » sau:
« *Ţara strigă pîn'la cer*
Oamenii-n robie pier
Cerem legi de la boier... »

Acesta e temperamentul lui Hasdeu: om de altitudini pentru care viforul, lupta cu elementele e o necesitate de fiecare clipă; un brad înfipt pe vîrf de stîncă — acesta este Hasdeu. Şi simbolica strofă din poezia *Bradul* îl caracterizează profund:

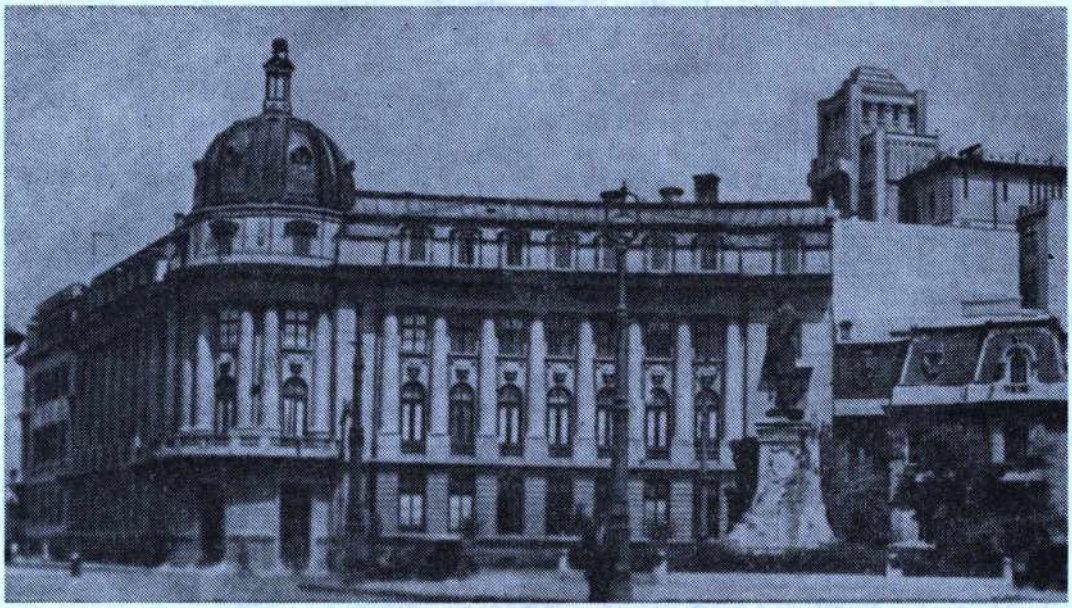
« *De-ar fi să-i daţi în văi adînci*
Odihnă desmierdată
Răpindu-i viscole şi stînci
L-aţi omorî pe dată ! »

Sunt 25 de ani de cînd H[asdeu] doarme în cavoul din cimitirul Belu din Bucureşti. La căpătîiul lui veghează vastele construcţii: *Cuvente den bătrîni*, *Istoria critică a Românilor*, *Ioan Vodă cel Cumplit* şi *Etymologicum Magnum Romaniae*. Critica a măcinat multe din cărămizile acestor construcţii, dar n-a distrus linia lor arhitectonică, fluxul de voinţă care circulă prin încheieturile lor, intuiţia nu o dată genială, care licăreşte printre ele. Credinţa lui bunăoară în autohtonismul nostru, derivat de la traci, a fost reluată recent de Vasile Pârvan în monumentala sa *Getica* şi, mai recent, de d[omnul] S[imion] Mehedinţi în [volumul] *Le peuple et le pays roumaine*, apărut acum doi ani.

Şi mai presus de toate a rămas afirmaţia voinţei de a trăi [a] acestui popor românesc, voinţă pe care marele Hasdeu a exprimat-o în *Istoria critică*, într-un chip care în ajunul zilei de 1 Dec[embrie] pentru noi are o adîncă semnificaţie.

[1932]

DESTĂINUIRI

Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Capitală. (Fotografie comunicată de Muzeul de istorie a orașului București)

AMINTIRI DESPRE N. IORGA

ACADEMIA DE ÎNALTE STUDII COMERCIALE ȘI INDUSTRIALE DIN BUCUREȘTI — ASTĂZI

Academia de Studii Economice — era în perioada interbelică cea mai înaltă școală de învățămînt economic din țara noastră. În această universitate se asigura o temeinică pregătire teoretică și practică a cadrelor de economiști, absolvenții ei fiind foarte mult apreciați în activitatea economică.

Academia Comercială era organizată pe secții de specialitate, planurile de învățămînt, cursurile și seminariile corespundeau necesităților formării cadrelor din domeniul activității de stat, financiar-bancare, industriale, comerciale, cercetare, învățămînt economic etc. Spre această școală de învățămînt superior mi-am îndreptat pașii în anul 1936 și nu am regretat fiindcă studiile economice m-au atras în mod deosebit încă din liceu.

Cînd am venit ca student la București, primul lucru a fost să-mi asigur legătura cu partidul. Am avut o întîlnire cu Miron Constantinescu, care era student la sociologie și activa în organizația studențească de partid a Capitalei. El mi-a făcut legătura cu Mihail Firșerotu, care era secretarul celulei de partid de la Academia Comercială.

Academia Comercială avea, în general, profesori bine pregătiți, desigur în problemele economiei capitaliste, cei mai mulți se formaseră la școala economică engleză sau germană. Ei cunoșteau temeinic economia românească, deoarece activau în conducerea unor instituții de stat, bănci sau întreprinderi economice, erau bine informați asupra evoluției economici mondiale. Dintre profesorii noștri de la Academia Comercială, cei mai străluciți erau: Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Andrei Rădulescu, Ștefan Dumitrescu, Gheorghe Tașcă, Gromoslav Mladenatz, Paul Horia Suciu, Alexandru Hallunga și, desigur, ar mai putea fi enumerați și alții. Cei mai mulți profesori își pregăteau temeinic lecțiile pe care le expuneau liber, unii dintre ei chiar fără să aibă o notiță în față. De o erudiție deosebită erau cursurile profesorilor Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, asasinați în mod bestial, în toamna anului 1940, de către legionari, din ordinul hitleriștilor.

Pe Nicolae Iorga l-am avut profesor în anul doi. Marele savant ne preda cursul de istoria universală, în anul academic 1937—1938. Cursurile le ținea în amfiteatrul 1 al Academiei din Piața Romană. Amfiteatrul era întotdeauna arhiplin și intrarea maestuoasă a lui Nicolae Iorga în sala de curs era

întotdeauna, pentru noi studenții, un moment emoționant. Era nedespărțit de umbrela sa renumită și însoțit de o stenografă care lua notele de curs. Eu obișnuiam să vin mai devreme ca să ocup un loc în băncile din fața catedrei, deoarece îmi plăcea foarte mult istoria, să-l ascult pe marele nostru învățat și să pot lua notițe cît mai complete la cursul său de istoria universală. Lecțiile lui Nicolae Iorga erau de o mare erudiție, atractive, pline de informații deosebit de interesante, pînă la cele mai mici detalii, care te fermecau și-ți dădeau o mare desfătare intelectuală. Marele savant era o uriașă enciclopedie a istoriei, dar în același timp și a civilizației popoarelor, fiindcă în lecțiile sale te purta de fapt prin evenimentele istoriei popoarelor prin intermediul civilizației lor: dezvoltarea economică, cultura, știința etc.

Consider util să spun cîteva cuvinte și despre ceilalți profesori ai mei.

Virgil Madgearu era un profesor excepțional, el ne preda cursul de economie națională și ne prezenta în mod deosebit structura economiei românești. Un mare profesor a fost, de asemenea Andrei Rădulescu, care prezenta dreptul civil într-un mod elevat din punct de vedere științific și pedagogic. Cursurile de economie politică ale profesorilor Victor Slăvescu și Gheorghe Tașcă erau deosebi de interesante, iar cele de monedă ale profesorului Ștefan Dumitrescu erau de renume internațional La seminariile de istoria doctrinelor economice, profesorul Paul Horia Suciu organiza referate și dezbateri între care unele cu subiecte privitoare la economia politică marxistă, pe care acest erudit om de știință știa să le conducă cu o măiestrie de neegalat. Profesorul Gromoslav Mladenatz făcea la cursul de doctrine cooperatiste incursiuni foarte interesante în istoria doctrinelor socialiste. La seminariile profesorului Alexandru Hallunga se făceau comunicări cu privire la economia sovietică. Trebuie să arăt că cea mai mare parte a profesorilor noștri aveau o ținută științifică corectă. În predarea cursurilor de economie unii încercau să prezinte și economia politică marxistă, dar, din păcate, într-un mod vulgarizator. Am avut profesori care criticau de la catedră economia capitalistă, economia corporatistă din Italia fascistă și economia de război hitleristă, cum, de exemplu, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Gheorghe Tașcă, Alexandru Hallunga și alții.

Academia Comercială avea o bibliotecă foarte bună, unde se găsea destul de multă literatură marxistă, la care studenții aveau acces fără restricții. Bibliotecarul Ludu, un om progresist și democrat, comanda cărți marxiste din străinătate, în special din Franța, pe care apoi le trecea în fișierul bibliotecii, pentru uzul curent al studenților.

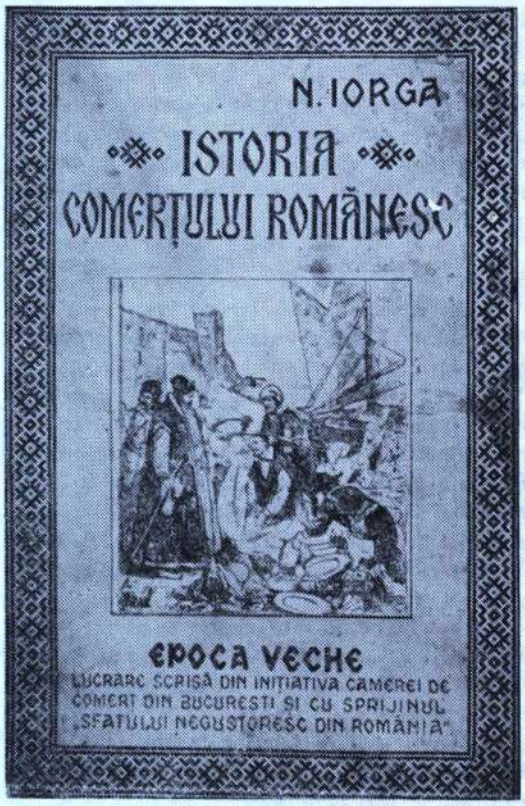
La Academia Comercială structura socială a studenților era formată din fii de țărani și muncitori, de mici funcționari și comercianți. De aceea în facultate era o atmosferă politică mai democratică, legionarii, deși activi, erau puțini la număr și fără influență în masa studenților. Erau însă destul de mulți studenți încadrați în partidele național-țărănesc, radical-țărănesc, liberal, socialist, social-democrat etc. Organizația ilegală a partidului nostru — celula de partid — era activă și cu influență printre studenți.

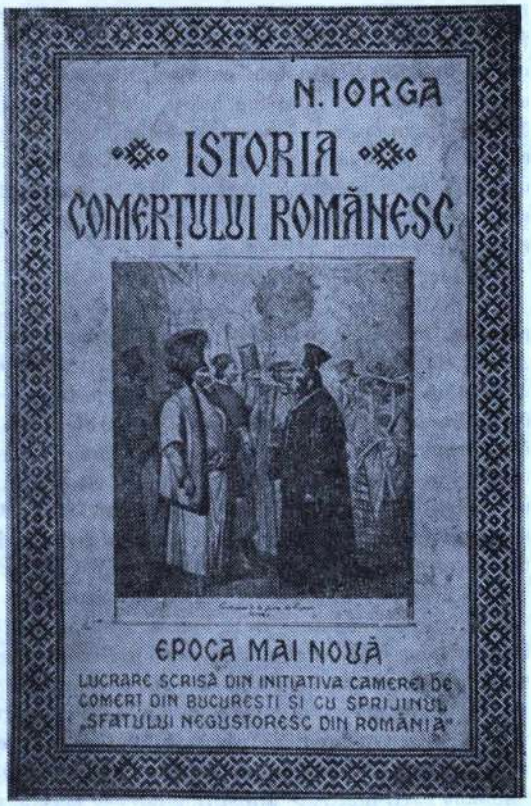
În acest mediu universitar am trăit patru ani ca student și apoi ca doctorand și pot spune că au fost printre anii cei mai frumoși din viața mea.

La Academia Comercială exista un consens de «front popular» între studenții progresiști și antifasciști. Activitatea noastră se ducea în contextul luptei partidului nostru pentru înțelegere și unitate cu toate forțele antifasciste, pentru alcătuirea «frontului popular» care să bareze calea fascismului cotropitor care amenința țara. Anul 1936 a fost un an plin de evenimente interne și internaționale. În acest an a avut loc confruntarea dintre forțele de stînga și de dreapta cu prilejul alegerilor parțiale pentru deputați în județele Hunedoara și Mehedinți. Partidele democratice au ieșit victorioase în aceste alegeri ca urmare a sprijinului acordat de Partidul Comunist Român, care a mobilizat masele în această aprigă bătălie politică. La Academia Comercială s-au format brigăzi de propagandă din studenți progresiști, în frunte cu comuniștii, care au plecat în satele din județele Mehedinți și Hunedoara pentru a susține alegerea candidaților frontului popular.

În 1936 a avut loc la București o serie de manifestări de masă, antifasciste la care au participat și studenți de la Academia Comercială.

Dar 1936 este anul unui eveniment de importanță istorică în analele glorioasului nostru partid, cînd a avut loc marele proces de la Brașov al comuniștilor, unde tovarășul Nicolae Ceaușescu, neînfricat luptător și dîrz acuzator al orînduirii capitaliste, a avut o atitudine revoluționară și patriotică eroică în apărarea intereselor clasei muncitoare și a întregului popor, previzionînd pe marele cîtitor și conducător al partidului și al statului nostru socialist.

Partidul Comunist Român, atent la evenimentele internaționale, la acțiunile revizioniste și războinice, atrăgea atenția maselor asupra pericolului pe care îl reprezentau Germania hitleristă și Italia fascistă. Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1936 a dat semnalul de alarmă asupra primejdiei agresiunii hitleriste care amenința și țara noastră, făcînd un vibrant apel la patriotismul întregului popor pentru apărarea granițelor și independenței României. Călăuzită de documentele partidului, celula noastră de partid de la Academia Comercială ducea o muncă susținută printre studenți pentru a-i antrena la acțiunile politice, patriotice, de luptă împotriva coloanei a cincea hitleriste din țară — garda de fier —, pentru apărarea libertăților democratice și a suveranității naționale.

Anul 1937 a fost un an de mare ofensivă a forțelor democratice în frunte cu P.C.R. în demascarea fascismului și a războiului pe care îl pregătea cu febrilitate Hitler. Cu patriotism fierbinte, Partidul Comunist Român se plasează în primele rînduri ale luptei pentru apărarea țării.

Așa cum am arătat, din structura socială a studenților de la Academia Comercială, cei mai mulți erau lipsiți de mijloace materiale pentru a urma regulat cursurile, fiind nevoiți să muncească undeva pentru a se întreține, ceea ce le îngreuna posibilitatea de a fi la curent cu materiile predate și cu susținerea examenelor. La această situație, Ministerul Învățămîntului și rectoratul răspundeau cu exmatricularea studenților din școală. La 1 decembrie 1937 au fost exmatriculați cîteva sute de studenți.

De fostul meu profesor Nicolae Iorga mă leagă amintiri aparte. Ele privesc activitatea mea studențească și atitudinea excepțională a marelui savant, care era solidar cu studenții democrați.

Îmi amintesc că în luna decembrie 1937, din partea organizației de partid de la Academia Comercială, am primit sarcina să mă duc la profesorii Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Paul Horia Suciu și Alexandru Hallunga pentru a-i informa despre situația grea a studenților de la Academia Comercială. Alți colegi urmau să se prezinte la ceilalți profesori, inclusiv la rectorul nostru, Ion Răducanu. Cred că era pe la mijlocul lunii decembrie 1937, cînd, după ora de curs de istorie universală, la ieșirea din amfiteatrul cel mare, foarte timid m-am apropiat de profesorul Nicolae Iorga și, în drum spre cancelarie, l-am rugat să-mi acorde o audiență spre a-l informa cu privire la stările de lucruri

de la Academia Comercială. S-a uitat sever la mine și mi-a spus: « Dumneata ești studentul din banca întîia. Bine, să vii mîine, la ora 10, la Institutul de Studii Sud-Est Europene să stăm de vorbă ». Acest institut îmi aduce aminte că era lîngă vechiul palat al Ministerului de Externe. A doua zi m-am prezentat și i-am explicat situația grea a studenților de la Academia Comercială, cerîndu-i sprijin în numele studenților democrați, pentru îmbunătățirea condițiilor de învățătură, ca reducerea taxelor școlare, exorbitant de mari, peste puterile materiale ale studenților și familiilor lor, un regim deosebit pentru studenții săraci, care au slujbe pentru a se întreține și care nu pot frecventa cu regularitate cursurile și seminariile (în care sens am propus organizarea de cursuri și seminarii serale pentru această categorie de studenți), revenirea asupra exmatriculărilor, care în cea mai mare parte cuprindea pe studenții nevoiași, acordarea celei de a treia sesiuni de examene în luna februarie, astfel ca studentul să-și poată da examenele de an în trei sesiuni: iunie, septembrie și februarie. Nicolae Iorga m-a ascultat cu atenție, puțin încruntat, și mi-a spus că și el a fost student sărac, dar a învățat și că și-a dat într-un singur an toate examenele din cei trei ani ai facultății, că și-a luat licența într-un singur an. Am înghețat cînd am auzit cele ce mi-a spus și mi-am zis în sinea mea că acum cauza pe care o pledam este pierdută. Dar mi-am revenit repede și i-am spus că în țara aceasta și poate chiar în lume, numai un singur student a fost care și-a luat toate examenele și licența unei facultăți într-un singur an. « Domnule profesor, studenții pentru care am venit să pledez nu sînt Nicolae Iorga, sînt oameni obișnuiți ». I-a plăcut observația mea și a zîmbit. Dar profesorul mi-a spus pe un ton de reproș că studentul, indiferent de situația materială, trebuie să învețe, dar că el înțelege situația de la Academia Comercială și va discuta la Ministerul Învățămîntului și cu rectorul nostru Ion Răducanu pentru a veni în ajutorul studenților.

Am ținut să-i spun că eu nu am interese personale în această acțiune deoarece pentru silința mea la învățătură am primit pe toată perioada studiilor o bursă de 1500 lei, prin concurs, de la Camera de Comerț și Industrie și cu acești bani mă gospodăresc satisfăcător.

Într-adevăr, Nicolae Iorga a luat atitudine în favoarea studenților și urma, din cîte ne-a comunicat rectorul Academiei, Ion Răducanu, să fie satisfăcute unele din cererile studenților.

Dar la sfîrșitul anului 1937, este adus la putere un guvern profascist care a luat o serie de măsuri represive, antidemocratice, antimuncitorești, precum și o serie de măsuri coercitive pentru a împiedica accesul studenților mai săraci la învățătură.

La începutul anului 1938 s-au mărit taxele școlare și au fost exmatriculați din nou un mare număr de studenți săraci. Celula noastră de partid a organizat o serie de manifestări revendicative în apărarea intereselor studenților. În acest scop s-a alcătuit un Comitet de acțiune format din studenții țărăniști, liberali, socialiști, social-democrați și fără de partid, comitet care era condus de studenți comuniști.

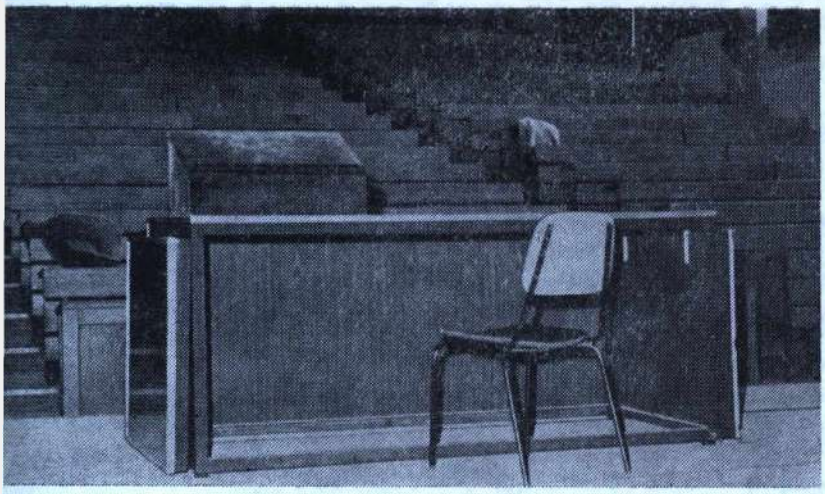
Platforma noastră era reducerea taxelor școlare, acordarea unei sesiuni de examene în februarie — sesiuni erau, cum am spus, numai în iunie și septembrie — pentru ca studenții restanțieri să-și poată da examenele. În jurul platformei noastre am mobilizat cea mai mare parte a studenților, în afară de legionari care pactizau cu guvernul. Ne-am adresat organizației de partid a Capitalei, biroului studențesc de partid, care analizînd situația de la Academia Comercială a considerat-o cea mai grea pentru studenți. Împreună cu organizația de partid ne-am sfătuit cum să organizăm studenții, cum să ducem lupta pentru reușita acțiunii. Drept răspuns la încercările noastre de a determina rectoratul să revină asupra măsurilor coercitive care loveau în masa mare a studenților, conducerea Academiei, cu aprobarea ministerului și deci a guvernului, a exmatriculat din nou un mare număr de studenți și a interzis organizarea unei sesiuni de examene în februarie, ceea ce făcea ca mulți studenți să nu-și poată lua toate examenele și să promoveze în anul următor. În fața acestei situații, celula de partid de la Academia Comercială, prin comitetul de acțiune deja format, a convocat adunarea generală a studenților la 11 ianuarie 1938, în amfiteatrul cel mare al Academiei. Amfiteatrul era arhiplin. Mihail Firșerotu, secretarul celulei de partid, a prezentat situația, după care studenții, aproape în unanimitate, au cerut să se declare grevă pînă la satisfacerea tuturor revendicărilor. Legionarii s-au opus, cerînd răgaz ca să continuăm tratativele cu rectoratul. Atunci întreaga studențime aflată în amfiteatru a respins propunerea legionarilor și a cerut să se declare imediat grevă. A doua zi nici un student nu s-a prezentat la cursuri; la intrări și pe coridoare s-au format pichete de grevă. A fost o manifestare de solidaritate impresionantă. Dealtfel, greva de la Academia Comercială a fost cea mai mare grevă studențească din țara noastră. De reținut că cea mai mare parte a profeso-

rilor nu au venit la cursuri. Ţin minte că un singur profesor a venit la curs, profesorul Gheorghe Taşcă, care nu a găsit nici un student în amfiteatru şi atunci a luat un om de serviciu de pe sală, l-a pus în banca întîi şi i-a ţinut o prelegere despre David Ricardo.

Mobilizarea studenţilor de a nu se prezenta la cursuri s-a realizat fără mari eforturi. O problemă importantă era ca profesorii să nu intre la cursuri, lucru nu tocmai uşor de realizat. Atunci, în organizaţia de partid şi apoi în comitetul de grevă, s-a hotărît să mergem la profesori să-i rugăm să nu se prezinte la cursuri, pentru ca prin grevă să determinăm organele de stat să creeze condiţii de învăţămînt mai bune. Această acţiune a cerut multă muncă, de la profesor la profesor, pentru a le explica situaţia şi a-i determina să susţină cauza dreaptă a studenţilor. Şi de data aceasta a fost ales un număr de studenţi care să meargă la fiecare profesor, pentru a susţine greva studenţească. Îmi amintesc că Miron Constantinescu mi-a dat sarcina să mă duc din nou la profesorul Nicolae Iorga pentru a-l ruga să nu se prezinte la cursuri. Drept să spun nu prea mi-a surîs această sarcină, dar Miron mi-a zis: «Tu ai mai făcut un drum la el şi cu rezultate bune, mai încearcă şi acum, poate reuşim». Aveam reţineri fiindcă era cunoscut că Nicolae Iorga nu era un om uşor de abordat. M-am dus la Institutul de Studii Sud-Est Europene şi am cerut audienţă, spunîndu-i secretarei că am o problemă urgentă. Spre norocul meu, profesorul se afla chiar în institut. Am aşteptat o jumătate de oră după care secretara m-a introdus în biroul savantului. N-am apucat să spun nimic, şi-mi zice: «Ce mai vrei de la mine, am vorbit la minister şi cu profesorul Ion Răducanu şi mi s-au făcut promisiuni că se va rezolva situaţia studenţilor exmatriculaţi». L-am informat că situaţia s-a agravat deoarece noul guvern a luat măsuri şi mai drastice împotriva studenţilor de la Academia Comercială, eliminînd din şcoală foarte mulţi studenţi. Nici n-am terminat bine şi-mi zice: «Nici nu te poţi aştepta la mai mult de la acest guvern de gogomani». L-am pus la curent cu noua situaţie şi că în exasperarea noastră am declarat grevă. S-a şi răstit la mine: «Cum grevă! Nu cumva or fi nebunii ăia de legionari care se ţin numai de răzmeriţe şi de asasinate». I-am explicat mai întîi că legionarii pactizau cu guvernul împotriva cauzei studenţilor. Apoi l-am informat mai pe larg decît prima oară despre componenţa studenţilor democraţi şi progresişti care susţin cauza dreaptă a revendicărilor studenţeşti. L-am asigurat că legionarii sînt slabi din punct de vedere politic la Academia Comercială şi că nu au influenţă în masa studenţilor. Era parcă neîncrezător, fiindcă purta o ură nemăsurată împotriva legionarilor şi îi era teamă ca nu cumva greva de la Academie să fie «opera» lor. I-am explicat cum ne-am organizat, formaţiile politice care compun comitetul de grevă (bineînţeles că nu i-am spus că sînt şi comunişti) şi că sîntem constituiţi de fapt într-un fel de «front popular» pentru apărarea drepturilor studenţilor. Cînd a auzit de «front popular» mi-a şi replicat: «Vedeţi să nu daţi şi voi faliment ca Leon Blum în Franţa». Şi mai departe îmi spune: «Am pierdut cu dumneata o oră. Spune, ce vreţi de la mine?» Am continuat: «Domnule profesor, eu am fost trimis la Dumneavoastră de 3000 de studenţi care mi-au dat mandatul să vă rog să nu vă prezentaţi la cursuri; ei îşi pun mari speranţe în Dumneavoastră, în ajutorul Dumneavoastră, pentru cauza lor dreaptă». «Bine. Spune studenţilor că profesorul Nicolae Iorga nu va veni la curs.» Şi într-adevăr, marele nostru savant nu s-a prezentat la curs pe tot timpul grevei, aşa cum s-a reuşit şi cu ceilalţi profesori din Academie. Acest lucru a influenţat mult reuşita grevei noastre fiindcă prin neprezentarea la cursuri, profesorii noştri erau solidari cu studenţii greviştii, cu greva.

Celula noastră de partid stăpînea bine situaţia. Urmînd îndemnul comuniştilor, de a fi uniţi pînă la rezolvarea tuturor revendicărilor, întreaga masă a studenţilor a participat activ la reuşita grevei. Cu toate ameninţările forurilor universitare că va închide instituţia în cazul neprezentării la cursuri a studenţilor, în pofida actelor de provocare ale fasciştilor şi ale poliţiei, care a folosit gaze lacrimogene pentru reprimarea grevei, solidaritatea studenţilor a fost ca de fier şi a învins.

Greva de la Academia Comercială a avut ecou în toată ţara. Cu noi s-au solidarizat studenţii de la o serie de facultăţi din Bucureşti şi din alte centre universitare. Presa democratică a vremii a oglindit în paginile ei această acţiune studenţească: „Reporter" din 28 ianuarie 1938 arăta: «Atitudinea studenţilor de la Academia Comercială din Cluj, de la facultatea de medicină, de la facultatea de litere şi filozofie din capitală, care s-au solidarizat cu greviştii de la Academia Comercială din Bucureşti trebuie să fie urmată şi de celelalte facultăţi din ţară». Cu toate ameninţările, timp de aproape două săptămîni, greva a fost totală, nici un student nu s-a prezentat la cursuri. Trebuie reţinut faptul că această grevă avea loc cînd la putere venise primul guvern profascist în România, după care s-a instaurat dictatura regală.

Amfiteatrul 1 de la Academia de studii economice din București, unde își ținea prelegerile N. Iorga.

Greva studenților de la Academia Comercială s-a încheiat la 25 ianuarie 1938, obținîndu-se o mare parte din revendicări; greva a constituit o victorie politică a studenților antifasciști din România sub conducerea Partidului nostru Comunist. Această experiență a servit luptei democratice a studențimii române din anii grei ce au urmat pînă la eliberarea țării noastre de sub dictatura militaro-fascistă, care a deschis o eră nouă de prefaceri în destinele patriei și poporului nostru.

După evenimentele greviste de la Academia Comercială, profesorul Nicolae Iorga mă privea uneori atent în banca unde stăteam, lîngă catedra de la care preda, și la sfîrșitul unei lecții mă chemă la cancelarie, fiind de față și conferențiarul său, cred că se numea N. Constantinescu. M-a întrebat dacă acum studenții sînt satisfăcuți cu regimul de învățămînt și ce probleme mai frămîntă studențimea. I-am mulțumit în numele tuturor studenților democrați (am ținut să fac această specificație) și cu toate că numai o parte din revendicări s-au aprobat, sperăm ca în viitor situația să se îmbunătățească. S-a adresat conferențiarului său: «Vezi, studentul acesta este bursier și cu toate acestea s-a pus în fruntea acțiunii greviste pentru apărarea drepturilor studenților. El este un revoluționar romantic».

I-am mulțumit încă o dată pentru interesul ce-l poartă nevoilor studențimii. În luna iunie 1938, la examenul de istoria universală, conferențiarul mi-a comunicat că profesorul Nicolae Iorga mi-a acordat nota maximă, „Bilă Albă", pentru frecvența regulată la curs și interesul deosebit pe care l-am acordat în tot timpul anului școlar cursului de istorie universală.

În toamna anului 1938, la îndemnul și din însărcinarea tot a lui Miron Constantinescu, trebuia să mă prezint din nou la profesorul Nicolae Iorga pentru a cere sprijin în acțiunile împotriva fascismului și hitlerismului, împotriva războiului ce se pregătea și care punea în pericol integritatea hotarelor țării, independența și suveranitatea națională. Deși trecusem în anul trei, eu totuși continuam să audiez lecțiile profesorului Nicolae Iorga, mai ales că ele nu se repetau, marele savant avînd resurse inepuizabile de informații pentru a face în fiecare an cîte un curs nou, original. Cînd m-a văzut iar în banca întîi s-a uitat la mine și mi-a aruncat un zîmbet. Am descris acest aspect fiindcă astfel am putut ține legătura cu marele nostru savant. La ieșirea din amfiteatru, ca și în alte dăți, îl însoțesc pînă la cancelarie, rugîndu-l să-mi acorde o audiență pentru a-l informa asupra unor probleme generale și importante pentru țară. După 2-3 zile m-a primit acasă. «Ce treburi te mai aduc la mine?», mă întreabă cu bunăvoință profesorul. «Nu cumva mai organizați vreo grevă?» «Nu, domnule profesor, am venit în numele studenților democrați și progresiști din România pentru probleme care privesc țara, existența însăși a neamului nostru românesc». Miron Constantinescu făcuse cu mine un instructaj special de felul cum trebuie să expun savantului problemele politice și sociale ale timpului. Cunoșteam, de asemenea, bine toate documentele de partid ale vremii, poziția P.C.R. față de evenimentele interne și internaționale, cum trebuie organizată lupta întregului popor împotriva fascismului, a războiului și pentru apărarea țării.

Am început prin a-i preda o scrisoare adresată în numele întregii studențimi democrate din România (făcută din inițiativa lui Miron Constantinescu), prin care aduceam calde omagii marelui nostru învățat, pentru atitudinea sa antifascistă, de patriot înflăcărat și de luptător împotriva legionarilor, «coloana a 5-a» a hitleriștilor în România, pe care profesorul Nicolae Iorga cu un curaj excepțional i-a demascat în 1938 ca pe niște trădători și asasini, puși în solda Germaniei hitleriste, ca vînzători de neam și de țară. L-am asigurat că studențimea și tineretul democratic al țării, ca și poporul întreg îl stimează și îl respectă pentru dîrzenia și curajul cu care luptă pentru demascarea hitlerismului, care a început să cotropească țări și popoare (Austria, 1938) și, de asemenea, pentru demascarea viguroasă a legionarilor, care reprezentă un mare pericol pentru libertatea, independența și suveranitatea poporului român.

A citit scrisoarea și a fost destul de emoționat spunîndu-mi: « Ce bine de țara aceasta că are un tineret sănătos».

După aceea i-am prezentat pe scurt situația internațională și pe cea internă și am sugerat ideea' dacă nu s-ar putea, ca toți învățații noștri — și în primul rînd membrii Academiei și profesorii universitari — să se alăture printr-o declarație solemnă mișcării populare de apărare a țării față de pericolul războiului, de pericolul revizionist care amenință integritatea hotarelor țării, față de amenințarea cotropitorilor hitleriști.

Profesorul m-a ascultat cu atenție, după care a început să expună el problemele: m-a uluit cu cîtă claritate politică intuia situația internațională foarte gravă și marele pericol pe care îl reprezintă Germania hitleristă pe care o cunoștea foarte bine. El mi-a vorbit de un front mondial al savanților din lumea întreagă în lupta pentru demascarea hitlerismului, « care reprezintă cel mai mare rău pentru omenire și civilizația ei». Mi-a descris foarte multe fațete ale hitlerismului, tactica și strategia pregătirilor pentru cucerirea popoarelor din Europa și din alte părți ale lumii, avînd un imens material informativ sub toate aspectele. Era extrem de bine informat asupra situației internaționale, a pericolului iminent al războiului. Pericolul intern pentru el îl reprezenta „Garda de fier" — legionarii care « toți sînt agenții plătiți ai lui Hitler; cu acești trădători și asasini vrea el să răstoarne orînduirea existentă și să pună la mezat țara și bogățiile ei în folosul hitleriștilor». În final mi-a răspuns că de fapt există o « solidaritate tacită» între savanții țării în ceea ce privește lupta împotriva revizionismului, a hitlerismului și legionarilor, în acțiunile împotriva războiului și ale apărării independenței și suveranității naționale. M-a asigurat că el va apela la toți oamenii de știință pe care îi consideră patrioți.

Mi-a spus la despărțire că ori de cîte ori considerăm necesar să apelăm la el, ușile ne sînt deschise.

Pe Nicolae Iorga l-am mai revăzut în 1939, cînd l-am invitat să ne vorbească cu prilejul cotropirii Cehoslovaciei de către hitleriști. A vorbit cu înfocare; a făcut un rechizitoriu fulminant și a înfierat « ciuma brună», avertizînd popoarele Europei și întregul popor român ce pericol mortal reprezintă « criminalii hitleriști» care vor să cotropească întreaga lume. Ultima oară l-am ascultat la o conferință pe marele patriot antifascist, în primăvara anului 1940, iar în noiembrie al aceluiași an, am aflat că ucigași legionari, la ordinul hitleriștilor, l-au asasinat în mod bestial pe cel mai mare savant al poporului român.

Manea MĂNESCU

REPORTER

Greva dela Academia Comercială

Studenții își apără dreptul la carte

Toată lumea a aflat de greva care s'a declarat în 12 Ianuarie la Academia comercială din Bucureşti.

Cei cari s'au interesat şi se interesează mai mult, sunt — bine înțeles — părinții acestor greviști. În dorința de a-și vedea copiii isteriți, tuturor mai bună decât a lor şi-au rînduri tot ce au avut mai de valoare în gospodărie, iar muncitorii din salariul lor de mizerie şi-au dat ultimul ban, acestor odrasle, numai pentru a-i putea trimite la studii. Fie exceptie acei cari își câștiga singuri existența, ocupând un serviciu la stat sau la întreprinderi particulare. Alții găsesc meditații cu un preț de nimica, zile anii, pentru o bucată de pâine, servesc ca chelneri — făcînd concurență acerbă — la diferite restaurante sau cantine din Capitală.

Numai cine nu cunoaște sbuciumul acestei mase gândește şi la frământările cu totul contrarii intereselor propășirii sociale şi economice acestei țări.

Aceste năzuințe intelectuale, nu trebuiesc atribuite numai Academiei Comerciale, ci se încadrează în ele sensibile năzuințe înalte de ordin larg, în toate privințele învățământul nostru secundar şi superior.

MĂSURI ANTICULTURALE

Anii de studii s'au mărit în toate facultățile: Litere, Drept, Academia Comercială şi în toate instituțiile cu caracter din rîndul studenților cari au putean să superie pe spinarea lor o nouă măsură nedreaptă: să rămînă un anumit mentinerea «sesiunii extraordinare, ci aprobarea unei sesiuni ordinare, care există pînă atunci.

În Octombrie 1936, anul pregătitor a fost transformat în anul I, așa fel că anul de licență s'ău făcut 4 în mod obligatoriu.

Examenul de admitere a fost desființat.

Mai intrăm din nou.

Cum rămâne cu anul înființat cu scopul de a introduce pe studenți în spiritul universitar, etc.?

Ori, trebue să se aștepte viitorii studenți, la înființarea unui nou an preparator, ca actualii studenți se vor pomeni cu un examen special pentru obținerea licenței?

POVESTEA CICLURILOR

Începând cu anul școlar 1937 s'au adus şi alte modificări regulamentului şi anume:

a) Anii de studii s'au împărțit în cicluri. Din ciclul I fac parte anii I şi II şi din ciclul II fac parte anii III şi IV.

După noua împărțire a anilor de studii, studenții ciclului I nu se pot înscrie în ciclul 2 dacă nu trec toate examenele anilor I şi II.

Programul fiind supraîncărcat, îi este imposibil studentului de a trece toate aceste examene în doi ani având în vedere situația materială deplorabilă a tinerotului studios.

b) Se examinează studentul care nu şi-au trecut examenele unui an într-un timp de 2 ani.

Până în prezent această măsură n'a fost aplicată.

c) Se suspendă sesiunea ordinară din Februarie care a fost anulată în anul școlar 1934-35.

d) Absolvenții afară de acei cari au frecventat anul IV în 1936-37 sunt obligați să achite taxa de 2.150 lei.

Până în prezent, absolvenții plătesc numai 150 lei. Aceste greutăți de ordin material, au învățat pe studenți cari au început să se agite, îndemnând comitetul asociației să facă demersurile cuvenite pentru a li se face dreptate.

CE AU FĂCUT STUDENȚII

În luna Noembrie, comitetul a înaintat un memoriu, pe care l-a înmînat rectoratului.

Înapoi cu trei ani de ani

A urmat al doilea memoriu.

Consiliul profesoral n'a ținut cont nici de acesta şi a discutat alte probleme de ordin administrativ.

Punctele din memoriu au fost:

1) Acordarea sesiunii ordinare în Februarie;

2) Examinatoriile să nu se facă din rîndul studenților înscriși după vechiul regulament;

3) Încercarea, absolvenților, din orice serie ar fi ea să se facă în schimbul taxei de 150 lei;

4) Deblocarea examenelor din ciclul I, pentru admiterea în ciclul 2 (Acest deziderat a fost propus de studenți la adunarea din 13 Decembrie 1937, de care voi vorbi mai jos).

Se apropia luna Februarie, şi studenții au primească un răspuns favorabil. Au hotărît să convoace o adunare unde trebuia să se decidă ce rămâne de făcut.

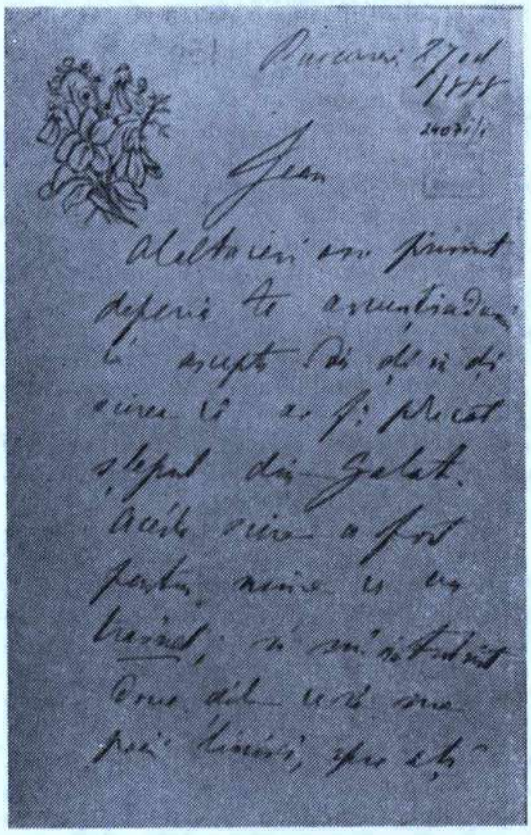
Adunarea s'a ținut în ziua de 17 Decembrie 1937. La această adunare s'a hotărît declararea grevei, în cazul când nu s'ar fi aprobat toate punctele din memoriu.

Aceste hotărîri ar fost propuse de studenți, şi nici decum de comitetul asociației.

Toți la această adunare — de peste 1200 studenți — au semnat un memoriu protest, prin care se aduceau la cunoștința rectoratului hotărîrile luate.

Consiliul profesoral nu s'a ținut în ziua fixată şi nici greva n'a fost

EPISTOLAR

Scrisori de familie — V

I

Iași, 30 sept[embrie] 1888

Jean,

Ți-am primit — este jumătate de oră — misiva fără dată, uitată de Gheorghe și adusă de alt om. Te rog să pui în socotelile lui Gheorghe cheltuielile pricinuite prin ticăloșia d-lui Georgi.

Eu sunt mai bine și sper că doctorii îmi vor da voie ca mîni seară să plec la Bucuresci.

Aice a venit Teodor Rosetti și i-am vorbit despre cele ce se petrec la Huși. Sper că la Bucuresci voi obține ca Măinescu să-și retragă candidatura în favoarea ta. Aceasta însă voesc să se facă în ajunul alegerilor; căci altminteri Domnul Cerkez este în stare să pună o *altă candidatură* în locul lui Măinescu, iar nu pre a ta. Lui Cerkez nu-i scrii nimic, ar fi degeaba. M-am convins că voesce a face pre diplomatul și ca părinte mijlocitor este fără scrupul. Rămîne dar ca să mă tălmăcesc cu dînsul *pentru ultima oară*, la întîlnire. Eu voi ședea în Bucuresci numai două zile. De acolo mă duc la Galați unde iar voi sta două zile și apoi voi veni la Huși; aceasta va fi pe *joi*, cel mult vinerea viitoare. Pînă atunce, *pentru numele lui Dumnezeu*, mai [i]eși din apatia și lenea ta și pune-te pe lucru. Ți-am zis și-ți repet. Voturi astăzi nu se mai caută și se dobîndesc șezînd pe divan. Du-te la Mîrza, cere-i lista celor *siguri* și a celor *nesiguri* și du-te la fiecare *acasă la el* și cere-i votul.

Nu înjura pre nimene. Nu te pune rău cu nimene. Cu Cismaru *direct* să n-ai nici o relațiune, ca să nu întăriți pre Mîrza, însă poartă-te astfel ca însuși Cismaru să voteze pentru tine. Eu cu venirea mea la Huși sper a convinge pre Mîrza de necesitatea ce este de a pune *binele public*, *interesul județului*, mai presus de urile personale.

De aceste din urmă însă să nu zici un cuvînt lui Mîrza ca să nu intre în presupuneri. Eu îți alătur aice o scrisoare către Mîrza pre care să fi o dai tu însuți.

Caută și vezi pre subprefect și întreabă-l categoric dacă are ordine să adune voturi. Am nevoie *de a se constata* aceasta.

Spune lui Mîrza că-l conjur să caute a împăca pre Beri, care are zece voturi, chiar promițîndu-i un loc de senator.

Aice a venit Caloianu, cerîndu-mi voturile mele pentru Beizadé Grigore Sturdza. I-am spus că nu face dacă își pune candidatura la deputăție în Huși, cînd noi îi sprijinim candidatura de senator în Iași. Cu toate acestea, eu am adăogat că eu în Huși n-am alt interes decît candidatura ta și că cine mă va ajuta la aceasta poate compta pe reciprocitate din partea mea.

Acesta este limbagiul [pre] care îl țin la toți. Sper a vedea pe colonelul Iamandi înaintea plecării mele la București. Îți voi scrie rezultatul convorbirii mele.

Acum vin la treburile mele personale.

Una din cauzele bolii mele este situațiunea mea materială și suferințele morale care provin din aceasta. În Dobrogea aveam o recoltă de minune. Netrebnica purtare a lui Constantin face că de la două moșii, Murfatlar și Cerip, de unde eram sigur că fac cel puțin treizeci de mii de lei nu am primit *o para*, afară de vreo mie de lei ce mi-a trimis la Reichenhalle. De la Gelengik iarăși pînă acum nu sciu dacă voi trage ceva. De la Ripi scii ce am primit. Puținii bani ce am tras de la pădurea de peste Prut s-au cheltuit aice în Iași cu întreținerea mea și plata doftorilor și a doftoriilor. Plec dară la București fără un ban și acolo mă voi găsi cu slugile *neplătite pe două luni*. Pensiunile mele sunt scontate pînă la decembrie. Nu sciu dară ce să mă fac și cu toate acestea îmi trebuesc bani, chiar pentru alegerile electorale. *Împrumut prin Lucie nu mai pot face*, fiindcă ar trebui să recurg la garanția lui Grigore, care chiar cînd i-aș cere-o, nu mi-ar da-o. Pîrîtorul a fondat acum un ziar anume Pîra în care permite lui Holban ca să mă înjure de trei ori pe săptămînă. Așadar toată speranția mea este numai în recolta de la Ripi. Nu este acum locul ca să-ți fac reproșuri de ce nu ai profitat de timpul vînzărilor, ca să vinzi și tu cum au vîndut alții.

Ceea ce-ți spun acum este ca macar pentru viitor să fii mai *ager*, întru a nu rămîne la dispoziținea unui . . .

Caută că poate vei putea scoate cîsciul de la Lopărdeni; terminul fiind foarte scurt, poate că acuși Brătilă să primească a plăti banii. Du-te la tribunal și arată că din partea creditorilor nu este nici o piedică, cu atîta mai mult că cu venirea mea la Huși, voi reuși conversiunea împrumutului vechi.

Și acie am să mă plîng de lenea ce pui întru a-mi scrie mie macar odată pe lună despre ale moșiei, care încă sunt ale mele.

Nu sciu cît grîu ai scos, de-abia în prezent îmi scrii că ai 500 kile de vîndut, [pe] cînd înainte îmi scriai că ai de vîndut peste 600 kile.

Asemine nu-mi scrii dacă începînd a culege păpușoii ai făcut [socoteala] pentru cît iese la falcă.

În fine, despre acestea vom vorbi la întîlnire.

Deocamdată ocupă-te serios a vedea cît ține transportul grîului pînă la Dobrina, căci numai la Dobrina voesc negustorii a cumpăra. Aice grîul s-a suit, chiar a venit Lachs propuind suma de 1450 lei vagonul, însă cu condiția ca să vadă probe. Eu mergînd la București și apoi la Galați mă voi ocupa a găsi vagoane la Dobrina și cumpărător în Galați.

De șlepuri nu poate fi vorba cîtă vreme nu este apă în Prut. În fine, de la Galați îți voi telegrafia.

Vin acum la anghina care bîntuie printre copii. Să nu-ți pară de șagă. Mută pe Adela cu copiii la casele din deal și opresce toate comunicațiile cu satul. A ședea în mijlocul satului este deja un pericol mare! De aceea, încă odată [îți spun] mută-te la casele vechi cele mai izolate și mută de acolo femeia și copiii lui Iosif, care se pot așeza la pădurarul Pavel.

Mai bine ai face să trimiți pre Adela și copiii la București, unde îi voi primi cu bucurie! La Iași nu se poate, fiindcă aice nu numai anghina, dar și scarlatina bîntuie grozav încît s-au închis toate școlile, pînă și gimnaziile și liceele.

Trimite preste Prut și cere restul de ruble ce mi se datoresc pe pădure și mi-i expediază la București.

Vedere din București.

Deci, la revedere în opt zile cel mult. Îţi recomand încă odată energie şi activitate. Cu nici un cuvînt să nu te retragi din colegiul I.

Sărut dulce pre Adela şi pre coşcodani,

al tău părinte iubitor,

KOGĂLNICEANU

Spune Adelei că merele şi gutăile au ajuns marmeladă, din cauză că au fost rău ambalate. Georgi este tot acel Georgi care nu face nimic bun.

Pune pre Josif să taie crengile de la copacii cei roditori, adică acele crengi care au crescut la rădăcină.

II

Bucuresci, 8 oct[ombrie] 1888

Jean,

În fine, cum ţi-am telegrafiat, am primit *nouă mii* lei, pre care i-am şi dat ieri creditului, însă nu mi i-au primit decît cu mare greutate şi cu condiţiunea ca să îi dau în *aur* şi nu în bilete. Şi am trebuit să-mi iau diurna pe o lună mai înainte de la Cameră ca să cumpăr aur. Eu datorez încă 9000 lei, am căpătat voia pînă marţi, adică la vînzarea păpuşoiului.

En attendant eu sunt fără un ban; am pierdut leafa de la drumul de fer, am dat pensiunea mea mamei tale.

Eu dar n-am de hrană decît 1520 [lei] la recompensa mea naţională şi aceasta este încă escomptată pînă la 30 ianuarie.

Nu mai am dar decît diurna mea de deputat şi aceasta este mai de tot întrebuinţată pînă la 1 ianuarie.

Pe lîngă aceasta, datorez cu împrumut 7000 lei pentru care mi s-au şi sechestrat, *sunt zece zile*, şi toate mobilele, plus trăsura şi caii şi i-au şi scos la vînzare.

De aceea ţi-am şi scris şi telegrafiat ca din vînzarea grîului care reprezintă o sumă de 22000 lei să-mi trimiţi cel puţin 12000 lei, iar din restul să dai 3000 pentru mumă-ta, Profiriţei şi Luciei, 7000 lei îţi rămîn pentru cheltuielile moşiei, rămînînd ca la primăvară, dacă aceste 7000 lei nu vor fi îndestulătoare, atunce miercuri se face la Bucuresci tragerea la sorţi a bunurilor mele după împrumutul vechi, altminteri dacă transacţiunea nu va fi făcută *luni*, atunce noul împrumut se va prelungi încă pe şase luni mai tîrziu. Deci, te rog ca miercuri, [cel] mult joi, să te duci la Iaşi şi să explici mă-tei că efortul ei pînă la noul împrumut nu împiedică întru nimică din valoarea ei; important lucru [este] că prin noul împrumut capăt lichidarea mea la creditul rural pentru trecut şi reducerea dobîndei de la 7 la 5%; astfel, cînd astăzi plătim peste 19000 lei pe an, în viitor vom plăti numai 15. Mai am un avantagiu, că prin scăderea agiului, cîştig peste 20000 lei.

Te rog dar a pune toată stăruinţa ca aceste două acte să fie neapărat gata cel mai tîrziu simbătă, ca tot în acea zi să pot veni la Huşi. Eu simbătă voi pleca cu avocatul creditului rural, ca duminică dimineaţa să fim la Huşi.

Prin urmare te rog ca îndată ce vei primi aceasta, să-mi telegrafiezi dacă miercuri pleci la Iaşi, pentru ca şi eu tot miercuri să-ţi expediez la Iaşi autorizaţiunea către maică-ta. Ascept dar numaidecît depeşia ta, îndată ce vei primi această scrisoare.

Pune toată urgența a se face acest act cît se poate mai curînd fiindcă odată împrumutul contractat, voesc a-ți da formele împuternicirii cu cîsciurile cuvenite mie de la Rîpi și acestea dar trebuie întrebuințate la plata ratelor anuale și numai restul și cîsciul ce va proveni să-mi ajungă mie.

Nu mi-ai scris dacă ai primit căruța ce ți-am trimis-o pentru pruni.

Ți-am scris și ție și am telegrafiat și Adelei să-mi trimiteți unt, fiindcă acum fac bucate acasă. Deci te rog trimite-mi, fiindcă aice nu găsim unt bun.

De la Rîpi, vom putea merge împreună la Constanța; afară dacă nu voiesc a veni și prin Bucuresci.

Sărut dulce pe Adela și pe copii,

al tău părinte,

KOGĂLNICEANU

III

Bucuresci, 27 oct[ombrie] 1888

Jean,

Alaltăieri am primit depeșa ta anunțîndu-mi că ascept din zi în zi scirea că ar fi plecat șlepul din Galați. Această scire a fost pentru mine ca un *trăsnet*; și mi-au trebuit două zile ca să mă poci linisci, spre a-ți scrie în liniște!

Cum de *trei luni*, de cînd m-am întors în țară ți-am arătat că toată speranția mea de a putea a-mi face *un trai mai de odihnă* era în recolta de la Rîpi și tu nu te-ai mișcat? Ți-am arătat că casele mele erau în vînzare, că din Dobrogea n-am primit și nu mai aveam speranțiă de a primi un ban, că eram jenat pentru chiar zilnica hrană și tu n-ai făcut nimică spre a grăbi vînzarea grîului, cînd în acest timp de trei luni toată lumea a vîndut și tu totuși n-ai luat nici o măsură de a vinde.

De abia sunt acum *patruspreżece zile* viind la Huși, mi-ai spus că ai intrat în vorbă de a arvuni un șlep și mi-ai arătat o depeșie din care rezultă că dînd o *arvună-zi*, acel șlep avea a pleca din Galați. Te-am rugat că de îndată să dai arvuna, pentru care ți-am și dat una mie lei de la Matei, ca să arvunești acel șlep.

În adevăr mi-ai întîmpinat că preferai a tocmi alt șlep ce ți se recomandase de comisionarul tău din Galați. Am primit și aceasta cu siguranța că acel șlep va pleca de îndată și că în două zile va să încarce grîul! Și acum îmi telegrafiezi că nu scii încă nimică despre plecarea șlepului! Dar gîndesce-te în ce necazuri și lipsuri m-ai pus!

Casele mi se vînd la 8 noembrie și nu mai am chip de a amîna vînzarea.

Mobilele mi s-au sechestrat de perceptor! Puținii bani ce mai aveam i-am cheltuit cu alegerile și alergările ce am făcut, mai adăogînd și ce am dat mumii tale și astăzi dimineața am dejunat pe datorie! Sunt silit a ținea în casă familia lui Andrei, pentru că am rămas dator mortului cu 860 de lei și n-am de unde a-i plăti. Mumă-ta și sora mea Profiriția îmi fac zile fripte pentru bani! Și eu n-am o centimă în buzunar!

Am tocmit un vatav pentru Dobrogea și el găsindu-se în fața slugilor și lucrătorilor de acolo care reclamă 4600 lei datorii și lefi, mi-au părăsit moșia fiindcă nu am fost în stare să-i trimit macar una mie franci! Iată starea în care mă aflu din cauza lenevirei și neprevederii tale!!

În adevăr, care proprietar căutîndu-și moșia sau avînd-o în posesiune, în ziua de sfîntu Dimitrie nu s-au vîndut mult, ori nu și-a primit cîscigul și eu mor de foame, și sunt înconjurat de reclamațiuni și chiar de riscuri la vîrsta de 71 de ani. Eu ți-am dat moșia dentîi și întîi să-ți dau ajutor și o viață plăcută, dar ca și eu să nu fiu în agitațiuni și lipsuri care îmi scurtează viața. Ei bine, tu nu gîndesci la acestea. Cel puțin tu nu suferi de foame și de frig. Dar eu sufăr și de una și de alta. La vîrsta mea dorm într-o odaie fără foc și sunt silit a alerga în timp, spre a găsi o mînă străină. Sunt chiar amenințat a fi părăsit de slugi, căci de două luni nu le-am plătit leafa!

Vei zice că am pensiuni grase, da, aveam:
1000 lei de la drumul de fer,
1000 lei pensiunea,
1500 lei recompensa națională
3500 lei frumoși dar numai pe hîrtie;
Mia de lei de la calea ferată L.C.I. am pierdut-o, fiindcă linia s-a luat de stat. Pensiunea de 1000 [lei] am cedat-o mamei tale. Mi-a rămas dar în total și în toate 1500 lei; gîndesce-te că din aceștia trebuie să dau 400 lei lui Profiriță. Îmi rămîn dar 1100 lei și aceștia sunt acontați pînă la 1 ianuarie, ca și pensiunea; căci cu ce am trăit de la 1 august și pînă acum, cu 1100 lei buni, chiar dacă de la ianuarie înainte îi voi primi și o să pociu trăi, căci această sumă nu-mi ajunge pentru lefile slugilor, întreținerea grajdului și grădinei; dar pentru hrana mea, dar pentru micile datorii ce mai am, dar pentru cheltuielile de peste lună, dar pentru lefile slugilor din Dobrogea?

Așadar, *fătul meu* îți scriu această ultimă scrisoare, *strigătul inimii mele disperate*, [h]otărăsce-te a mă face să-mi primesc *cîscigul moșiei* cît mai curînd, căci dacă și astă dată rămîi surd la rugămințile mele, indiferent la durerile și lipsurile mele, voi rămîne și eu *surd* și *mut* la tot ce privesce pensia și familia ta.

Eu în toate ocaziunile și la orice trebuință ți-am fost numai de ajutor, zi și noapte ocupîndu-mă de prezentul și viitorul tău!

Tu nu faci tot așa.

Ei bine, mă voi schimba și eu.

Voi da moșia în posesiune, cum mă îndeamnă chiar mumă-ta.

KOGĂLNICEANU

IV

Bucuresci, 4 decembrie 1888

Jean,

Aseară am primit zdrobitoarea depeșie prin care mă anunți că negustorul a refuzat de a se ține de tocmeală și că ai plecat la Drînceni unde ți se promite un împrumut. Cînd te-ai dus la Iași cu gînd ca să vinzi acolo grîul, eu nu am sperat nici un rezultat. Și astăzi din nenorocire văzui că am avut dreptate. Ai pierdut acolo în Iași *opt zile*. În acest timp ai fi putut face împrumuturile de la credit, cu o dobîndă mică. Dar n-ai vroit, *precum de patru luni de zile* te-ai refuzat sistematic de a face ceva din cele sfătuite de mine.

În patru zile voi fi izgonit din casă, căci nu cred că în patru zile vei face ceea ce nu ai făcut în patru luni! Astăzi dar este de prisos să mă mai întind în incriminări pentru greșelile făcute.

Mă mărginesc a-ți zice. La bătrînețe, în timp de iarnă, în rîsul dușmanilor mei, voi fi izgonit din casă *și aruncat* în uliță. Cu lacrimi, te conjur fă-ți milă de mine și ferește-mă de acest pahar amar.

Nenorocitul tău părinte,

KOGĂLNICEANU

V

Bucuresci, 15 dec[embrie] 1888

Jean,

Ți-am primit a tria scrisoare în privința banilor ce mi se cuvin de la Rîpi.

Pentru a tria oară îmi răspunzi în mod *necorect*. Vezi că mă mărginesc la expresiunea cea mai moderată.

Scrisoarea aceasta o începi cu următoarea frază: «*Credeam că îndată ce se va mîntui cu afacerea vînzării grîului, voi avea și eu cele bănești, dar văd că d[umnea]ta prea pucin te ocupi de ceea ce mă privesce și de liniscea mea*».

Vedere

Şi apoi trei pagine de imputări, pentru ce... pentru că dai *banii grîului*, ţi-am scris să dai 3000 de lei mumei tale, Profiriţii şi Luciei şi sfîrşisem zicîndu-mi că dacă îţi voi mai scrie ca *din banii mei de pe moşia mea* să mai dai bani, îmi *vei trimite înapoi depeşele şi scrisorile mele!*

Asta este prea mult şi prin urmare şi eu te mărginesc de a-mi mai scrie asemenea scrisori!

Mă pun pe terenul pe care te-ai pus. Între noi există *un contract*.

Zici că socoţi că ai dreptate şi că pentru *apărarea dreptului* tău, te vei pune în judecată cu mine!

Ei bine, şi eu mă voi pune în judecată cu tine, spre apărarea dreptului meu. Nu eu voi păgubi, nu eu mă voi face de rîs. Eu prin contract nici nu ţi-am arendat moşia şi nici nu m-am pus sub epitropia ta. Mi-am [h]otărît venitul, mi-am [h]otărît dreptul de a decide.

De cinci luni de zile reclam vînzarea grîului şi tu n-ai voit; *ai lăsat toate ocaziunile bune de a vinde* bine şi pe urmă ai vîndut *prost*, şi în loc ca eu să reclam paguba de trei ori mai mare decît a ta, abuzînd [de] nevoia mea m-ai sădit că am să mă îmbrac cu paguba ce pretinzi că ai suferit, fără a gîndi că ai fi putut vinde pe loc cu 58 lei şi l-ai vîndut cu 48 1/2 lei. Dar chiar aşa fiind, căci eu aveam dreptul de a [h]otărî întrebuinţarea banilor cu sumă de aproape 22000 lei. Tu pînă astăzi nu mi-ai scris un cuvînt cîţi bani [ai] primit, cîţi ai a mai lua sau dacă i-ai luat pe toţi.

Prin urmare, fără această lămurire, eram în drept să cred că ai primit banii toţi; acum dar, eu unul ce am primit numai 9000 lei eram şi sunt în drept de a crede că ai încă la tine 13000 lei. Puteam dar şi poci încă a mai cere din aceşti bani; de vreme ce nu am primit macar echivalentul cîsciului de 24000 lei cu care am evaluat venitul.

Din acest haos, ţi-am zis să-mi dai încă 3000 lei; să dai apoi 3000 lei mamei tale, Profiriţei şi Luciei. Mai rămîneau dar 7000 lei pentru trebuinţele moşiei în timp de iarnă; şi la primăvară mai erau păpuşoii, din care ar mai fi, în înţelegere cu mine, restul banilor trebuitori pentru moşie şi aceia care pretinzi că ai a mai lua! Despre aceştia însă nu îmi scrii un cuvînt, avînd dreptul a face şi observaţiunile tale în privinţa banilor ce-ţi trebuiesc la căutarea moşiei.

Dar opresci toţi banii Adelei 13000 lei şi mie nu-mi zici un cuvînt în privinţa cererilor mele de a-mi trimite bani, ca să pot a-mi scăpa mobilele sechestrate pentru, impozite. Astăzi şi venise perceptorul ca să mi le vîndă şi cu cea mai mare greutate am putut dobîndi un termen de opt zile. La aceasta nu-mi răspunzi nimic. Ei bine fătul meu, şi eu ca şi tine voesc a avea linisce. Cu deosebire că tu n-ai acum numai treizeci de ani şi eu am 71 [de] ani, cu deosebire că îmi cer dreptul, meu şi aceasta ca să am şi eu ceva linisce. Regulat primesc de la Lucia, de la mumă-ta, de la Profira, scrisori insultătoare, cerînd bani şi bani cu drept sau fără drept. Îţi trimit aice scrisoarea ce am primit de la Profira astăzi. Scii că nu-i datoresc un ban; ci numai nedînd şi Lucia n-are de unde să-i dee, deci spre aceia, am promis a lua asupra mea plata rentei anuale, pre care am drept să o trag din venitul Scopănenilor, astăzi a Luciei, ieri însă a mea!

Mai scii asemine că eu astăzi nu mai am pentru traiul meu decît 1500 lei pe lună din care trebuie să dau Profiriţei cel puţin pentru viitor 400 lei, mai trebuie să trimit pentru cheltuielile şi lefurile din Dobrogea încă cel puţin alţi 400 lei (fiindcă mul-

Iaşi.

ţumită fratelui tău *n-am scos un ban* de la toate moşiile din Dobrogea, nici macar impozitele) şi astfel n-am pentru tot venitul pe lună decît 700 lei. Şi nu uita că am şi alte datorii, căci m-am împrumutat tot anul cu făgăduinţa că la recoltă voi plăti.

N-am plătit, prin urmare nimeni nu voesce a mă mai împrumuta cu un ban.

Este starea în care mă aflu, cînd căutam Ripile singur — eram furat, trăgeam pentru venit, dar cel puţin din timp în timp, tot puteam cu banii ce trăgeam din venitul moşiei a mai astupa întîi o bortă, a plăti către creditori. Hotărît, tu te crezi în drept de a-mi da ca de pomană, uite ce voiesc!

Ei bine, fătul meu, n-am uitat acea alcătuire ce am cu tine. Tu crezi altfel. Eu zic că fiindcă trebuie ca altul să fie să interpreteze textul contractului. Aceşti alţii, fie arbitri, *fie însuşi subscmnatul.*

Va fi cum vei vroi. Eu în sărbători voi veni la Huşi; de pe acum alege-ţi drumul ce-ţi convine; dar să mai continui nu mai poci. Tu ai nevoie de linisce şi eu am nevoie mai mult. De voesci să continuăm şi să [h]otărîm pe cele împăciuitoare, alege-ţi un om de încredere, voi alege şi eu pe un altul şi ei vor [h]otărî, fără scandal. Nu voiesci arbitri, atunce vom recurge la tribunal. *Dar în nici un caz* şi în mod [h]otărît, nu-ţi primesc epitropia asupra averii mele!

Ţi-am scris [de] asemine să faci un împrumut de 5000 lei la creditul agricol şi anume pre păpuşoi, jumătate pentru a plăti ratele din Dobrogea ale mele şi jumătate ale tale de la Tekirghiol şi iarăşi nu mi-ai răspuns nimic.

Mă rezum: voesc a se interpreta diferentul ce este între noi şi pentru liniscea ta şi pentru liniscea mea. Ori prin împreună înţelegere, ori prin arbitri, ori prin proces, *cum vei vrea.*

Voiesc să-mi trimiţi grabnic 3000 lei din vînzarea grîului.

Voiesc să trimiţi numiţilor Profiriţa şi Lucia, 3000 lei. Iară restul pînă la completarea sumei de 22000 să rămînă în contul moşiei.

Dacă aceasta nu ajunge în împreună înţelegere, vom [h]otărî ce este de reţinut din vînzarea păpuşoiului.

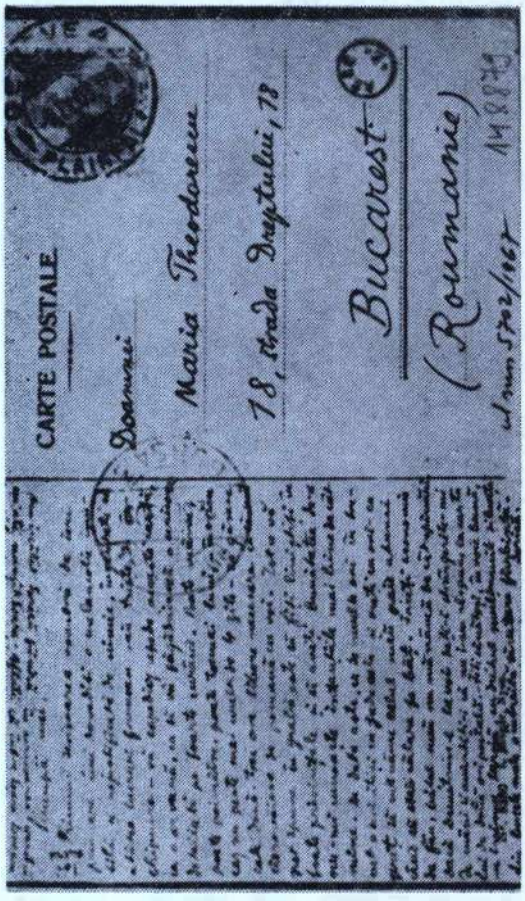
Te rog grabnic să-mi trimiţi acei 3000 lei fiindcă mă aflu în absolută neputinţă de a găsi acum bani pentru ridicarea sechestrului de pe mobile.

Asemine ascept depeşia că ai trimis banii la Iaşi, gîndesc că suntem în ajunul Crăciunului şi Anului Nou.

Al tău părinte,

KOGĂLNICEANU

EPISTOLAR Tudor Arghezi

Corespondență de tinerețe — II

PE CÎND SCRISORILE CĂTRE ARETIA PAnaitescu (1903—1906) mărturiseau lupta tînărului Arghezi împotriva identității pe care i-o atribuiseră școala, societatea și biserica, dezamăgirea pe care i-o produsese un monasticism în sînul căruia nu aflase un întreg armonios și nici acordul între personalitatea sa și spiritul unei comunități, scrisorile către familie, din perioada imediat următoare (1907—1910), cele 27 de epistole trimise din Elveția și din Franța surprind episoade de viață ale omului în pragul maturității, într-un mediu străin unde predomină problema cîștigării existenței, dacă nu chiar aceea a traiului de zi cu zi. Corespondenții nu mai trebuie cuceriți, chestiunea consolidării sau salvgardării raporturilor cu ei prin mijlocirea unor scrisori nu se pune, ei țin de același sînge și de aceeași nădejde (subtilă diferențiere?), îl cunosc foarte bine pe emițător, încît corespondența se poartă asupra unor teme prestabilite, din cotidian. De unde nota realistă, tonul direct — cu toate că ascunzișurile nu lipsesc nici aici și nici volutele de stil.

Dar, mai întîi, cine sînt acești corespondenți? Maria Theodorescu — destinatara a 26 din cele 27 de scrisori și locuind, în timp, la mai multe adrese, dintre care mai stabilă cea din strada Dreptului (din strada Labirint, în strada Dreptului, o semnificativă deplasare!) —, nu poate fi una și aceeași persoană cu Maria Theodorescu, decedată cu mulți ani înainte, mai cu seamă că ea este și mama lui Alexandru. Tonul scrisorilor, plin de pasiune filială, conținutul lor, foarte familist, nu încurajează teza substituirii, însă nu exclud deloc ipoteza unei convenții prestabilite între corespondenți, spre dejucarea oricărei indiscreții, în domeniul cel mai rezervat. Originea țărănească a mamei este pomenită în scrisori, corespondentul, scîrbit de orășenime, ca să nu-i spunem burghezie (eliminînd tîrgoveția), își manifestă solidaritatea cu cei oprimați, de la care se revendică. Pe chipul fiului său, rămas în grija bunicii, pe chipul fratelui său Alexandru, corespondentul caută și găsește trăsăturile țăranului nostru, cu o apăsată opțiune.

Motivele și obiectivele plecării din țară a corespondentului ne erau în linii mari cunoscute — nu toate. Nu se știa că, la Geneva, Iosif Theodorescu (mai semnînd și Iancu, însă, întocmai ca și în scrisorile către Aretia Panaitescu, niciodată Tudor Arghezi) țintea să se înscrie la Universitate, unde, în locul a patru examene, conținînd pentru admitere, se pretindea unul singur, foarte pretențios. O enigmă în plus: pe baza căror certificate școlare s-ar fi putut prezenta I.T. la examenul de admitere universitar? Scutea, oare, Universitatea genevează pe cursanții străini de obligativitatea bacalaureatului? Oricum, din corespondență nu rezultă că I.T. s-ar fi prezentat la examenul pentru care totuși afirma că se pregătea cu seriozitate. Plecarea din Elveția poate fi deci pusă pe seama eșecului în această tentativă. Alegerea Parisului ca reședință nu necesită comen-

I

De Crăciun
miercuri seara

Dulce mamă,

Primește cele mai bune urări învăluite în cele mai largi doruri pe cari ți le trimite cel ce te iubește mai puternic și mai frumos. Deopotrivă cu Alexandru, pe lumea asta în care cei mai scumpi sînt totdeauna cei de un sînge și de-o nădejde.

Vă sărut pe obraji, pe frunte și pe mîini și sărută pentru mine pieptul lui Eliazar la locul unde-i bate inima.

Al d[umi]tale în veci

IOSIF

Dă te rog carta alăturată Soniei. La pornirea pachetului mai primiți o cartă; căci v-am scris mi se pare că o să vă trimit niște vechituri.

Luați masa cu toții și gîndiți-vă fiecare la mine, nu fiți nici supărați și nu vă aduceți nici nimic aminte, care v-ar putea întrista. Voi bea în sănătatea voastră un excelent pahar de vin.

Vă pup.

[Deasupra, scris invers]: SORICĂ

[C.p. ilustrată în culori]
Joyeux Noël
[Data cu creionul]: 7.1.909

II

Scumpii mei,

Primind scrisoarea voastră de ieri prin care îmi dovediți o melancolie inutilă și nejustificată de nimic, inventată cu atîtea lucruri frumoase sau triste, de închipuire — vă expediez repede această cartă ca o arvună ca să vă făgăduiesc o scrisoare detaliată

---

tarii. Altfel, contactul cu Occidentul nu zdruncinase nimic din felul de a vedea și judeca al corespondentului, nu provocase nici un impact — dar nici senzația contrară, de respingere. Ceea ce îl farmecă este peisajul, ceea ce pune la îndoială sînt oamenii, cu obiceiurile lor — ca și acasă. Dacă am discerne o secretă simpatie față de elvețieni, ne-am arăta, poate, influențați de mărturii mai tîrzii ale scriitorului. Cert este că, la Geneva, nu a fost amenințat de indigență. Pentru felul de viață parizian recunoaște a fi fost căpătat gust — plîngerile față de forfota, de zgomotul copleșitor și de alte inconveniente ce amărăsc traiul omului sărac, nu ating fondul chestiunii. De aici, învinovățirile pe care i le adresează mama — că s-ar înstrăina, uitîndu-i pe cei de acasă, acuzație pe care o înlătură cu indignare. Logica celor de acasă nu era însă eronată: dacă cel plecat nu izbutise, după trei ani de ședere, nici să urmeze cursurile universitare, nici să-și facă o situație, sau cel puțin un început de situație, atunci de ce nu se întorcea în patrie? De fapt, socoteală asupra a ceea ce întreprinde, cu sau fără succes, corespondentul nu dă celor de acasă. Ca *pater familias*, trimite alor săi semne de iubire, de încurajare, le dă sfaturi și îndrumări, îi diriguiește și-i mustră, după împrejurare, iar în privința informațiilor dorite, le dezvăluie atît cît crede că le este necesar, la puterea lor de înțelegere. Se teme, dealtfel, că ei să nu devină, involuntar, informatorii cercului de prieteni, și ei în lipsă de știri, dar colportori de zvonuri absurde. Familia este invitată la discreție și inițiată cum să se sustragă insistențelor, cît vreme un comunicat triumfător întîrzie.

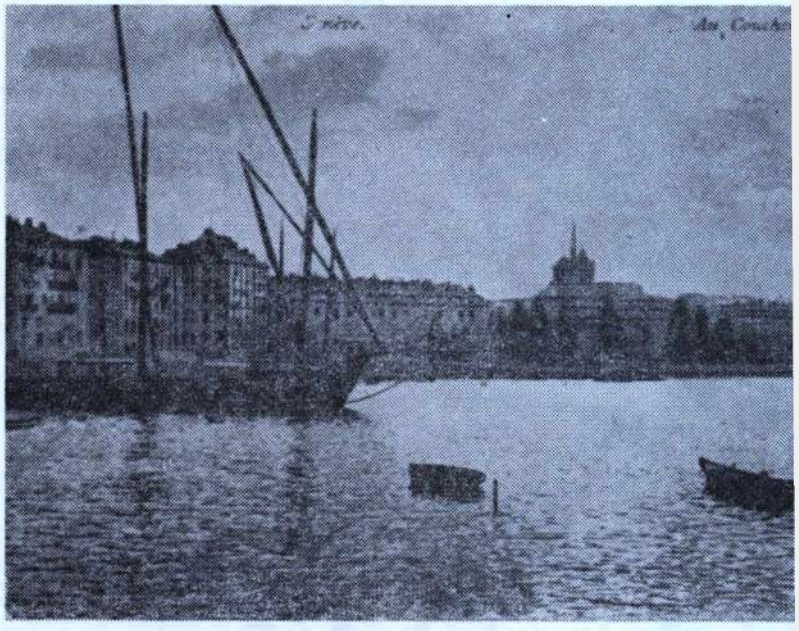
Dorul de casă este mare, dar nu învăluitor, fiindcă într-o asemenea împrejurare s-ar justifica

pe foarte curînd. Poate mîine, poate poimîine, poate tocmai luni, — în orice caz nu peste mai mult de 4 zile — să găsesc cele două-trei ore libere necesare ca să mă ciorovăiesc de pomină cu voi. Tot ce vă pot spune în grabă este să fiţi liniştiţi în toate privinţele şi să aveţi bunătatea de-a nu-mi cunoaşte intenţiile mai bine decît mine. De data asta, ca de multe ori în trecut, o scrîntiţi cu judecata şi vreţi cu orice preţ să mănînce calul meu paie atunci cînd eu stau călare pe băţ. Faceţi economie de fîn, băţul meu nu mănîncă decît spinări. Dacă Demetrius e la voi daţi-i strîngerile-mi de mîini şi amintiţi-i că eu [1] i-am răspuns la carta lui de două ori poştală. Fiţi sănătoşi, în voie bună, cu inima largă, cu duhul mulţumit şi luaţi din buzele mele o întreită sărutare fierbinte.

SORICĂ

[Deasupra scris invers]:

Am iscălit Soricâ fiindcă în scrisoarea voastră m-aţi numit Soare. Aflaţi că între Soare Ionescu pantofar de lux şi mine nu e comun decît Ion... vă mai pup odată, Soare pupicâ.

[C.p. ilustrată, în culori, fără legendă]: Nyon [?]
[Cu creionul, de altă mînă, ca şi la precedentele c.p. nedatate]: 12.IX.909
[Ştampila poştei]: Genève, 9.IX.09 Plainpalais

[Destinatar]:
Doamnei
Maria Theodorescu
18, strada Dreptului, 18
Bucarest
(Roumanie)

Col.mss. 5699/1967

[1] sau *nu*: textul nu e clar.

---

insistenţele mamei şi fratelui — Eliazar era încă nevîrstnic. Prin urmare, o disciplină severă de ascultare fără cîrtire li se impune corespondenţilor — cu osebită atragere aminte asupra păstrării tainei. Pentru mai multă siguranţă, faptele sînt numai în parte dezvăluite, în schimbul asigurării că cei de acasă vor beneficia din plin de pe urma reuşitei corespondentului. Contingenţele intelectuale cu mama şi fratele mai mic sînt reduse şi într-un singur pasaj, dintr-o lungă scrisoare, ce va face obiectul unei prezentări de sine stătătoare, I.T. declară că prin plecarea din ţară nu a urmărit chiverniseala, ci desăvîrşirea sufletească, în singurătate şi reculegere. Şederea în străinătate ar fi însemnat, deci, un nou soi de monasticism, pe cont propriu, un răgaz de perfecţionare spirituală, în izolarea la care orice expatriat se condamnă. Nu considerăm această mărturisire drept circumstanţială, şi nici nu-i vom opune încercările corespondentului de a afla o soluţie materială sau alta, în străinătate: în Arghezi, gospodarul şi profetul au convieţuit, cu folos structural.

Desigur, o relatare amănunţită a tribulaţiilor zilnice, cu specificarea obiectului, nicăieri pomenit în corespondenţă, ne-ar fi ostoit curiozitatea; faptul că epistolierul nu ne-a satisfăcut curiozitatea ne sporeşte respectul faţă de el. Şi astfel, cu riscul de a ne contrazice, vom nota, paradoxal, că şi corespondenţa către familie ne pune în prezenţa tot a insului spiritual. Cîte detalii cotidiene rămîn, totuşi, în ciurul corespondenţei — primirea coşurilor cu alimente de acasă, cu ocazia sărbătorilor (pe atunci comunicaţiile erau rapide!), scena turnării plumbului şi a prezicerilor babei din Vevey etc. — ajung să ne plăsmuiască o schiţă a anilor de şedere în străinătate a lui T. Arghezi, să ne re-

III

Vă rog să nu cheltuiți cu cărțile poștale pentru mine. O vorbă pe-o singură vedere din București ajunge și e deja prea mult.

Dragul meu Alexandru,

Cînd nu ți-am trimis nici bicicletă și nimic din cîte lucruri frumoase văd pe la vitrine și mă gîndesc la tine, ceva îți trimit, care durează mai mult și decît o locomotivă: inima mea ca să te sărute. Într-o îmbrățișare îți pun talismanul tuturor bucuriilor ce-ți doresc. Fii sănătos, fătul meu drag, drept în judecățile tale, bun cu toată lumea. Cînd ești așa te simți atît de bine! te simți orice s-ar zice despre tine, luminos și luminător. Supără-te rar, muncește ca voința să ajungă stăpîna simțurilor — voința așa cum o vei înțelege tu, în raport cu eul tău. Ce plăcere îmi fac scriindu-ți aceste prea puține rînduri! Parcă aș fi, o boabă din mine, cu voi. Nu e așa că te căznești cît poți să bucuri pe mama, cu inima ta bună[?]. Ce bine îmi pare cînd mă gîndesc că e așa! Cînd o să pricepi și tu rostul vieții mai adînc o să simți aceeași plăcere.

Sărută pe mama, pe Eliazar. O să vă trimit niște foi cu istorii și icoane hazlii zilele acestea (Images d'Epinal). Explică-i-le și lui.

Te sărut dragule

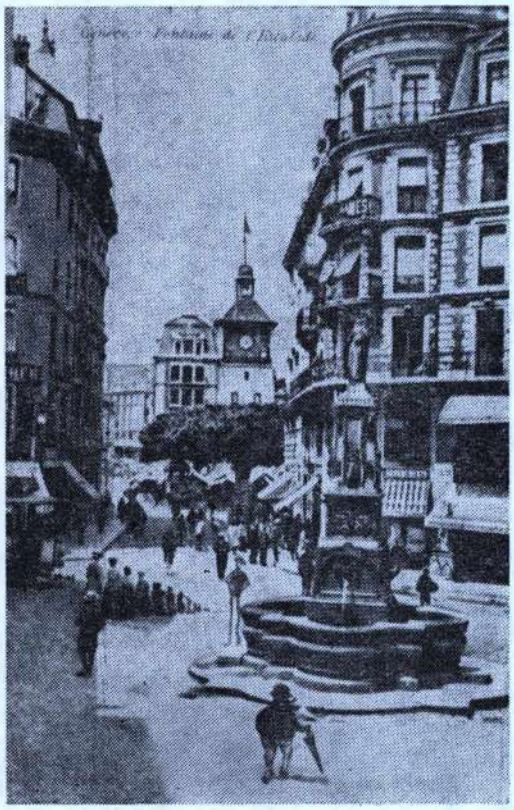
IANCU

[Cu creionul]: 7.I.1909
[C.p. ilustrată în culori]
HEUREUX NÖEL
Col. mss. 5698/1967

IV

30.IV.1909 [cu creionul]

Primit scumpii mei scrisoarea voastră și cartele, pe care vi le-am cerut mai ieftine. În viitoarea mea scrisoare le veți găsi scrise ca să le expediați de acolo. Mă grăbesc să vă răspund ca să vă ajungă carta mea înainte de mutare. Nu vă mai scriu pînă ce

---

constituie odiseea călătoriilor sale din oraș în oraș, atmosfera camerelor în care a locuit, ambianța. Înțelegem că, în cei trei ani ai experimentului ui, nu a frecventat cercuri literare, nu și-a pus nădejdea în literatură, ba chiar a căutat orice lt e soluții, în speranța de a se elibera de servitutile vreunui angajament intelectual. La întoarcerea în țară, în 1910, dumirit asupra a ceea ce oferea munca manuală, se va reapuca de gazetărie, acceptîndu-și destinul.

Exponențială, în corespondența de mai jos, se dovedește lucida adeziune la originea sa țărănească. Unele din aceste scrisori, citite în țară înainte de a fi înmînate, vor fi determinat autoritatea de stat să se adreseze forurilor elveține, spre a-l sili pe corespondent la tăcere, manevră care, cum se știe, a scandalizat, opinia publică din Geneva.

Barbu CIOCULESCU

vă veţi muta, şi voi începe prin a vă expedia întîi tot o cartă. Am primit de la Grigore [2] mandatul ultim *[indescifrabil]* sau a primit-o şi nu i-am lămurit îndestul senzul ei. Bietul Grigore cîtă grijă ne poartă! Cu ce mi-a trimis o să-mi astup găurile primite în afaceri cu ultima suspensiune. Cu cei 50 rămîne aşa cum mi-ai scris: jumătate şi jumătate. Îţi voi restitui eu ce trebuie. Aici e iar un frig mizerabil şi ploaia nu mai stă din curgerea ei măruntă. Examenele mi le dau cu siguranţă, nici nu mai e de vorbit. Nu a fost nici tînjeală nici chestie de inteligenţă, de capacitate; ci foarte simplu materia e enormă şi fără ajutorul timpului nimic nu s-a făcut niciodată. Asta *[indescifrabil]* ge mai mare de cît însăşi puterea lui Jupiter care şi el a avut nevoie de 6 zile ca să facă lumea — şi cum pe atunci nu erau ceasornice nu se ştie dacă acele 6 zile n-au fost cumva cel puţin 6 mii de ani.

Vă doresc scumpii mei un Paşte senin şi voios; fiţi sănătoşi, cavaleri gîndaci şi beţi un pahar întru răuşita mea.

Al vostru cu drag, dor şi cu toate. Mulţumesc de toate

IOSIF

[C.p. ilustrată şi colorată]:
Joyeuses Pâques
[Ştampila]: Genève 30.IV. Plainpalais
[Destinatar]:
M-me Marie Theodoresco
19 strada Maltopol, 19
Bucarest (Roumanie)

Col. ms. 5692/1967 148870

V

V-am făgăduit scumpii mei, la carta de alaltăieri o urmare, întîrziată, bat-o focul de 24 de ore. Bat-o pînă atunci fumul ţigării mele. Zic o urmare. În fond pentru a vă scrie ce trebuie n-ar ajunge decît o scrisoare. Fiindcă văd că nu v-o pot face, cum doresc, de-aceea vă mai iau la ochi cu o cartă. Vedeţi că vă scriu cu o peniţă de desen, atîta mi-a mai rămas astăseară şi bine că am cel puţin cerneală; altfel aş înmuia-o în cafea. Cu voia celui de sus la orele 1 noaptea beau nişte cafea nemţească. Pe-o masă bate toaca măruntă a ceasornicului pus la 7 cu limba deşteptătorului. Nu ştiţi că am o rablă de ceas cu sfîrlează, care nu consimte să se anime decît pe burtă, pe burta lui *[cuvînt şters]*. Un fel de ceasornic peşte; îl dai pe spate şi moare. Nu v-am vorbit de timpul frumos din jurul lacului. Ghetele mele se bucură de-o toamnă curată, nemînjită pînă în prezent, cum s-ar exprima un comisar bacalaureat, de nimic ce ar lăsa de dorit. Eliazar nu seamănă, mă aşteptam, cu portretul. Însă am remarcat în fotografie — în fotografia asta nesigură — pe ţărănuşul celălalt, o faţă plină de suferinţă dar de-o inteligenţă arzătoare. Dacă nu seamănă cu originalul, cu Sănducu, fiinţa ceea poartă însă trăsăturile comune ale ţăranului nostru. Mi-a adus aminte într-un chip izbitor de durerea oamenilor cu veştminte albe de la noi, şi de cîte ori privesc portretul văd cinci milioane de plugari urmînd potecile umbrei. Nu aţi văzut pe Bleriot zburînd la noi! Eu nu l-am văzut încă. Nişte ciori chioare de zburat au făcut elveţienii, dar toate pîn-acum au căzut în putină. Vă voi mai cartopostaloscrie zilele astea. Vă sărut bravii mei.

Al vostru

[C.p. ilustrată în culori]:
Genève. Fontaine de l'Escalade
[Destinatar]:
Doamnei Maria Theodorescu
18, strada Dreptului
Bucarest (Roumanie)

[Data cu creionul]: 15.XI.909
[Marca fiind smulsă, ştampila poştală din Gen[eva] dă numai data 18 sau 19]

Col. mss. 5704/1967 148884

[2] Pişculescu.

VI

Dragii mei mărunței,

Am primit ieri, și-al doilea pachet, iar azi carta-vă ilustrată. Pentru ambele, mulțumiri. Rîndurile voastre au darul trist și magic de-a-mi răscoli dorul de țară și de cămin, și dacă n-am plîns pe gîscă și cozonac am tras cu dinții de ele ca un cățel rătăcit care oftează. E excelent gîscan ! minunat cozonac ! sau dacă vreți versuri: M-am lins pe bot — C-o limbă de-un cot. — Mîine vă voi trimite afacerea faimoasei mașini. Sînt avizat că mi se restituie suma, mîine dimineață fără-ndoială. Însă prevăd — mizerie ! — că vor lipsi 20 de gloanțe la cîntar, vreo lună de zile. O să vi isplic pentru de ce și pentru cum.

De anul nou gazdele mele noi m-au scos din cușcă pentru ca să topim — ce idee ! — plumb. Nu rîdeți. Mă trăgeau 7 persoane de picioare și am cedat. Am turnat va să zică plumb și ce credeți că a ieșit?... Las să vorbească pe baba surdă de la Vevey, specialistă la plumb și venită într-adins. Îi dau cuvîntul: « A ! a ! a ! Domnule, ce viitor ! Strălucește peste tot. Rege n-ai să fii pentru că ai ieșit dintr-o familie foarte modestă... dar ai să fii ceva ca un rege. Ai tras pîn-acum totdeauna pe dracul de coadă. De-aci înainte ai să vezi... Aur cu găleata !... »

Că s-o-ndeplini au ba, chestia este că mi s-a prevestit ! Mi-a spus baba, din trecut, lucruri adevărate, care m-au uimit. E surdă și chioară. Am turnat 3 plumbi și toți 3 exact la fel, ceea ce e și mai curios. O cartă mîine... regală.

PUPĂȚESCU

[C.p. în culori cu urarea]:
Bonne année
[Data cu creionul]:
13.I.910
[Aceeași pe ștampila poștei]: Genève 13.I.10/Plainpalais

[Destinatar]:
Maria Theodorescu
18, strada Dreptului
Bucarest
Roumanie

Col. mss. 5709/1967 148884

VII

Ați primit, Scumpii mei, un plic de carte de la mine? Vă mai trimit o cartă ca să vă amîn scrisoarea promisă pe care nu vă voi scri-o decît cînd voi fi isprăvit într-un fel. Umblu din zori pînă seara și încă n-am încheiat nimic, căci înainte de toate se cade să deschizi ochii bine într-o lume de hoți moderni, cum sînt capitalele, și în special Parisul. Aici e-o căldură înspăimîntătoare ce se agravează prin faptul că ocup o mansardă la al 6-lea cat. Schimbarea bruscă a climei avu asupră-mi efectul de a-mi rechema la viață vechia mea neurastenie care mă hîrțuiește toată ziulica, încurajată mai ales de zgomotul de infern ce nu conține o clipă din ulițele acestei cetăți de 4 milioane de robi nebuni. Voi căuta de se poate, să mă retrag într-un cartier pustiu ca să am timp să-mi ascult, măcar o clipă pe zi, inima bătînd. Pînă la scrisoare vă voi trimite 2 carte pe săpt[ămînă] regulat. Adresa mea e mai sus. Scrieți-mi de grabă. Vă sărut dulcilor

IOSIF

Mr. J. Théodorescu
Poste restante,
Bureau no. 113
Hôtel de Ville
Paris
Hôtel de Ville = Primărie

[C.p. ilustrată]: Paris — L'Hôtel de Ville
[Destinatar]:
M-me Marie Theodoresco
18, strada Dreptului
Bucarest
(Roumanie)

[Data cu creionul]:
26.V.910
[Ștampila poștală]:
Paris/23.5./Hôtel de Ville
[La sosire ștampila poștală]:
București
26.mai 910
Cursa 3

Col. mss. 5702/1967 148879

VIII

Scumpii mei. Primii de-asemeni şi cu carta voastră, precum şi pe cealaltă am primit-o şi constat că simţiţi plăcere că trebuie să-mi aduceţi aminte nişte lucruri la care eu mă gîndesc în toate zilele, căci altfel se prăpădeşte pămîntul. E ştiut de altfel, că şi pîn-acum, de cîte ori a fost vorba să fie ceva numai mulţumită poveţelor şi protecţiunii voastre am ajuns acolo. Recunosc, ce e drept, însă mă cam apucă şi greaţa uneori cînd ca acum găsiţi cu cale să faceţi remarce esenţiale asupra felului meu de-a fi. Scumpii mei, daţi-mi rogu-vă pace, lăsaţi-mă să răsuflu şi nu vă amestecaţi în ce nu ştiţi şi nu puteţi pricepe. Sînt destul de plin de grijuri, de dezgust, de neajunsuri; e de prisos, subt cuvînt că mă iubiţi, să adăugaţi la ce mi-a ajuns pînă la gît. Iubiţi-mă aşa, otova, ca eu pe voi şi basta. Restul mă priveşte. Că iese bine sau iese rău, voi nu puteţi schimba rostul lucrurilor şi în atenţia şi sforţările mele de-a le scoate la bun sfîrşit e necesar să nu mă turburaţi. — Altceva n-am ce adăuga la aceasta. V-am făgăduit să vă scriu în 10 zile. E de prisos să-mi atrageţi atenţia că au trecut de mai multe ori cîte 10 zile. Întîi pentru că nu e adevărat. Abia mîine se împlineşte primul rînd de zile şi de cînd sînt aci sînt aproape 40. Al doilea, lucrurile nu se fac mai niciodată la ţanc aşa cum le doreşte omul. Am dinaintea mea mai multe poteci de ales. Ei bine, e o dovadă de rea voinţă sau de prostie faptul că **nu** apuc calea nebunilor? Mie mi se pare dimpotrivă că[...] prudenţa se impune. Care va să zică nici azi nu vă fac scrisoarea aşteptată. Aştept îndestul şi eu şi aşteptarea care pe voi nu vă costă decît vorbe şi gînduri pe mine mă costă parale şi necazuri.

Dacă D.[3] mai întrcabă pe Alecu ceva, acesta să-i răspundă că nu ştie şi dacă D. face reflecţii idioate, de ciocoi, repetînd firește, ca un papagal ce i s-a rostit de către nişte amici ⟨pe⟩ cărora n-am destule mijloace, în afară de-o tăcere completă, pentru a le arăta cît îi disprețuiesc, Alecu să le asculte în tăcere, căci poate se simte jenat să-i răspundă cum trebuie. Băieţilor nu le-am scris nimic şi sper că această tăcere să fie definitivă. În orice caz laşitatea îi împiedică să-şi descopere gîndurile. *[cuvinte barate]* şi tot ce-i poate împinge micimea lor să facă, este negreşit, să se concentreze în ascuns. — Am zis că scriindu-vă aş scrie şi lui Sc.[4] însă că din Gen.[5], şi atîta pricepere trebuie să aveţi. În orişice caz nu eu[.] aş primi să stau cel puţin cu el de vorbă cînd vreo nebunie l-ar fi pornit încoace, asta-i la mintea omului şi mai ales la a voastră. — Atît pentru moment şi voi căuta să am timp, cît mai curînd, ca să vă răspund cum trebuieşte la scrisoarea voastră cu pricina.

Vă sărut scumpii mei cu dor

IOSIF

[2 cărţi poştale ilustrate, scrise şi expediate în aceeaşi zi.]
[Data cu creionul, pe prima]:
4.VII.910
[Col. ilustr. cu legenda]:

Paris — Avenue du Bois de Boulogne
[A doua ilustrată color cu legenda]:
Paris — Le Pont Neuf et la Cité
[Data pe ştampila Bucureşti]: 4 iul. 910

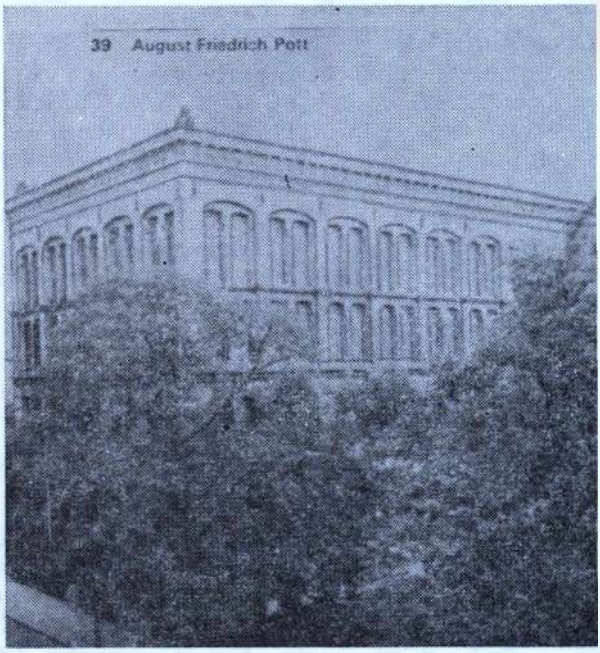
[Pe ambele (ultimele rămase) adresa, aceeaşi]:
Mme Marie Théodoresco,

18, strada Dreptului,
Bucarest
(Roumanie)
[Cotele de înregistrare la B.A.R.]:
1) col mss. 5720/1967, 148892, a
2) col. mss. 5719/1967, 148892, b *[sic]*

3 Demetrius, probabil.
4 Scarlat — o rudă pe care nu o putem preciza.
5 Geneva

Paul ZARIFOPOL

TEZA DE DOCTORAT DE LA HALLE

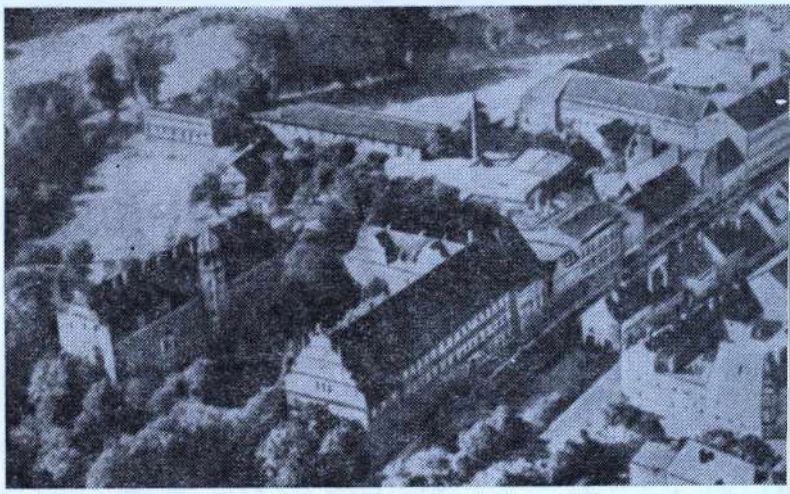

AȘA CUM ARĂTAM ÎN ARTICOLUL *O teză de doctorat sau cum s-a născut un mare editor* (v. „*Manuscriptum*", nr. 3/1981), Paul Zarifopol și-a susținut teza la Halle, în 1903, unde am descoperit-o în Biblioteca de romanistică a Universității, sub cota și titlul A. Rom. I, Dissertationen, nr. 2078, Band. 4. Subiectul este unul de strictă specialitate filologică, și anume, *Textul critic al cîntecelor trubadurului francez Richards de Fournival* din sec. XIII *(Kritischer Text de Lieder Rickard de Fournival)*. Consultînd bibliotecile din Paris (Biblioteca Națională), din Arras, Dijon, apoi pe aceea de la Vatican și cea «estensiană» (din orașul italian, Este?) Paul Zarifopol întreprinde o discuție savantă, pentru noi poate aridă și specioasă, a epopeii *Bestiaire d'amours*, principala scriere a trubadurului. El descrie manuscrisul de la Biblioteca Națională, comunică un altul inedit, aflat în Biblioteca din Dijon, se referă la studiile unor romaniști reputați ca Paul Meyer, Gustav Gröber, H. Suchier (acesta conducător științific al tezei lui Zarifopol), polemizează cu tot atît de reputații Gaston Paris și Ch. Fouchet. Tînărul savant pe care I. L. Caragiale avea să-l numească în binecunoscuta corespondență «Her Direktor», semnalează greșeli de atribuire, argumentînd totodată paternitatea altor texte ce ar aparține lui Richard de Fournival, compară și analizează, cu o veritabilă acribie filologică, variante, notează omisiunile, erorile, înarmat cu un impresionant și nu mai puțin dificil aparat critic, încărcat cu numeroase trimiteri, accesibile doar specialistului.

«Observațiile preliminare», conținînd cîteva date biografice, amintite de noi în articolul precedent, și discutarea critică a *Bestiarului*, reprezintă de fapt o introducere la publicarea celor 21 de texte lirice în vechea franceză, care ocupă cea de-a doua parte a tezei. Acestea vor interesa desigur, în primul rînd, pe romaniști. Aplecarea lui Zarifopol asupra lor, cu atîta seriozitate științifică, are însă o mai largă semnificație pentru activitatea sa ulterioară. *Textul critic al cîntecelor lui Richard de Fournival* din 1903 anunța ediția critică a *Operei* lui I. L. Caragiale, pe care o inaugura eseistul cu primul volum peste aproape trei decenii, în 1930. Teza de doctorat, ca și bogatul ei fișier analitic ne fac dovada unei pregătiri filologice excepționale, ideală pentru un editor și pentru un profesor, cum, din păcate, pentru învățămîntul nostru universitar, Paul Zarifopol n-a fost.

Al. SĂNDULESCU

Observații preliminare

Vedere din Halle.

Dintre numele întîlnite în istoria trubadurilor francezi, unul dintre cele mai cunoscute este cel al lui Richard de Fournival. El este cunoscut și citit, ce-i drept, mai puțin ca poet decît ca autor al lucrării *Bestiaire d'amours*, al acelei stranii interpretări a însușirilor animalelor, în sensul dragostei cavalerești. — Acest învățat și multilateral picard — Paul Meyer îl numește: «l'un des plus ingénieux et des plus érudits entre nos anciens auteurs», „*Bulletin de la Société des anciens textes*", V, 75 — este menționat ocazional ca «renumitul Richard de Fournival» (vezi Hauréau în *Journal des Savants*, 1882, p. 602); nu este omis nici de Gaston Paris în mica lui istorie a literaturii franceze vechi (*Mediaeval French Literature*, p. 110), iar *Grande Encyclopédie* îi dedică un articol scurt dar întocmit cu grijă. Jeanroy (în *Petit de Julleville, Hist[oire] de la langue et de la littérature française*, I, 380, cf. *De nostratibus mediiaevi poetis*, etc., 116) îl numără și pe trubadurul de Fournival printre aceia care au «une physionomie qui apparaîtra à quiconque prendra la peine d'y regarder, d'un peu près», el vorbește de «familiarité piquante» și de «spirituelle ironie», care ar caracteriza pe poetul nostru,— ceea ce este cu atît mai demn de menționat cu cît Jeanroy nu obișnuiește să le atribuie vechilor poeți francezi multă «physionomie» (vezi citatele și „*Revue des Deux Mondes*", 1 februarie 1903, p. 685). Această apreciere a poetului Richard de Fournival va trebui să constituie obiectul unei cercetări literar-istorice (într-un sens mai restrîns al cuvîntului), ceea ce nu reprezintă scopul lucrării noastre. Ea se va ocupa mai întîi de viața lui și de activitatea literară și apoi ne va orienta asupra variantelor cîntecelor lui.

Richard de Fournival, fiul lui Rogier de Fournival, medicul de curte al lui Philipp August [1] (vezi P. Paris, Bibl. Éc. d. Chartes I. Série, vol. II, p. 33—34, Hist. litt. XXIII, 709) și al Elisabethei de le Pierre (P. Paris, op. cit.; la Du Cange n-am putut găsi numele de familie *de le Pierre*) este menționat în 1240 ca magistrul Ricardus de Fournival Canonicus în Cartulaire du Chapitre al bisericii Notre-Dame din Amiens (Du Cange, Extrait du Cartulaire de Chapitre de N.D. d'Amiens, Bibl. Nat. franc. 9497, p. 77). În 1246 Richard devenise deja cancelar (funcționar însărcinat cu păstrarea sigiliilor) al aceleiași biserici; căci într-un document al lui Inocențiu al IV-lea din 29 septembrie același an, i se îngăduie Magistrului Richard, devenit recent cancelar, să practice în continuare chirurgia (vezi Élie Berger, *Les Registres d'Innocent* IV, [Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, II, Série], vol I, Paris, 1881, nr. 2199, cf. *Journ. des Savants*, 1882, p. 602). J. J. Court vorbește în *Mémoire chronologique* (vezi *Hist. litt.* XXIII, 710) despre o plîngere a lui Richard,

[1] Jean Joseph Court susține în *Mémoire chronologique* că Rogier l-a slujit pe Philipp III cel Viteaz (1270—1285) (vezi P. Paris, l.c.) Aceste date sînt infirmate de faptul că fiul vitreg al lui Rogier, Arnoul, care a murit în 1246 sau 1247 în funcția de episcop la Amiens (vezi Du Cange, *Les Evêques d'Amiens*, Bibl. Nat. franç. 9476, p. 148; Gallia Christ. X. 1181) participă la o comemorare a morții lui Rogier, după cum am reușit să descifrez din Du Cange (ms. cit., p. 39).

în 1248, împotriva lui Gérard, succesorul lui Arnoul, fratele vitreg al lui Richard în reşedinţa episcopului la Amines; este vorba de încălcarea unor drepturi legate de funcţia de cancelar, dar Court nu relatează nimic precis despre evoluţia problemei. La Du Cange *(Extrait du martyrologe d'Amiens*, franç., 9497, p. 44*)* se mai găseşte următoarea notă: «16 Kal. [octombrie] Ob. Ludovici franc. reg. piissimi patris regis Philippi catholicissimi. Eod. die ob. Roberti... quondam S. Eustathii diaconi... In cuius anniversario XX f. dividuntur quos dedit Ricardus de Fournivalle, cancellarius huius Eccl. cappellanus ipsius». Du Cange (loc. cit., p. 36) a notat de asemenea faptul că la 1 martie moare Richard. Anul morţii însă, cum se vede, nu poate fi stabilit exact. După cum susţine P. Paris (*Hist. litt.*, XXIII, 717) colecţia lui Dom Grenier ar conţine un document cu privire la ctitoria din 1260, înfiinţată de un anume Thomas Greffin, canonic la Amiens, « Specialiter pro anima Ricardi de Furnivalle quondam Cancellarii Ambianensis nutritoris mei ». La Du Cange din care ar fi inspirată nota lui Dom Grenier (Vezi. P. Paris, loc. cit.) din păcate n-am găsit decît menţiunea (vezi franç. 9497, p. 249, Extrait d'un livre intitulé — *Repertorium S. registrum cartarum seu litterarum existentium in armario q. Eccl. Capituli Ambianensis*) unor «Lettres faisans mention de la maison quae fuit Magistri Ricardi de Furnivalle », în care este vorba de vînzarea casei lui Fournival prin Arnoul Dargies, canonic la Amiens, « procurator et executor... de capitulo deputatus », lui Mag. Thomas Griffin, Can. Amb., pentru preţul de 500 11... Aici însă nu se menţionează nici un an. De aceea G. Paris nu fixează exact anul morţii lui Richard în 1260, (*La littérature française au moyen-âge*, p. 144 şi *Mediaeval French Literature*, 110; aici încă mai apare ca Richard of Fournival of Arras,— oare de ce?) Deci trebuie să ne îndoim de ultima dată biografică despre Fournival [2]. De la Rue, *Essais III*, 207, relatează cîteva amănunte despre relaţiile lui Fournival cu catedrala din Rouen (pe el îl urmează Mätzner, *Altfr. Lieder [Cîntece franceze vechi]*, p. 176); Unde o fi găsit acestea? cf. Hippeau, *Best. d'am.*, p. XVI).

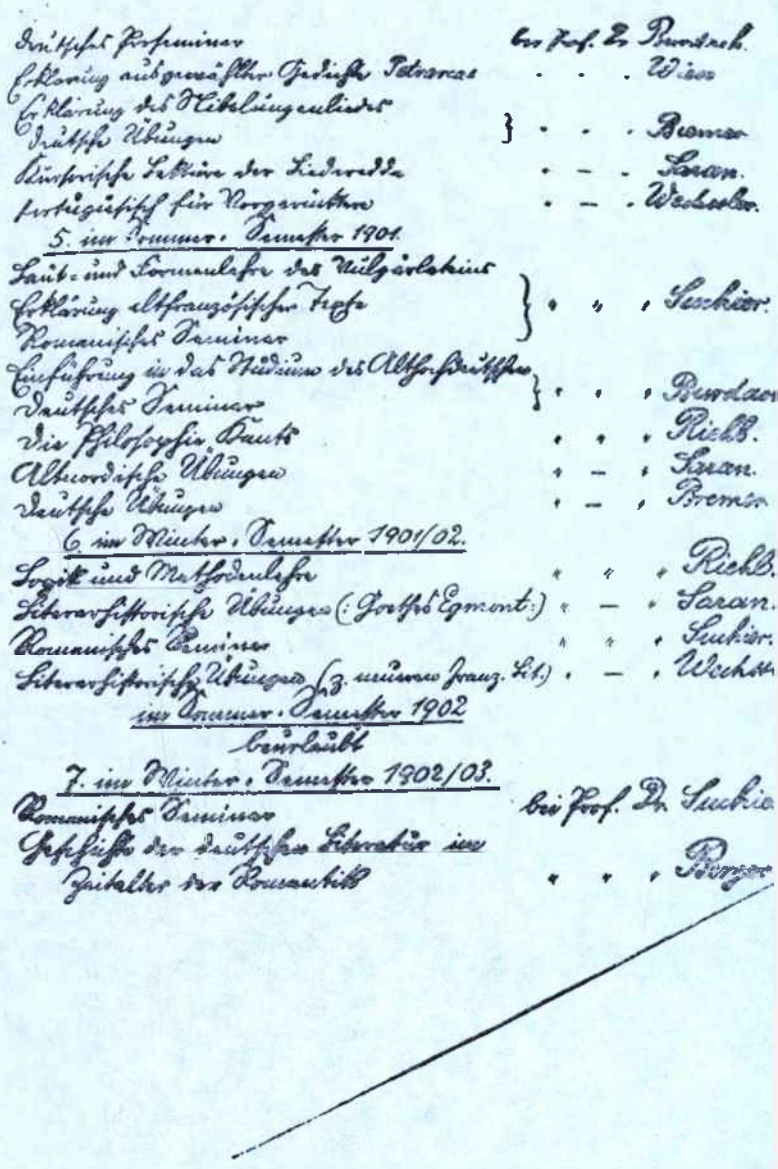
Cea mai importantă operă a lui R. de F. este probabil *Bestiaire d'amours*. C. Hippeau a editat opera după ms. din Bibl. Nat. franç. 412 (ancien 7019); confruntă pentru aceasta *Mussalia* (*Almanah pentru literatură romană şi engleză*, IV, 411—417) care a propus modificări, în parte după ms. vienez, (biblioteca chezaro-crăiască, ms. nr. 2609) şi P. Meyer (în „*Bulletin de la Société des anciens textes français*", vol. V, p. 74—75 şi 84—85), care preia începutul *Bestiarului* (= Hippeau, p. 1—3) după ms. florentin (ms. Plut. LXXVI nr. 79 din Laurenţiana). La precizările lui P. Meyer (loc. cit., p. 75) şi ale lui Gröber (Schiţa II, nota 728) despre mss. *Bestiarului* aş mai adăuga ms. bibliotecii din Dijon, Anc. Fonds nr. 526, f. 20 v° (înainte nr. 299, vezi *Catalogue général* des Mss. des Bibliothèques publiques de France, Départements vol. V, 1899, p. 130) pentru că nu există în nici una din listele mss. *Bestiarului* menţionate de Gröber (nici chiar la P. Meyer). Despre două mss. pierdute (?) ale operei *Bestiaire d'amours*, găsim referinţe în Delisle, Le Cabinet des Mss. de la Bibl. Nat. III, 150.

Ms. din Bibliothèque Nationale français 25545, f. 89 c —92 b, conţine 367 versuri de 8 silabe ale unei versificări ale *Bestiarului*. Titlul este: «Ci apres... de Fournival»; începutul: «Maistres Richars ha pur mieux plaire Mis en rime le bestiaire». (Această versificare se opreşte în mijlocul unui alineat despre un lup). « Ses natures que j'ai nommees en amor... la premiere nature,» (corespunde cu p. 9, alineatul 2, începutul, la Hippeau). Relaţia cu *Bestiarul* în proză o voi cerceta mai tîrziu, pentru că am copiat fragmentul şi intenţionez să-l public. Despre alte tipărituri ale acelui *Bestiar*

---

[2] Din păcate, nici *Istoria oraşului Amiens*, scrisă de Domnul de Calonne, apărută recent, nu aduce nimic nou în legătură cu Richard de F[ournival], vezi *Histoire de la ville d'Amiens* par le baron A. de Calonne, vol. I, Amiens, 1899, p. 236 — 237.

Domnul de C[a lonne] crede în continuare că *Panthère d'Amours* este de R[ichard] de F[ournival].

vezi Brunet, Manuel II, 831, Graesse, Trésor VI, 111, VII, 311, Zambrini, *Le opere volgare*, 1878, 76. O prelucrare, respectiv traducere a operei lui Fournival, este *Il mare amoroso* de Brunetto Latino (editată de Giusto Grion în *Propugnatore*, vol. II, partea I, p. 147—148, 273—274; începutul este o traducere mot-à-mot a textului francez: Tutte le genti desiderano di sapere per natura, e perciocchè nullo uomo non puote tuto sapere....).

— La Hippeau, se află în introducere un sumar amănunțit al operei. Ne îndoim de faptul că acele două scrieri didactice *Li consaus d'amours* și *Li poisance d'amours* sînt de R[ichard] de F[ournival][3]. Ambele scrieri se află în ms. din Bibl. Nat. franç., 25566 *(Conseils*, f. 207 c —217 a, *Puissance*, 258 b —273 a*)*. *Puissance* se mai află separat în ms. 12478, în aceeași bibliotecă și în ms. nr. 526 al bibliotecii din Dijon (vezi *Catalogue des Bibl. publ.*, Dép., vol. V, p. 130). Mss. nu dau numele autorilor, iar dacă la sfîrșitul ms. din Dijon (f. 20) scrie: «Ichi defenist li Poissance damours ke maistres Richars de Fournival aprist a son filg comment il se devoit maintenir en amours, nous entendons en son filg, ke cest autant a dire comme desciples» —, asta este mai degrabă o presupunere a copistului decît o indicare precisă a autorului, datorită faptului că în modelul textului de copiat *Bestiarul* a urmat probabil imediat după *Puissance*. Acea «analogie de la forme et du style» de care vorbește P. Paris *(Hist. litt.*, XXIII, 718*)*, poate susține atît ideea că Fournival este autorul cît și ideea că textul a fost opera unui iscusit imitator — această analogie ar trebui dovedită într-un studiu mai amănunțit, ceea ce pînă în prezent încă nu s-a făcut. Nici mărturia lui Claude Fauchet, pe care se sprijină de asemenea P. Paris, nu poate fi o dovadă concludentă. P. Paris spune însă (loc. cit.) că însuși Fournival a amintit de aceste două scrieri ale lui. Pasajele la care s-a gîndit P. Paris trebuie să fie la începutul *Bestiarului*, unde Fournival numește această operă *arrierebans* și încearcă să argumenteze această denumire. El spune (vezi 3 Hippeau[4]): «Et cis escris est aussi come arrierebans de tos ceus que je vos ai envoies dusqu'a ore... Car se je vous ai meint bel mot dit et envoiet et s'il ne m'ont mie tant valut com mestiers me fust, il me convient en cestui daerrain escrit faire mon arriereban et dire del

[3] Despre conținutul celor două scrieri, vezi *Hist. litt.*, XXX, 718. Rezumatul după *Conseils* făcut de mine după ms. l-a folosit Doamna Dr. Alice Hentsch în scrierea ei, *De la littérature didactique du moyen-âge s'adressant spécialement aux femmes*, Ca (...)s 1903, p. 61 și urm.

[4] Ms. floretin nu conține aici variante mai bune, vezi P. Meyer, l loc cit., p. 87.

mius que je sai, savoir se vos le prenderiés en gre. Car ja mar m'amissiés vous ja... Et por éon qe cis escris est mes arrierebans, et aussi come mes daerraiins serours que je vous puisse mander, si me convient que je paroille plus efforciement qu je n'aie fet a totes les autres fois ». Eu cred că acestea se pot referi numai la cîntecele lui Fournival, sau, în orice caz, nu şi la acele două opere în stil didactic unde nu sînt menţionate deloc relaţiile de dragoste ale autorului [5]. Paulin Paris (Les Mss. franç. de la Bibl. du Roi, III, 248) a presupus şi despre *Dit des quatre sereurs* că ar putea fi scris de R[ichard] de F[ournival]: în unul din mss. autorul lui *dit* se numeşte Richars. Dar şi aceasta nu este decît o presupunere. În legătură însă cu faptul că în alt ms. al poeziei se menţionează că aceea contesă pentru care a fost scrisă poezia se numeşte *Contesse de Pontieu* (vezi P. Paris, loc. cit.), aş vrea să mai adaug că la Du Cange (franç. 9497, p. 77), se pomeneşte de scrisori ale contesei Marie de Ponthieu, care privesc legatul soţului ei Simon către biserica din Amiens. Deci nu este exclus ca F[ournival] să o fi cunoscut pe contesă sau să fi avut o comandă literară din partea ei.

Faptul că *Panthère d'Amours* şi *Roman d'Ablandane* nu au nici o legătură cu R[ichard] de F[ournival] poate fi socotit sigur (cf. *Le Dit de la Panthère d'Amours* par Nicole de Margival), p.p — Henry A. Todd, Paris 1883, p. XVII, şi Th. Link, *Le Roman d'Ablandane*, în „*Revista pentru filozofie romană*", XVII, 215).

Probabil că R[ichard] de F[ournival] este autorul poeziei pseudo-ovidiene *De Vetula* (vezi H. Cocheris, *La Vieille ou les dernières amours d'Ovide* par Jean Lefèvre, Paris, 1861, p. XX — XXI, cf. G. Paris, *Hist. litt.* XXIX, p. 456). Deja Caspar Barth considerase în ediţia lui comentată *Philippis* că autorul *Vetulei* este un contemporan al lui Guilielmus Brito, vezi Gulielmi Britonis Philippidos Lib. XII — Caspar Barthius — recensuit — Cygneae MDCLVII, p. 62 din note, referitor la V 473. Mss. *Vetulei*, vezi la Delisle, Cab. des Mss. III 77, 80, 163.

O dovadă ciudată a multilateralităţii şi a erudiţiei lui Fournival, reprezintă *Biblionomia* lui, un catalog sistematic al unei biblioteci fondate de un cetăţean din Amiens, — « ortulum in quo sue civitatis alumpni fructus multimodos invenirent, quibus summo desiderio hanelarent in secretum phylosophiae cubiculum introduci ». Editorul savant al *Biblionomiei* (Delisle, Cab. des Mss. II, 518—536), se îndoieşte de faptul că toate cărţile însemnate de Fournival s-ar fi găsit vreodată adunate la acelaşi loc, poate doar în imaginaţia acestuia, dar nu se îndoieşte de faptul că acest catalog conţine precizări foarte valoroase pentru istoria literaturii. Ciudat însă, este faptul că în *Biblionomia*, lipseşte, dintre apocrifele lui Ovidiu, tocmai *Vetula* (de cuculo, de pulice, de sompno, de medicamine surdi, de nuce). În Mss., următoarele cîntece sînt semnate, ca autor, de Richard de Fournival: Raynaud nr. 443, 685, 713, 759, 760, 805, 858, 1022, 1080, 1278, 1541, 1574, 1689. Dar pentru că numele R[ichard] de F[ournival] — şi cum se pare numai acesta — alternează la una şi aceeaşi poezie în mss. diferite (vezi nr. 1—10 în ediţia noastră), cu *Maistre Richart*, şi în unul şi acelaşi ms. apare la cîntece succesive — cînd Maistre R. de F.— cînd numai Maistre Richars [6] — de aceea cred că se pot atribui şi cîntecele semnate *Maistre Richart* (Raynaud nr. 53, 218, 442, 498, 847, 1206, 1290, 2130) lui R[ichard] de F[ournival]. Această presupunere este susţinută şi de faptul că toate cîntecele semnate Maistre R. (cu excepţia unuia, nr. 1290 — la care vom reveni) — toate unicate din Vat. Hs. (ms.) Christ. 1190, (cu excepţia nr. 498, care apare şi în ms. francez Ms. franç. 20050), se află printre alte cîntece care sînt semnate în alte mss. R. de F. (vezi Raynoud, nr. 858 (în Vat. ms. s-a păstrat doar ultimul vers, 760, 1080, 1278, 1280, 1541). În afară de asta mai trebuie menţionat că în ms. din Arras, pe lîngă numele autorului, (Maistre F. de R.), se află în faţa primului cîntec al lui F. (f. 131 a), încă un titlu care sună în felul următor: *Maistre Ricars de Fournival fist ches kanchons a se*

[5] G. Paris, *Litt. franç. du moyen-âge*, p. 152, a preluat pur şi simplu datele din *Histoire littéraire* în privinţa celor două scrieri; Gröber, *Schiţe* II, 728, se exprima cu mai multă prudenţă.
[6] Vezi mss. A.M.T. a (nr. 713, 1022 Raynoud), după denumirile din Schwan.

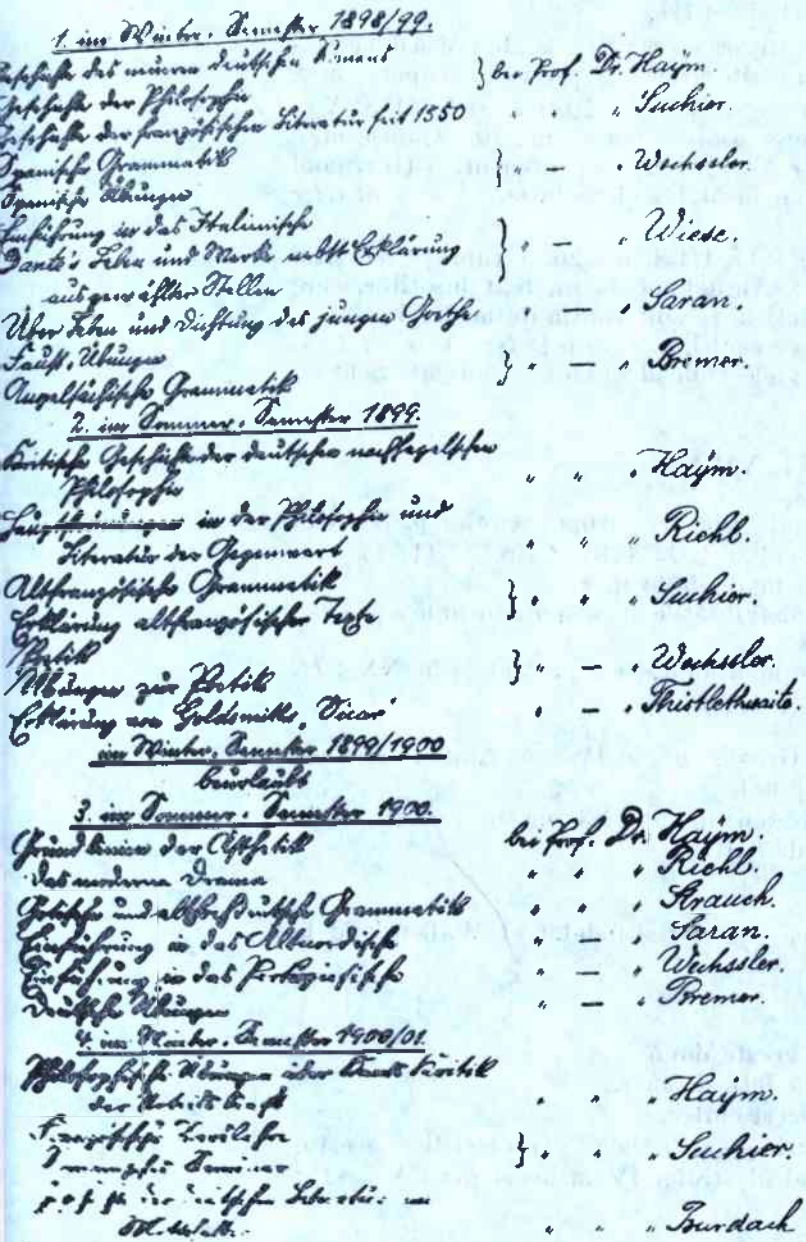
vie. Poate că se află şi în ms. Vat. un asemenea titlu general înaintea primei poezii, acolo unde foaia care conţinea primele cîntece ale lui F. a fost ruptă — (ms. Vat. este înrudit cu ms. Arras) — sau poate chiar numele întreg, Maistres Richard de Fournival, menţionat.

Poezia dialogată nr. 1574, scrisă de R[ichard] de F[ournival] şi menţionată la Raynaud, poate fi considerată pe bună dreptate ca făcînd parte din *Conon de Béthune*; vezi P. Paris, *Romancero françois* 102; Wallensköld, *Les chanson de Conon de Béthune* 105, [cf. şi cu Brakelmann, *Les plus anciens chansoniers français* 68 (el enumeră din greşeală trei mss.— în loc de două, cum este corect — atribuindu-se poezia lui R[ichard] de F[ournival]) — Cîntecul nr. 805 (în ediţia noastră nr. 5) este semnat în două mss. înrudite între ele (NX, Schwan) cu numele Gautier d'Espinal; alte patru mss. însă, care aparţin diferitelor grupe, (AR şi MT, Schwan) îl atribuie lui R[ichard] de F[ournival]. În ms. M. însă, numele autorului a fost trecut probabil ulterior de către Iluminator, şi anume cu cerneală verde în loc de obişnuita cerneală roşie; în vechiul sumar al ms. se notează ca autor Thibaut de Navarre. Varianta cîntecului, care este în general foarte complicată, este mai ales în M. într-atît de defectuoasă, încît nu putem să ne sprijinim pe indicarea numelor autorilor, care mai ales în acest ms. este contradictorie (cf. Schwan, mss. de cîntece franţuzeşti vechi, p. 22—23 şi 27, care însă nu dă o imagine generală completă a transmiterii cîntecelor; Lindelöf şi Wallensköld, *Les Chansons de Gautier d'Epinal*, p. 6—7).

În felul acesta ar putea fi atribuite douăzeci de cîntece lui R[ichard] de F[ournival], cf. şi Gröber, Grundriss II [1] (Schiţa II [1]), 68.— *Jeu parti* nr. 1290 prilejuieşte şi alte reflecţii. Acest cîntec se află în legătură, după cum mi se pare, cu un alt *Jeu parti*, la Raynaud nr. 1282. Acesta din urmă s-a păstrat în mss. A, a şi b. şi este semnat numai în b.: Maistre Richart de Dargies a Gautier. Mätzner a declarat deja, în *Cîntece franţuzeşti vechi*, p. 280, că « în transcrierea numelui s-a strecurat în mod evident o greşeală » şi valabilitatea acestei declaraţii o atestă chiar primele versuri ale poeziei (în ediţia noastră nr. 20, în addendă). Numele de „Maistre Richart de Dargies" în sumarul lui Raynaud poate fi neglijat în consecinţă. Titlul din *Jeu* [parti] ar trebui să sune deci: *Maistre Richart a Gautier de D.*; mai sus s-a menţionat că numele *Maistre Richart* alternează în mss. doar cu *Maistre R. de F.*

La fel ca Fauchet, (cf. însemnarea modernă [oare chiar Fauchet?] în a. şi b. la poezia noastră: M[ais]tre Richart de Semilli — ce Richart estoit surnommé de Semilli) şi Suchier (— Birch — Hirschfeld), în *Istoria literaturii franceze*, 182, a intenţionat să identifice pe Richard cu Richard de Semilli, în timp ce Jeanroy, care (în „*Revue critique*", 8 dec. 1902, p. 454, nota 2) a polemizat cu Suchier, a renunţat să-l identifice pe acest Richard cu vreunul din poeţii vechi francezi care poartă acest nume, cf. şi *Hist. de la langue et de la littérature française* p.p. Petit de Julleville I. 385. Tarbé, *Les Oeuvres de Blondel de Néele* 175, se hotărăşte cu mare siguranţă pentru Richard de Fournival, ce-i drept fără să aducă vreo dovadă. Dar părerea lui este susţinută de faptul că *Maistre Richart* alternează de obicei, aşa cum am mai remarcat, numai cu *R. de F.*, ceea ce este subliniat şi de legătura care există între acest *Jeu* şi acela notat de Raynaud la nr. 1290. Cel din urmă *Jeu* [7] s-a păstrat în b. sub numele de *Mestre Richart et Mestre Gautier* şi urmează imediat după *Jeu* nr. 1282. În 1282, Gautier îi atrage atenţia foarte energic lui Richard să nu se îndrăgostească, iar în 1290, Gautier exclamă: « Amis Richart, jeüsse bien mestier Que mi meschief d'amours fussent cele Noumecment a vous, que j'ai blasme. De ce que vous ne voliez lessier »; — Şi Richart răspunde: — « se amours m'a fait tenir pour desve. Bien vueil qu'autres le m'est bien reprochier, Quar on ne le me foloier » —. A se confrunta aici avertismentele lui Gautier în 1282 şi înrudirea celor două poezii

[7] Şi acest *Jeu* îl atribuie *Hist. litt.*, loc. cit., şi Suchier în *Istoria literaturii franc.*, loc. cit., lui R. de Semilli, cf. Jeanroy loc. cit.; Gröber, *Schiţe*, II, 681 îl atribuie lui R. de F.

va fi evidentă. Jeanroy a presupus deci pe nedrept (la locul citat) alți participanți (actori) pentru cele două poezii, căci legăturile de conținut, foarte clare ale celor două *Jeu* nu se pot nega numai cu o trimitere la denumirea neobișnuită de *Mestre* Gautier. Eu aș înclina să consider acel *Mestre* care precede numele Gautier ca pe o simplă greșeală de transcriere și anume în loc de *Mesire*. Dacă în primul *Jeu parti*, Richart se adresează lui Gautier numai cu *Sire*, iar în ultimul nu, vreau să amintesc de faptul că Gautier se adresează în al doilea *Jeu* (ce-i drept o singură dată) lui Richart cu *amis*, ceea ce nu se întîmplă în primul *Jeu*. De aici, însă, reiese mai degrabă concluzia că între cei doi s-a stabilit cu timpul o relație de amiciție decît să-i presupunem actori diferiți în cele două *Jeu*.— În semn de respect față de diferența opiniilor despre autori, voi cita cele două poezii abia în addendă.

Important este să mai menționăm că Raynaud nu a notat nici în lista cîntecelor și nici în sumarul manuscrisului unicatul din *Vat Christ.* 1490, f. 99 d („Renvoisiement i vois a men ami" — Keller, Remvart 298) cf. Schwan, *Foaie de literatură pentru filozofie germ. și rom.* VI, 65. Din aceasta s-au păstrat doar următoarele 9 rînduri:

Renvoisiement i vois a men ami,
Par espaules cavians blois,
Blans plicons, bendes d'orfrois,
Blance cemise autresi,
Car c'est li drois;
Bras sans las,
Pies sans saulers:
Ainsi doit on aler
A son ami.

Neobișnuit este faptul că acel *Cîntec al Mariei* (vezi Naetebus, *Formele strofelor nelirice în franceza veche*, 1891, p. 5—6 și literatura menționată aici), păstrat în multe mss., este semnat într-unul din mss. (Dijon, Bibl. orășănească nr. 526, înainte 299i f. 161 a—c) cu numele *Maistres Richars de Furnival*. Cîntecul aparține probabil lu, Thibaut de Amiens, cf. Naetebus p. 7, și Gröber, schița II [1], 686.

Cîntecele lui Fournival s-au păstrat în următoarele mss.

1) Schwan A (Raynaud A) 131—134 136 v°; 2) C (B^2) fol. 24 r°., 39 r°, 75 v°;

3) H(M) 229 bc; 4) K(Pa) 224—226; 5) M (Pb², Pb³) 12 c, 152—153; 6) N(Pb⁴) 104—105, 108 d—110; 7) O (P b⁵) 31, 101; 8) P (P b⁶) 64—65; 9) R (P b⁵) 7, 105; 10) T (P b¹¹) 95—97; 11) U (P b¹⁵) 137 v⁰; 12) X (P b¹⁷) 192; 13) a (R¹) 39—43, 68 v⁰, 99 v⁰, 121—122; 14) b (R²) 151 v⁰—152.— Toate mss. din Paris şi din Arras (cu excepţia lui *Jeu Parti*, f. 136 v⁰, a cărui transcriere a avut amabilitatea s-o facă pentru mine domnul arhivar A. Lavoine, la Arras) le-am folosit după transcrierea mea, făcută în localităţile respective, în iarna anilor 1899—1900. Ms. estensian îl datorez amabilităţii rectorului bibliotecii, domnul Caputo, care l-a transcris pentru mine. Pentru a. şi b. mi-a făcut fotocopii domnul Danesi, la Roma. Ms. c. l-am folosit după reproducerea lui Brakelmann în „*Arhiva*“, vol. XLII şi XLIII.

Despre alcătuirea textelor urmează o sistematizare a ceea ce se poate vedea din greşelile comune sau variantele mai puţin bune[8] şi din alte criterii cu privire la gruparea mss.

M.T. greşeli: Nr. 1 III 6. nr. 2, II 3, IV 4. nr. 7, V 7, nr. 10, I 7, II 1, IV 5, V 5, ambele mss. conţin şi texte total diferite care însoţesc poezia nr. 10. Ambele mss. conţin aceleaşi cîntece şi aceeaşi ordine: Nr. 6, 10, 1, 2, 7; pentru nr. 5 (Raynaud 805) vezi mai sus. Nr. 1 este conţinut numai în M.T.; cf. Schwan, *Mss. cîntecelor franceze vechi*, p. 17—18.

A.a. greşeli: nr. 2, V 6, nr. 3, IV 4, V 3, nr. 9.17, III 8, nr. 20, 1 (lipseşte sfîrşitul primei strofe), II 1, V 1, V 7, VIII 3, IX 9. Amîndouă au un text însoţitor, care lipseşte în b., unde cîntecul există. În ambele mss, sînt conţinute aceleaşi cîntece, în aceeaşi ordine, (în a. sînt intercalate cîntece care lipsesc în b.): Nr. 5, 6, 8, 2, 4, 9, Nr. 4, 8 şi 9 sînt trecute numai în Aa. şi textele coincid cuvînt cu cuvînt, Schwan p. 52—53.

KNP. greşeli: nr. 3, II 6.

KNOP greşeli: Nr. 3, III 10, IV 10, IV 11, VII 10.

KOP greşeli: Nr. 3 II 10.

NOP. greşeli: Nr. 3, II 7 — cf. pentru toate cele trei grupe Schwan p. 86—87; Lindelöf et Wallensköld, Gaut d'Ep. pentru nr. 199, 1073, 1784, 1840, p. 11, 17—19.

MO. nr. 5. două strofe care nu figurează în celelalte mss.

(ANRTX) şi sînt necunoscute după toate probabilităţile în varianta iniţială a poeziei, cf. Schwan, p. 37.

MNOX. nr. 5: prima din cele două strofe menţionate s-a păstrat şi în NX.; cf. MNTOX, nr. 5, II 4.

(NOX. greşeli: nr. 5, II. a. 2, 5).

NX. au acelaşi număr de strofe la nr. 5. Greşeli: nr. 5, IV 3, 4. Ambele atribuie poezia, probabil pe nedrept, lui Gautier d'Epinal.

AR au acelaşi număr de strofe la nr. 5. Greşeli: nr. 5, VI 3. nr. 6, I 4, cf. ART, nr. 5, II 2, V 6 (aici însă diferă T. simţitor de A.R.).

KPOH. greşeli: nr. 3, I 10.

KH. greşeli: nr. 3, II 1.

KP. nr. 3: lipseşte strofa a 5-a în ambele mss. cf. Lindelöf et Wallensköld la nr. 199, p. 11.

MTC. greşeli: nr. 2, II 3.

AC. greşeli: nr. 2, I 5.

CH. nr. 3, strofa VI s-a păstrat doar în aceste două mss.

C. are la nr. 3 prima strofă total diferită faţă de mss.

KHNOP. Lipsesc şi strofele II şi III din acest cîntec.

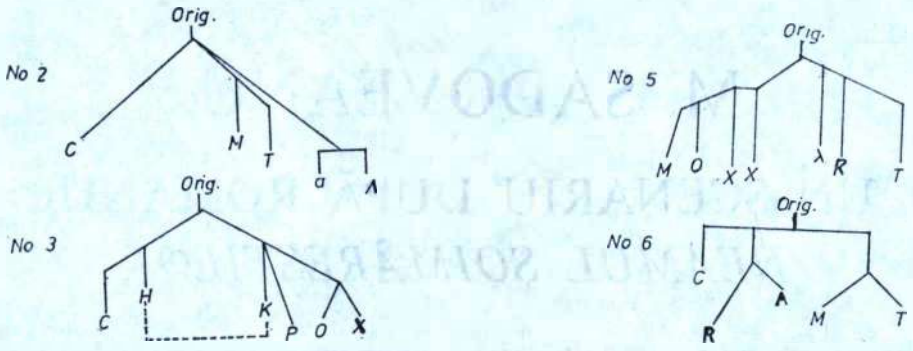
H. are la nr. 3 un număr însemnat de variante mai slabe, caracteristice acestui ms. II 14, 16—17, II 6, 7; cf. textul integral al strofei IV în acest ms.; V 7—15; VI 12—13; VII—1.

[8] În continuare le numesc pe amîndouă greşeli.

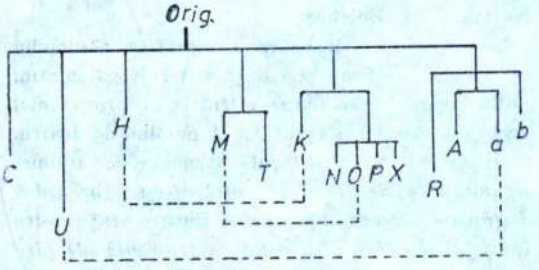
C şi H diferă foarte mult în strofa VII la nr. 3, de celelalte mss. şi au un text mult mai dificil.

U şi a. conţin cîntecul nr. 14.

La următoarele cîntece păstrate în mai multe mss., se pot cuprinde relaţiile dintre mss. prin următoarea schemă:

Rezultatele grupărilor le-aş cuprinde în următorul arbore genealogic:

Limbajul cîntecelor lui Fournival intenţionez să-l cercetez mai tîrziu, în legătură cu fragmentul rimat din *Bestiaire*. Aici mă limitez să fac o trimitere la următoarele rime: nr. 11, I 2 *assaiie : amie : envie : compaignie*, IV 2 *essillie : partie : baillie : reflorie*; nr. 12, I 7 *esveillie : nourrie : endormie : ochie*, II 8 *pourkachie : glouternie : lecherie : desservie*.

Ortografia din textele mele este aceeaşi ca în ms. care păstrează cea mai bună variantă a cîntecului respectiv. Nu am menţionat variante ortografice.

Ordinea cîntecelor se ghidează după numerotarea lui Raynaud, însă în aşa fel, încît cîntecele păstrate sub numele de *Maistre Richars* (de la nr. 11 în continuare, toate cu excepţia nr. 14, sînt unicate din ms. Vat. 1490), să urmeze după cele păstrate sub numele de *Richart de Fournival*. Din cauza conţinutului lor, nr. 18 şi 19 ocupă în lucrarea mea un loc aparte. Despre cele două *Jeux partis* în addendă şi despre poziţia lor specială, am discutat mai sus.

Nr. 1

Raynaud nr. 443.— Păstrat în M. 152 cd. sub *Maistre Richars*,— în T 96, sub numele *Maistre Richars de Fournival*. În M. cîntecul este incomplet: după *qi* în strofa IV, vers 2, se întrerupe (fila este ruptă). În strofa VII mai sînt lizibile versurile: « *tillece a outre / Et li maus est reincus* », şi *pent*.— text după T. Metru: 8a 8b 8a 8b 8a 8b.

Schema textului însoţitor: 8a 8b.

I. Gente m'est la saisons d'esté,/ Mais je tieg iver a plus gent: / Car il m'a mout plus gens esté,/ Et m'a assés plus gentement / 5. Secoru a ma volenté; / Si m'en lo a tote la gent./

II. La gente m'a del puis jeté / Ou j'ai jeu si longement,/ En qui j'ai dens coses trové,/ Con n'i trueve pas mont sovent: / 5. De gentil cuer gentil pensée,/ De gent cors gent contenement./ III. Gentement a vers moi erré,/ Car gentillece li aprent; / Si m'a plus gentement mœublé,/ Ke s'ele m'eust tot l'argent./

(Text tradus de Gudrun BOSSERT)

LITERATURĂ ŞI FILM

M. SADOVEANU

UN SCENARIU DUPĂ ROMANUL *NEAMUL ŞOIMĂREŞTILOR*

SCRISOAREA AUTOGRAFĂ MIHAIL SADOveanu — pe care o publicăm în numărul de faţă — este adresată, la 2 martie 1921, lui Vasile Enescu, în acea perioadă director de scenă al Teatrului Naţional din Bucureşti.

Expediată din Iaşi (după încetarea războiului se stabilise în fosta reşedinţă a lui Kogălniceanu de la Copou) scrisoarea se referă la un proiect mai vechi al marelui scriitor şi al omului de teatru, discutat odată în «Iaşul Bejeniei», şi anume: *«...un plan de film cinematografic în care să se desfăşoare cîteva împrejurări din trecutul nostru istoric şi din priveliştile aşa de frumoase ale ţării noastre. D-ta te gîndeai să iei ca bază a înscenării* Neamul Şoimăreştilor *şi ne făgăduisem, „cînd vor veni vremurile bune", să punem la cale amîndoi această lucrare».*

Scrisă în anul în care urma să fie ales membru activ al Academiei Române (2 iunie 1921), epistola abordează o temă care nu este surprinzătoare: ne aflăm în epoca situată după *Neamul Şoimăreştilor* (roman publicat între 1912—1913 în *„Viaţa românească"* şi apărut în 1915) şi la scurt timp după directoratul său la Teatrul Naţional din Iaşi (1910—1919). Dealtfel, din această perioadă datează, printre alte creaţii dramatice, şi piesa de teatru *Neamul Şoimăreştilor* scrisă, la propunerea lui Sadoveanu, în 1918, în colaborare cu Mihail Sorbul.

Se pare că scenariul de film cinematografic după *Neamul Şoimăreştilor* — «lucrare pusă la cale» de creatorul *Baltagului* şi de directorul de scenă al Naţionalului bucureştean — nu s-a realizat.

Un argument în favoarea acestei afirmaţii îl constituie şi faptul că — aşa cum îşi aminteşte devotatul secretar al maestrului, Constantin Mi-

tru —, participînd la o discuție privitoare la transpunerea în film cinematografic a romanului *Neamul Șoimăreștilor*, după anul 1944, Mihail Sadoveanu nu a menționat nimic despre existența unui astfel de proiect.

Desigur, aceasta nu exclude posibilitatea ca scenariul să fi fost cîndva schițat și — rătăcit o perioadă îndelungată — să apară cînd ne vom aștepta mai puțin, sau să fi făcut parte din acele «ciorne și note» pe care scriitorul Mihail Sadoveanu avea obiceiul să le distrugă, așa cum mărturisea în ziarul *„Adevărul"* din 15 ianuarie 1937, «ca să nu fie bătaie de cap mai tîrziu pentru oamenii curioși».

Maria BECEANU

Stimate domnule Enescu,

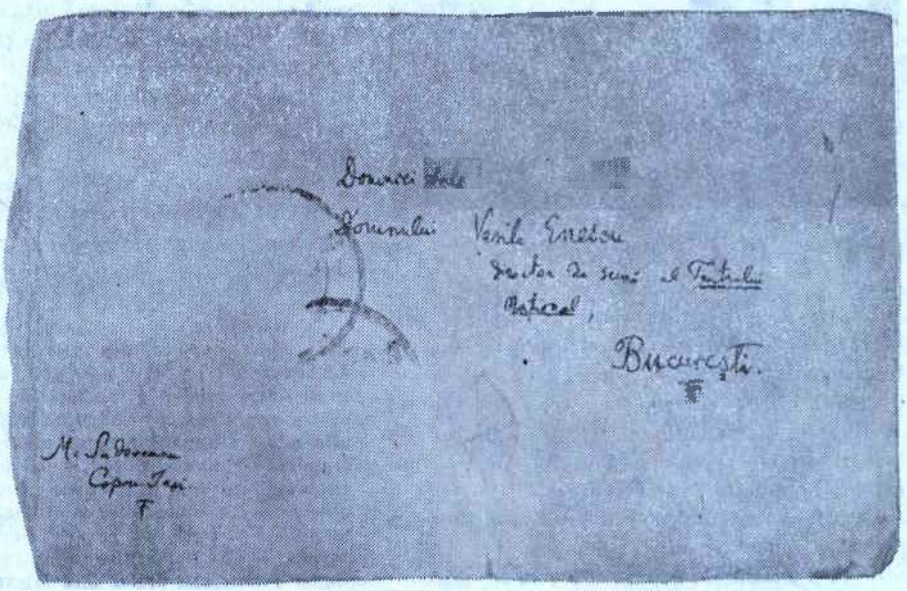
Am tot voit să mă răped la București, ș-am tot amînat. Prietini, acolo, mi-au rămas extrem de puțini. Aproape toți tovarășii lîngă care mi-am început cariera acum 16 ani s-au dus! Între cei pe cari voiam să-i revăd erai și d[umnea]ta. Cred c-o să viu la București ș-am să te văd. Pînă atunci, țin să te vestesc de ce-aș avea să vorbim.

Discutam noi odată, în Iașul Bejeniei, un plan de film cinematografic în care să se desfășure cîteva împrejurări din trecutul nostru istoric și din priveliștile așa de frumoase ale țării noastre. Dumneata te gîndiseși să iei ca bază a înscenării *Neamul Șoimăreștilor* și ne făgăduisem, «cînd vor veni vremurile bune», să punem la cale amîndoi această lucrare. Îți mai aduci aminte? și păstrezi încă dorința de a face așa ceva? Este astăzi posibilitatea de a realiza planul nostru?

Cred că vei avea bunătatea să-mi scrii cîteva rînduri în această privință.

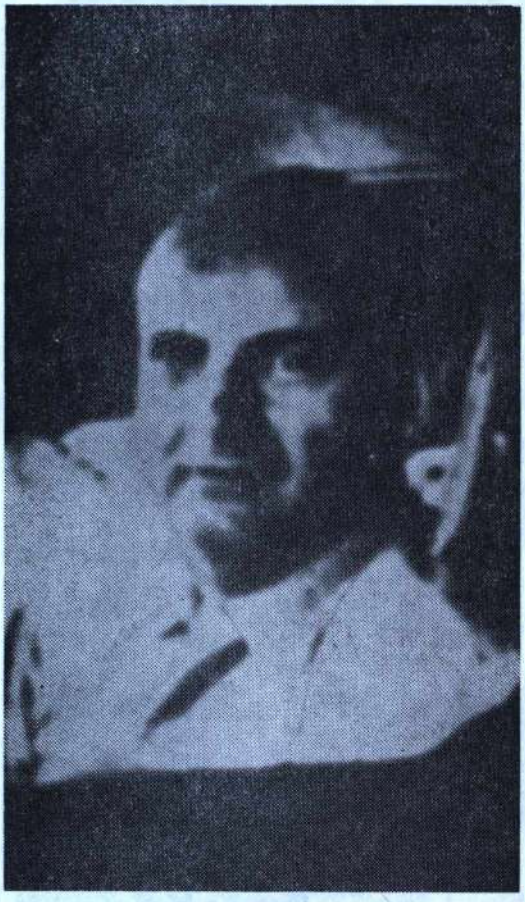
Pînă ce voi avea plăcerea să te văd în București, te rog primește de la mine cele mai cordiale salutări.

Mihail SADOVEANU

DIN DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Aron COTRUȘ

PSEUDO JURNAL

ÎN FEBRUARIE 1938, CÎND I SE LUA UN interviu de către M. Straje, (în *„Veac nou"*, an. I, nr. 1, p. 5), Mircea Eliade răspunde răspicat și fără echivoc la întrebarea care e scriitorul român preferat: «În epică Liviu Rebreanu, în poezie Aron Cotruș, în eseu Emil Cioran, în filosofie Lucian Blaga. Observă te rog un lucru: toți sînt ardeleni. Sînt un mare admirator al geniului transilvan».

Faptul că Aron Cotruș este citat ca poetul său preferat, rămîne ca un pios omagiu adus aceluia care, la 1 noiembrie 1961, s-a întors în rădăcini.

Cu toate că în ultimul timp s-au scris despre Aron Cotruș nenumărate studii și monografii, atît în țară cît și în străinătate, au rămas multe pete albe în biografia sa. Tăcerea și umilința confidenței, teama de zgomotul din jurul numelui său, lipsa dorinței de aplauze l-au făcut pe Cotruș să fie zgîrcit cu sine și să ocolească răspunsurile care se refereau la activitatea și chiar viața lui. Așa se face că mulți dintre biografii lui i-au construit imaginea după ureche, încît portretul poetului apare, într-o oarecare măsură, denaturat.

S-a afirmat, de exemplu, că Aron Cotruș n-a scris nici un cuvînt despre artă. Că nu și-a susținut, teoretic, crezul său liric și că s-a ferit să răspundă celor ce i-au solicitat vreun interviu; că în afara versurilor nu ne-a rămas de la el nici un rînd prin care să se exprime pe sine, în alt mod.

Astăzi sîntem în măsură să acoperim această pată albă din biobibliografia sa, datorită recentei descoperiri a corespondenței sale cu Doina Missir[1].

---

[1] Corespondența dintre Cotruș și Doina Missir s-a iscat spontan după ce fosta artistă a Teatrului Național din București i-a citit poeziile, dăruite de Georgel Demetrescu, prieten al amîndurora. De la admirația pentru versurile *maestrului* și de la răspunsul acestuia, prin care îi mulțumește Doinei pentru sentimentele de prețuire, s-a ajuns, curînd, să-și mărturisească unul altuia dorința de a se cunoaște personal, ca în scurt timp să se înțe o dragoste, cu atît mai disperată, între cei doi, cu cît șorții de a se putea întîlni se arătau potrivnici. În țară Doina Missir a jucat pe scena Teatrului Mariei Filotti sau al lui Sică Alexandrescu. Numele

Poetul militant a rămas, ca om, fără ambiții concrete. A fost insul care s-a despărțit de sine, ca și cînd ți-ar fi cerut iertare. Nu l-a preocupat protipendada. Din lipsa sa de sociabilitate au decurs lipsurile tuturor posibilităților de portretizare spirituală cotrușiană.

Cele peste o sută de scrisori adresate Doinei Missir și cîteva zeci de alocuțiuni rostite în diverse cluburi sau la radio, pe care le deținem, constituie o adevărată autobiografie spirituală, de-a lungul căreia se împletesc mărturisiri de credință față de patrie, dragostea față de satul natal, strădania de a se dărui semenilor săi, izvorul răbufnirii fulgerelor din versul său, într-un cuvînt toate culorile care fac ca portretul interior al lui Cotruș să ne apară într-o lumină nouă, de o sensibilitate pe care versul său ne-o refuza.

Ceea ce îl caracteriza, în primul rînd, era modestia. Iată, de exemplu, acest scurt fragment din prefața la o antologie de poezie, semnată la 1 octombrie 1953 [2]: «După o viață de creștere înceată și anevoioasă împotriva tuturor furtunilor și îndoielilor, fără prieteni și înaintași, și în luptă necontenită cu cuvintele, nici acum în pragul asfințitului, nu mă cred vrednic de a lua de mînă pe poeții mai tineri decît mine, și de a-i însoți în fața ta, cititorule! Cînd mă apropiam, cu pași sprinteni, de douăzeci de ani și încălecam din fugă mînjii tuturor cutezanțelor, nu mi-aș fi putut închipui că va sosi și pentru mine ziua, în care îmi va fi teamă de cuvinte ca de niște prăpăstii. Și totuși, iată-mă bătînd, ca în ajunul Crăciunului, drumul spre poarta ta, cititorule, între acești trei poeți din trei provincii ale țării noastre, iviți pe mănoasele cîmpuri ale cîntecului între cele două războaie mondiale».

O altă trăsătură a caracterului său este *generozitatea*. Atît timp cît a condus revista „*Carpații*" și editura cu același nume, i-a publicat pe tinerii poeți, răsplătindu-i din belșug, plătind drepturile de autor la o cotă pe care nu și-o puteau îngădui cele peste două sute de edituri din Madrid. Dacă parcurgem firul, nesfîrșit, al epistolelor sale, vom vedea cum, folosind pretextul darului pentru copiii Doinei, îi trimitea acesteia săptămînal zece-douăzeci de dolari între filele epistolelor, scuzîndu-se: «...Și acum altă rugăminte, te rog să mă ierți că trimit pentru copii, acești puțini dolari pentru o cutie de bomboane, ca o ușoară dovadă că mă gîndesc la ei cu tot dragul...».

Cît de puțin l-au cunoscut cei ce au trăit alături de el și cît venin au turnat în denigrarea lor, Aron Cotruș a simțit-o, dacă a fost în stare să-i mărturisească Doinei că se simte bine cînd urmează prescripțiile medicale: «...dar acest regim prescrie să mă feresc de emoții tari, dar asta cum s-o pot face? Cînd scriu, stropindu-mi masa cu lacrimi, cum să mă feresc de sguduiri și de fiori ca de moarte? Acesta e destinul meu: sbuciumul și delirul creației. Un mare poet hispano-american scria că poeții sunt parafulgere cerești...».

În aceeași ordine de idei îi transcrie o strofă dintr-o poezie a sa scrisă în Spania, din care mai reține aceste versuri:

«Răgaz mi-e sbuciumul și-aluat,/ al meu e ce-am lăsat și-am dat,/ cu stîngăcie de argat,/ cu dărnicie de-mpărat!...».

«Am ajuns impasibil pentru bunurile pămîntești, pe care le doresc... pentru alții, nu pentru mine. Aș vrea să te ascult ca pe-o adevărată mamă, dar uit (cînd scriu), pentru că mă uit ca și cînd n-aș fi printre oameni...»[3], își mărturisește el cazna la care-l supune procesul de creație, care pentru Cotruș devine un supliciu.

Afirmam, mai sus, că Aron Cotruș a fost obligat de împrejurări să vorbească sau să scrie despre artă. Aflăm acest fapt din scrisoarea adresată Doinei: «...Am avut mult de lucru și am încă, pînă trec sărbătorile. Societatea „Doina" dă, la 3 ianuarie, o masă în cinstea mea și trebuie să pregătesc un *discurs* de circumstanță...»[4]. Cu alte cuvinte, pînă și o alocuțiune, fără prea mari implicații, Cotruș se simțea obligat s-o *pregătească* (aici, sublinierea noastră), și cineva spunea că n-are cultul graiului!

Puțini sînt scriitorii care să fi fost mai lipsiți de orgoliu ca autorul lui *Horia*. «...Într-una din scrisorile tale mă întrebi de ce nu-mi scriu amintirile din copilărie. Am primit îndemnuri din mai multe părți pentru așa ceva dar încă nu m-am convins de rostul unei atari scrieri. Suntem încă în toiul luptei și n-am nici timp,

---

de Missir a fost împrumutat de la logodnicul ei de atunci, fostul actor Missir.

Cele peste o sută de scrisori ale lui Cotruș către Doina mi-au fost dăruite, astă-vară la Madrid, de către Georgel Demetrescu, căruia i le-a lăsat în păstrare Doina, cînd a presimțit că i se apropie sfîrșitul, în anul 1968.

[2] Antologie: *Trei poeți tineri*, cu o prefață de Aron Cotruș, Madrid.

[3] Scrisoare din 29 octombrie 1959 (La Cañada, California).

[4] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 29 decembrie 1959.

nici dispoziție sufletească să mă apuc de asemenea nimicuri oricît aș dori să-ți fiu pe plac *ție*. Poate mai tîrziu cînd vei fi mai aproape de mine, nu numai sufletește, ci, și în mărime naturală. Mă întreb însă, ce interes ar putea deștepta măcinarea încetă sau rapidă a unei stînci din care pînă la urmă nu va rămînea decît un pumn de pulbere în prada vîntului?

Uneori îmi ies în drum, ca niște tîlhari, părerile de rău, că mi-am risipit zilele făcîndu-mi din scris visul cel mai frumos al vieții mele, în care m-am ținut în picioare și de multe ori, mi s-a părut că *ar în piatră și semăn în vînt* (s.n.). Am intrat în literatură cu îndrăzneala de vultur și, încetul cu încetul, mi-am pierdut penele și, cu creștetul pleșuv, m-am încăpățînat împotriva furtunilor. Și în loc să fiu uitat undeva printre stînci ca un haiduc rănit de moarte, mi-am îndreptat privirile spre pămînt, unde nu m-au așteptat decît prilejuri de sfîșieri. Un țăran ardelean venit mai de mult în America, căruia am crezut de bine să-i trimit o felicitare de sărbători, mi-a răspuns cu cîteva rînduri care m-au impresionat adînc, ca și cînd mi-ar fi venit din adîncurile milenare ale neamului: „Maiestrului Aron Cotruș și Neamului", îmi scria el. Acest țăran, poet din născare, mă confundă cu neamul, mă socotește una cu el. Numai din sufletul unui țăran ardelan se putea desprinde o asemenea intuiție, putea încolți o asemenea viziune... »[5].

O nouă culoare a portretului cotrușian o aduc rîndurile în care îi mărturisește Doinei cîte zile și cîte nopți de chinuitoare eforturi spirituale i-a solicitat noul poem *Eminescu*, pe care l-a scris cu ocazia comemorării celor 70 de ani de la dureroasa despărțire de noi a Luceafărului poeziei românești: «...Azi ar fi trebuit să trimit la Madrid poemul *Eminescu*, care era cît pe-aci să mă doboare. Pe paginile acestui poem mi-au căzut, fără să vreau, multe lacrimi fierbinți, întru cinstirea aceluia care a fost un nenorocit Făt-Frumos al sufletului românesc ».[6]

Cititorul drept al acestor scrisori va fi mișcat de puritatea limbii, de sinceritatea sentimentelor, de firescul nerătăcit în declamații vane, în dispute sofisticate, în reflecții pe cît de false, pe atît de pretențioase, adesea exprimate în solecisme, în pledoarii retorice, mai potrivite discursurilor academice decît în niște epistole de dragoste.

Din poemul *Eminescu*, publicat cu ocazia împlinirii unei jumătăți de veac de la decesul fizic al celui mai mare poet român, Cotruș nu reia decît cîteva strofe. Restul este o nouă creație. Încă un semn că Aron Cotruș nu s-a mulțumit cu ceea ce i-a dăruit celui de la care a învățat să simtă românește și, consecvent năzuinței de exprimare cît mai aproape de desăvîrșire, a reluat aceeași temă, asumîndu-și și o răspundere supraomenească. Pentru că nimic nu e mai temerar ca angajarea de bunăvoie să vorbești de lucrurile cele mai vrednice de respect, cele mai sfinte, cele mai minunate. « Numai rostindu-i numele, spune Cotruș undeva, simt că mă ard buzele. »

Printre adevărații poeți, Cotruș nu a stîrnit invidie pentru că nu avea rivali. Cu acest poem, scris la 69 de ani, Cotruș a răspuns, fără drept de replică, acelor loviți de agnozie, care îi contestau prospețimea și culoarea vocii, printr-o arie sonoră, pe care numai cei înrudiți cu zeii o posedă.

Mîndria este compatibilă cu modestia, dacă e lipsită de înfumurare. Cei infinit de mici au o mîndrie infinit de mare. Cotruș era prea conștient de acest adevăr elementar, de aceea refuza, politicos, invitația Doinei de a-i face o vizită în Elveția, pe cheltuiala ei și a soțului. Refuza chiar înființarea unui club „Aron Cotruș", ca în scrisoarea din 8 noiembrie 1959, din care reproducem aici aceste rînduri: « ...Spune-i doctorului că îl îmbrățișez și-i zic ca în Ardealul tău și-al meu: *mulțam* ».

La 11 noiembrie 1959, Cotruș o anunță pe Doina că se mută din La Cañada, de lîngă pădurea care-i amintea de codrii Sibiului, la Long Beach, tot în California, de astă dată pe malul Pacificului, unde speră să se simtă mai bine.[7]

S-a încetățenit ideea că Aron Cotruș a întîmpinat în America ostilitatea românilor care l-au renegat. Este drept că după o scurtă escală la Cleveland, unde i s-a făcut o primire demnă de personalitatea sa, îl vedem stabilindu-se în California, pentru cîteva luni, la soții Brezean, (doamna Brezean fiind, de fapt, o țărancă viguroasă și plină de inițiativă, din Șura Mare de lîngă Sibiu), care l-au primit în casa lor din Glendale și, la stabilirea lui în La Cañada, l-au implorat să nu-i părăsească. Deși locuia într-o căsuță despărțit de soții Brezean, mîndria nu l-a răbdat să abuzeze de bunăvoința acestor

[5] *Idem.*

[6] *Idem*, La Cañada, California, la 19 iunie 1959.

[7] Scrisoare din La Cañada, California, la 19 iunie 1959.

prieteni și s-a mutat în localitatea La Cañada, într-o garsonieră, unde s-a simțit la el acasă, cu toate că n-avea confortul și asistența pe care i-au oferit-o soții Brezean.

S-ar putea să fie adevărată povestea ca rudele sale din această citadelă românească din America să nu-l fi primit cum s-a așteptat, să nu fi știut să-i creeze climatul necesar vieții sale într-o lume în care n-a încetat să se creadă un «*desțărat*», dar tot atît de adevărat este că în ceasul agoniei sale în spitalul din Long Beach, unde a închis ochii în urma unei come diabetice, s-au grăbit să-l transporte în cimitirul românesc din Cleveland. În acest fel se mai șterge o pată albă din biografia lui. Se dezminte astfel informația că ar fi înmormîntat în cimitirul din Long Beach și că la înmormîntarea sa ar fi participat un singur român. Un oarecare Negulici din Chicago. După cum cade și informația că a fost înhumat în cimitirul din Detroit.

Primind invitația să participăm la comemorarea celor 20 de ani de la moartea sa, din partea Comitetului de organizare din S.U.A., am aflat cu satisfacție că la 1 noiembrie urma să se dezvelească un monument ridicat de aceia care l-au iubit.

După grija pe care i-a purtat-o familia Brezean, conducătorii societății „Doina" din Glendale, iată-l la Long Beach, înconjurat de afecțiunea românilor din acest oraș: «Între cei dintîi care s-au agitat pentru acest gînd este un tînăr profesor de la Universitatea din Long Beach și tînăra lui soție, de naștere din San Salvador, nepoata unei cunoscute poete de acolo, care mi-ar putea fi și mie nepoată. Ei sînt încîntați că m-am mutat lîngă ei, după atîtea stăruințe. Și mă înconjoară de atenții, care nu pot să nu mă impresioneze...»[8].

Bunul simț, de care era terorizat, îl obligă să se opună iar la o acțiune de anvergură care să-i asigure un trai fără griji: «După cum ți-am scris — revine el într-o altă scrisoare către Doina —, prietenii mei care m-au îndupleca să mă mut la Long Beach, au voit să întemeieze un club „Aron Cotruș", [dar] au renunțat, la *dorința mea*, la acest titlu și au fondat o *Asociație română pentru cultură*...»[9].

Invitațiile de a se stabili în Arizona, în Mexic, ba chiar în Tunisia, unde o pereche de medici români l-au chemat să locuiască la ei, ne dovedesc, încă o dată, că poetul nu s-a putut plînge de lipsa aprecierii omului și poetului, care a rămas nealterat în sufletele celor ce l-au citit.

Evident că «*desțărat*», cum a avut puterea să se recunoască, nu se putea socoti nici îndestulat, nici mulțumit, cu toate că datorită prieteniei de care era înconjurat, fie din partea românilor, fie a scriitorilor americani chiar, a obținut ce-a dorit. Astfel, a obținut o oră românească la radio California în 1960, iar cu ajutorul prof. arhitect Gomez Layorga, i s-a admis să imprime o placă cu muzică populară românească și de poezie. Printre poeții preferați înregistrați se numără: Andrei Mureșanu, Octavian Goga, Arghezi, Blaga, Ion Pillat și alții... La cei 69 de ani ai săi, este strict supravegheat de doctori care-i interzic eforturile, dar el n-avea să întrerupă activitatea creatoare, nici să contenească să vorbească la diferite *cluburi* unde era invitat. Un singur lucru îl va respecta, dar nu din ordinul medicilor, ci pentru că îl înspăimînta, călătoriile: «...A trecut timpul cînd dorul de ducă era pîinea mea cea de toate zilele!...»[10], spune el, și continuă: «Înaintea unei călătorii spre Orientul apropiat, Lordul Byron îi dedica lui Goethe o poezie invitîndu-l, pe același drum, la care zeul poeziei germane îi răspunde că în spirit e pentru toate plecările dar că picioarele nu-i mai pot asculta poruncile. Și n-a plecat spre alte zări după iuții pași spre moarte ai neogoitului poet englez, pentru care pămîntul părea prea strîmt. E greu, dulcea mea prietenă, să mă mai smulg din aceste locuri și să plec la drum cu zăpada morții pe creștet și-n inimă...»[11].

Diplomatul care, se știe, în lunga sa carieră, a tălmăcit mulți poeți în cîteva limbi europene, nu putea trece peste o sărbătoare ca 24 Ianuarie, pentru care să nu se *pregătească*, așa cum o afirmă în scrisoarea din Long Beach, 3, California, din 5 ianuarie 1960. Poetul adultat și poate tot atît de popular, dacă nu chiar mai prezent în conștiința opiniei publice decît Minulescu, s-a simțit singur toată viața. Atît de singur încît nu poate să nu afirme: «...Deși am fost *căsătorit*, am trăit mereu singuratic sufletește. Singuratic în propria-mi casă, singuratic în mulțime. Singuratic în bucurie și în nenorocire. De copil am căutat singurătatea...»[12].

[8] Scrisoare din Long Beach, California, 19 noiembrie 1959.

[9] Scrisoare din La Cañada, California, la 28 noiembrie 1959.

[10] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 10 decembrie 1959.

[11] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 10 decembrie 1959.

[12] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 28 ianuarie 1960.

La Cañada, California, 30 aprilie 1959

Dragă Doina,
cu o bucurie tinerească am primit azi scrisoarea D-tale din urmă, la noua mea adresă, şi mă grăbesc să-ţi răspund, cerîndu-mi, înainte de toate, iertare că, din cauza grabei, am uitat ca de moarte, să-ţi scriu o dedicaţie pe fotografie, cum s-ar fi cuvenit.

Pe masa mea de lucru, masă de brad ca-n poezia lui Eminescu, am aşezat în faţa mea, fotografia D-tale, şi a copiilor, să vă am lîngă mine aşa cum vă am în inimă.

Şi acum o altă rugăminte: te rog să mă ierţi că trimit, *pentru copii*, aceşti puţini dolari pentru o cutie de bomboane, ca o uşoară dovadă că mă gîndesc la ei cu tot dragul.

N-aş fi putut bănui, dragă Doina, că întîmplătoarea întîlnire, în gînd, între noi ţi-ar putea fi de oarecare întărire sufletească în trista climă a despărţirii noastre. Şi cuceritoarea D-tale mărturisire îmi inundă sufletul de-o nespusă mulţumire şi mă apropie şi mai mult de inima D-tale. Cît timp Dumnezeu îmi va mai da zile, vreau să fiu prietenul D-tale cel mai sincer şi mai dezinteresat din cîţi

Cu ani în urmă la Madrid, când am scris o dedicație pe-o carte a mea pentru un descendent deturcan, afirmam că țărani sunt singura noastră aristocrație autentică, soția mea, care nu era ardeleancă, m'a făcut atent că persoana respectivă ar vrea sînge proaspăt, fiziță. Și nu avea de loc dreptate.
De fapt, din acele adînci rădăcini multzeculare vine, ca un izvor limpede și viu, tot ce avem mai autentic și mai profund al nostru. Acolo sunt izvoarele vii ale eternității noastre, care ne alimentează la fiecare clipă unde pînă departe ne-am duce.
De cînd, mai multe, de aici și din apropierea apelor Oceanului.
Manuscrisul tău nu-l trimite încă, mai aștept acum cînd trec cu schimbarea de adresă.
Sărută copiilor și salută dumnului doctor. De tine te îmbrățișează prietenul drag
Ion

Singurătatea de care face caz, în mai multe din scrisorile sale, n-o evocă pentru a o impresiona pe Doina, ci pentru a o liniști, pentru a o convinge că singurătatea sa e o a doua natură. Pentru a-şi susţine teza, face mereu apel la citate din poeţi celebri, ca acesta, de pildă: «...Îmi vin mereu în minte nişte versuri de americanul Edgar Allan Poe, care mi-au rămas adînc în inimă: „Începînd din juneţea mea / eu n-am fost ca alţii./ Eu nu vedeam cum alţii vedeau./ Din acelaşi izvor nu mi-am adăpat tristeţea / şi tot ce-am iubit, eu am iubit ca nimeni altul" » [13].

Sensibil la toate ştirile din ţară, păstrînd permanent legătura, nu poate să nu exclame îndurerat: «...A murit în ţară, undeva, poetul Lucian Blaga... ».

De nenumărate ori, în scrisorile sale, se plînge că n-a avut prieteni, pentru că, afirma el: «...prietenia e consolarea celor copleşiţi de proşti şi de răi », dar nu uită să menţioneze, cu nostalgie, într-o scrisoare care a apărut în „*Tribuna*", că: «...toate mărimile lumii nu plătesc cît un prieten bun ».

La 14 august 1961, cu zece săptămîni înainte de a închide ochii pentru eternitate, saluta sosirea Doinei în Spania: «...Pot spune că Spania e a doua mea patrie, dacă ar fi de conceput un asemenea lucru ». El însuşi, după optsprezece ani de vieţuire în Spania, recunoaşte că *patria* se află acolo unde inima ţi-e înlănţuită de rădăcinile strămoşilor: «Mi-e dragă Spania, dar iubesc România... » [14]

V. COPILU-CHEATRĂ

---

[13] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 28 ianuarie 1960.

[14] Scrisoare din Long Beach, 3, California, la 14 august 1961.

ai avut de-a lungul vieții D-tale. Te rog să fii convinsă că rîndurile D-tale au mereu același prelung ecou în bătrîna mea inimă. Nu e doar o floare de stil răsărită întîmplător printre florile și buruienile singurătății în care mi-a fost dat să trăiesc, ci un sentiment puternic și statornic.

Deși nu-ți va veni să crezi, ești singura femeie, care îmi calcă, cu pași de gînd și cu pași de azur, *pragul*. Și singura lumină care mai luminează potecile pustii ale amurgului meu.

Socotește-mă ca pe un frate și deschide-ți inima cînd vrei și cum vrei. Împarte-ți bucuriile și mîhnirile cu mine! Voi ruga pe Dumnezeu să fiu cît mai aproape de inima D-tale, cînd tristețea se furișează în preajma D-tale și îți întunecă zarea.

Îmbrățișări și sărutări copiilor. D-tale o îmbrățișare de frate și toate urările de fericire pămîntească și de tărie neclintită spre a-ți apăra și crește copiii, după cum va fi visat tatăl D-tale înainte de a fi închis ochii.

Închei, după datină, cu un: «La mulți ani!», din toată inima,

Aron COTRUȘ

P.S. Alătur un exemplar din *Psalmul românesc* nr. 1, cu mici îndreptări.

2

La Cañada, California, la 19 iunie 1959

Dragă Doina,

azi dimineață mă gîndeam cu dragoste la tine, cînd m-a deșteptat din reverie factorul poștal, cu dulcea ta scrisoare.

Ieri seară pe cînd aținpeam, ți-am auzit glasul plîngîndu-te de *durere de cap*. M-am trezit brusc și deși nu-ți cunosc glasul, eram sigur că era glasul tău. M-am trezit brusc, pentru a veghea și a adormi apoi cu gîndul la tine.

În scrisoarea pe care urma să ți-o trimit erau mustrări *indirect*, împotriva mea, deși ți le adresam ție, fără să-mi dau bine seama. Ți-am citit scrisoarea sub un impunător pin maritim, în aerul tare al dimineții, ca la o poală de codru, care îmi dă, uneori, iluzia că mă aflu în altă parte, undeva la o poală de munte, din neuitatul nostru Ardeal, pe care îl străbat doar în visuri. Azi ar fi trebuit să trimit la Madrid poemul *Eminescu*, care era cît pe-aci să mă doboare. Pe paginile acestui poem mi-au căzut, fără să vreau, multe lacrimi fierbinți întru amintirea aceluia care a fost un nenorocit Făt-Frumos al sufletului românesc.

Cînd va apărea numărul comemorativ al revistei „*Carpații*", poemul meu va apărea și separat, într-o plachetă, pe care mă voi grăbi să ți-o trimit, ca și cînd s-ar fi tipărit *numai* pentru tine. Acolo mă vei găsi întreg, și poate, nu-ți va fi rușine că mi-ai dăruit cel mai de preț lucru de pe pămînt: *inima*.

Lunile din urmă le-am trăit într-o „febră Eminescu", care de azi într-o lună, la 19 iulie, va lua sfîrșit printr-un festival Eminescu, care nu s-a putut face mai curînd din cauză că sala Bisericii Române nu era liberă la data de 15 iunie, la care s-au împlinit 70 de ani de la moartea lui. Dacă ai fi fost aici, te-aș fi rugat să citești *Rugăciunea* de Mihail Eminescu, pe care ți-o alătur, cu o caldă îmbrățișare a întregei mele ființe și cu un lung sărut, de la al tău pentru totdeauna,

ARON

3

La Cañada, California, la 20 iunie 1959

Dragă Doina,

cum ai putut, dulcea mea prietenă, să-ți imaginezi tot ce mi-ai scris în ultima ta scrisoare, care m-a umplut de mîhnire?!

În tot decursul zilei de ieri, m-am zbătut, ca un ins atins de-o boală fără de leac, să-mi aduc aminte cu ce te-am putut jigni oare, în iubirea atît de limpede ce ți-o port, fără variații de la o zi la alta, ori de la o clipă la alta. Aș fi nespus de mulțumit dacă ai putea citi în sufletul meu!

N-am avut plăcerea să te cunosc personal și dacă n-ai fi venit spre mine, ca-n povești, cu inima deschisă, poate astăzi n-ai avea nemulțumiri față de mine, care își mărturisește doar singura vină, aceea de a te iubi, fără calcule, fără gînduri urîte și fără condiții pămîntești. Mă rog zilnic pentru sănătatea ta trupească și sufletească și nu mă pot crede capabil să te supăr cu ceva, chiar dacă inima ta nu și-ar mai aduce niciodată aminte de mine.

Într-o bună zi ți-ai oprit zborul de rîndunică albă, pe-o creangă ascunsă a gîndului meu, în singurătatea posacă a unei poale de codru, cînd nu mi-ar mai fi trecut prin gînd să mă aștept la asemenea minunate surprize, care par venite de pe alte tărîmuri... Acea dulce rîndunică albă ești tu. Și vei fi pentru totdeauna.

Rîndurile tale, de la 16 iunie, au lăsat într-adevăr să încolțească în mine multe întrebări neliniștitoare: dacă scrisorile mele au început *sau nu* să te plictisească și dacă nu cumva cauți să le pui sfîrșit, într-un fel sau altul. Dacă ai de gînd să mă supui la o asemenea încercare, îmi plec supus capul rușinat că ți-am tulburat pacea sufletească.

Sigur de sinceritatea ta, te rog să-mi spui tot ce ai pe inimă! Dacă am ajuns cumva un prieten de prisos, te rog retrage-ți, ușor, mîna pe care mi-ai întins-o, atît de grațios, din depărtările tale parisiene! Am învățat să pierd bunurile avute și pe cele care aveam iluzia că le am.

Cu o mîhnire fără margini, te îmbrățișează și-ți cere iertare pentru întîrziata lui prezență pe pămînt, al tău pînă dincolo de moarte,

ARON

4

La 20 iunie 1959, noaptea tîrziu

Dragă Doina,

Parcă ne-ar fi născut aceeași mamă; amîndoi sîntem bîntuiți de temperamente la fel de iuți! Ceea ce la tine este mai firesc — femeie și actriță — la mine, la anii ce i-am atins, este cît se poate de trist și de deplorabil. Te rog să înțelegi și să mă ierți!

Azi dimineață ți-am scris o sumă de rînduri, amare și nesocotite, de care am început să-mi pară rău numai după ce ți le-am expediat. Îndată ce le primești aruncă-le în foc și nu-ți mai aminti de ele! Te implor.

Iubirea își are strîmbele ei legi, pe care nu le pot înțelege decît cei care au căzut pradă iubirii, care le sfîșie inima și măruntaiele ca niște pisici sălbatice.

Cred în tine! Cred în absurda iubire ce mi-o porți. Te rog să mă primești în dulce iatac al gîndurilor tale, așa cum sînt și cum n-ar trebui să fiu. Spune-mi tot ce a pe inimă! În fața mea poți să te descinzi și să te apropii de mine ușoară, cu inima.. „în pielea goală", ca să-ți spun așa, ca la ureche, cu inima sfîșiată de-o iubire prea tîrzie!

Noi doi care n-avem prilejuri să înnecăm furtunile din noi printr-un sărut lung și mut, trebuie să fim mai încrezători unul în celălalt, dacă nu vrem să murim de inimă rea! Drept semn de împăcare printre lacrimi, îți sărut mîinile, ochii, buzele cu buze de foc, al tău pînă la capătul zilelor,

ARON

P.S. Aruncă în flăcări aceste 7 rînduri după ce le-ai citit. N-aș vrea să ajungă sub ochii cuiva! Pentru nimic în lume!

5

La Cañada, California, 26 iulie 1959

Doina, dragă Doina,
duminica de azi ți-am dedicat-o ție, cu totul ție! În singurătatea mea, m-am rugat și mă rog mereu pentru sănătatea ta trupească și sufletească și pentru frumoasele roduri ale pîntecului tău. Dacă Dumnezeu își apleacă auzul spre curatele mele rugăciuni, sper că o pace paradisiacă se va cerne în curînd peste inima ta! Și te vei simți ca renăscută.

Am dus la bun sfîrșit comemorarea împlinirii a 70 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu și, drept aducere aminte, îți trimit o fotografie a lui.

Față de tăcerea mormîntală a exilului, noi am făcut în California ceva, și aș avea dreptul să fiu mulțumit așa după cum poate fi mulțumit cineva pe pămînt. La 15 august va apare numărul comemorativ al revistei „*Carpații*" din Madrid, pe care mă voi grăbi să ți-l trimit. Acolo vei găsi poemul meu *Eminescu*, în care mi-am pus tot sufletul de deștărat în amurgul acestei vieți.

Rîndunică albă a sufletului meu! Îmi pui atîtea întrebări, pentru care răspunsul e atît de greu. Poetul, cînd este poet cu adevărat, este uneori și un profet, *manqué*. Tot ce avem noi vine de dincolo de noi. Și cine intră cu pieptul gol în inima furtunii aude, uneori, glasuri care cutremură peste măsură.

Gîndul meu se sbate des din înălțimile pleșuve, ca un vultur spre cuibul tău. În această vastă singurătate, aspră uneori pentru un om bolnav, tu parcă te apropii în tăcere de căpătîiul meu uitat: să mă mîngîi. Te aud cînd se îngînă veghea cu somnul, cînd te plimbi ușor prin visurile mele, cu pantofi de fulgi. Intri prin uși încuiate, ca gîndul care nu vrea să știe de chei și lacăte. Ești ascunsă în mine. Ești captivă a gîndului meu!

Ultimele griji și osteneli mi-au cam clătinat sănătatea destul de șubredă. Ieri seară, fără a mă întreba, niște prieteni mi-au adus un doctor, care mi-a recomandat un regim alimentar cît mai sever și odihnă mai multă. Mă voi supune la toate, gîndindu-mă că-ți poate face plăcere ție, ție, ție. Și atît e destul.

De aicea gîndul meu te urmează prin munte și-ar vrea să facă mai puțin atrăgătoare prăpăstiile și mai netede potecile, pentru ca să poți trece ca pe cărări de vis. Și bucuriile copiilor tăi să crească, ca o binecuvîntare în sufletul tăude mamă!

Dorul meu te caută pe oriunde mergi și-ți poartă mereu grija, ca și cum aș purta răspunderea pentru orice pas al tău, pentru orice clipă a ta. Aș dori ca luna de față să fie pentru tine o lună de pace odihnitoare și de perfectă reculegere, de care ai atîta nevoie.

Îmi pare rău că doamna Maitland n-a venit să te vadă! A fost dînsa care mi-a cerut cîteva adrese în Franța și Spania și nu i-am dat decît două: pe a ta și pe a unui mare poet spaniol: Gerardo Diego, căsătorit cu o franțuzoaică. Doamna Christiane Maitland e, într-adevăr, o femeie simpatică și distinsă. Și prietenă cu acest prieten al tău, pe care îl vede de vreo două ori pe an, sau mai puțin, fapt care n-o coboară în simpatia mea și-n prețuirea mea. Nu-i imposibil să vină să te vadă în drumul de întoarcere spre Statele Unite. Văd că n-am avut noroc cu persoanele cărora le-am dat adresa ta, deși s-au arătat încîntate să te vadă.

Așa, scumpă Doina, am început să te plictisesc și să-ți sporesc osteneala cu interminabilele scrisori, pe care va trebui să le pui de o parte spre a le citi acasă, în Merlande, în pacea căminului tău în liniștea peisajului francez. Mă despart de tine pentru cîteva zile, în așteptarea de știri bune de la minuța ta.

Și te rog să-mi dai voie să te îmbrățișez din toată inima și să te sărut cu tot dorul meu fără de hotare.

Sărutări prietenei Anca și lui Dan, din toată inima

al tău,

ARON

6

La Cañada, California, 28 oct. [ombrie] 1959

Dragă Doina,

aseară am fost invitat la masă de către soții Brezean și firește am vorbit, aproape tot timpul, de tine. După ce m-am dus acasă, am citit din nou cele două scrisori ale tale, cărora m-am grăbit să-ți răspund în rînduri grăbite și punctate de purcelușii de cerneală, parcă scrise de un școlar leneș. Te rog să mă ierți! Cum spune proverbul nostru: «Graba strică treaba».

Mă simt bine. Cînd urmez prescripțiile regimului, totul merge bine, dar acest regim prescrie să mă feresc de emoții tari, dar asta cum s-o pot face? Cînd scriu, stropindu-mi masa cu lacrimi, cum să mă feresc de sguduiri și de fiori de moarte? Acesta e destinul meu: zbuciumul și delirul creației. Un mare poet hispano-american scria că poeții sunt parafulgere cerești, turnuri ale lui Dumnezeu.

Într-o poezie scrisă în Spania, se găsesc și aceste rînduri: «Răgaz mi-e sbuciumul, și-aluat,/ al meu e ce-am lăsat și-am dat,/ cu stîngăcie de argat,/ cu dărnicie de-mpărat!»

Am ajuns impasibil pentru bunurile pămîntești, pe care le doresc... pentru alții, nu pentru mine.

Aș vrea să te ascult ca pe-o adevărată mamă, dar uit pentru că mă uit, ca și cînd n-aș mai fi printre oameni. În așteptarea să-ți scriu mai pe îndelete, te rog să-i săruți, pentru mine, pe dulcii tăi copii, pe care abia aștept să-i îmbrățișez aici, în California.

Domnului Dr. Gheorghiade, multă voie bună în ciuda năpastelor care îl copleșesc. Pe tine te sărut cu tot dorul,

ARON

7

La Cañada, California, la 31 oct[ombrie] 1959

Dragă Doina,

te rog să ierți pentru delirul din ultimele scrisori, de care aducîndu-mi aminte, îmi vine să roșesc. Te rog aruncă în foc scrisoarea de la 30 oct[ombrie] și uită-ți de tot ce ți-am scris în ea. E un vechi păcat al meu: acela de a sări peste cal. Sînt, vai! extremist, în bine și în rău, dar mai ales în rău. Trebuie să mă iai așa cum sînt cu toate păcatele mele, cu toate răsmeriţele mele, ale căror cuțite otrăvite se înfig în primul rînd, în inima mea. Am întîlnit în tine o ardeleancă și abuzez de răbdarea ta peste orice măsură. Vei putea oare să mă ierți pentru atîtea năzdrăvănii? Sînt excese nebunești ale singurătății în care mi-a dat să trăiesc *din vina mea*.

Iartă-mă, dragă Doina, și aruncă în foc toate scrisorile care ți-au rănit, eventual, bunul simț!

Aș dori să-ți înfloresc singurătatea cu lucruri plăcute dar, după cum vezi, din cînd în cînd calc în străchini, fără să vreau. Este sîmbătă noaptea. Paserile toate dorm în liniștea adîncă. Numai eu continui să-ți scriu pentru ca mîine să poată pleca spre tine aceste rînduri, picurate dintr-o inimă tristă, care adoră singurătatea; și o detestă, în același timp.

În singurătatea aceasta, cînd ucigaș de dulce, cînd amarnic de amară, ai venit tu ca o zînă a sufletului Ardealului. Alerg după tine ca o fata morgana de vis, și nu ajung să te cuprind și să te țin cu mine pe dincolo de zori, de înflorirea triumfală a zorilor.

Noapte bună și un sărut desbrăcat de orice patimă pămîntească, de la al tău pentru totdeauna,

ARON

8

La Cañada, California, la 8 noem[brie] 1959

Dragă Doina,
azi, după primirea ultimei tale scrisori, am făcut un drum pînă la oficiul poștal cel mai apropiat, de unde ți-am trimis ultimul exemplar, al revistei „*Carpații*", închinat lui Eminescu. Iartă-mă, te rog, de această întîmplătoare neglijență!

Invitația ce mi-o face doctorul, prin rostul tău parcă vine dintr-altă lume. Profund impresionat n-o să-mi uit niciodată de acest nobil gest, dar în nici un caz n-o să-mi pot călca pe inimă să deranjez pe cineva într-un mod atît de egoist. Prefer să vă pot saluta aici și să fac eu, pe cît voi fi capabil, pe amfitrionul.

Spune-i doctorului că-l îmbrățișez și-i zic, ca în Ardealul tău și-al meu: mulțam. Oricît m-aș feri să-ți scriu lucruri care ar fi acoperite de tristețe, o fac fără să-mi dau seama. Și-mi pare rău, nespus de rău. Rîndurile tale din urmă m-au găsit într-adevăr copleșit de amărăciuni. Viața între oameni nu cruță pe nimeni, chiar dacă ar fi un sfînt. Și eu, dragă Doina, nu sînt sfînt, ci doar un biet om de prisos. Unii însă mă cred cu mult mai mult decît sînt, iar alții cu mult mai puțin.

Un număr de intelectuali români, majoritatea lor desțărați, s-au hotărît să înființeze un club „Aron Cotruș", *cu scopul de a mă feri de griji materiale.* În același timp, ei doresc să părăsesc această sihăstrie, unde m-am adăpostit de atîtea luni, singur și liniștit. Ei mă vreau mai în centrul acestui oraș tentacular. Mai aproape de ei. Mai rămîn aici pînă la sfîrșitul acestei luni, dacă va vrea Dumnezeu. Și apoi... în necunoscut.

Aseară au fost să mă vadă soții Brezean, care parcă s-au îmbrăcat în doliu din cauza mutării mele în altă parte. Deși ne vom afla în acelaș[i] oraș, mă despart foarte greu de ei, deși contactul îl voi putea menține neștirbit.

Sărutări copiilor și mult spor la carte.

Ție, o îmbrățișare ca de peste lume și nesfîrșite urări de bine,

ARON

9

La Cañada, California, la 11 noemb[rie] [1]959

Dragă Doina,
în ziua de 15 noembrie mă voi muta într-altă casă, undeva în apropiere de țărmul oceanului. Fac drumul ciobanilor noștri: de la munte la cîmpie. Pînă la primirea adresei mele, te rog să-mi scrii pe adresa Societății culturale „Doina" 1951, Foothill Boulevard, La Cañada California, S.U.A. Pînă trăiești te izbești de multe și, unde te aștepți la bine, dai de rău. Uneori în loc de punți de aur, dai peste prăpăstii. Cred însă că Dumnezeu nu mă va lăsa pradă surprizelor. În această Americă nu știi cînd calci în ochiuri, care îți fac gol sub pași.

Las cu multă mîhnire această poală de pădure, în care m-am adăpostit timp de cîteva luni, ca și cum aș fi fost undeva departe în minunații noștri munți.

Sper că îți va face plăcere lectura numărului închinat lui Eminescu. Minunatul articol din pag. 1 al călugărului francez Fr. Tailliez ar trebui să ne întoarcă privirile spre realitățile din noi și din jurul nostru, unde nu-i numai praf de automobil și sălbăticie. Cu ani în urmă la Madrid cînd am scris o dedicație pe-o carte a mea pentru un descendent de țărani, afirmam că țăranii sînt singura noastră aristocrație autentică, soția mea, care *nu* era ardeleancă, m-a făcut atent că persoana respectivă se va simți, poate, jignită. Și nu avea deloc dreptate. De fapt din acele adîncuri multiseculare vine, ca un izvor limpede și viu, ce avem mai autentic și mai profund al nostru. Acolo sînt izvoarele vii ale etnicității noastre, care ne situează la înălțimi unde puține neamuri ajung.

Pe curînd, mai multe, de-aici și din apropierea apelor oceanului. Manuscrisul tău nu-l trimite încă, mai ales cînd încep cu schimbarea de adrese. Sărutări copiilor și salutări domnului doctor. Pe tine te îmbrățișează pribeagul pribegilor,

ARON

10

Long Beach, California, 19 noem[brie] 1959
229 C. Coronado Avenue

Dragă Doina,
azi m-am plimbat îndelung pe malul oceanului, care nu-i departe de casa în care m-am mutat. Tot timpul m-am gîndit, cu drag, la tine și la orele care sper că vor veni în curînd, cînd vom bate împreună aceleași drumuri.

În ultimile două zile au venit să mă vadă cîteva persoane de ispravă, la vizita cărora nu mă așteptam. Mîne îmi va face o vizită, o distinsă româncă, măritată cu cu american, născută Iliescu, pe vremuri faimoasă în cinematografia franceză. E o femeie de-o rară distincție, care mi-a arătat de cînd am cunoscut-o aici, o caldă, nobilă și curată prietenie, cum n-am prea cunoscut în viață. Desigur că tu îți vei fi aducînd aminte de ea, de pe cînd juca la Teatrul Național din București. După cum ți-am scris, e pe cale să se constituie aici o Societate menită să se ocupe în primul rînd de viața mea, care nu știu dacă e vrednică de atari griji. Ideea aceasta a plecat de la alții. Poate dintr-o poruncă venită de mai presus de noi. Dacă vor reuși să-mi alunge grijile materiale, fie binecuvîntată inițiativa lor!

Între cei dintîi care s-au agitat pentru acest gînd este un tînăr profesor de la Universitatea din Long Beach și tînăra lui soție, de naștere din Republica San Salvador, nepoata unei cunoscute poete de-acolo, care mi-ar putea fi și mie nepoată. Ei se simt încîntați că m-am mutat lîngă ei, după atîtea stăruințe. Și mă înconjoară cu atențiuni, care nu pot să nu mă impresioneze, ca niște lucruri atît de rare.

Așa, dragă Doina, mă despart de tine în sunetele unor minunate colinde mexicane, spre a duce la o cutie poștală apropiată, aceste rînduri prietenești de la al tău,

ARON

11

Long Beach, California, la 28 noembrie 1959

Dragă Doina,
m-am mutat de vreo săptămînă pe țărmul oceanului și nu mă simt deloc rău. Mă duc zilnic pe țărm, să mă îmbăt de zgomotul apelor. Azi după amiază s-a așezat lîngă mine un domn care a intrat în vorbă cu mine: un american care a bătut toată lumea. A fost și în țara noastră. M-a dus cu mașina, acasă, spre a-i putea oferi o carte de vizită. Mi-a promis că mă va căuta, cînd are timp, în plimbările mele zilnice. A fost corespondent de război în Coreea și Indochina.

După cum ți-am scris, prietenii care m-au îndupleçat să mă mut în Long Beach au voit să întemeieze un „Club Aron Cotruș", [dar] au renunțat, *la dorința mea*, la acest titlu și au fondat o Asociație română pentru cultură, care deși are un program mai vast, se va ocupa, *deocamdată*, de mine: să mă apere de mizerie și de griji materiale. Mai tîrziu se va ocupa și de suferințele altora. M-aș simți foarte rău, dacă s-ar gîndi *numai* la mine. Acești prieteni, aproape toți desțărați, mă copleșesc cu atențiunile lor, dar eu, ca un animal rănit, aș fi vrut să mă retrag cît mai adînc în noaptea desișului, nimeni să nu-mi știe blidul și așternutul. Și nici ora cea de pe urmă.

În una din serile acestea aștept vizita soților Brezean, care îmi vor aduce, poate, și scrisorile sosite la adresa lor, printre care sper vreun rînd și de la tine.

etul Aron Cotruș în zona
eologică din Teotiocan.

După sosirea în noua locuință, ți-am expediat două scrisori cu adresa de aici, pe care sper că le vei fi primit și nu va întîrzia mult răspunsul tău, prietenă scumpă!

Sper că formalitățile pentru intrarea în Statele Unite nu vor întîrzia mult și vom avea norocul să ne cunoaștem personal.

Simbăta trecută a fost să mă vadă doamna dr. Hrisia Milligan, doctorița noastră, care m-a găsit destul de bine, har domnului!

Copiilor sărutări și voie bună, cum se cuvine la anii lor.

Pe tine te îmbrățișez din toată inima,

ARON

12

Long Beach, 3, California, la 10 decembrie 1959

Dragă Doina,

am cetit zîmbind ultima ta scrisoare în legătură cu vizita la Consulatul american. Am zîmbit, dîndu-mi seama de izbitoarea asemănare, în bine și-n rău, între firile noastre ale amîndurora. Vom trăi și vom vedea ce ne aduce ziua de mîine. Dacă ne va fi dat să ne vedem aici, ne vom vedea. Dacă nu, înseamnă că destinul vrea să ne țină departe unul de altul. Și, vrînd nevrînd, va trebui să ne resemnăm.

De o venire a mea în Elveția, nu poate fi vorba. A trecut timpul, cînd dorul de ducă era pînea mea cea de toate zilele!...

Înaintea unei călătorii spre Orientul apropiat, Lordul Byron îi dedica lui Goethe o poezie invitîndu-l pe acelaș[i] drum, la care zeul poeziei germane îi răspundea că-n spirit e pentru toate plecările, dar că picioarele nu-i mai pot asculta poruncile. Și n-a plecat spre alte zări după iuții pași spre moarte ai neogoitului poet englez, pentru care pămîntul părea prea strîmt. E greu, dulcea mea prietenă, să mă mai smulg din aceste locuri și să plec la drum cu zăpada morții pe creștet și-n inimă. Îmi pare rău, nespus de rău! Dar Dumnezeu poate face minunea să mi te trimită pe aceste primăvăratice meleaguri californiene, unde inima nu încetează să te aștepte. Sau cine știe ce minuni pot să mai vină peste capetele noastre!

Te rog să nu-mi iai în nume de rău că pun aici între file un semn pentru copiii tăi, o prelungire pămîntească pentru sănătatea și norocul lor în atmosfera haotică a acestei lumi. Dacă ai ști cît de dragi îmi sînt copiii, m-ai ierta mai ușor. Aș vrea să trăiesc cîteva clipe în bucuria curată a sufletelor lor. Dacă nu-și vor uita, aș [fi] mulțumit dacă m-ar pomeni în rugăciunile lor, în ziua de 2 ianuarie, zi în care voi împlini 69 de ani, dacă va vrea Dumnezeu să mai trăiesc zilele care mă despart de acea dată.

De ce nu ne-o fi dat Dumnezeu și nouă aripi: să putem zbura pe urmele dorului spre locurile unde am dori să fim de față, în anumite momente?!...

Sărutări copiilor, din toată inima, și calde urări de bucurie de-a lungul sărbătorilor care bat la ușe.

Pe tine, dulce Doina, te îmbrățișez și te acopăr cu sărutări fierbinți, ca-ntr-o iubire de vis, al tău,

ARON

13

Long Beach, 3, California, la 29 decembrie 1959

Dragă Doina,

am primit în ajunul Crăciunului manuscrisul tău, dar încă n-am găsit răgazul necesar să încep lectura. Am avut mult de lucru și am încă, pînă ce trec sărbătorile. Societatea „Doina" dă, la 3 ian[uarie], o masă în cinstea mea și trebuie să pregătesc un discurs de circumstanță. Apoi mă voi scufunda în rîul amintirilor tale, cu tot interesul.

În ultima ta scrisoare îmi faci mustrări că aș suferi din cauza răutăților omenești. Îți răspund cu aceste versuri ale lui Eminescu: «De mult a lumii vorbe eu nu le mai ascult: / Nimic e pentru mine, ce pentru ea e mult».

Într-una dintre ultimile tale scrisori mă întrebi de ce nu-mi scriu amintirile din copilărie. Am primit îndemnuri din mai multe părți pentru așa ceva, dar încă nu m-am convins de rostul unei atari scrieri. Sîntem încă în toiul luptei și n-am nici timp, nici dispoziția sufletească, să mă apuc de asemenea nimicuri, oricît aș dori să-ți fiu pe plac *ție*. Poate mai tîrziu, cînd voi fi mai aproape de mine, nu numai sufletește, ci în mărime naturală.

Mă întreb însă: ce interes ar putea deștepta măcinarea înceată sau rapidă a unei stînci din care pînă la urmă nu va rămînea decît un pumn de pulbere în prada vîntului.

Uneori îmi ies în drum, ca niște tîlhari, părerile de rău că mi-am risipit zilele făcîndu-mi din scris visul cel mai frumos al vieții mele, în care m-am ținut în picioare, și, de multe ori, mi s-a părut că ar în piatră și samăn în vînt. Am intrat în literatură cu îndrăsneală de vultur și, încetul cu încetul, mi-am pierdut penele și cu creștetul pleșuv, m-am încăpățînat împotriva furtunilor. Și-n loc să fiu uitat undeva, printre stînci, ca un haiduc rănit de moarte, mi-am îndreptat privirile spre pămînt, unde nu m-au așteptat decît prilejuri de sfîșieri. Un țăran ardelean venit mai de mult în America, căruia am crezut de bine să-i trimit o felicitare de sărbători, mi-a răspuns cu cîteva rînduri care m-au impresionat adînc, ca și cînd mi-ar fi venit din adîncurile milenare ale neamului: «*Maiestrului Aron Cotruș și neamului*», îmi scrie el. Acest țăran-poet, din născare, mă confundă cu neamul, mă socotește una cu el, pînă la plinirea vremurilor. Numai din sufletul unui țăran ardelean se putea desprinde o asemenea intuiție, putea încolți o asemenea viziune. Acest lucru explică, poate, de ce țin pe masa de scris fotografiile unei cete de copii de pe toate drumurile pămîntului nostru. Cete de copii săraci, care mă privesc, parcă pe furiș, din imaginile lor. Gîndind la ei, negurile sufletului meu se schimbă în fîșii de lumină. Dacă nu-mi arunc condeiul în foc, o fac pentru copiii fără număr ai mapamondului. Cu aceste gînduri, îl sărut pe Dan și Anca și pe dulcea lor mamă. Și vă doresc un an nou de lumină și noroc,

ARON

14

Long Beach, 3, California, la 5 ianuarie 1960

Dragă Doina,

mă doare inima că ești bolnavă și că n-ai reușit încă să alungi gripa din trupul tău drag. Am primit scrisoarea voastră, împodobită de fiul tău, în care întrevăd un

mare instinct artistic. Vă mulțumesc din adîncul sufletului și vă îmbrățișez pe toți, din aceste amenințătoare depărtări, în care mă pierd încetul cu încetul.

Știrea că ești bolnavă m-a urmărit tot timpul sărbătorilor. Aș fi vrut să fiu aproape de tine, să te îngrijesc cu mîinile mele, și să-ți alung răul, ca prin puterea unui descîntec.

În ziua de 3 ian[uarie] 1960, Soc[ietatea] „Doina" a dat o masă în cinstea mea, la împlinirea celor 69 ani ai mei. Tot timpul gîndul meu a rătăcit spre tine. Mă bucur de bucuria ta și a copiilor tăi la primirea pachetului de bomboane de la doamna Paraschiva Brezean. M-au podidit lacrimile de emoție și mi-a părut rău că sărăcia nu m-a lăsat să fac mai mult pentru copiii tăi și ai altora. Gesturi ca ale doamnei Brezean storc lacrimi și din piatră.

Aș dori să pot fi bolnav eu în locul tău. Dacă ar fi posibil un asemenea miracol, aș ajunge la mucenicie prelungită, adunînd pe umerii mei suferințele mulțimilor. Cum nu-i posibil așa ceva, mi-a sîngerat inima pentru tine și m-am rugat pentru tine și pentru toți ai tăi.

Eu m-am simțit, în ultimul timp, destul de bine. Pe semne, aerul oceanului mă înviorează în plimbările pe care le fac zilnic. Poate la venirea ta pe aceste plaiuri, să mă afli mai puțin moșneag de cum mă cred uneori. Dante se credea la 35 de ani, la jumătatea vieții, deși s-a stins la 58 de ani, după un sbucium fără leac. Azi, către seară m-am dus pe țărmul oceanului și apusul de soare mi-a adus aminte de lunile pe care le-am petrecut la San Sebastian, imediat după sosirea mea în Spania, la sfîrșitul lunei iunie 1939. M-am gîndit cu duioșie la dulcea mea prietenă Doina și la o poemă în proză a lui Giovanni Papini, cetită cîndva în Italia. M-am întors acasă, după ce soarele s-a scufundat în apele oceanului, cu tine în inimă și în gînd.

Mîine voi începe să-ți citesc manuscrisul, printre picături, întrucît mai trebuie să mă ocup de organizarea unei serbări pentru 24 Ianuarie.

Sărut-o pe Anca și pe Dan în numele meu și spune-le că-i iubesc și mă gîndesc mult la ei.

Domnului doctor, mulțumiri pentru felicitări și voie bună și zile senine, din partea mea. Aceleași urări, soțului tău, din toată inima.

Pe tine te îmbrățișează și-ți dorește sănătate deplină, trupească și sufletească,

ARON

15

Long Beach, 3, la 28 ian[uarie] 1960

Dragă Doina,

azi noapte am încercat să-ți scriu cîteva rînduri și n-am reușit, dar la ceea ce am avut în gînd să-ți scriu, mi-ai răspuns în scrisoarea ta de la 25 ian[uarie] primită azi. Parcă ai fi știut ce voiam să-ți scriu și mi-ai răspuns cu anticipație. Sînt cu tot sufletul alături de tine. Dacă Dumnezeu ne va permite să ne cunoaștem, într-o bună zi vei fi *unica* persoană, care vei cunoaște anumite împrejurări și momente din viața mea, să zic așa ocultă...

Deși am fost căsătorit, am trăit mereu singuratic *sufletește*. Singuratic în propria-mi casă, singuratic în mulțime. Singuratic în bucurie și în nenorocire. De copil am căutat singurătatea. Cînd eram în clasa a 7-a de liceu, m-am oferit să mă duc, în vacanța de vară, să trăiesc într-o grădină lîngă satul unde m-am născut, unde nu exista casă sau colibă și am rămas acolo singur-singurel pînă la începutul anului școlar, fără să fac caz de-o asemenea singurătate, în care mă simțeam nespus de bine.

Vezi, dragă Doina, nu-i cazul să te întristeze singurătatea pe care n-aș schimba-o cu palatele de rîsuri sgomotoase și de petreceri.

Am avut cultul prieteniei, dar nu cred să fi avut pînă acum vreun prieten cu adevărat, vreun frate de cruce, întrucît, „crucea" și-o duce fiecare... singur.

Se vede că așa a fost să fie..., oricît am vrea, nu ne putem schimba ursita!

Biblioteca Jud. Timiș
SALA DE LECTURĂ

Tu ai apărut în zarea vieții mele ca-ntr-o poveste... Și, poate, se va rupe povestea fără să te cunosc în persoană. Mă las la voia întîmplării, fără să mă arunc sub roțile trecerii înainte, spre depărtări care nu sînt pentru mine, pe semne...

Îmi vin în minte niște versuri de americanul Edgar Allan Poe, care mi-au rămas adînc în inimă: « Începînd din juneţea mea,/ eu n-am fost ca alții./ Eu nu vedeam cum alții vedeau./ Din același izvor nu mi-am adăpat tristețea./ Și tot ce-am iubit, eu am iubit ca nimeni altul! »

Îți cer iertare pentru această palidă tălmăcire care răsună altfel în bătrîna mea inimă! Îmi pare bine că Anca și Dan își aduc aminte de mine. Și nu vor înțelege niciodată cît îmi sînt de dragi! Îi sărut și sper că-i voi vedea într-o bună zi, cu ajutorul lui Dumnezeu.

Ție, draga mea, îți trimit vii urări de sănătate din aceste depărtări californiene, și te sărut ca într-un vis frumos,

ARON

16

Long Beach, California, la 14 august 1961

Dragă Doina,

azi am primit scrisoarea ta din Spania. Mă bucur că ți-a plăcut și te simți bine în acea țară, pe care eu am cîntat-o, cu entuziasm, în vers românesc. Îmi pare doar rău că n-am fost printre aceia, care te-au întîmpinat la sosirea pe pămînt spaniol. Pot spune că Spania e a doua mea patrie, dacă ar fi de conceput un asemenea lucru. Azi îți adresez aceste rînduri tot în Elveția; să le găsești la întoarcere, ca pe-o solie de departe.

Deși mă lovesc de moarte veștile și amenințările de complicații internaționale, mă țin totuși în picioare: să văd spre ce prăpăstii duc lumea... democrațiile occidentale, tristele democrații occidentale. Mă îngrijesc cît se poate mai bine. Caut să fiu de acord cu regimul alimentar impus de doctor. Voința de a trăi nu s-a prăbușit încă în mine. Boala o țin vie, în mine, numai și numai grijile. O înseninare la orizont m-ar reda iarăși vieții, ca într-o nouă tinerețe. Îmi pare bine de călătoria în Spania, atît pentru tine cît și pentru Dan și Anca. Au cunoscut o lume nouă de care, desigur, își vor aduce aminte cu drag.

Cînd vei fi iarăși „acasă", te rog să-mi scrii, mai pe larg, despre acea plăcută călătorie în Spania mea dragă.

Îți doresc o întoarcere norocoasă în Elveția, unde voi căuta să-ți dau veşti bune despre mine și despre activitatea mea, care, pentru moment, e foarte redusă.

Sărutări copiilor tăi dragi.

Pe tine te îmbrățișează cu tot dorul,

ARON

LABORATOR DE CREAȚIE

G. IBRĂILEANU

VARIANTE LA ROMANUL ADELA (II)

MANUSCRISUL III (B.C.U. „MIHAI EMINESCU", Iași, Inv. Mss. 843) reprezintă un nou pas în creația *Adelei*, dar nu cel din urmă. Indicată drept «ultima variantă în jurul anului 1933», e mai degrabă o variantă intermediară, în nici un caz cea care a servit ca bază pentru tipar, pe care — probabil — indirect, o precedă.

Același format (sfert de coală), hîrtie velină și semivelină, aceeași cerneală (albastru spălăcit), scris de aceeași mînă, cu intervențiile scriitorului, trădînd pe alocuri chiar mîna lui. Paginile nu sînt numerotate, și un editor intrepid și sagace va găsi aci o dură temă de lucru, în ordonarea, gruparea și organizarea acestui material considerabil.

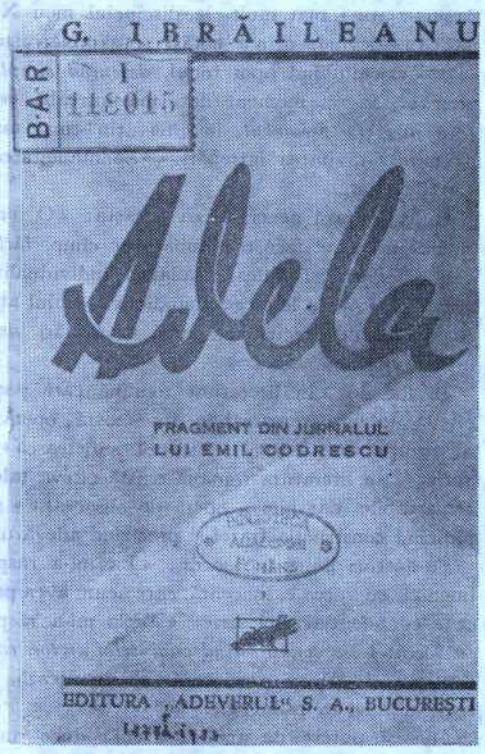
Munca la text se vădește și aici intensă, chinuitoare. Transcriem în continuare începutul acestei variante:

«ADELA
Fragmente dintr-un jurnal
(Bălțătești, 4 iulie 189...)

Bălțătești... o improvizare de bîlciu, pe șoseaua care trece prin mijlocul satului strîmbă, șerpuind printre ripi», cu modificări ca acestea, numerotate cu creion roșu:

1. vine de la Piatra
2. trece strîmbă [tăiat] prin mijlocul satului,
3. strîmbă, șerpuind printre ripi
4. [intercalat] înconjurată de singurătăți
5. se duce la *Cornul Luncii* [tăiat și înlocuit prin *Tîrgul Ncamțului* (ca și în mss. III–277)]

Urmează apoi: «Lume multă, care vrea să petreacă și nu știe cum. Damele [intercalat ostentativ *desoeuvrées*] umblă lejer și *fără pălării*. Domnii cu ghetre de piele și șepci impermeabile, trec la poștă peste drum de otel», fără intercalările din

manuscrisul anterior: «alpensstockuri *ferecate la vîrf*» sau «bărbiile *cu gulerul scrobit*», la care scriitorul renunță.

Atenția sa se îndreaptă acum nu atît spre elementul accidental și decorativ, cît și spre analiza de fond, privind psihologia personajelor și datelor esențiale care le definesc.

În fraza: «Cînd apăru și ea, brună și albă, cu cîrlionți pe frunte, cu nasul (în vînt) nasul clasic al crîșmăriței amoroase din toate nuvelele indigene», el intercalează *monumentală* (înainte de *brună și albă*), apoi *grasă și răscoaptă* (înainte de *cu cîrlionți pe frunte*) Astfel, crîșmărița e ridicată la rangul de tip. Portretul se conturează, evident, psihologic.

Într-o altă frază, privind pe Adela: «De altfel, ea nu este o amatoare pasionată de literatură (interesul ei e îndreptat spre muzică, spre broderie și puțin spre pictură și mai cu seamă spre poezie», el intercalează (după *broderie*): *spre arta*

culinară specialitatea desert și *spre pictură, pentru care are un mic talent de diletantă*, «și cu atît mai puțin e amatoare de poezie». Portretul Adelei cîștigă în precizie și adevăr.

Fraza: «Schimbînd apoi tonul, și începînd ca introducere, o conversație despre cunoștințele noastre comune, la un moment dat, mă întreabă la cine „ține" mai mult, la discipolul meu X ori la ea», devine, prin adnotări și eliminări succesive: «Schimbînd apoi tonul, *devenind simplă și sericasă*, la un moment dat, mă întreabă *brusc, fără nici un preambul*, la cine „ține" mai mult» ș.a.m.d. Gravitatea întrebării și spontaneitatea ei capătă relief.

După o frază generală, ca aceasta: «O femeie tînără nu poate face o plimbare pe cîmp, fără să culeagă flori», Ibrăileanu adaugă, individualizînd situația: «Adela le alege metodic, cu ochiul atent, cu gesturi de precizîune, parcă ar urmări vietăți iuți și viclene».

În loc de «în literatura română care posedă cîteva talente remarcabile nu există operă de observație cu destulă substanță sufletească», el scrie: «În literatura română există cîteva talente remarcabile, dar nici o operă de observație» simplificînd construcția frazei și precizînd adevărul ei.

Pe aceeași linie, în loc de: «Ea mi-a răspuns imediat, cu vocea ei inocentă, care acum avea parcă ceva confidențial», el scrie: «Adela mi-a răspuns *cu vocea ei cea sonoră, dînd cuvintelor un ton confidențial*». Ideea se precizează, se nuanțează, cîștigă în adevăr psihologic.

Aceeași putere de analiză atentă duce uneori la studiul celor mai fine nuanțe ale gestului, semnificative sub raport psihologic, determinante în evoluția acțiunii.

Iată, de exemplu, acest pasaj: «Adela cu mîna ei prizonieră, îmi purta mîna înainte și înapoi ca o școlăriță neastîmpărată. Cînd am intrat în sat, feeria a dispărut. Adela și-a scos mîna dintr-a mea și mi s-a părut că așa trebuia să facă». Ibrăileanu taie acest text cu creionul, adnotînd printre rînduri: «De la o vreme, mi-am pus mîna în buzunarul pardesiului, împreună cu mîna ei. Toată realitatea se concentrase în micul ei pumn închis în palma mîinii mele». Și — mai departe — în loc de «toată realitatea se concetrase», notează: *Toată viața ei și toată viața mea o simțeam concentrată în micul ei pumn închis*... După această frază, adaugă: o «mică mișcare a mîinii ei și — prin voința ei? prin voința mea? prin a amîndorora? prin a nimănui? — pumnul ei se eliberă și mîinile noastre se întovărășiră, mai strîns, prin degete. Aproape de Valea Seacă, ne-am întors înapoi. Mișcarea de a ne întoarce ne-a despărțit mîinile». În continuare, fraza finală e retranscrisă în varianta anterioară: «Casele, magherniţele, felinarele au readus realitatea de toate zilele. Mîna ei era încă proprietatea mea ca *dincolo*».

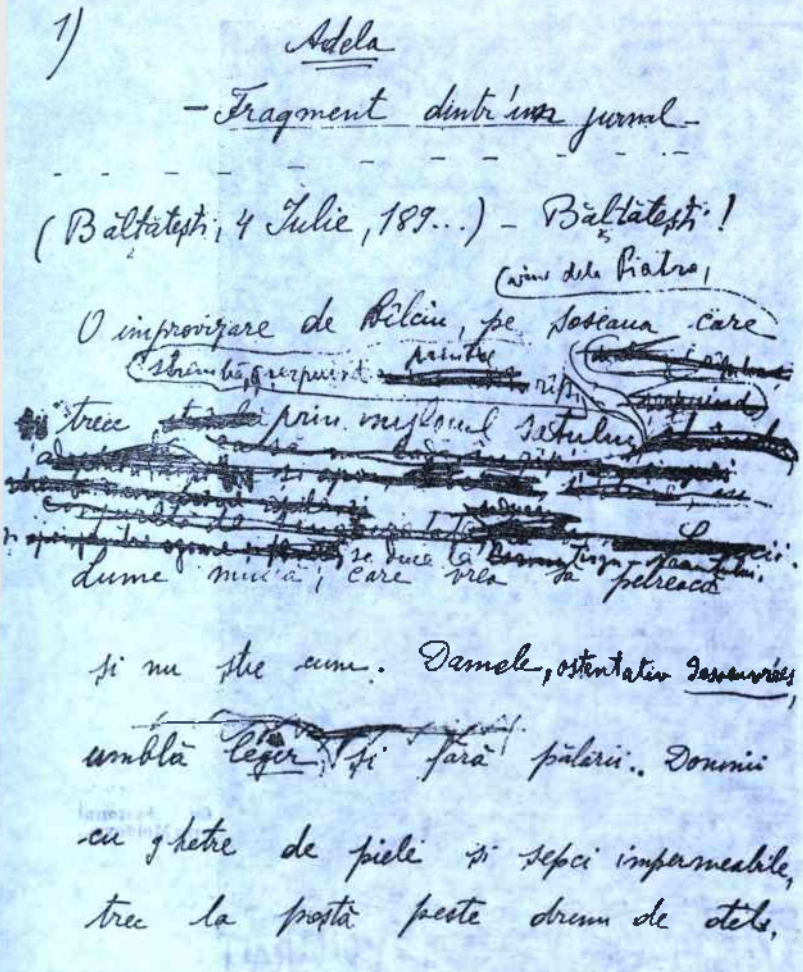
Faptul rămîne același, dar semnificația sa devine alta, în optica de ansamblu a scenei primind noi valențe.

În fraza: «Și cum Adela își scosese mîna dintr-a mea, simții că așa trebuia», el intercalează: «Și cum *ea* [în loc de *Adela*] își desfăcu [în loc de *scosese*]» — precizînd etajat, numerotat: «1) deget cu deget, 2) cu mișcări fine, 3) parcă în secret de mine, 4) [între *parcă* și în *secret*] cu *delicatețe*. 5) în secret de mine, 6) încet, pe nesimțite». Gestul se recompune cinematografic, cu încetinitorul. Analiza relațiilor psihologice prin datele obiective ale reacțiilor exterioare — ca-n behaviorism — implică aci studiul comportamentului aplicînd introspecția la nivelul sensibil al conștiinței.

Acest procedeu revine obsedant, prin gestul exterior Ibrăileanu adîncind interiorul. Propoziției: «I-am sărutat mîna pe o parte și pe alta» i se substituie o frază, amplificînd parcă totul: «I-am luat mîna, i-am scos mănușa. Aveam sentimentul că o dezbrac puțin. Ea mă ajuta să-i scot mănușa...» Apoi: «cu o senzație ardentă [intercalat] între încheieturile degetelor și dîndu-i în sus mîneca îngustă a pardesiului, i-am sărutat începutul brațului». Ca pe o peliculă, el recompune mișcarea, reluînd textul ca un cineast care scrie un scenariu. Gesturile cîștigă mereu în precizie și semnificație psihologică, sau adîncesc portretul fizic și — indirect — profilul moral.

După fraza: «Ea se plimba prin cerdac. Îi auzeam pașii repezi», Ibrăileanu revine retrospectiv, într-un joc îndrăzneț al sinesteziilor: «Sunetul, ritmul pașilor ei îmi dădeau halucinatoriu imaginea mișcărilor corpului ei... Sgomote, la răstimpuri, produse de ușa garderobei, de saltarele scrinului, nuanțau etapele toaletei. O vedeam prin auz». Iar pe verso notează: «Și odată cu sunetul pașilor ei, părea că vine de la ea și *mă arde* [apoi: *și-mi ucide voința*], un fluid subtil al vieții ei...»

Sau, iată acest fin comentariu al unui bilet: «Iubitul meu prieten, te așteaptă A», cu adnotarea: «Te așteaptă A», în loc de invariabilul și protocolarul «Te rog vino la noi», cu specificarea motivului pentru care «mă cheamă și cu numele ei întreg Adela». Înainte, accentul cădea pe motivul invitației și *Adela* era o simplă iscălitură. *Te așteaptă A* (intercalat) nu este o simplă invitație-este o stare de suflet, este un vers liric. *A* în loc

1)
Adela
– Fragment dintr'un jurnal –
(Băltăteşti, 4 Iulie, 189...) – Băltăteşti!
(casa de la Piatră)
O improvizare de Bilciu, pe şoseaua care
trece prin mijlocul satului
lume multă, care vrea să petreacă
şi nu ştie cum. Damele, ostentativ înzorzonate,
umblă legănat şi fără pălării. Domnii
cu ghete de piele şi şepci impermeabile,
trec la poştă peste drum de otel,

File din ultima variantă (1939) a romanului Adela. (Biblioteca Centrală Universitară din Iaşi).

de *Adela* este semnul apropierii s.a.m.d. — o pagină întreagă inserată în text.

De unde reiese şi în această etapă, a finisării romanului — pe care-o oglindeşte acest manuscris — acelaşi scrupul stilistic dictat de grija de adevărul vieţii ca şi de intenţia de a da limbii un lustru demn de profunzimea experienţei umane pe care o comunică.

La o nouă lectură intervin — şi aici — modificări secundare, neesenţiale. Atari modificări sau îndreptări de detaliu ca: «întîia ei recunoaştere explicită» în loc de «mărturisirea ei voită» ori «pare că n-am acuzat-o», în loc de «văd că n-am acuzat-o»; «îi sînt indiferent» în loc de «i-s indiferent»; «era limpede că nu vrea să se prindă» în loc de «am înţeles că nu vrea să se prindă» sau «ea *vede* lupta care se *dă*», în loc de «ea a *înţeles* lupta care *se petrece*»; «tot ceea ce are *necunoscut*» în loc de «*departe*, sufletul unui om»; «zilele *fierbinţi*», în loc de «*arzătoare* ale verii» se explică, desigur, prin acelaşi fin, imponderabil simţ al nuanţelor, definind în fond arta lui Ibrăileanu.

Preciziunea stilistică operează şi aici, modulînd subtil termenii: «nota *naivă, misterioasă şi eternă* [în loc de *dulce*] a buhaiilor de baltă»; «încurcată, *concentrată*» în loc de «*tristă*, încurcată, *sufocrindă*»; «ca o *revărsare* de tinereţe» în loc de «ca *un vifor* de tinereţe»; sau chiar *clinchet* de zurgălăi, în loc de *cîntec sacadat* de zurgălăi; un plop de alături *palpita mut*, în loc de *vuia încet*, — cu o ştiinţă a limbii scoţînd din neant cuvîntul necesar. Mergînd pînă la acordul perfect între idee şi termen — cu vădit interes pentru exactitatea expresiei — în loc de «ca o muzică reflectată *de un ecou*», el scrie *într-un ecou*; sau în loc de «în curînd raza *muri* în negurile tomnatice de pe înălţimi», preferă *se stinse*. În loc de «şalul ei *cenuşiu*» — şalul ei *împletit*, sau în loc de «bustul *bogat*» — bustul *înalt*, dînd viziunii o expresie nouă, o fineţe şi supleţe în plus. După cum alteori, într-un cuvînt el închide o lume. În fraza «neguri grele acopereau totul...», el intercalează *mortuare*, «neguri grele, mortuare, acopereau totul...». Atmosfera e unitară, densă, de o concentraţie impunătoare.

Modificări episodice amintesc — şi aici — un procedeu recurent. În contextul «după o lipsă de *şase* luni», el taie *şase* şi scrie *şapte*. În fraza «M. îmi spunea că în tinereţă şi-a petrecut adesea verile la Văratic», el taie *adesea* şi scrie *două veri*. În loc de «a apărut peste *cîteva* minute», el scrie a apărut peste *un sfert de oră*. Un efort de precizie, pînă la manie, chinuie pe autorul *Adelei*.

Dar ceea ce impresionează cu deosebire, în acest manuscris, e funcţia psihologică a enunţului narativ şi a descripţiei. Analiza devine tot mai complexă, mai aplicată. O «lucire în ochi de triumf» devine «o lucire *scurtă* în ochi (intercalînd *scurtă*, *de triumf* cade). Apoi «*imediat* o uşoară încreţitură între sprîncene» (*imediat* e tăiat devenind de prisos). În acelaşi sens, în textul: «Pe urmă un zîmbet francamente ironic şi imediat masca ei obişnuită,» el taie: «Pe urmă un zîmbet francamente ironic» şi intercalează în schimb: «Pe urmă o fugitivă expresie de concentrare sufletească comună tuturor oamenilor cînd vreau să-şi lămurească o problemă impusă de împrejurări». Intervine nu atît stilistul atent, cît psihologul subtil, minuţios analist al expresiei feţei, spiritul de observaţie a vieţii. În fraza: «Trăsura mergea repede scoţînd scîntei din bolovanii drumului»,

el intercalează «mergea *acum* repede *pe panta înclinată, zvîrlind pietrele în lături*». La fel, «caii aceştia mereu obosiţi, sînt împinşi, ei, de trăsură», cu un real interes pentru „psihologia" trăsurii şi a cailor.

Natura însăşi are un suflet al ei, o psihologie umană. După fraza: «E tîrziu de tot. Pe fereastra deschisă intră răcoarea sfîrşitului de noapte», el taie *de tot* şi adaugă acest liric tablou, umanizînd astrul nopţii: «Luna, în asfinţit, stă pe culme, cu faţa mare întoarsă spre noaptea pe care o părăseşte».

Portretul moral se conturează în pensulaţii demne de un Manet. Adela în faţa oglinzii recompune o scenă amintind — ca execuţie şi efect de lumină — *Bal la Folie Bergère*: «Din cînd în cînd îşi întorcea *capul* [cuvînt tăiat apoi şi înlocuit cu *faţa spre mine*, lăsînd *zălog oglinzii cununa de aur*] ca să-mi dea zîmbetul direct fără ajutorul sticlei şi atunci zîmbetul era intim şi supus».

În acest joc de oglinzi e prezent psihologul: «poate puţin stînjenit[ă] că asist la ultimele ei dibăcii savante, de a-şi realiza toată frumuseţea», pe verso adăugînd: «Vedea două femei [cu intercalarea: „senzaţia neînchipuit de stranie: Adela de două ori!"] din fiecare jumătate, jumătatea din oglindă completîndu-se exact cu jumătatea din odae: părul greu adunat în cunună — cu figura, ceafa desmierdată de şuviţele de aur — cu decolteul mic; delta trunchiată a spatelui — cu pieptul uşor bombat».

Autoanaliza (introspecţia) conferă un plus de adîncime scenei, scriitorul adnotînd cu creionul: «Dar ce a însemnat mişcare din cap? acel „da"? [apoi taie *acel „da"*]. Nu trebuia să-i cer nici o explicaţie. Am fost indiscret» ş.a.m.d. Ibrăileanu intervine, comentează, despică firul în patru, în pagini întregi, încît şi în „ultima variantă" (care, cert, nu e deci ultima variantă) aproape reface pe de-a întregul romanul.

Analiza „discursului", retrospecţia operează constant, cu acelaşi accent pus pe situaţie, în datele ei temporale sau spaţiale, care o determină psihic: «Dar trecuse ora audienţei...» În acest cadru, el intercalează: *ceasornicul îmi arăta că* trecuse[ră] *cele două ore* [în loc de *ora audienţei*]. Pe verso: «Trecuseră prea repede. Avusesem, fără să ştiu, iluzia că timpul stă şi el [intercalat: *împreună*] cu noi, amical. Dar el îşi îndeplinea implacabil funcţia de a ucide viaţa [adaos: *de a uza totul, înainte de a ucide viaţa*]». Timpul devine un personaj, iar ceasornicul un mesager al acestuia.

Adela, ea însăşi, privită sub categoria aspectului se conturează tot mai profund: «Avea mîinile reci, pleoapele reci, buzele reci [intercalat: *părul rece*], talia subţire [adăugat în creion: *care-i vibra toată de bătăile inimii*]». Reacţia fizionomică anticipă doar comentariul moral: «Mi-a spus cu o tremurare necunoscută de *lumini* [în loc de: *un zîmbet inedit*] în *albastrul ochilor* [peste: *ochii căprii;* şi — adaos — *cu glasul ei cel mai voalat*].

Cu bastonul prin Moldova...

Relaţia dintre actanţi (cu un termen uzual) se determină în funcţie de gestul mărunt, grav prin semnificaţii:

«Adela n-a spus nimic. Eram în poarta casei ei. Mi-a întins mîna. Am rugat-o să-şi scoată mănuşa. S-a executat. I-am sărutat mîna pe o parte şi pe alta». Gestul e privit cu un ochi lăuntric. După «i-am luat o mînă, i-am scos mănuşa» scriitorul adaugă: «dezbumbînd-o inexpert»...

Analistul lucid intervine şi aici. După: «Eram în poarta casei ei», cu acest comentariu: «Poate

Prototipul eroinei din nuvela [Doamna X].

calculase locul și momentul. Îi simțeam respirația aproape. Stătea [intercalat: *nemișcată*] înaltă, fără șovăire, ea toată, cu toată prezența ei, cu terbila ei prezență» ș.a.m.d. Ibrăileanu adaugă: «Halucinație ori realitate — îi simțeam căldura de la distanță [după *căldura* intercalînd: *corpul ei întreg*]».

În același sens, de adîncire a relațiilor, de aprofundare a observației — după o frază ca: «Femeia aceasta se plimba în cerdac și se gîndea intens la mine», taie *în cerdac* și scrie în loc «agitată din cauza mea», iar în final, privind esențialul: «Întreagă viața ei lăuntrică era determinată, acum, de existența mea».

Se clarifică, deci, se precizează relațiile, în jocul distanțelor și apropierilor dintre actanți.

În fraza: «Nu i-am răspuns clar că o iubesc, ci m-am eschivat, nu am întrebat-o nimic» etc., intercalează (după *o iubesc*) — «deși ea a făcut totul [apoi: tot ce putea face] să-mi provoace destăinuirea, și cu ridicola mixtură „amor și prietenie", după și mai ridicola ezitare, „un sentiment curios", mi-am trădat voința de a nu-i spune că o iubesc».

În același sens, după fraza «Nu am întrebat-o nimic, nu i-am cerut nimic, nu i-am propus nimic, nu i-am făgăduit nimic», el substituie textului: «Din motive, pe care vreau să le cred înalte și adînc respectuoase pentru ființa și fericirea ei» — fraza următoare: «așadar din motive înalte [taie: pe care vreau să le cred și adînc respectuoase etc]. și imposibilitatea de a crede că o femeie ca ea mă poate iubi, frica de a n-o putea face fericită, chiar dacă ea m-ar iubi...».

Comentariul moral revine prompt și aici: «M-am comportat poate mai [apoi *mai* e tăiat și scris din nou cu creionul] rezervat, e drept [tăiat] ca orice bărbat corect».

Reacția Adelei e privită în funcție de echilibrarea trăirilor psihice, cu aceeași promptitudine și rară grijă de adevăr. În loc de «mi-a pus *mîna* ei» — «mi-a pus *încheietura mîinii* ei pe gură», ceea ce conferă gestului un alt sens. «Și apoi răpede, *fulgerător*, s-a aplecat» etc., taie *răpede* (era de prisos lîngă *fulgerător*) și adaugă: «apoi fără nici un cuvînt, s-a întors și a fugit la trăsură».

Sensibil la gest — după «voalul care-mi desmierdase buzele pe drumul spre Văratic» (precizînd: «pe care nu și-l mai puse niciodată de atunci») scriitorul atestă o forță de evocare, dublată de același constant interes pentru adevărul moral al trăirilor psihologice. După «geamul ei, care strălucea în noapte [intercalînd *ca un semnal al vieții*], acum e ca o lespede de marmoră neagră», impresia de moarte (legată de *marmoră neagră*) e — prin contrast — mai puternică.

Plecarea Adelei aduce în roman pagini revelatoare. E interesant, mai ales, în conștiința artistului, jocul numelui ei. După fraza: «cuvintele acestea (...) mă obsedează de cînd a plecat *Adela*», el taie *Adela* și scrie *ea*, apoi taie *ea* și în loc de numele ei pune o perifrază arătînd ce-a însemnat pentru el «femeia care mă ardea de la distanță cu căldura vieții ei». Funcția de echilibrare a trăirilor psihice se exercită atent, confesiv. În fraza: «Mă duc sub copacul mare, unde i-am spus cîndva, odinioară... că o iubesc. Da, i-am spus, sînt sigur», el taie *sînt sigur* și întărește «*că o iubesc*» apoi, nuanțînd mereu, precizează: «I-am spus stîngaciu, ofensator de stîngaciu, dar i-am spus».

Gesturi de odinioară își dobîndesc noi valențe, armonice în plus. După «Atunci mi-a dat mîna ei mică și rece, și puțin din brațul ei», el revine: *vorind cu miros de ambră*, înnobilînd, prin această metaforă, brațul Adelei.

Distanța acordă, firesc, evocării accente grave.

Nuanțînd infinit, în loc de «*se fuca* cu nasul meu, cu mustățile mele, cu cravata», scriitorul preferă: «*îmi aranja* cu elegantă fantezie mustățile, cravata și părul», ceea ce exprimă un alt grad de apropiere și afecțiune între el și copila de odinioară.

Fraze întregi devin mai elegante, mai ceremonioase. Fraza: «o ridicam cu formula „Tîta mae; cînd îmi propunea jocul, ea îmi spunea „Tîta mae", și se arunca asupra mea» e tăiată, substituită prin: «Uneori mă „ridica" și ea, strîngîndu-mi tare genunchii în brațele ei mici și țipînd ascuțit „Tîta mae"». Ceea ce e altceva. Însuși textul arată de ce... În loc de «Ea îmi „întorsese" capul pentru că era un animal mic și pentru că concentram asupra ei toate posibilitățile de...,» el scrie: «Adela era un copil adorabil și pentru că omul fără surori și mamă își concentrase asupra ei... [nu *fetiții blonde*] toate posibilitățile de...».

Uneori fraze întregi dispar. De exemplu: «Vorbeam puțin. Ceea ce aș fi dorit să-i spun, nu puteam, nu voiam să-i spun. Ceea ce vorbeam era puțin interesant, dar glasul ei pe care nu mai aveam să-l aud cine știe pînă cînd, poate niciodată, îmi era scump ca întotdeauna». Acest text e tăiat și înlocuit, printre rînduri, cu un mișcător tablou al naturii, dînd scenei o gravitate în plus; «Nu se auzea nimic în toată imensitatea decît nota misterioasă, naiv frîntă a buhailor de baltă, prin șanțurile drumurilor, geamătul nopții și al pămîntului».

Explicația o dă, metodologic, însuși scriitorul: «Gîndurile, simțirile și faptele [în loc de *actele* noastre] se ajustează mereu la împrejurări [adăogînd: *inconștient*]. Apoi: «O mică schimbare în mediu provoacă o deviare a sufletului. Lampa de pe masă, mutată pe un scaun din colțul camerii, modifică tot peisajul încăperii [intercalat — *alte umbre, alte proporții*] determină [*o* tăiat] altă tonalitate a sensibilității, altă direcție a gîndirii și alte relații *voluntare* [apoi tăiat]».

Obsesia Adelei e un cîntec tăcut, cu adînc răsunet în omul ce și-o evocă: «Am scoborît pe aiurea, cînd pe cărări, cînd de-a dreptul prin iarbă și buruieni», cu precizarea: «care-i împiedicau mersul, îi stricau căderea elegantă a rochiei». După *am scoborît*, intercalînd: *în tăcere*.

Nu se pierd din vedere amănuntele unor scene trecute, luminînd — retrospectiv — sensul lor. După fraza: «Își lăsase pălăria la arhondaric și-și pusese, țărănește, o broboadă albastră de mătasă. Dumnezeule! ce seducător de frumoasă era», scriitorul completează pe verso: «cu tulpanul albastru legat în fiong pe fruntea ei albă, pe care aveam impresia că și-l pusese din cauza mea, pentru mine, semn al prieteniei noastre, ca o promisiune de intimitate».

Într-un sens analog, în fraza: «Mergînd îmi atingea din cînd în cînd pălăria cu borul larg și ascuțit al pălăriei ei», el taie acest text și adaugă, după mergînd — «pe drumul stricat și pavat cu rădăcinile aparente ca niște caracatițe petrificate, uneori călcîile ei Luis Quinze o trădau și atunci, în panică, și ca să se echilibreze, mă apuca de braț».

Adela trăiește acum, în absența ei, la modul hieratic, sacerdotal. Locuri de altădată îi conservă imaginea, evocatoare: «Am apucat pe drumul muntelui, pe unde fusesem de atîtea ori cu ea. Acum eram singur». Scriitorul taie *Acum eram singur* (idee implicată în context) și adaugă: «Am găsit trunchiul răsturnat, pe care am stat în noaptea aceea de altădată, cu mîna pe mîinile ei». Iar după fraza: «I-am chemat imaginea cu putere, dar halucinația n-a venit», taie *halucinația* și scrie *imaginea*, și apoi, insistînd, adîncind psihologic, adaugă: «Mi se impusese halucinatoriu expresia [intercalat *figurii*] ei, dar imaginea era rebelă», explicînd cauzal «impresiile, senzațiile, tumultul sufletesc provocat de ea îi întuneca imaginea».

O imagine psihică, nu atît fizică, în cele din urmă, un nume, atît, ca în ultima scenă care o evocă în casa în care a stat, prin relicvele ei: «Am inventat un pretext să intru în odăi. Atît de gol». Apoi în loc de «Atît de gol» — «Era atît de gol!». «Am umblat prin odăi, am pus mîna pe toate cîte știam că trebuie să le fi atins *Adela*». Aici taie *Adela*, scrie *ea*, apoi taie *ea*, scrie Adela și din nou taie *Adela* și scrie *ea*, pentru a scrie încă o dată *Adela*, în varianta finală înlocuită prin *ea*: «Atîta rămăsese de la ea, și în odaie. Cînd am ieșit în cerdac [în loc de *printre nourii de pe deal*, scrie *printre draperiile grele* de pe deal] s-a furișat o rază, luminînd trist [taie luminînd trist, și în loc de *o amintire* a *vremii care trecuse* — în varianta finală, după cum vom vedea, — *o rază de o măreție de altar*], răspîndind peste plai un abur de aur, ca atunci pe Ceahlău».

Al. HUSAR

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

Otilia CAZIMIR

Într-o toamnă, la Iași

S-A ÎNTÎMPLAT CA DEBUTUL MEU DE ISTORIC literar să-l constituie o monografie despre G. Topîrceanu, carte pe care n-ar trebui s-o mai amintesc, nu din cauza poetului, ci a comentatorului său de atunci, prea tînăr și prea încrezător într-o «estetică» de catedră. Amintesc totuși această carte pentru că ea a izvorît dintr-un elan juvenil și a însemnat un prim exercițiu istorico-literar, care cred că n-a fost cu totul zadarnic. Baza documentară, chiar dacă între timp a fost îmbogățită, rezistă, cel puțin în liniile ei mari, și acum, după mai bine de două decenii. Pentru realizarea studiului meu, am început să întreprind o serie de investigații, bineînțeles, la Biblioteca Academiei, și unele anchete literare în București și în țară, cu scopul de a istovi — pe cît posibil — toate sursele existente. Metoda lui G. Călinescu mă fascina și, pe această latură, m-a marcat.

Poetul a cărui biografie voiam s-o scriu își petrecuse copilăria prin cîteva sate muntene (Șuici—Argeș, Nămăiești—Cîmpulung), făcuse liceul și debutase la București, dar activitatea lui literară, de pe la 25 de ani și pînă la sfîrșitul vieții, se desfășurase la *„Viața românească"*, la Iași. Deci acolo trebuiau continuate căutările și puse noi întrebări. Așa se face că am intrat în corespondență și am cunoscut-o pe Otilia Cazimir, ea însăși poetă, una dintre cele mai distinse ale scrisului feminin românesc, prietenă devotată a lui G. Topîrceanu.

Am ajuns într-o toamnă pe strada Bucșenescu, nr. 4, undeva pe lîngă Zlataustul copilăriei Teodorenilor. O casă bătrînească, năpădită de verdeața unei curți largi de țară și mai ales de amintiri... Otilia Cazimir, nu trecută mult peste 60 de ani, cu un zîmbet ospitalier, dar care nu-i putea ascunde o dungă interioară de tristețe, și cu un

«Cînd amintirile...»

«Era neverosimil de tînăr...»

Izvoarele acestei biografii nu trebuiau căutate la Nămăieşti, unde G. T. şi-a petrecut doar cîţiva ani din copilăria lui şi vacanţele de licean — ci la Iaşi, unde a venit de tînăr, unde s-a format ca scriitor şi ca om şi unde şi-a trăit adevărata lui viaţă. Cît despre articolul lui A. Epure, care nu l-a cunoscut de aproape pe G.T., a fost combătut la timp în *„Însemnări ieşene"* de Gr. T. Popa, de prof. N. Popa şi chiar de mine, mult mai în măsură să-l cunoaştem pe autorul *Baladelor* decît profesorul de la Roman. Mi-aduc aminte că Al. Epure afirma, în acel articol sau în altul, că G.T. rătăcea pe străzile Iaşului rău îmbrăcat, cu pantofii scîlciaţi... Iar G.T. era de o cochetărie aproape feminină, se îmbrăca la cel mai bun croitor din Iaşi (S. Cristian, care are acum magazin în Bucureşti, pe Calea Victoriei, între strada Popov şi fosta Asigurare Românească) şi se încălţa la cel mai bun pantofar (erau vestiţi pantofii lui cu tocul înălţat, ca să-l arate mai impunător. Vezi caricatura lui Ion Sava). [.....]

Îmi vorbiţi de prietenii lui G.T. de la Bucureşti. Dar, afară de Mihail Sadoveanu, el n-a avut şi nu are la Bucureşti decît un singur adevărat prieten, — ceilalţi fiind doar prieteni de literatură sau de vînătoare (Demostene Botez, Păstorel Teodoreanu. Îl exclud pe M. Sevastos, care s-a transformat, cu anii, într-un adevărat denigrator al «omului» G.T...). Acel unic prieten e Corneliu Mihalescu, şeful serviciului de traduceri al Bibliotecii Centrale a Universităţii (adresa Ştirbei Vodă 32, apart. 4, telefon 3.7904). La Iaşi a avut prieteni mulţi şi aleşi (G. Ibrăileanu, doctorul Gr. T. Popa, profesorul Ştefan Procopiu, comandorul Argeşanu, prof. Dan Bădărău şi alţii, unii morţi, alţii plecaţi) — şi, foarte, foarte multe prietene... Dar, în ce priveşte viaţa lui, G.T. a fost de o discreţie sălbatică, aproape bolnăvicioasă (vezi «veronico-mania» de care vorbeşte într-un articol din *„Viaţa românească"*). [...]

Cu puţin înainte de a intra în comă, G.T. mi-a vorbit cîteva ceasuri în şir, de cu seară şi pînă la 2—3 de noapte. Îşi făcea testamentul, verbal, — dar era prea slăbit ca să mai pot înţelege ce spunea. L-am ascultat, cu mîna în biata lui mînă fierbinte şi uscată. Desluşeam, din cînd în cînd: «să rupi tot, tot... *Sisoe*, ştii, ultima corectură... biata Titi (sora lui mai mică)... arde scrisorile, toate...» Şi, mereu:

---

glas blajin, molatec şi învăluitor, mă primi în camera ei de lucru, unde, nu după multă vreme, sosi tradiţionalul *dulceţ*. Povestea molcom despre conu' Mihai (Sadoveanu) şi mai ales despre *Top* (aşa îi spunea lui G. Topîrceanu), de la care mai păstra, ca scumpe relicve, mici obiecte de care poetul se folosise în timpul prizonieratului, unele manuscrise, ca, de exemplu, *carnetul-jurnal* de campanie în Bulgaria, cărţi şi reviste cu ultimele lui corecturi, cîteva desene despre care îmi vorbise într-o amplă scrisoare.

La biroul mic, sub al cărui cristal se aflau cîteva fotografii ale lui *Top* şi foarte multe chipuri de copii,pe care Otilia Cazimir îi îndrăgea atîta, am stat cîteva dimineţi, copiind texte inedite, scrisori din captivitate, identificînd variante la poezii, alegînd materiale iconografice.

Într-o după amiază, era un septembrie blînd în vasta grădină a Iaşului de atunci, Otilia Cazimir mă conduse pe la cîteva din locuinţele pasagere ale lui G. Topîrceanu, poposind la aceea ultimă, din strada Ralet. Merserăm şi la cimitir, unde ea venea an de an, la 7 mai (ziua morţii *lui*), să-i acopere mormîntul cu tot liliacul pe care-l putea aduce. Parcurserăm în cîteva ore un retrospectiv itinerar sentimental, poeta evocîndu-şi prietenul cu o durere încă vie şi luîndu-i pasionat apărarea împotriva detractorilor, nu o dată imaginari, sau spiritelor simple, amatoare de ieftine cancanuri. O făcuse în repetate rînduri şi în scris, adunîndu-şi, în 1960, amintirile în cartea *Prietenii mei scriitori*. Dar poate nicăieri nu se descifrează mai bine desăvîrşitul devotament al Otiliei Cazimir, ca în scrisoarea pe care mi-a trimis-o la 25 septem-

« Înțelegi?... »

Nu înțelegeam. Dar cum aș fi putut să i-o spun? Se uita la mine cu ochii mari și speriați. Ar fi fost dezolat. Și la ce i-ar mai fi folosit? Îi răspundeam: « Da, fii liniștit... » Îmi mulțumea cu un suspin de ușurare. La urmă, după ce mi-a spus tot ce, desigur de multă vreme, se pregătea să-mi spună, a închis ochii, mi-a pus pe umăr brațul subțire ca de copil și a încheiat: « Și acum, du-mă !... »

(Cu cîteva zile înainte, îmi spusese: « Cînd o fi... aproape, să mă duci acasă la tine, într-un colț, acolo... Mama n-o să se supere... Să mor în casă de om, nu aici, străin... » În noaptea aceea nu l-am putut duce, iar a doua zi era prea tîrziu. Ultima lui dorință, — nu i-am îndeplinit-o !...)

Cunoscînd felul de a fi al familiei lui (fratele lui era la Iași, pe cea mai mare dintre surori o chemasem eu, iar cealaltă sosise mai tîrziu), *am furat* manuscrisele și scrisorile (cu scrisorile a fost mai ușor, erau într-un cufăr din baie), le-am încuiat într-un geamantan și le-am dus la Doamna Luiza Vrabie, soacra lui Demostene Botez, proprietara casei în care locuia G.T.. Doamna Vrabie a închis geamantanul în casa de fier. Desigur că au mai rămas încă multe hîrtii și scrisori, care au alimentat curiozitatea deplasată a celor rămași. (Cine-i — să-i zicem — Livia? E frumoasă? E măritată? Ce e bărbat-su? Și nu i-a prins?...). Chiar cîteva caiete de-ale lui G.T. au dispărut de pe masa lui de scris, luate ca... amintire! Unul mi-a fost restituit anul trecut de sora lui mai mică, o scrisoare a unei prietene a fost găsită întîmplător, de nepoata lui, la Nămăiești, aruncată la gunoi... Dealtfel, după plecarea familiei, m-am dus și am scotocit în vraful de hîrtii aruncate în baie, și am descoperit acolo pagini scrise de mîna lui, pe care le-am adunat, le-am netezit și le-am păstrat...

În felul acesta — furînd și scotocind gunoaiele! — cred că am salvat aproape tot ce a rămas mai de seamă de pe urma lui G.T. Manuscrisele i le-am încredințat lui Mihail Sadoveanu, să le depună la Academie, iar geamantanul cu scrisori l-am dus la prietena mea Eliza Zirra (soția compozitorului). Și acolo, de față cu ea, am triat scrisorile: pe cele de dragoste le-am ars (arde scrisorile, toate...) de era să se aprindă soba, iar corespondența cu scriitorii am depus-o tot la Academie. [...]

Am la mine copia după actul de naștere a lui G.T., din 7 august *[indescifrabil]* nr. 20427, care i-a servit pentru înscrierea la universitate. Declarația e făcută de tatăl său, domiciliat în *strada Cotroceni* (nu se specifică deloc că ar fi fost la Azilul „Elena Doamna") de meserie *cofetar* (nu cojocar). (Mă întreb: de unde o fi scos Călinescu informația că G.T. era ironizat de colegi pentru originea lui de plebeu?...)

---

brie 1955. Chiar dacă unele date au fost folosite în monografia lui Const. Ciopraga, în cartea de debut a subsemnatului și în ediția critică din 1970—1971, chiar dacă pot apărea unele explicabile « parti-pris »-uri, ea conservă o indiscutabilă valoare documentară pentru biografia (inclusiv spirituală) a lui G. Topîrceanu și una caracterologică pentru Otilia Cazimir. Memoria ei afectivă se dovedește extraordinară, iar textul nu este unul oarecare. Ni se întîmplă mai rar ca despre un scriitor să ne vorbească, în timp, cu atîta dăruire, un alt scriitor. Căldura, apelul la discreție se însoțesc de un viu talent portretistic și de povestitor, care știe să refacă, de exemplu, tabloul preocupărilor lui G. Topîrceanu (pictură, cinematografie, mecanică, vînătoare etc.), dar să și arunce, cînd e cazul, săgeata polemică sau să-și rostească indignarea. Am ales fragmentele ce mi s-au părut mai semnificative și care nu încalcă voința autoarei în legătură cu *discreția*, trăsătură morală fundamentală a lui G. Topîrceanu. Le recitesc și o văd pe Otilia Cazimir, cu privirea melancolică, arătîndu-mi ceasul-deșteptător peste care Top arunca pălăria ca « să oprească timpul », desenele și acuarelele ce se aflau expuse pe micii pereți, între scoarțe românești, sertarul scrinului burdușit de scrisorile *lui*, pe care avea de gînd să le ardă și care au rămas, cel puțin pentru mine, sub pecetea tainei. Documentul acesta literar — și e doar unul dintr-o suită — are calitatea să contureze mai bine profilul nu al unuia, ci a doi scriitori, a două destine umane dramatice. Dominant în corespondența Otiliei Cazimir e un *lamento*, care a tot crescut în ultimii ani de viață, apăsați și de neajunsurile bolii și ale vîrstei. Un *lamento* poate prea sentimental, dar de sub învelișul căruia străbat, vai, atîtea neliniști și atîtea realități.

Al. SĂNDULESCU

Dealtfel, Ion Topîrceanu a avut în viața lui o mulțime de meserii și e posibil ca, printre altele, să fi fost vreodată și cojocar. Era o fire neastîmpărată, și de la el a moștenit G.T. spiritul viu și umorul, pe care bătrînul le-a păstrat pînă la urmă.

În primele zile ale anului 1935 era grav bolnav. Am plecat din Iași împreună cu G.T., eu am rămas la București și el s-a dus înainte, rămînînd să mă cheme în cazul cînd s-ar întîmpla o nenorocire. Stăteam la rudele lui (Pătuleanu, șef de depozit, locuințele C.F.R. din Calea Griviței) și așteptam. Peste două zile, se întoarse vesel. Îl găsise pe bătrîn foarte slăbit și se dusese cu sora lui la Cîmpulung să-i cumpere medicamente și bunătăți. La întoarcere, îl găsește ferchezuit, îmbrăcat și așezat în capul mesei. «Da' ce, eram nebun să mor tocmai acum, cînd ai venit tu? Că moartea vine mai des decît tine!» A mai trăit pînă în 1938, un an după moartea lui G.T., fără să i se fi spus adevărul. Ion Topîrceanu era originar din *Topîrcea* Sibiului, nu din Ocna. E drept că Ocna Sibiului e plină de Topîrceni, toți din Topîrcea.

La sfîrșitul lui 1936, după ce ne-am întors de la Agapia, a început suferința. În februarie 1937 am plecat cu el la Viena: nu se putea resemna să moară. Era neverosimil de tînăr pentru vîrsta lui.

La Viena n-am stat în sanatoriu (cum afirmă și prefața ediției a doua a poeziilor), ci la un hotel de familie, *Schweitzerhof* (Bauernmarkt, 22) lîngă turnul Der Anker, de unde ne duceam zilnic la Blutambulanz Klinik, la Prof. dr. Iagič, apoi, particular, la Dr. Prof. Otto Porges — două somități medicale mondiale. [...]

Ne-am întors în țară — el convins că nu are decît o ciroză hipertrofică a ficatului, eu cunoscînd adevărul în toată grozăvia lui — la 31 martie. Peste o lună și 7 zile, s-a stins. [...]

Era și fotograf-amator. Am cîteva cutii cu clișee. Mereu își cumpăra aparate, și Kodak-uri, și cu burduf, pe care le demonta «ca să le dreagă» și le strica definitiv. Așa își dregea și ceasurile, și mașina de scris... Îl găseam uneori cu masa plină de rotițe, șuruburi, pile, șurubelnițe, menghine — zburlit, obosit, dar triumfător: descoperise cusurul mașinăriei!

Stătea mult în laboratorul de Fizică al profesorului Ștefan Procopiu. Proiectul lui de «cinematograf în relief», bazat pe principiul stereoscopului, dar nerealizat din lipsă de mijloace tehnice, a fost «descoperit», cîțiva ani mai tîrziu, de un inginer italian. Fizica lui Branly era plină de însemnări cu tot soiul de creioane — pentru «invențiile» lui de mai tîrziu...

Îl pasionau, de asemeni, problemele de psihologie, de filozofie, de entomologie — mai mult chiar decît cele de literatură. Mapa neagră de la Academie conține un material uriaș — din nefericire haotic — pentru studiul lui în franțuzește despre umor, replica la *Le rire et les rieurs* a lui Bergson.

Acestea erau jucăriile lui.

Era vînător pasionat (dar nu punea gura pe vînat!), trăgător, cum am zice azi, emerit. La Iași socotit ca al doilea după profesorul de franceză Constantin Botez. Făcea și eschibiții: îmi așeza un măr pe cap, și, Wilhelm Tell modern, mi-l lua cu cartușul pușculiței lui, Flaubert de 6 mm. Am cîteva «ținte» record. Sau, țineam pe dungă o carte de vizită în mîna întinsă — și mi-o tăia în două cu glonțul. Soră-mea țipa, făcea scandal — dar mie nu-mi era frică. Aveam încredere în el...

O, dar să vadă G.T. că se scrie: «cînta după ureche din mandolină și din fluier» — el, care avea oroare de instrumentul muzical al bărbierilor! În 25 de ani nu l-am auzit niciodată cîntînd din mandolină, iar din fluier cînta, la mănăstire, cu ciobanii prin poieni. Dar dacă trebuia să se vorbească de așa ceva, apoi G.T. cînta și din drîmbă, ba chiar avea o colecție întregă de drîmbe, și din pieptene cu foiță, și din frunză...

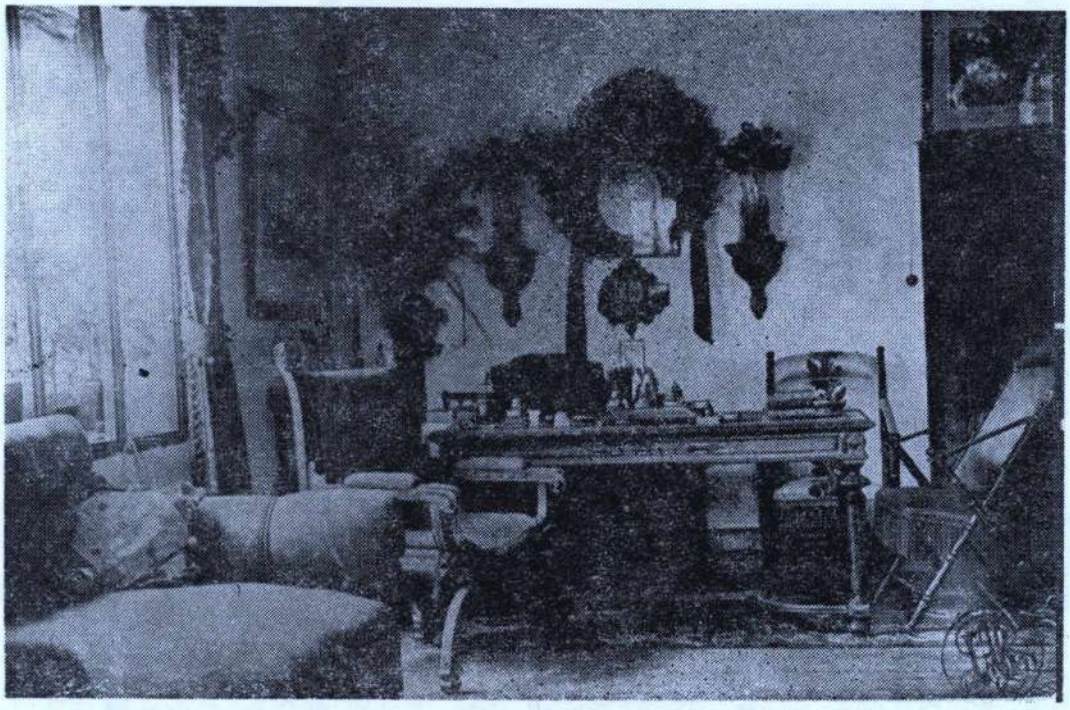
Cînta însă foarte frumos din gură, cu o voce mică, dar caldă și mlădioasă, de tenor, luîndu-se la întrecere cu „Her Professor", canarul lui de Harz, care a trăit mai mult decît el...

Otilia CAZIMIR

Iași, 25 septembrie 1955

RESTITUIRI:

V. ALECSANDRI

MESAJE DIN MIRCEŞTI

ACESTE DOUĂ MICI TEXTE, SCRISE aproximativ în 1888, cu doi ani înainte de moartea lui Alecsandri, par — şi poate sînt — neînsemnate. Încadrate însă în biografia acestuia, sporesc într-un sens special imaginea noastră asupra călătorului Alecsandri: el cere informaţii despre legăturile feroviare cu o lume pe care avea s-o vadă, cu acest prilej, pentru ultima oară —, Franţa atîtor ani ai săi de viaţă, de activitate în slujba ţării şi de glorie felibrică. Şi toate acestea, din Mircești, centrul statornic al sălăşuirii şi al poeziei sale, care devine într-un mod mai viu punctul de plecare spre întreaga lume şi locul atîtor reîntoarceri.

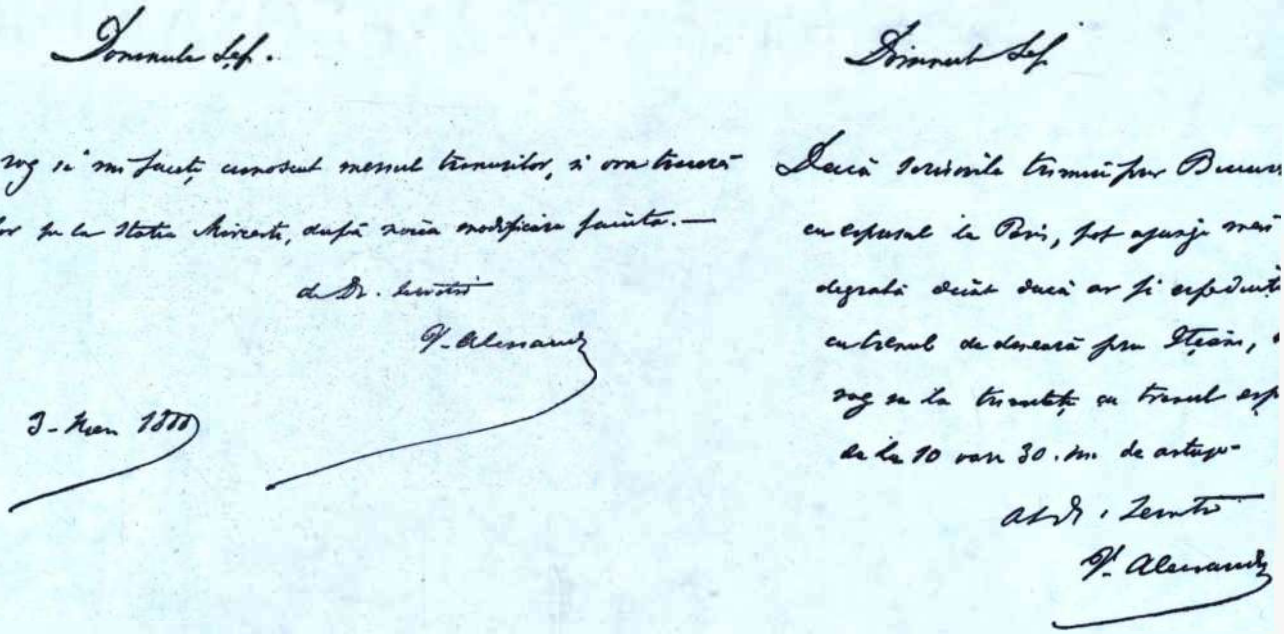
Aceste două texte fac parte din corespondenţa păstrată de la Eugen Ionescu-Darzeu [1], fiu al Sofiei şi al lui Dimitrie Ionescu, ultimul fiind cel căruia îi sînt adresate aceste rînduri.

După cum se ştie, pe la 25 octombrie, Alecsandri părăsea Sinaia unde n-avea să mai revină niciodată. După ce rămîne la Mircești cîteva zile, pleacă din nou la Paris, unde soseşte la 9/21 noiembrie. Din această perioadă provine textul lui Vasile Alecsandri, datat 3 noiembrie 1888, prin care acesta solicită şefului staţiei ora trecerii trenului prin Mircești şi noul grafic feroviar, în vederea plecării la Paris.

Celălalt text, nedatat, conţinînd rugămintea expedierii corespondenţei, este scris într-una dintre descinderile lui V. Alecsandri la reziden-ţa-i privilegiată, între anii 1888—1889. Susţinem aceasta ştiind că respectivul şef de gară a funcţionat la Mircești aproximativ un an.

Liana MICLESCU-LUNGU

[1] Numele de Darzeu şi l-a adăugat în amintirea bătrînului institutor, I. A. Darzeu.

I

Domnule Şef

Dacă scrisorile trimise prin Bucureşti cu expresul la Paris, pot ajunge mai degrabă decît dacă ar fi expediate cu trenul de deseară prin Iţcani, vă rog să le trimiteţi cu trenul expres de la 10 oare 30 p.m. de astăzi.

Al D[umnea]v[oastră] Servitor,

V. ALECSANDRI

II

Domnule Şef,

Vă rog să-mi faceţi cunoscut mersul trenurilor şi ora trecerii lor pe la staţia Mircesti, după noua modificare făcută.

Al D[umnea]v[oastră] Servitor,

V. ALECSANDRI

3 noiem[brie] 1888

RESTITUIRI:

Sextil PUȘCARIU

TENTATIVA UNEI COLABORĂRI CU G. COȘBUC

DUPĂ MAI BINE DE 40 DE ANI, SEXTIL Puşcariu — de astă dată în postura de memorialist — scrie cu remarcabilă detaşare despre debutul său literar, lămurind astfel confuzia pe care, în tinereţe, o putuse face între talent şi receptivitate [1]. De asemenea, în perioada acestor începuturi literare se situează şi intenţia unei colaborări cu George Coşbuc, deci cu mult înainte de a-i fi consacrat cunoscutele, dealtminteri, articole de critică şi istorie literară (şi de a-şi fi făcut, din opera poetului, un permanent izvor de referinţă pentru lucrările de exegeză filologică) [2]. Studentul de la Lipsca are acum intenţia scrierii unei drame în versuri, preferindu-l coautor pe poetul ardelean.

Faptul că, tocmai în momentul amintit, Puşcariu abordează genul dramatic şi în ipostază de autor [3], lucrul se datorează, în bună măsură, climatului literar care-i favorizează, pe de o parte, accesul direct la dramaturgia contemporană germană şi nordică, iar, pe de altă parte, contează decisiv fascinaţia exercitată de un Hauptmann (după lectura poveştii dramatizate *Clopotul cu-*

[1] Dîndu-şi seama că nu făcea artă adevărată, a avut tăria «să tragă o dungă groasă peste tot ce scrisesem şi pentru totdeauna». A deplins, odată cu aceasta, soarta fostului prieten şi coleg din seminarul lui Weigand, Baumeister, pentru că se agăţase cu obstinaţie de iluzia talentului. (în *Cîlare pe două veacuri*, Bucureşti, E.P.L., 1968).

[2] Omul de ştiinţă — filolog şi lingvist — îl pomeneşte pe Coşbuc în *Raport către Comisiunea Dicţionarului*, pentru grija scriitorului faţă de fondul latin al limbii române. În studiul *Locul limbii române între limbile romanice*, Sextil Puşcariu argumentează latinitatea limbii noastre în temeiul statisticilor efectuate de el pe opere literare. Pe o pagină din *Balade şi idile* găseşte astfel, din 117 cuvinte, 102 de origine latină. La rîndul său, Coşbuc îi citeşte cu atenţie şi adnotează chiar textul lucrării lui Sextil Puşcariu: *Etymologisches Wörterbuch der Rumänischen Sprache. I. Lateinisches element* (Heidelberg, 1905) (Exemplar cu autograf din biblioteca poetului, păstrat la M.L.R., 5795).

[3] Este vorba, probabil, de încercarea dramatică trimisă lui Titu Maiorescu spre lectură, dar pe care criticul i-o dă lui G. Bogdan-Duică (Vezi evocarea lui Sextil Puşcariu, *Bogdan Duică*, Cluj, 1935). Să fie vorba despre acel manuscris de 20 p. despre care aminteşte autorul, rezultatul hotărîrii de a fi scris singur piesa, Coşbuc nedînd curs propunerii de colaborare?!

Stimate Dle Coşbuc!

Cred că nu mai am nevoie să-mi încep scrisoarea cu întroducere plină de „scuze şi explicări ale întrăcnelii"; precum se întîmplă de obîcei cînd un novice în literatură scrie unui literat cu renume. Numele mieu s'a tipărit adevărat alăturea cu al D-Tale în revista „Vatra" şi deci poeziile D-Tale vedeau înaintea focul cel binefăcător vetrei, iar ieu cu încercările mele mă încălziam numai la acest foc — totuş mă cred prin acest fapt întru-cît-va îndreptăţit de a Vă scrie.

La început o întrebare. De acest 1½ anu, ce i-am petrecut în Lipsca, am fost dascăl viu limba română la doi Nemţi, cari azi citesc cu uşurinţa ori şi ce op din literatura noastră. „Baladele şi Idilele" li-sînt lectura de predilecţie şi — spus fără linguşire, de care D-Ta ai mai puţin lipsă decît ori şi cine — îeh sînt cel mai bun mijloc de a arăta unui străin cît de melodioasă şi poetică îi limba noastră. Bunăoară, Nemţii a mers aşa departe, încît au şi tradus unele cîntece mai uşoare

---

fără să ştie nimenea de ieca. Dar de va reuşi, D-Ta nu veĭ pierde nimic, iar ieu voĭ cîştiga enorm de mult. Dacă astfel de încercări Vă pot încă impresiona şi, aveţi voinţa de a vedea măcar a celor ce vor să se nască — încercaţi!—

Repet încă odată: propunerea mea din urmă se numai subordonată celei dentîi şi bucuros mă retrag dela munca aceĭ opere, dacă o ştiu numai în mîni sigure ca ale D-Tale?!

Cu deosebită aşteptînd răspunsul

rămîn al D-Tale atînc stimător

Lipsca în 3/I 1897
Ross Strasse 9 I

Sextil Puşcariu
stud. phil.

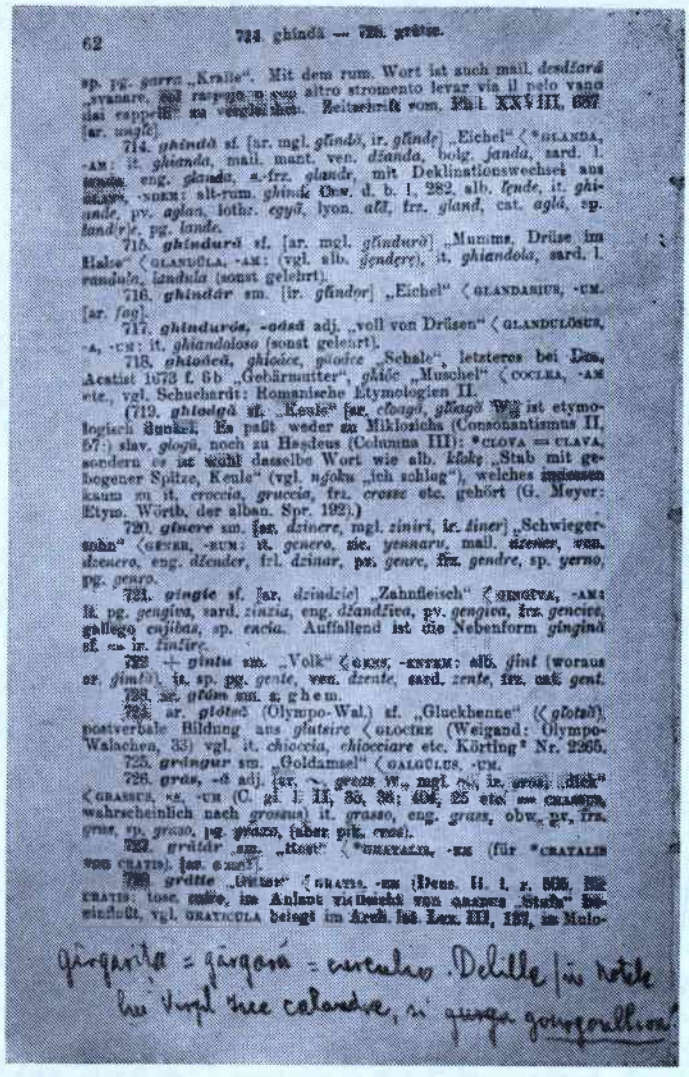
fundat), care-i trezește pe dată impulsul de a scrie o dramă originală. Dacă preocupările din sfera teatrului, la începuturile sale literare, sînt îndeobște știute (în speță eminentul eseu *Henrik Ibsen*) [4], proiectul scrierii dramei a rămas o simplă intenție, nerealizată și în planul creației propriu-zise. Dar tocmai despre acest moment ne vorbește, cu lux de amănunte, scrisoarea adresată lui George Coșbuc — din Leipzig, la 3 ianuarie 1897 — de către Sextil Pușcariu (M.L.R., inv. 12.449).

Greu de știut (și poate neesențial) dacă scrisoarea precede elaborarea studiului privitor la Ibsen; ea însă reproduce (dacă nu anticipează chiar) în esență aceleași idei, reafirmă întreaga admirație pentru Strindberg și Hauptmann.

Motivările care-l determină să fie sigur de oportunitatea acestei propuneri și, evident, de succesul final, se întemeiază pe un șir de calități pe care i le recunoaște poetului, fără a se sfii să i le împărtășească direct, pe un ton nu lipsit de o doză de retorism: «D[umnea]ta ai fost acela care în literatura noastră bolnavă ai turnat viață din belșug. D[umnea]ta ai fost acela, care ai ridicat povestea pînă la înălțimea *Crăesii Zînelor* și a lui *Fulger* și tot D[umnea]ta ai știut să Te inspiri atît de adînc de *Sacuntala*, în care parcă vorbește zeul Kama iar nu Kalidassa».

Elanul care-l cuprinde în vederea realizării proiectului îl determină pe autorul epistolei să facă afirmații cu o valabilitate mult mai generală decît ar fi impus interesul imediat, și anume, nevoia de a-l convinge pe Coșbuc să se aventureze pe «terenul cel mai înalt al poeziei», respectiv drama în versuri, căci ținînd seama și de veneratia sa pentru opera lui Shakespeare, deducem de ce poezia dramatică — în concepția lui Pușcariu — echivalează cu o culme a creației, risc demn de a fi asumat de orice poet autentic. Mai mult chiar: criticul care acum se forma vrea să spună că un scriitor consacrat, dacă nu reușește să atingă perfecțiunea într-un gen nou, faptul în sine îl onorează, într-un sens, întrucît, în judecata de ansamblu a operei, asemenea experiențe își au propria lor semnificație. Nimeni n-a cutezat, precizează el, să-l defăimeze pe Heine, pentru că a fost un «diletant» în dramaturgie.

Scrisoarea pe care o publicăm mai conține o prețioasă idee, și anume, că folclorul nostru este un izvor din care pot fi extrase motive dramatice

62 734. ghindă — 736. grâne.

sp. pg. *garra* „Kralle". Mit dem rum. Wort ist auch mail. *desdżará* „svanare, [illegible] raspa a una altro stromento levar via il pelo vano dai cappelli" zu vergleichen. Zeitschrift rom. Ph. XXVIII, 667 [ar. *ungl*].

714. *ghindă* sf. [ar. mgl. *glindă*, ir. *glindę* „Eichel" ⟨ *GLANDA, -AM: it. *ghianda*, mail. mant. ven. *dżanda*, bolg. *janda*, sard. l. *randula*, *landula* (sonst gelehrt).

716. *ghindăr* sm. [ir. *glindor*] „Eichel" ⟨ GLANDARIUS, -UM. [ar. *fag*].

717. *ghindurós, -oásă* adj. „voll von Drüsen" ⟨ GLANDULÓSUS, -A, -UM: it. *ghiandoloso* (sonst gelehrt).

718. *ghioácă, ghioáce, gioácre* „Schale", letzteres bei Dos. Acatist 1073 f. 6b „Gebärmutter", *ghiác* „Muschel" ⟨ COCLEA, -AM etc., vgl. Schuchardt: Romanische Etymologien II.

(719. *ghiolgă* sf. „Keule" [ar. *cłoagă*, *głoagă* [illegible] ist etymologisch dunkel. Es paßt weder zu Miklosichs (Consonantismus II, 57:) slav. *głogŭ*, noch zu Hasdeus (Columna III): *CLOVA = CLAVA, sondern es ist wohl dasselbe Wort wie alb. *kłoq* „Stab mit gebogener Spitze, Keule" (vgl. *ngoku* „ich schlag"), welches [illegible] kaum m. it. *croccia*, *gruccia*, frz. *crosse* etc. gehört (G. Meyer: Etym. Wörtb. der alban. Spr. 192).)

720. *ginere* sm. [ar. *dzinere*, mgl. *ziniri*, ir. *żiner*] „Schwiegersohn" ⟨ GENER, -RUM: it. *genero*, sic. *jennaru*, mail. *zener*, ven. *dzenero*, eng. *dżender*, frl. *dzinar*, pr. *genre*, frz. *gendre*, sp. *yerno*, pg. *genro*.

721. *gingie* sf. [ar. *dzindzie*] „Zahnfleisch" ⟨ GINGIVA, -AM: it. pg. *gengiva*, sard. *zinzia*, eng. *dżandżiva*, pr. *gencive*, frz. *gencive*, gallego *cujibas*, sp. *encia*. Auffallend ist die Nebenform *gingină* sf. = ir. *żinżire*.

722. + *gintu* sm. „Volk" ⟨ GENS, -ENTEM: alb. *gjint* (woraus ar. *ginti*), it. sp. pg. *gente*, ven. *dzente*, sard. *zente*, frz. auch *gent*.

723. ar. *glóm* sm. s. g h e m.

724. ar. *glótsă* (Olympo-Wal.) sf. „Glockenne" (⟨ *glotă*) postverbale Bildung aus *glutsire* ⟨ GLOCIRE (Weigand: Olympo-Walachen, 33) vgl. it. *chioccia*, *chiocciare* etc. Körting[3] Nr. 2365.

725. *grăngur* sm. „Goldamsel" ⟨ GALGULUS, -UM.

726. *gras*, -ă adj. [ar. ~, *grezu* W., mgl. ~, ir. *grez*, „dick" ⟨ GRASSUS, -A, -UM (C. gl. I. II, 30, 38; 404, 25 etc. = CRASSUS, wahrscheinlich nach *grossus*) it. *grasso*, eng. *gras*, obw. pr. frz. *gras*, sp. *graso*, pg. *grazo*, [illegible] pik. *crez*).

727. *grătár* sm. „Rost" ⟨ *GRATALIS, -E (für *CRATALIS, -E CRATIS). [ar. *grătsi*].

728. *grătie* „Gitter" ⟨ GRATIS, -IM (Dens. H. l. r. 658, 22 CRATIS; tosc. *mălv.*, in Anlehnung an Deminutiva von GRADUS „Stufe" Ableitung, vgl. GRATICULA belegt im Arch. lat. Lex. III, 187, in Mulo-

gîngerită = gîngovă = curtelaș. Delille în notele lui Virgil trece calandra, și gîngă gongonlliva!

Adnotare de Coșbuc pe o filă din lucrarea lui Pușcariu: Influențe germane în cultura poporului romîn.

(ca atare, citează existența unor motive tragice în basmele *Crăiasa Zînelor* și *Povestea nevestii înșelate*). Reiese limpede că sugestia îi venise din experiența, recentă, a lui Ludwig Fulda care se inspirase, cu succes, din *Hänsel și Gretl* al lui Humperdink, ca să nu mai vorbim de geneza legendară a lui *Faust* [5].

Pușcariu nutrea sincer credința, și o afirmă deschis, că ar fi putut scrie și singur o dramă cu un astfel de subiect, însă nu în versuri; pentru succesul întreprinderii, firește, era neapărat necesar talentul poetic, timbrul atît de original, coșbucian. Firește că siguranța de sine, trădată de modul în care se fac afirmațiile din scrisoare, dacă n-ar fi specifică și vîrstei, ar intra poate în con-

[4] *Henric Ibsen*, „*Familia*", 1897, p. 458.

[5] Legenda lui Faust, tipărită pentru prima dată la sfîrșitul secolului al XVI-lea, într-o versiune deformată de influențele lutheranismului, a circulat în multe variante, pînă să fi devenit tema centrală la Lessing.

Stimate D-le Coşbuc!

Cred că nu mai am nevoie să-mi încep scrisoarea cu introduceri pline de «scuze» şi «explicări ale îndrăznelii», precum se întîmplă de obşte cînd un noviţ în literatură scrie unui literat cu renume. Numele meu s-a tipărit adeseori alăturea cu al D-Tale în revista *„Vatra"* şi deşi poeziile D-Tale dedeau înşile focul cel binefăcător vetrei, iar eu cu încercările mele mă încălziam numai la acest foc — totuş[i] mă cred prin acest fapt întrucîtva îndreptăţit de a Vă scrie.

La început o întrebare. În acest $1^1/_2$ ani, ce i-am petrecut în Lipsca am fost dascăl de limba rumână la doi nemţi, cari azi citesc cu uşurinţă orişice op din literatura noastră. *Baladele şi Idilele* li sînt lectura de predilecţie şi — spus fără linguşire, de care D-Ta ai mai puţin lipsă decît orişicine — ele sînt cel mai bun mijloc de a arăta unui străin cît de melodioasă şi poetică e limba noastră. Însufleţirea lor a mers aşa departe, încît au şi tradus unele cîntece mai uşoare şi le-au tradus bine. La întrebarea dacă e iertat să le publice n-am ştiut să le răspund şi de aceea vă rog să-mi împărtăşiţi dacă Vă învoiţi la publicarea lor?

Nunc venio ad fortissimum.

E o propunere.

Precum de bună samă şti[i] şi D-Ta, naturalismul în drama modernă a degenerat, mai ales sub pana lui Strindberg şi Gerhard Hauptmann, cei doi mari scriitori ai Suediei şi Germaniei. De aceea s-a simţit lipsa unei premeneli, în mod atît de neevitabil încît Hauptmann însuşi ne-a dat-o prin opera lui cea mai nouă, *Die versunkene Gloke*. E o poveste dramatizată aceasta. Nu e însă scrisă pentru copii, ci din contră cei mai maturi oameni deabea o înţeleg. E ceva în ea ca şi în *Visul unei nopţi de vară* a lui Shakespeare. Aceasta din urmă revarsă parfum şi duioşie pe scena, unde sîngele curs din celelalte piese ale maestrului brit te făcea să turbezi, cea dintîi te zmulge din mediul vieţii de toate zilele, din viaţa de nevoi reprezentată întocmai pe scenă şi te transpune în lumea basmelor ce o visai ca copil.

---

tradicţie cu opiniile exprimate tot acum, în privinţa rigorilor genului dramatic. Dar el — se deduce din epistolă — scontează pe efectul rodnic al colaborării dintre doi autori, din care nici unul nu este dramaturg.

Pesemne că n-ar trebui ignorate nici detaliile «protocolare» relevate de scrisoare, nefiind vorba de caracteristicile stilului epistolar, ci de o întreagă diplomaţie de care uzează autorul, de vreme ce un tînăr ca el are îndrăzneala de a i se adresa unui reputat confrate, atacînd frontal chestiunea colaborării. De la bun început, Puşcariu se recomandă făcînd apel la memoria «destinatarului», amintindu-i prezenţa sa la *„Vatra"*; şi numaidecît îi oferă bucuria de a-i comunica bunele impresii ce le face poezia coşbuciană asupra celor doi elevi ai săi, pe care el (S.P.) îi învaţă româneşte (cerîndu-i totodată şi consimţămîntul de a publica traducerile efectuate de aceştia...). Abia pe urmă trece la subiectul propriu-zis! Formulele de adresare — amestecul de *D-Tale, D-Ta*, cu *Vă* (vă *rog*, vă *învoiţi*) nu pot, la rîndu-le, să nu trădeze ezitările semnatarului, impasul în care se află atunci cînd trebuie să-l abordeze pe Coşbuc... ca pe un confrate, de la egal la egal, sau ca de la începător la maestru.

Ar mai rămîne de ştiut dacă George Coşbuc i-a răspuns lui Sextil Puşcariu — şi în ce sens? Faptul că destinatarul a primit scrisoarea este cert: textul a intrat în arhiva Muzeului literaturii române provenind din fondurile moştenite de la poet. În schimb, după cîte ştim, nu s-a dat de urma vreunui răspuns. Şi, în mod ciudat, deşi în *Amintiri* Puşcariu se opreşte pe larg asupra preocupărilor din faza Leipzig — acoperind întreaga arie de probleme ale începuturilor — nu pomeneşte nimic despre tentativa unei asemenea colaborări...

Putem conchide, fără pretenţia de a spune o noutate, că şi rîndurile adresate lui Coşbuc se înscriu, o dată mai mult, în parametrii unui adevăr specific creaţiei: energia intelectuală, apetitul scrisului, cheltuite pe terenul literaturii, pot să dea — şi au dat — roade în experienţa viitorului profesor de literatură şi a criticului literar. În plus, «darul de a distinge valoarea unei opere de artă şi de a gusta frumuseţea ei», realmente nu i-au lipsit.

Constandina BREZU

Etymologisches Wörterbuch

der

rumänischen Sprache

I. Lateinisches Element

mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen

von

Dr. Sextil Puşcariu

Privatdozent für romanische Philologie an der Universität in Wien, korrespondierendes Mitglied der rumänischen Akademie

* * * * * * * Heidelberg 1905 * * * * * * *

Carl Winter's Universitätsbuchhandlung

Vom Leben und Wirken der Romanen

(Sammlung von Vorträgen, die im Romanischen Seminar der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin gehalten wurden)

herausgegeben von

Ernst Gamillscheg

II. Romanische Reihe, Heft 6.

Deutsche Kultureinflüsse auf das Rumänische Volk

von

Professor Sextil Puşcariu

Mitglied der Rumänischen Akademie der Wissenschaften etc.

Jena und Leipzig

Verlag von Wilhelm Gronau

W. Agricola

1933.

Deodată cu Hauptmann scrise şi Ludwig Fulda povestea sa dramatică: *Der Sohn des Kalifen*, amîndoi inspiraţi, poate fără să ştie de faimoasa operă a lui Humperdink: *Hänsel şi Gretl*.

Ibsen a scris drama cu motive istorice, a căror persoane trăiesc azi (Härmänderne şi Helgeland), Hauptmann o poveste în care e şi viaţă pămîntească — şi cît de admirabile sînt chiar pentru acest motiv persoane ca Iljsordis şi Heinrich?

D-Ta ai fost acela, care în literatura noastră bolnavă ai turnat viaţă din belşug, D-Ta ai fost acela, care ai ridicat povestea pînă la înălţimea *Crăesii zînelor* şi a lui *Fulger* şi tot D-Ta ai ştiut să te inspiri atît de adînc de *Sacuntala* în care parcă vorbeşte zeul Kama, iar nu Kalidassa. De aceea primul meu gînd după citirea *Clopotului cufundat* de Hauptmann a zburat la D-Ta.

Şi mai e încă ceva. Un poet aşa de mare ca D-Ta trebuie să se încerce şi pe terenul cel mai înalt al poeziei: drama. Să se încerce cel puţin! Prin dramele lor s-au înălţat poeţii lumei şi numele lor s-a ţîntuit în istoria literaturii pe veci. Nu-i vorbă, un Heine a fost un diletant slab în dramaturgie, dar cine va cuteza să-l defaime pentru nesuccesul lui *Almansor* şi *Ratclif*?

Şi n-avem noi nevoie să plecăm la *1001 de nopţi* ca Fulda, nici la *Edda* ca Hauptmann pentru ca să aflăm motive dramatice. Să privim basmele noastre! Nu e tragedie în motivul *Crăesei zînelor*, nu e tragedie în povestea nevestii înşelate, care pentru arderea pielii de şarpe în care a fost fermecat să stea bărbatul ei, trebuie să rupă 3 părechi de opinci de metal pînă să îl afle? Ce frumos s-ar putea închega o dramă din toate aste motive!

Voiam însuş *[sic!]* să lucru acest subiect, dar versurile nu sînt măestria mea. Cu atît mai mult sînt sigur că, după îndelungatele-mi studii despre teatru şi încercările mele în proză dramatică, mi-ar succede o dramă fără să fie scrisă în poezie. Dar chiar aici zace farmecul ei şi nicăieri ca în versurile unei astfel de drame nu se pot turna atîtea idei măreţe. De aceea am renunţat la acest plan în folosul artei, care prin lucrarea D-Tale ar cîştiga mult.

De aceea propunerea mea e următoarea: cetiţi dramele: *Hannele* şi *Versunkene Glocke* de Hauptmann, precum şi *Sohn des Kalifen* de Fulda, şi sînt convins că din ele veţi primi inspiraţia necesară. Un *Faust* încă îşi are obîrşia în poveste. Iar dacă vă surîde încercarea în tăcere mă voi simţi fericit de a vă fi putut fi folositor.

În contururi neprecizate încă am şi conceput planul dramei, pe care la dorinţă, încă Vi-l voi comunica, pentru ca să scoateţi din el ce Vă place.

Înainte ca să sfîrşesc încă ceva.

Precum am spus aş fi vesel dacă propunerea mea va putea deveni planul D-Tale şi voi fi şi mai vesel de succesul lui, în care nu dubitez o clipă.

Cu toate astea şi mai vesel aş fi, dacă am putea săvîrşi opera împreună. Sîmburele dramatic şi prelucrarea scenică va fi partea mea, iar prelucrarea, forma D-Tale.

Ştiu că pentru aceasta se recere mai întîi, ca D-Ta să fi[i] convins că tovarăşul e demn de tovărăşie. Cum să o documentez? Din puţinele schiţe şi poezii ce le-am publicat pînă acuma cu greu s-ar putea descoperi vreun talent. Dar D-Ta încă ai fost de 20 de ani, ai trecut prin stadiile, în cari stau eu acuma şi şti[i] că un literat în astă vîrstă e mai greu de cunoscut. Căci nu operile, ci gîndurile lui trag în cumpănă. Acesta e timpul cînd germenele tuturor ideilor, cari mai tîrziu îşi va afla şi forma în scrieri, e deja sădit în noi şi începe să încolţească. Şi că aceste idei nu-mi lipsesc, ci dimpotrivă mă frămîntă zi şi noapte, fără să le pot afla forma potrivită. Vă veţi putea convinge numai încercînd o tovărăşie artistică. Încercarea poate rămînea pentru veci încercare fără să ştie nimeni de ea. Iar de va reuşi, D-Ta nu vei pierde nimic, iar eu voi cîştiga enorm de mult. Dacă astfel de însufleţiri vă poate *[sic!]* încă impresiona şi aveţi dorinţa să daţi mîna celor ce vor să se ridice, încercaţi!

Repet încă o dată: propunerea mea din urmă e numai subordonată celei dintîi şi bucuros mă retrag de la munca astei opere, dacă o ştiu numai în mîini sigure ca ale D-Tale!

Nerăbdător aştep'înd răspuns,
rămîn al D-Tale adînc stimator

Sextil PUŞCARIU
stud[ent] philo[eogie]
Lipsca nr. 3/I/1897
Rosstrasse 9 I.

RESTITUIRI: Ion BARBU

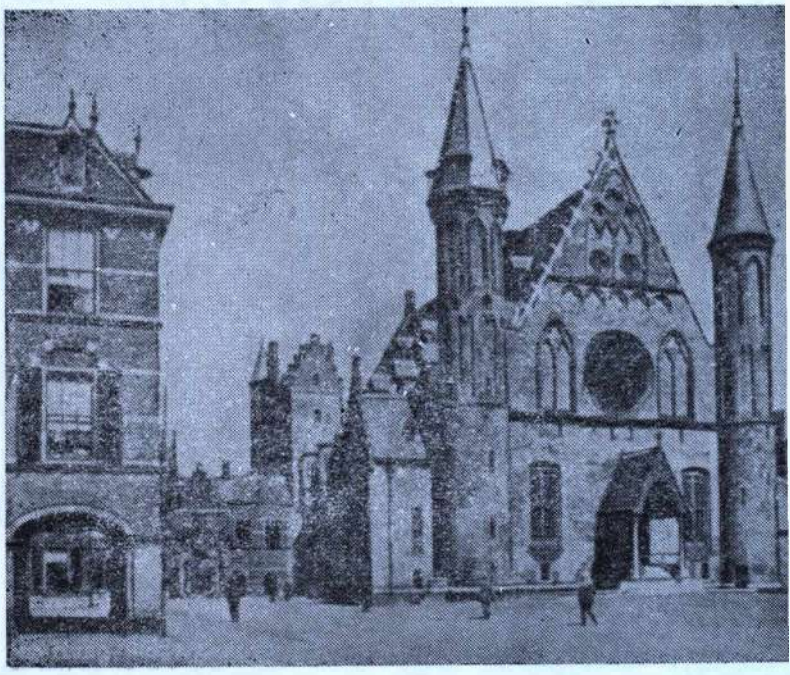
«Tot felul de teme, de ritmuri şi rime...»

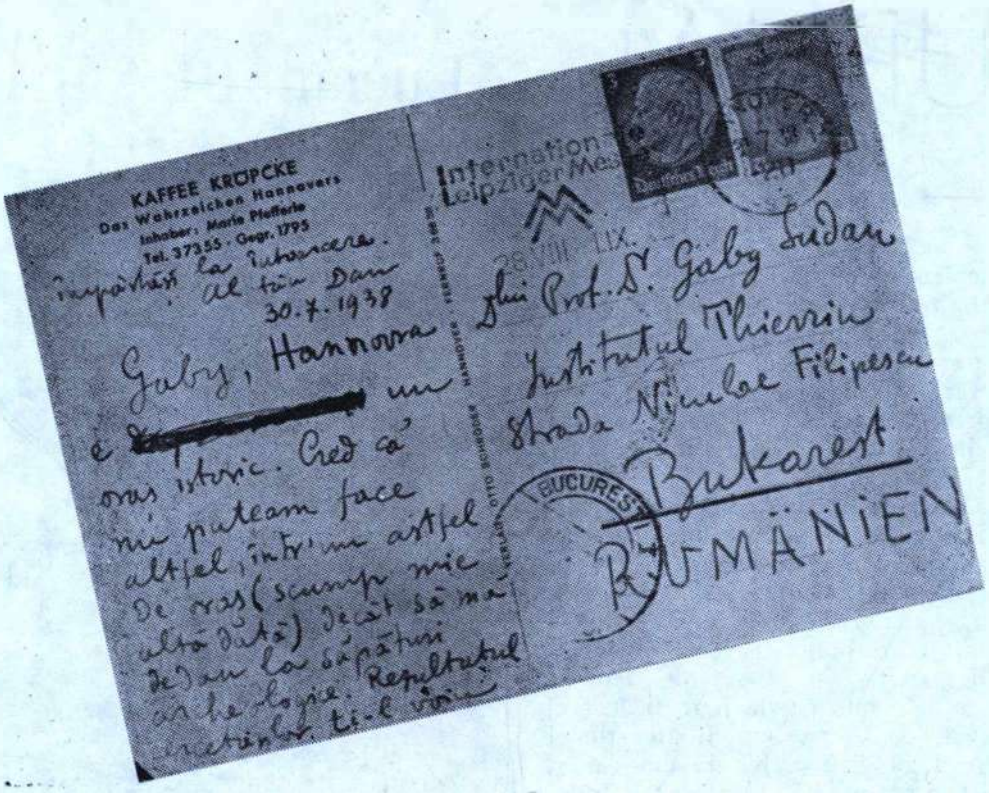
ÎN CERCETĂRILE PE CARE LE-AM ÎNTREprins, în vederea alcătuirii unui corpus de scrisori şi documente Ion Barbu, am avut plăcuta surpriză de a găsi, în arhiva Paulei Sudan, epistolele pe care le-a trimis soţul meu matematicianului Gabriel Sudan, fost coleg de studii.

Deşi am insistat să-mi fie puse la dispoziţie încă din anii cînd elaboram amintirile despre soţul meu, ele elucidînd un capitol esenţial din biografia matematicianului şi poetului Ion Barbu, dorinţa mea a rămas mult timp neîmplinită. Ne facem o datorie faţă de istoria literară publicînd două din cele 20 de scrisori, cîte se află acum în arhiva noastră.

Epistolele sînt din anul 1938, expediate în timpul unei călătorii ştiinţifice, şi cuprind destăinuiri interesante, amănunte nostime, precum şi accente nostalgice privind viaţa oraşului Hannovra. Despre epistolierul Ion Barbu, ca şi despre importanţa corespondenţei sale, cititorul va putea afla în ampla şi compacta prefaţă a volumului de *Scrisori şi documente Ion Barbu*, ce urmează să apară în anul acesta la Editura „Minerva" din Bucureşti.

Gerda BARBILIAN

I

19. [0]7. [19]38
[Rotterdam]

Dragă Gabi,

Nenorocul a făcut să pierd adresa ta exactă din [str]ada Matei Voievod. Trimite-mi-o imediat la Goettingen, post restant, unde voi fi în cîteva zile. Tot felul de teme, de ritmuri și rime îmi vin în vîrful condeiului și ar putea spori colecția noastră, dacă aș fi sigur că ele cad direct în mîna ta. Altfel — n-am curaj. Eu mă întorc la 20 septembrie.

Omagii d[oam]nei.

Al tău,

DAN

D[omnu]lui prof[esor] dr. Gaby Sudan. Institutul Thierrin, Str. Nicolae Filipescu, Bukarest, Rumänien.

II

30. [0]7. 1938
[Hannover]

Gaby,

Hannovra e un oraș istoric. Cred că nu puteam face altfel, într-un astfel de oraș (scump mie altădată) decît să mă dedau la săpături arheologice. Rezultatul cercetărilor ți-l voi împărtăși la întoarcere.

Al tău,

DAN

D[omnu]lui prof[esor] dr. Gaby Sudan, Institutul Thierrin, strada Nicolae Filipescu, Bukarest, Rumänien.

JURNAL Lucian BLAGA

în «însemnările zilnice» ale Corneliei BREDICEANU

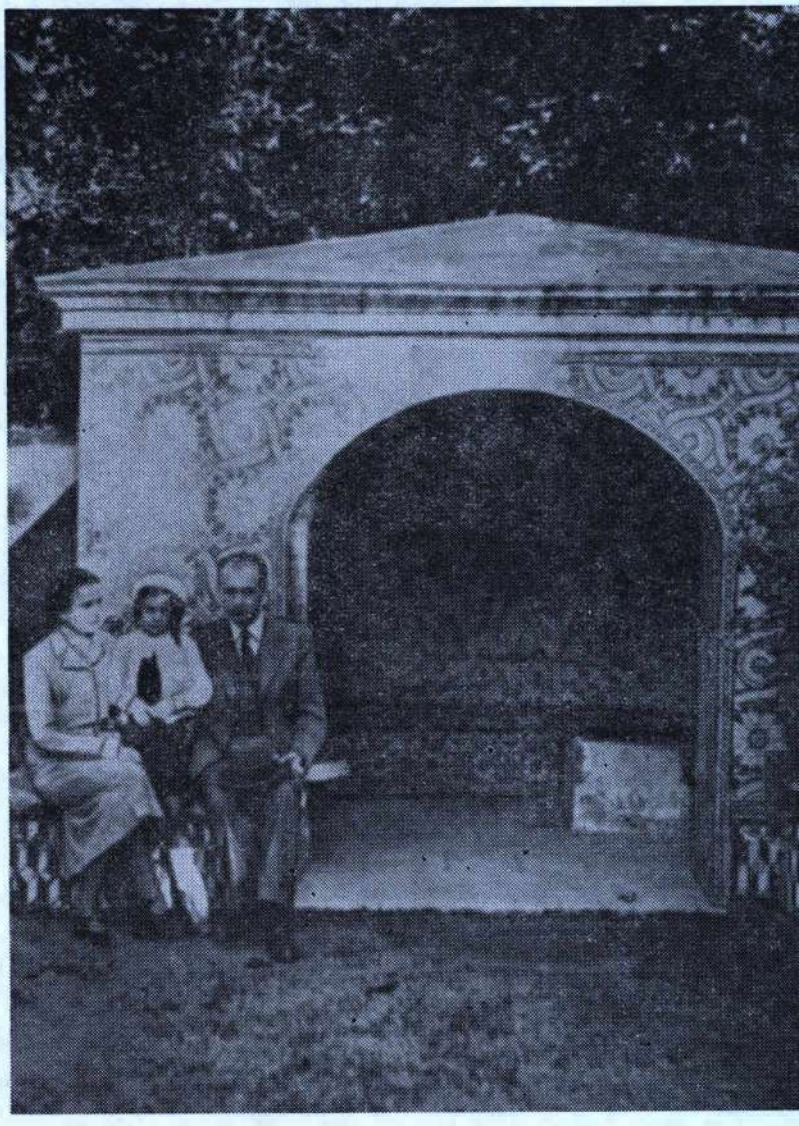
25 septembrie 1937. Lucian a terminat azi întîia redactare a volumului său *Artă şi valoare*. Acum două săptămîni nici nu se gîndea să-l înceapă. Dintr-o dată s-a hotărît şi s-a apucat de lucru. În douăsprezece zile de muncă încordată (în medie 5 ore pe zi) a scris întreg volumul (178 pag. mari).

Cu Dorli am început săptămîna trecută abecedarul românesc pentru clas[a] I primară. Maica a înscris-o la Lugoj. Tăticu îi spune «poveşti din Religie». (Tăticu: «...şi Dumnezeu a zis în ziua 7-a: sunt toate bune, foarte.»

Dorli: «asta-i o poezie de Tine»).

Tăticu îi spune că de n-ar fi fost el harnic la şcoală, nu s-ar fi ales de el decît o slugă, sau altfel de om sărac, «ai fi venit atunci la mine să-mi fii fetiţă?» «Nu, nici prin minte nu mi-ar fi trecut!» răspunde prompt Dorli.

Duminică 17 octombrie. Gustam din cafeaua turcească pe care o fac de obicei după amiaza în camera lui Lucian, cînd el şi-a reamintit că se împlineşte un an de cînd a sosit la Legaţia din Viena telegrama despre mutarea lui Caius la Helsinki. Era şi atunci o duminică (18 octombrie). Pe Lucian l-a adus [...]* au fost aucţiunile artistice şi „Dorotheum“ [1]. Fiind nelipsiţi la toate aucţiunile artistice mai interesante am văzut şi am învăţat să cunoaştem mobila veche, porţelanurile, argintăria, pictura şi sculptura diferitelor epoci. Am şi cumpărat multe lucruri bune de la aucţiuni, — d.ex. tabloul nostru de Franz Franken der Jüngere (cel care a pictat tabloul cu Mihai Viteazul din muzeul din Viena [2]), de la

Portugalia, 1938. Chioşc împodobit cu «azulejos».

---

* Asteriscul notează pagini lipsă în textul manuscris.

[1] „Dorotheum“ este un foarte cunoscut anticariat din Viena. Între cele două războaie aristocraţia sărăcită îşi vindea obiectele de artă prin acest anticariat.

[2] Este vorba de un tablou mare reprezentînd pe împăratul Rudolf de Habsburg în alcărui anturaj este şi Mihai Viteazul.

„Dorotheum" am luat covorul indic şi unul persan de mătase, comoda „Maria Theresia", sculptura gotică (Anna Sebstdritt [3]) şi madona baroc, tabloul cel mic cu madona renană, miniatura împărătesei din Brazilia (soţia lui Don Pedro, născută Leopoldina de Habsburg, soră cu Maria Louise care s-a măritat cu Napoleon). Dealtfel singurul lucru pe care l-am regretat părăsind Viena au fost tocmai aucţiunile şi „Dorotheum".

Mîine soseşte Olga la Berna. E-n trecere de la Paris spre România. Ne bucurăm să o vedem şi să stăm de vorbă cu ea. Şi Caius a făcut cu ea drumul de la Helsinki la Paris, dar el n-a stat decît 5 zile acolo ca să vadă expoziţia, pe urmă a plecat la Viena şi de acolo în ţară. Dacă nu mă înşel, ieri s-a desvelit la Lugoj bustul neuitatului şi iubitului nostru părinte Coriolan Brediceanu [4]. Mama, Tiberius, Caius şi Sempronia au fost de faţă [5].

27 dec[embrie]. Tot mai rar ajung să scriu în carnetul acesta. Ziua întreagă sunt ocupată cu Dorli, iar seara, după ce-am culcat-o, sunt de obicei prea obosită ca să mai scriu. Luna novembre am petrecut-o într-o tensiune continuă din cauza concursului pentru catedra universitară din Cluj, care urma să aibe loc la începutul lui decembrie. E destul de enervant gîndul că trebuie să te supui la examene ca un student, dar noi ne temeam mai ales de ticăloşiile, pe care le-ar mai putea pune la cale adversarii lui Lucian, pentru ca să se amîie sau să se anuleze concursul. Şi în adevăr, de ce ne-am temut, n-am scăpat. După ce primisem deja ştirea de la Sextil Puşcariu că la 4 dec[embrie] se va începe, deodată ne pomenim cu o telegramă din Cluj că s-a amînat concursul. Imediat l-am chemat pe Sextil la telefon şi ne-a spus dezolat — că s-a găsit o greşeală de formă în publicarea concursului în *„Monitorul oficial"* şi din cauza asta senatul universitar a fost nevoit să anuleze concursul, iar procedura trebuie să înceapă de la început. Dar, procedura de pînă acum a durat exact un an, — dacă se ia de la început va dura deci din nou un an, — şi-atunci adversarii vor găsi probabil din nou o greşeală de formă, — concursul se va anula iarăşi ş.a.m.d... Lucian era foarte amărît de toate *mizeriile care i se fac pentru a-i zădărnici intrarea în universitate*... Cum îşi luase deja concediu pentru luna decembrie [6] [...]*

---

[3] Adică Sfînta Ana, mama Mariei.

[4] Bustul lui Coriolan Brediceanu se află şi astăzi în faţa liceului Coriolan Brediceanu din Lugoj, pe malul Timişului.

[5] Fraţii şi sora Corneliei Blaga (n. Brediceanu).

[6] La începutul lui ianuarie 1938 am plecat cu toţii în ţară, Lucian Blaga fiind numit subsecretar de stat la externe, în guvern. Blaga nu a făcut niciodată parte din nici un partid politic. A fost numit ca urmare a întregii sale activităţi diplomatice. La Ministerul Afacerilor Externe se află întreaga arhivă privind activitatea lui Blaga: colecţia tuturor rapoartelor de presă şi de serviciu, în general, precum şi toate actele personale. Prin bunăvoinţa conducerii ministerului,am studiat toată această arhivă care, conform reglementărilor în vigoare, va putea fi publicată la un moment dat. Cît a durat guvernul Goga, eu am locuit la Braşov, la unchiul meu Tiberiu Brediceanu. Am o amintire deosebit de plăcută a zilelor petrecute cu ei. Pe mătuşa mea, Eugenia Brediceanu, o iubeam foarte mult iar cu Mihai Brediceanu, atunci elev la liceul Şaguna, eram foarte prietenă. Îmi plăcea să-l ascult cîntînd la pian sau discutînd probleme de logică matematică cu tatăl meu.

Tatăl meu stătea la Bucureşti, la hotel „Splendid". O parte din timp a stat şi mama cu el acolo. Din ce îmi povestea tata mai tîrziu, am înţeles că a fost foarte nefericit în această perioadă. L-am auzit chiar spunînd: « Dacă ar mai fi durat guvernul Goga, cîteva zile în plus, m-aş fi sinucis ».

S-a afirmat în unele fragmente de memorii (mă refer la cele publicate de Lelia Rugescu în *„Steaua"*) că Lucian Blaga ar fi fost foarte nefericit în diplomaţie. Pot să afirm cu certitudine că această afirmaţie este exagerată, inspirată mai mult de o aversiune între cumnate, frecventă în atîtea familii. Se ştie că L. Blaga nu a putut să ocupe un post la Universitatea din Cluj, în anii '20. Mama mea, Cornelia Blaga, doctor în medicină (una din foarte puţinele femei cu doctorat în epoca aceea) şi-a deschis un cabinet de stomatologie la Lugoj reuşind să cîştige bine. Astfel, Blaga avea asigurată şi existenţa şi liniştea necesară creaţiei. Anii petrecuţi la Lugoj au fost foarte rodnici pentru el. În 1926, Cornelia, avînd pe fratele ei Caius în diplomaţie, şi o mulţime de relaţii în lumea diplomatică, a reuşit să obţină pentru tata numirea sa la Ministerul Afacerilor Externe, ca ataşat de presă. Această funcţie, deţinută între 1926—1939, i-a permis tatălui meu să cunoască mai multe ţări, să stabilească relaţii culturale cu diferite personalităţi, să-şi lărgească în general orizontul, ceea ce a fost foarte important pentru evoluţia sa. Funcţia de ataşat de presă cerea o viaţă „mondenă" foarte redusă dar oferea o viaţă culturală intensă. Pentru realizarea obligaţiilor de serviciu nu trebuia să dedice prea mult timp, deoarece avea un ajutor preţios

Sîmbătă 2 iulie. Doamna Carmona, soţia Preşedintelui Republicii portugheze m-a primit în audienţă în palatul Belem, azi la ora 2,45. M-a prezentat Lady Selby, soţia ambasadorului Angliei. A fost de faţă şi dna Santos, fiica Preşedintelui Republicii, pe care o cunoşteam de la Berna (soţul ei e ministrul Portugaliei în Elveţia).

Întorcîndu-mă la Estoril am găsit-o pe Dorli cu un nou urs în braţe, mare şi alb, mai mare chiar decît Martinică. L-a primit de la Directorul Şain („Redevenţa") [7], drept premiu pentru examen. Dorli e nespus de fericită că i-a crescut familia ursuleţilor.

(**La 27 iunie** am luat parte la recepţia dată de Salazar în onoarea şefilor de misiune la castelul Almourol. A fost o serbare cît se poate de reuşită în decor medieval. Avem cîteva fotografii frumoase pentru albumul nostru.)

Joi 7 iulie Dorli a fost invitată la nepoţeii lui Carmona (Preş[edintele] Republicii), în palatul lor de vară de la Cascais. S-a jucat mai mult cu băieţelul (Antonio, de şase ani şi jumătate) fetiţa fiind deja prea mare şi «cu alte interese». La plecare Dorli i-a spus d-şoarei Focşeneanu [8], care o acompaniase: «acum mi-am prezentat şi eu scrisorile la Carmona cel mic».

9—10 iulie. Excursie admirabilă în sudul Portugaliei, — aranjată de marchizul de Bellas şi de directorul general Şain cu două automobile. Au luat parte încă cîţiva invitaţi de-ai lor. Am văzut aproape întreaga coastă de sud a ţării, care e o nesfîrşită grădină de pomi: migdali, smochini şi măslini. Pe Lucian l-au interesat puternicile influenţe arabe în arhitectura satelor din această regiune, numită Algarve. Am făcut o serie de fotografii de case ale căror hornuri amintesc minaretele.

În dimineaţa zilei de 10 iulie am asistat în largul mării la pescuitul — mai bine zis la vînătoarea peştilor numiţi «ton». A fost ceva fantastic!

17 iulie. Întîia oară la Sintra. Am vizitat vechiul castel regal. Azulejos frumoase, ferestre gemene în stil manuelin, o curte interioară cu fîntîni şi columne maurice.

24 iulie. Grădina Montserate la Sintra. E plantată cu arbori din toate continentele — cedri din Liban, vechi [de] vreo sută de ani. Se spune că e cea mai frumoasă grădină exotică din Europa [9].

25 iulie. Requiem pentru Regina Maria a României în biserica anglicană. Am invitat membrii guvernului, corpul diplomatic şi multe personalităţi portugheze. Totul a decurs bine, după programul stabilit, liturghia a fost impresionantă.

31 iulie. Excursiile la Alcobaça şi Batalha. În cea dintîi zace Don Pedro şi Ines de Castro (cea care-a devenit regină după moarte) [10], iar la Batalha sunt sarcofagele regelui Jean I de Avis şi a soţiei lui, Philippa de Lancastre, precum şi a celor patru fii ai lor, dintre care unul e Henric Navigatorul. Batalha e o grandioasă catedrală gotică aşezată într-o vale, înconjurată de coline verzi şi pini, cu măslini şi cu mori de vînt. Părţile mai noi ale catedralei sunt în stil manuelin (sec[olul al] XVI-lea). Interesantă e «capela imperfectă» — neterminată, neacoperită.

---

din partea mamei mele, o femeie foarte cultivată, stăpînind mai multe limbi străine. Astfel îi rămînea mult timp liber pentru creaţia originală. Pentru toate acestea i-a fost întotdeauna recunoscător mamei mele. Desigur, ca poet, a fost permanent bîntuit de dorul de ţară, mărturie este şi o parte din creaţia sa poetică.

După căderea guvernului Goga, Lucian Blaga a fost numit ministru la Lisabona. Desigur că această funcţie îi solicita mult mai mult timp, atît cu probleme administrative cît şi „mondene". A avut însă prilejul să cunoască o ţară deosebit de interesantă. Activităţile „mondene" le privea oarecum cu ironie, ca propriul său spectator. Deoarece nu a stat decît un an în această funcţie şi această ţară, nu se poate spune că a fost „nefericit". Desigur că imediat ce i s-a creat catedra de „filosofia culturii" la Cluj, el şi-a cerut rechemarea printr-o scrisoare adresată regelui Carol II.

[7] Societatea petrolieră româno-portugheză, înfiinţată în 1938.

[8] În timpul şederii noastre la Braşov, părinţii mei au cunoscut o foarte talentată profesoară, Ecaterina Focşeneanu, pe care am luat-o cu noi în Portugalia ca să mă pregătească pentru şcoală.

[9] Această grădină este descrisă şi în romanul lui Thomas Mann *Însemnările lui Felix Krull.*

[10] I-a inspirat lui Henry de Montherlant piesa *La reine morte.*

7 aug[ust]. Excursie la Setubal şi Arabida [11]. În drum ne-am oprit la Quinta Bacalhôua, vechi castel din sec[olul al] XVI-lea, amestec de stil Renaissance cu influenţe arabe şi indice. Mrs. Herbert Scoville, proprietara actuală, (o americană cu mult gust) ne-a arătat toate încăperile şi încercările de restauraţie ce se fac. Atît pereţii castelului cît şi zidurile grădinii şi casei de baie, sunt decoraţi cu «azulejos» de toată frumuseţea.

14 aug[ust]. Excursie la Tomar. Căldură tropicală, — curentul din maşină ne-a ajutat s-o suportăm. La Lisabona s-a înregistrat 37° C la umbră şi 61° C la soare. În «mînăstirea lui Christos», de la Tomar, — a fost răcoare. Mai multe curţi interioare cu colonade, din diferite epoci (Henric Navigatorul, Juan III). Biserică octogonală din sec[olul] XII clădită de Ordinul Templierilor, asemănătoare bisericii din Ierusalim şi moscheii lui Omar, menţinută în stare bună. Această biserică romană lăigită printr-o navă în cel mai frapant stil manuelin (sec[olul] XVI). Întreaga mînăstire e un conglomerat al tuturor stilurilor din sec[olul] XII pînă la al XVII-lea. (Renumita fereastră manuelină.)

28 aug[ust], seara am plecat cu Dorli şi Tinţa la Coimbra. A doua zi dimineaţa am vizitat oraşul, biserica (Se Valha, în stil pur romanic cu azulejos din Spania sec[olului] XII), după masă am sosit la Bussaco [12]. Pădure încercuită de ziduri, plantată de călugări acum trei sute de ani. Pini şi cedri seculari, de origine din Açores.

30 aug[ust]. M-am întors la Estoril. Dorli şi Tinţa au rămas la Bussaco. Încalecă pe măgăruşi şi fac bicicletă prin pădure. Eu stau în cameră cu un acces formidabil de migrenă.

4 sept[embrie]. La Sintra: Quinta dos Ribafrias, — care nu mai e ce a fost cînd avea acel patio Renaissance, astăzi dispărut. Totuşi are multe colţuri frumoase şi o grădină cu mulţi portocali. Altă «Quintă» frumoasă, cu o casă cam dărăpănată, dar care odinioară trebuie să fi fost foarte frumoasă, e Morgada dos Vinagres, — azi azil de copii. La plecare am primit 4 bucăţi de «azulejos» vechi. Ne-a acompaniat în această plimbare Dra Guvea [13] şi prietena ei Dra Viana do Motta.

Ne-am oprit un moment şi la bătrînul şi celebrul pianist Viana do Motta care şi-a închiriat pentru vară o mică vilă la Collares.

16 sept[embrie]. Sîmbăta trecută, spre seară, am plecat cu Lucian la Coimbra, vechea cetate universitară. Duminică am vizitat bisericile, muzeul Machado de Castro, universitatea, iar d.m. am plecat la Bussaco. Pe Dorli şi pe Tinţa le-am găsit sănătoase şi vesele. Luni am făcut plimbări pe măgăruşi prin pădurea minunată. Noi doi ne-am întors în aceeaşi seară la Estoril lăsînd fetele la Bussaco. Din Coimbra ne-am luat ca amintire o bucată de «azulejo», «corda seca» de origine din atelierele arabe din Sevilla (Spania). Are o vechime de peste 400 de ani.

Lucian a terminat redactarea definitivă a volumului *Artă şi valoare* început acum un an. Între timp a mai scris şi un volumaş de poezii pe care l-a trimis deja la „Fundaţiile Regale" spre publicare *(La curţile dorului)*. Într-un an atît de sbuciumat, plin de evenimente, de schimbări de locuri şi ţări, mă mir cum de-a mai găsit răgaz pentru atîta concentrare.

Duminică 18 septembrie. Plimbarea de azi ne-a dus la Quinta Romalhão (lîngă Sintra) vechi castel regal locuit odinioară de regina Charlotte-Ioachine. Ataşatul nostru militar, d. Varobchievici, care ne-a însoţit, spunea că această regină ar fi fost înrudită de-aproape cu dinastia noastră. Palatul e părăsit, dar construcţia e încă foarte solidă, mare şi frumoasă (Louis XVI). Parcul e de toată splendoarea. Ataşatul militar era de părere că această Quinta ar trebui cumpărată de statul român cu scopul de-a face aici o «casă a României»... Ar fi frumos...

---

[11] A se vedea poezia *Arabida*.

[12] La „Bussaco," într-o fostă reşedinţă regală, a fost amenajat un hotel. În pădurea din jurul hotelului se puteau face plimbări fie cu bicicleta, fie călare, pe măgăruşi. Atît hotelul, frecventat de turişti străini cît şi parcul contrastau cu sărăcia extraordinară a satelor din jur.

[13] Domnişoara Guvea era secretara legaţiei noastre din Lisabona.

25 sept[embrie]. Înainte de masă am vizitat cu Lucian muzeul de artă veche. Am găsit «azulejos» la fel cu cele pe care le avem noi (cu animale şi flori în alb şi albastru, din secolul al XVIII-lea şi altele în albastru-galben şi alb, din secolul al XVII-lea). Tablouri frumoase, flamande, olandeze, germane, spaniole etc. (Hieronymus Bosch, Dürrer, Matsys, Teniers, Zurbaran). Pictorii lor portughezi mai de seamă: Nuno Goncalves, Frey Carlos, Figuerero. Admirabilă «Vaisella» de argint a lui Don Juan V, fabricată la Paris de Germain şi alţi ciselori renumiţi ai secolului al XVIII-lea.

Am dejunat în oraş, după masă ne-am dus la gară să o aşteptăm pe Dorli. S-a întors rotunjoară de la Bussaco, regretînd că trebuie să se despartă de măgăruş şi de omul care-l conducea «Mi-e multo saudades [14] de ei» mi-a spus în drum spre Estoril. Dorli are o pleată lungă cît o codiţă de şoricel; e foarte mîndră.

2 octombrie. Am trecut printr-o săptămînă de mare încordare, din cauza evenimentelor internaţionale. În sfîrşit, pacea pare asigurată...

Azi am vizitat pentru a doua oară vechiul palat regal din Sintra. Am admirat îndeosebi feluritele «azulejos» mauro-spaniole şi portugheze, de-o frumuseţe unică. Pe una din delicioasele terase mauro-manueline ale palatului se spune că ar fi citit Camoens, regelui Sebastian, o parte din *Lusiade*.[15]

La întoarcere am traversat cu maşina întreaga Serra da Sintra. Vederea de-acolo e superbă pe vreme bună, dar noi de-abia porniţi am intrat într-un nor de ceaţă deasă. Nu vedeam decît pădurea de cedri şi pini şi stîncile mari de granit, printre care vechii lusitani credeau că trăiesc zeităţile lor. Ici, colo se mai lumina priveliştea şi zăream în depărtare marea albastră sau cîte-o plajă bătută de valuri.

3 octombrie. De cînd s-a întors din Bussaco, Dorli mă tot piseză să fac un pachet cu cadouri pentru omul care-a condus măgăruşii, Jose Costa. Azi i-am împlinit dorinţa, i-am găsit nişte cămăşi şi ghete vechi, o pijama de flanelă şi ciorapi, iar ea a adăugat o cutie de bomboane pe care a primit-o deunăzi. Tinţa i-a făcut pachetul şi l-a expediat, iar Dorli e fericită că i-a putut face o bucurie omului cu măgăruşii.

16 octombrie. Pădurea de pini şi Quinta da Marinha. Mirosul florilor de lămîi seamănă cu al tuberozelor. Pe jos am găsit sîmburi de pini, pe care i-am spart şi i-am mîncat, — sînt ca sîmburii de bostani, dar cu aroma răşinei de brad, şi mai uleioşi. Mirosul florilor de eucalipt parcă te însănătoşează. La Marinha cred că m-aş reface în cîteva zile. De trei săptămîni nu mă prea simt bine.

30 oct[ombrie]. În dumineca de azi am văzut multe lucruri frumoase. Înainte de-amiezi biserica São Roque cu splendida ei capelă Sao João, din vremea regelui João V. O altă capelă a bisericii e decorată cu panouri în «azulejos», semnate de F. Matos, acelaşi artist care-a făcut şi «azulejos»-urile de la Quinta Bacalhõua. În muzeul alăturat, un tablou care reprezintă pe Don Manuel I Norocosul, — altul cu Loyola în armură de metal. Obiecte ciselate în argint de artişti italieni ai barocului, toate pentru capela Sao João, minunate în felul lor, dar foarte încărcate.

De aici ne-am dus cu dr. Ribera şi dna lui să vedem cartierul Alfama, un adevărat «ghetto» cu case din sec[olul al] XVI-lea. O mulţime impresionantă de copii circulă pe străzile înguste şi întunecoase.[16]

După dejun am vizitat Quinta Fronteira, la Benfica, cu cea mai frumoasă casă a secolului XVII din Portugalia. «Azulejos» primitive în grădină şi altele cu reflexe metalice (de provenienţă spaniolă), pe o galerie cu scări elegante. În genere, liniile arhitecturale sînt frumoase, dar decorurile prea încărcate, — o parte din «azulejos» sînt din sec[olul al] XVII-lea, mai puţin interesante. În sala de bal e o serie bună reprezentînd planurile unor cîmpuri de luptă, cu trupele desenate schematic.

---

[14] Saudades — echivalent al „dorului" în limba română.

[15] Mama ne-a fotografiat pe tata şi pe mine pe această terasă. Azulejos sînt plăci de faianţă pictate cu mîna, cu care sînt îmbrăcaţi pereţii caselor din Portugalia, în interior, pînă la aproximativ 1 m înălţime.

[16] Cel mai sărac cartier din Lisabona, cu străzi înguste de 1 m. Este singurul cartier care nu s-a dărîmat la cutremurul din 1755.

La Belas am văzut « Quinta » care a aparţinut odinioară strămoşilor Marchizului de Belas pe care-l cunoaştem. Azi e în posesia altora, foarte dărăpănată şi decăzută. În drum spre Estoril ne-am mai oprit un moment în faţa castelului regal din Quieluz dar n-am vizitat decît grădinile, care sînt o imitaţie foarte modestă a celor din Versailles şi Schönbrunn.

31 oct[ombrie]. Sîntem proprietari de « Quinta »! Ni s-a împlinit, în sfîrşit, o veche dorinţă! Familia Pavel ne-a telegrafiat azi că au cumpărat grădina de pomi despre care ne scriseseră săptămîna trecută. La 24 oct[ombrie] a dat Lucian telegrama să o cumpere şi pînă azi ei au şi încheiat contractul. « Quinta » noastră e situată la 3 km de Bistriţa, pe o colină care coboară în terase şi are în faţa ei o privelişte întinsă.

Avem acolo vreo mie de pomi roditori (500 meri, 70 nuci etc.) şi 300 viţe de vie. « Eston nas minhas sete quintas », zice portughezul cînd se simte bine, la largul său. De-ar da dumnezeu să ne vedem cît mai curînd la « Quinta » noastră şi să putem repeta vorba portughezilor!

4 nov[embrie]. Ne-a sosit de la „Fundaţiile regale Carol II" întîiul exemplar al volumului de versuri *La curţile dorului*. S-a tipărit bine, Lucian e mulţumit. [...]*

7 nov[embre] La ora 8,40 a plecat Lucian cu Sud-expresul la Paris, unde se va opri vreo două zile. De-acolo, cu Arlbergul, la Cluj. L-am însoţit cu maşina de la Estoril la Lisabona. A fost iarăşi o dimineaţă splendidă, marea albastră, soarele strălucitor ca-n mijlocul verii. La gară a venit Cămărăşescu, Dra Guvea, inginerul Hascal de la „Redeventza" şi doctorul Correio Ribeira.

Întorcîndu-mă la Estoril m-am oprit în drum la tîrgul de peşti din port care e interesant tocmai la această oră matinală. Pe urmă am intrat în biserica rotundă St. Amaro...

Dorli a fost înainte de prînz cu Tinţa la Aquariul „Vasco da Gama". În drum i-a spus Tinţii că oceanul sigur se va supăra că azi nu merg să-l vadă, dar pe urmă a continuat: « Ştii că i-am spus încet Oceanului să nu se supere că nu mergem azi la el, dar ne ducem să-i vedem copiii! » (peştii din aquariu).

17 nov[embrie]. Telegramă de la Lucian din Cluj: « Deschidere epocală ».

19 nov[embrie]. Altă telegramă, din Bistriţa: « Gospodăria într-adevăr o minune — Lucian »

Suntem fericite.

19 dec[embrie]. Lucian a sosit ieri dimineaţă la Paris. Azi am vorbit cu el la telefon. Rezultatul călătoriei sale în ţară se rezumă în următoarele: şi-a deschis cursurile la universitate, a obţinut un concediu de la Ministerul Educaţiei Naţionale pentru durata misiunii sale diplomatice şi a intrat în posesia « chintei » de la Bistriţa. La sosire va avea desigur multe de povestit din ţară. S-au petrecut mari evenimente politice în România în ultimele săptămîni. Noi, aici la Estoril, am petrecut vremea aşteptînd scrisorile şi telegramele lui Lucian. Altfel, am dus-o bine; Dorli, har domnului, veselă şi drăguţă ca-ntodeauna. Tinţa şi cu mine am lucrat din greu la colecţia de critici [17], care era în restanţă de-un an şi jumătate. Tot aşa am pus la punct şi frumosul meu album cu fotografii din Portugalia.

22 dec[embrie]. Lucian a sosit azi seara la Lisabona.

25 dec[embrie]. Seara de ajun am serbat-o împreună cu mica noastră colonie românească, la noi în Palacio Estoril. Am aranjat într-un salonaş un pom de Crăciun (un brad adevărat, nu un « pin », cum se obişnuieşte aici), am oferit invitaţilor cadouri şi şampanie. Cu Dorli, Moş Crăciun a fost — ca de obicei — foarte generos, mai ales prin darurile de la Naşa ei (o brăţară cu perle), de la Maica (cartea *Bambi*, şi altele) şi de la prietenii noştri. Doamna Şain i-a dăruit o colivie frumoasă cu un canar. Tinţa

---

[17] Colecţia de critici referitoare la opera lui Lucian Blaga, realizată de mama mea, cuprinde aproximativ 4000 lucrări publicate între anii 1910—1968.

i-a îmbrăcat pe urşi « ca îngeri», şi i-a aşezat în jurul pomului. Dorli le-a recitat poezia cu Moş Crăciun, de Goga, şi a împărţit fiecărui ursuleţ cîte-un dar de Crăciun.

4 ianuarie. Tinţa a plecat azi dimineaţă spre ţară, după ce a stat opt luni cu noi în Portugalia. Ne-a fost o tovarăşă bună şi o regretăm, dar a trebuit să o lăsăm să plece ca să-şi termine licenţa şi capacitatea. Pentru Dorli am luat deocamdată o germană.

1939

21 ianuarie. Ne-am mutat la Lisabona, la hotel Aviz, unde am mai stat şi la sosirea noastră în Portugalia.

1940 — CLUJ

8 martie. Un an şi două luni au trecut de cînd n-am mai scris. Încerc să reconstruiesc în grabă cele petrecute în acest răstimp. Ne aflăm acum la Cluj, cam de la sfîrşitul lui octombrie, dar vreau să-mi înşir cronologic amintirile, de unde le-am lăsat, adică din Lisabona, de la 21 ianuarie 1939 [18]. De la Estoril ne-am mutat la Lisabona ca să putem face faţă mai uşor obligaţiilor mondene. La Hotel Aviz am închiriat un apartament compus dintr-un antreu, două camere mari de dormit, două camere de baie şi o terasă închisă care ne servea de salonaş şi îndeosebi ca reşedinţă pentru canarul Dorlii. La parter saloanele frumoase şi sufrageria splendidă ne stăteau la dispoziţie pentru invitaţi. Dorli a fost foarte bine îngrijită în timpul cît am mai stat la Lisabona, de Elfriede Wald, o biată emigrantă germană, care se lupta să cîştige banii necesari fiului ei, student la universitatea din Zagreb. Era o femeie mai în vîrstă, dintr-o familie de actori, care a pribegit prin multe ţări şi oraşe, chiar şi pe la Sibiu şi Bucureşti. Ea însăşi, Elfriede, a fost sufleză viaţa întreagă, pînă a ajuns-o pacostea emigrării. Dar ce frumos vorbea nemţeşte, — era o plăcere să o asculţi; ştia să o amuze pe Dorli şi se înţelegeau minunat: « Sie war ein guter Kerl! » [19] cine ştie ce se va fi ales de ea, nu ne-a dat nici un semn de viaţă. (Tot aşa nu mai ştiu nimic de cealaltă „Fraulein" a lui Dorli, Hermine Görnett, care a stat patru ani la noi şi la declararea războiului se afla în Franţa). În camera ei din Hotel Aviz a început Dorli să joace mai întîi teatru cu urşii. A făcut o scenă pe masa ei de toaletă, care avea o oglindă în trei părţi, bună ca să sprijinească culisele — desenate şi pictate de ea — bineînţeles. Într-o după amiază cînd era ministresa Poloniei la mine, am dus-o în camera Dorlii ca să asistăm la o reprezentaţie. Dorli ne-a jucat o piesă cu urşii care aşteaptă musafiri, dar musafirii întîrziau. Urşii gazde, se întreţineau cam aşa: « Die Gäste sind sehr dumm, sie Kommen immer so spät... schrecklich sind diese gäste"... » [20]

Rîdem şi ne gîndim probabil amîndouă: « was die Alten singen das zwitscherten die Jüngeren... » [21].

Climatul a fost agreabil toată iarna petrecută în Portugalia. În decembrie şi în ianuarie făceam plimbări minunate în Estoril şi Cascais. Era un soare ca la Riviera franceză, cerul albastru şi cacteele pline cu flori roşii, — în parcuri rozele înfloreau

---

[18] Reconstituirea, atunci, a fost uşoară, deoarece mama mea avea în permanenţă la ea o agendă calendar (o parte din ele s-au şi păstrat) unde îşi nota foarte scurt fiecare eveniment. Aşa încît *datele* din această parte a jurnalului sînt exacte fiind doar transcrise mai pe larg, în cadrul unui text povestit, din agenda calendar.

[19] Ea a fost un om bun!

[20] Musafirii sînt proşti, vin întotdeauna atît de tîrziu... teribili sînt musafirii aceştia...

[21] Ceea ce cîntă cei bătrîni, ciripesc cei tineri...

iarna întreagă. La Lisabona am avut cîteva săptămîni mai ploioase, dar şi-aci vremea a fost mai adesea bună — în februarie au început să înflorească migdalii în parcul Eduard VII. Eu făceam multe plimbări singură, prin cartierele vechi şi pe la periferia oraşului în căutarea « Quinte »-lor vechi şi mai adeseori părăsite. Am făcut multe fotografii. În împrejurimile Lisabonei n-am prea ieşit în lunile acestea. O singură dată am făcut o excursie cu maşina vicontelui de Botelho şi cu marquizul de Bellas. Ne-am dus să vedem nişte « quinte » vechi pe marginea Teju-lui şi apoi la Quinta de Correio Mor, unde am fotografiat acel « azulejo » reprezentînd o cursă de tauri.

În timpul carnavalului, oraşul a avut un aspect neaşteptat, mai ales în ultimele zile ale carnavalului; o mulţime de copii costumaţi, apoi alte grupuri de tineri costumaţi făcînd o muzică primitivă pe străzi cu trîmbiţe şi tobe. Băieţaşi în grupuri colindau îmbrăcaţi ca indienii şi bătînd din tobe, monoton, într-un ritm african. Ni s-a spus să nu ieşim pe stradă în acele ultime zile ale carnavalului. Totuşi am lăsat-o pe Dorli cu Elfriede. Un băiat a lovit-o peste nas cu un săculeţ plin cu pietricele... Se pare că au moravuri şi mai barbare cu asemenea ocazii... Ministresa Germaniei [22], care era de mai mulţi ani în Portugalia, mi-a spus că la dineurile portugheze — în societatea lor înaltă — dacă ai devenit mai intim, poţi să-i vezi îmbătîndu-se şi aruncînd cu resturi de mîncare unii într-alţii; ne-au confirmat pe urmă şi alţii aceste obiceiuri.

Invitaţiile au fost destul de dese în acest timp — dineuri, ceaiuri — un bal costumat la Legaţia Belgiei şi alt bal mare la Ambasada Angliei (la care am purtat o crinolină — modă lansată în anul acela de regina Elisabeta a Angliei). Noi am dat o serie de dineuri, răspunzînd tuturor obligaţiilor.

(Dorli m-a rugat să-i citesc ce-am scris acum şi a fost dezamăgită că în amintirile acestea despre ultimele luni petrecute în Portugalia, nu l-am amintit pe Bambi. În adevăr, Bambi e un personaj important al acestei epoci. Bambi a intrat în casa noastră pe cînd ne aflam încă în Estoril; într-o după-amiazi, cînd mă întorceam din Lisabona, Bambi îşi scotea căpşorul din reverele hainei mele. Bambi e o căprioară dulce, din stofă galbenă, cu picioare de catifea şi Dorli o iubeşte şi azi ca-ntîia zi).

Lucian a trimis la tipar *Artă şi valoare,* la începutul lui ian[uarie], şi tot atunci a început să scrie *Diferenţialele divine:* la 8 ianuarie 1939. La Legaţie avea mult de lucru, mai ales fiindcă nu se putea bizui deloc pe colaboratorii săi.

În societate mergeam des, dar fără prea multă plăcere. Adevărate prietenii n-am legat în Portugalia şi nici n-am umblat după ele. Oameni prea interesanţi — pentru Lucian mai ales — n-am întîlnit. [...] *

CLUJ — 1939 mai — 1940 sept[embrie] [23]

[...] * de gripă. Am stat la Nela Chinezu, fiindcă la hotel nu ne puteam îngriji şi

---

[22] În februarie 1939, deşi atmosfera internaţională era foarte încordată, era încă pace. Conform uzanţelor diplomatice, la recepţii mari şi baluri participa întreg corpul diplomatic, reprezentanţii tuturor ţărilor. La reuniuni mai mici (dejunuri, dineuri) aceleaşi uzanţe cereau să se evite invitarea simultană a reprezentanţilor diplomatici ai unor ţări care nu se agreau în mod deosebit. În jurnalul Corneliei Blaga sînt amintiţi diverşi reprezentanţi întîlniţi ocazional la asemenea reuniuni, iar menţionarea lor nu are altă semnificaţie decît că au participat la întruniri impuse de protocol.

[23] Din jurnalul Corneliei Blaga lipsesc din nou cîteva pagini. Voi completa aici, numai cu cîteva date, acest gol, pentru ca jurnalul să poată fi urmărit în continuare.

În urma scrisorii sale, adresată regelui Carol II, în jumătatea a doua a lunii martie 1939, Lucian Blaga, împreună cu familia, s-a întors în România. Drumul de întoarcere s-a făcut prin Spania, cu un expres de noapte, dimineaţa am fost la Biariz, de unde cu un alt expres am ajuns seara la Paris. La Paris am stat tot la Hotel „Molière", în apropiere de operă, ca şi în 1938, februarie, în drum spre Lisabona. Am stat numai cîteva zile. De acolo am plecat cu „Simplonul" spre România, traversînd Elveţia, nordul Italiei şi Iugoslavia. Primele săptămîni în România le-am petrecut în casa foarte primitoare a bunicei mele, Cornelia Brediceanu, la Lugoj. La Cluj încă nu aveam locuinţă. Toate lucrurile noastre de la Viena (mobilă, covoare, tablouri, bibliotecă) se aflau depozitate la fratele tatălui meu, Lionel Blaga, la Sibiu.

abia la 1 iunie am debarcat definitiv la Bistrița [24]. La 6 iunie am aflat despre numirea lui Lucian ca senator; el a plecat la București, iar noi, Dorli și cu mine, ne-am mutat la *7 iunie la grădină*. Lucian a fost de la *15—18 iunie* și de la *22 la 25 iunie* la grădină, de la *19 la 21 iunie la Cluj*, iar *la 26 iunie a plecat iar la București pînă la încheierea sesiunii parlamentare* [25].

Au urmat apoi lunile de vară cu organizarea noastră la grădină [26]... Dorli a avut ca tovarăș de joacă pe Dorin, fiul nepoatei lui Lucian, Lelia Smighelski [27]. Copiii s-au jucat mai ales cu o pereche de iezi drăguți pe care i-am cumpărat dintr-un sat învecinat, cu ocazia unei plimbări cu trăsura.

În cursul verii am fost de două ori la Cluj. O dată ca să închiriez locuința, altă dată ca să o dau zugravilor în lucru. La finele lui septembrie m-am dus la Sibiu și de acolo am expediat două vagoane de mobile depozitate la Lionel. La 29, dimineața, am plecat de la Sibiu, iar la 30 sept[embrie], seara, le-am avut deja în locuința din Cluj [28]. I-am grăbit pe șefii de gară în stațiile Copșa Mică și Teiuș căci concentrările erau în toi și mă temeam să nu mi se poticnească transportul. În timpul acestor călătorii ale mele, *Lucian a rămas cu Dorli la grădină*, tot așa și în timpul cît am aranjat locuința. Am despachetat vreo 56 de lăzi, am avut tîmplari și vopsitori în casă, care mi-au pus la punct mobila. Lucian a venit pe la mijlocul lui octombrie la Cluj, pe la 20 m-am dus eu o dată la grădină ca să aranjez acolo totul de plecare, iar la 22 octombrie m-am întors cu Dorli, cu toate bagajele, cu bucătăreasa și jupîneasa la Cluj. Au mai trecut vreo cîteva săptămîni pînă ce menajul nostru a fost deplin organizat, dar ce mulțumiți am fost toți trei, cînd în sfîrșit ne-am văzut și noi «*acasă*» înconjurați de lucrurile noastre, în mobilele noastre și cu obiectele adunate din diferitele țări prin care am umblat. În cursul [29]... De *

În luna mai am plecat cu mama la Cluj unde tata urma să țină cîteva cursuri înainte de închiderea anului universitar. Am locuit la Hotel „Astoria", dar îmbolnăvindu-ne amîndouă de gripă, ne-am mutat la familia prietenului lui Lucian Blaga, Ion Chinezu, unde din nou am petrecut zile foarte plăcute. Între timp a fost în parte aranjată casa de la grădina noastră din Bistrița unde tata și-a dus și o mică parte din bibliotecă, deoarece în timpul verii intenționa să lucreze.

[24] Am stat cîteva zile la familia Letiției Pavel, la Bistrița (între 1 și 7 iunie), apoi ne-am mutat la grădină.

[25] Acest jurnal cuprinde *datele precise*, așa cum au fost consemnate de Cornelia Blaga. Accentuez asupra acestui lucru, deoarece în primăvara anului 1981, Lelia Rugescu, autoarea unor „memorii" în revista „*Steaua*," mi-a pus unele întrebări în legătură cu această perioadă, ceea ce mi-a dovedit că nu își mai amintește bine evenimentele, lucru dealtfel firesc la vîrsta autoarei și după atîția ani. Deoarece jurnalul Corneliei Blaga era deja depus la *Muzeul literaturii române* pentru publicare, eu nu mai puteam oferi nici un fel de date deoarece astfel documentul original depus de mine și-ar fi pierdut *caracterul inedit, condiție esențială de publicare în revista „Manuscriptum"*. Am sfătuit-o pe autoare să aștepte cu publicarea memoriilor ei pînă la apariția jurnalului, cu ajutorul căruia ar fi putut apoi să-și pună la punct propriile ei texte. Deoarece sugestia mea prietenească nu a fost urmată (autoarea neavînd experiență în ale publicisticii și istoriei literare consider că este de datoria mea, ca pentru viitorii *istorici și biografi* ai lui Lucian Blaga, să corectez inexactitățile apărute în aceste memorii.

[26] Aranjarea casei de la grădină s-a făcut, bănuiesc, și cu ajutorul familiei Letiției Pavel (sora tatei) și Smighelski. De aici provin probabil unele confuzii în memoriile Leliei Rugescu în ce privește aranjarea unei locuințe. Tata a cumpărat de la București cîteva icoane frumoase și scoarțe țărănești cu care a fost decorată casa, mobilată de altfel destul de simplu. Două dintre icoanele din casa de la Bistrița sînt la Muzeul de artă din Cluj.

[27] Lelia Smighelski, născută Pavel, căsătorită mai tîrziu Rugescu, nepoată de soră a lui Lucian Blaga.

[28] După cum se constată, Cornelia Blaga s-a ocupat singură de închirierea, aranjarea și mobilarea locuinței din Cluj. Afirmația Leliei Rugescu din "*Steaua*", nr. 6, 1981, că s-ar fi ocupat ea de acest lucru la Cluj, împreună cu Lucian, *nu corespunde realității*. De altfel ea singură mi-a mărturisit, cu prilejul convorbirii menționate mai sus, că *nu își mai amintește ce altă locuință am mai avut noi în Cluj* (ori, noi nu am avut în perioada 1939—1940 decît locuința din str. Avram Iancu nr. 3 Cluj) și *de unde am adus mobila*. Vizita Leliei Rugescu cu tata la Ion Chinezu s-a făcut, desigur, cu alt prilej.

Din jurnalul Corneliei Blaga aflăm nu numai zilele exacte în care s-a făcut transportul mobilei și lucrurilor de la Sibiu la Cluj, dar și numărul lăzilor, lucrările întreprinse pentru aranjarea locuinței, cu date precise. În tot acest interval de timp tata a stat cu mine la grădină, la Bistrița, deci nu putea fi la Cluj.

[29] Lipsă cîteva pagini din jurnal. În iarna 1939—1940 s-a jucat, cu mult succes, la teatrul maghiar din Cluj, piesa lui Lucian Blaga *Cruciada copiilor*. Mama a organizat la noi acasă o recepție extrem de reu-

Decembrie. Dorli merge mai mult sau mai puțin regulat la școală, în clasa a III-a primară. Se duce cu multă plăcere. Tința Focșeneanu a mai fost pe la noi, — odată la Lugoj, după sosirea noastră din Portugalia, în august, la grădină, iar în noiembrie și decembrie la Cluj.

[12 martie.]

Lucian e dus de la 3 martie la București, la Senat. Azi, 12 martie, se împlinește anul de la acea neuitată zi caldă de primăvară, cînd am luat întîia oară masa în [aer] liber, în grădina Hotelului Aviz, la Lisabona... Era prea frumos ca să poată dura.

13 martie, s-a întors Lucian din București. A venit și Tința Focșeneanu pentru cîteva săptămîni la noi.

17 martie. M-am îmbolnăvit cu temperatură de 39 C în urma unui tratament cu unde scurte.

19 martie. *Cruciada copiilor* la Oradea în ungurește. Lucian a asistat.

10 aprilie. Plecat Lucian la București. (Eu încă în pat, mai bine) la 7 aprilie s-a întors.

15 aprilie. Plecat Lucian și Tința la București, eu aproape bine de tot.

20 april[ie]. Lucian s-a întors din București, la 17 aprilie au apărut *Diferențialele divine...* [30]

...care o invitasem la mine la Cluj. Întorcîndu-mă acasă m-am apucat să sortez documentele mai importante, din cele care puteau rămîne la Cluj. Pe la $7^1/_2$ am pornit la pantofar și la celelalte comisioane. Am trecut și pe la Clinică să mai văd de bucătăreasa mea care stă de-o lună acolo în tratament. Pe urmă am început împachetarea în naftalină a hainelor și a covoarelor... bagajele. La ora 4 am fost gata cu toate, mașina sosise. Dar ne-a mai încurcat Dorli cu o reprezentație de cinema la care a ținut să meargă neapărat (Schneowittchen). Eu am avut slăbiciunea să cedez lacrimilor ei și să o las, mai ales că soțul lui Gigi [31], care voia să o ducă, mi-a promis că nu va ține mai mult de un ceas. Dar s-a făcut aproape ora 7 pînă s-au reîntors.

Întîrzierea asta m-a enervat enorm. Aproape nici nu mai îndrăzneam să plec așa tîrziu cu mașina la drum, cu doi copii (venise și Tunți de la Sibiu) și cu bagaje atît de importante. Dar totuși m-am hotărît și în fine la 7 fără 10 minute am plecat din Cluj. La 10 seara am sosit la Sibiu.

24 și 25 mai. Migrenă rea. Am fost la Olga, întîia oară în tînărul ei menaj [32]. Stau în vecini de Lionel într-o vilă. E drăguț la ei.

26 mai, sosit Lucian de la București la Sibiu. A venit și fratele meu — Caius.

29 mai. Am plecat singură la Cluj să mai aranjez unele lucruri. Am scos bucătăreasa din Clinică și am expediat-o pe cea care a înlocuit-o.

La 1 iunie. Dimineața în audiență la rezidentul C. Tătaru pentru o cerere de admitere la examenul particular pentru Dorli la Sibiu (era să întîrziem termenul). La 2 iunie am sosit iar la Sibiu, la 3 iunie a dat Dorli examen de a clasa III-a cu media 9,45. În aceeași zi după amiază a plecat Lucian la Cluj pentru examene; la 12 iunie s-a întors Lucian la Sibiu. Va prezida examenul de bacalaureat al sașilor.

21 iunie. Armistițiul de la Compiègne.

22 iunie. Lucian cu Dorli au plecat cu mașina la Săsciori să-l vadă pe Longin, fratele lui Lucian. De acolo au trecut la Lancrăm, unde s-au oprit la casa părintească,

---

ștită pentru întregul colectiv al teatrului și diferite personalități din Cluj. În aceeași iarnă a avut ca invitați la masă, între alții, pe prof. Tudor Vianu cu soția, scriitorul Ionel Teodoreanu. Din Cluj, foarte des erau invitați prof. D. D. Roșca, prof. Valeriu Bologa, familia lui Sextil Pușcariu, Ion Chinezu, familia prof. Mihai Șerban, iar din generația mai tînără, Zevedei Barbu, Grigore Popa, Mihai Beniuc și alții. Tot la Cluj tata s-a reîntîlnit cu prietenul din liceu, inginerul Marin Ciortea.

[30] Lipsă cîteva pagini din jurnal. Este vorba de luna mai-iunie 1940. Datorită situației politice internaționale, tata a dorit ca mama mea și cu mine să plecăm la Sibiu, la Lionel Blaga, care ne-a trimis mașina la Cluj să ne ia.

[31] Georgina Gheorghe (n. Blaga).

[32] Olga Fruma, n. Brediceanu, fiica lui Caius Brediceanu.

apoi au luat-o spre Cluj. În aceeaşi zi am sosit şi eu la Cluj cu trenul. Am trecut printr-un teren de inundaţie pe care-l visează mereu Dorli de atunci...

27 iunie. Sosit la...[33] Mama mea a împlinit (20 Aug[ust]) 86 de ani, în plină sănătate. Alaltăieri primisem o carte poştală de la ea şi-i admirasem scrisul fin şi încă destul de sigur. Nenumărate scrisori ne trimitea nouă copiilor, în fiecare săptămînă cîte una fiecăruia dintre noi. Cu aceeaşi emoţie ca şi în copilărie îi recunosc scrisul iubit pe plicurile ce mi le adresează. Iar pentru ea scrisorile ce-i vin de la noi sînt singurele bucurii în viaţa destul de grea ce-o duce alături de S.[34] De ziua ei i-am trimis o serie de fotografii (mărite) făcute în vara asta la grădină. Tiberiu şi Caius sînt cu ea iar eu am fost ziua întreagă cu gîndul la toţi ai mei din Lugoj, deşi aici am fost foarte ocupată. M-am sculat dimineaţa la $5^1/_2$ şi la $6^1/_4$ am plecat în oraş cu trăsura. Nici o prăvălie nu era deschisă cînd am ajuns, — sosisem cu cîteva minute înainte de 7. M-am dus întîi la un evreu să iau tărîţe pentru porci, pe urmă în tîrg, să iau orz pentru scroafa pe care o îngrăşam, — apoi pui, raţe, — din prăvălie saci şi alte comisioane, — toate făcute în grabă ca să ajung la zece îndărăt la grădină, fiind nevoie de cai pentru lucrul cîmpului. Vremea era frumoasă după cîteva zile de ploaie şi Lucian a dat ordin Mariei şi Florichii să desfacă snopii de ovăz care începuseră să mucegăiască. De-abia s-au dus la lucru, a venit un sergent şi a chemat-o pe Florica în oraş, să fie martoră într-un proces (nici el nu ştia bine de ce). Am fost destul de nechibzuiţi să o lăsăm căci s-a dus degeaba, au ţinut-o pînă la 4 după masă tocmai într-o zi cînd era mult de lucru la grădină. Vremea schimbăcioasă ne-a adus într-o situaţie critică cu ovăzul, care s-ar putea să ne putrezească în clăi dacă n-avem parte de zile cu soare — Florica trebuind să plece, m-am apucat eu cu Dorli să desfacem snopii şi să-i întindem la soare. Dorli era aşa de drăguţă, cum lua ea de serios munca ei şi se străduia să fie cît mai cu spor. După masă Ion cu Maria au cărat grîul în şură, la descărcat le lipsea iar Florica şi lucrul mergea încet — la unul din care le-am ajutat şi eu, m-am urcat în car şi le-am aruncat snopii jos, — lucrul mi se părea uşor de jos, dar cînd l-am făcut am simţit cît e de obositor. Aşa sînt toate lucrările la cîmp. Par uşoare cînd le priveşti, dar abia cînd încerci, vezi cît sînt de grele.

Lucian e cam supărat că vremea rea ne încurcă socotelile cu lucrul cîmpului. El s-a ocupat anul acesta singur de conducerea lucrărilor şi ar fi mers destul de bine dacă vremea era mai bună. Totuşi, întreg fînul şi grîul sînt cărate în şură, tot aşa şi o parte din orz. A rămas încă pe cîmp ovăzul. Între timp ne mai neliniştesc şi ştirile politice. Tratativele maghiaro-române de la Turnu-Severin sînt în curs.

22 aug[ust], a plecat Lucian la Cluj în chestia banilor englezeşti. Am pierdut o sumă mare. Puteam face cu ea toate amenajările plănuite la grădină — şi cîte altele.

23 aug[ust]. Lucian s-a întors. Trecem liniştiţi la ordinea de zi peste pierderea materială suferită. Numai sănătoşi să fim. Se taie otava.

30 august 1940[35]

---

[33] Lipsă cîteva pagini, perioada iulie 1940.

[34] Sora mamei, Sempronia Brediceanu, care a fost suferindă toată viaţa.

[35] După cum reiese din această parte a jurnalului, scris chiar în atmosfera dramatică a acelor zile, se poate constata că relatările Leliei Rugescu, bazate numai pe memorie şi nu pe documente, nu sînt exacte. Astfel:

— Lucian a aflat vestea Dictatului de la Viena chiar la Lelia în casă, la radio;

— Lelia a făcut cu familia mea drumul Bistriţa—Cluj, Cluj—Sibiu. Manuscrisele au fost duse, împreună cu mine, direct la Sibiu, la Lionel, tata nu se despărţea niciodată de ele;

— în locuinţa noastră din Cluj, Lelia a mai apărut numai o singură dată, în 3 septembrie 1940, venind de la Lancrăm (unde şi-a transportat obiectele de valoare), în drum spre Bistriţa, luînd-o de la Cluj, cu maşina, şi pe bucătăreasa noastră pentru a o duce la Bistriţa. În noaptea de 3—4 septembrie mama mea a plecat, din locuinţa golită, cu ultimele lucruri, la Turda.

* * *

Cu toate că jurnalul mamei mele mai cuprinde numai perioada 1959—60 (care se va publica în numărul viitor al revistei) este necesar să aduc unele precizări, în plus, pentru viitorii biografi privind ultima

1

1. Tomar, Portugalia, 1938

2. Lucian Blaga, Dorli Blaga, Ecaterina Focşăneanu, profesoară. (Portugalia, 1938).

Zi catastrofală. La ora $5^1/_2$ după masă am aflat că la Viena s-a hotărît deslipirea părţii mai mari a Ardealului de Ţara-Mamă. (Radio-Budapesta, ascultat la Frau Rot, vecina noastră).

---

parte a memoriilor Leliei Rugescu, din „*Steaua*" nr. 7, 1981, care se referă la ultima călătorie a lui Lucian Blaga la Bucureşti.

Pe scurt, lucrurile s-au desfăşurat aşa (pentru această perioadă am şi eu un jurnal): cu prilejul diferitelor reforme monetare care s-au făcut după război, tatăl meu şi-a transferat în ţară banii depuşi în străinătate, prin Banca Naţională, aşa cum prevedea legea. În 1960 Portugalia (şi nu Elveţia) a deblocat şi ea banii care au putut fi transferaţi în ţară. De formalităţi se ocupa Grigore Rugescu. Lucian Blaga ar fi trebuit să vină în septembrie la Bucureşti, dar n-a venit din cauza unei crize prelungite de sciatică.

A sosit în ziua de *miercuri 2 noiembrie 1960, după masă*. În curs de 1—2 zile şi-a rezolvat problemele la Bancă. Locuia la mine, str. Rozelor nr. 12. Cîteva zile am umblat prin oraş, împreună, deoarece dorea să facă nişte cumpărături. Apoi criza de sciatică a revenit şi a fost obligat să stea la pat. A fost chemat *profesorul Alexandru Ciplea* care i-a făcut un tratament de *mai multe zile* cu infiltraţii de novocaină. *Vasile Nicolau*, *soţul Liei Nicolau*, îl vizita zilnic. Am chemat-o şi pe mama mea de la Cluj. Şi ea a mai stat 3—4 zile la noi.

Tata a plecat înapoi la Cluj împreună cu mama mea, cu *vagon de dormit*, în ziua de *joi, 17 noiembrie*, 1960. A fost condus la gară de soţul meu *Tudor Bugnariu şi de Vasile Nicolau* care a venit la noi acasă să-i ia, conform unei înţelegeri anterioare (şi nu întîmplător!).

Lucian coborîse deja pe la 3 în oraş, acolo a auzit şi el de la acelaşi post vestea zdrobitoare. Am pierdut Ardealul. Clujul-grădina! Dorli a plîns în hohote alăturea de mine. La 6 s-a întors Lucian cu maşina Leliei, am împachetat la repezeală strictul necesar şi-am plecat la 9 seara din Bistriţa, noi trei cu bucătăreasa, — Lelia la volan. La grădină au rămas fata din casă (Florica) şi Ion cu Maria. Pe drum am fost opriţi de mai multe ori de sentinele care ne-au cerut legitimaţiile: Bieţii soldaţi — unii dintre ei speriaţi de tragicul deznodămînt, alţii beţi... La miezul nopţii am sosit la Cluj.

31 aug[ust]. Trebuie să evacuăm Clujul în 14 zile. Începe refugiul. Lucian a dus-o pe Dorli cu maşina la Sibiu, ca cel puţin ea să fie ferită de toată mizeria asta. Eu am început împachetarea cu ajutorul bucătăresei.

1 Sept[embrie]. Lucian s-a întors la amiazi de la Sibiu cu maşina. A închiriat un apartament de trei camere la Sibiu — într-o casă nouă. Aceasta, şi mai ales că o ştiu pe Dorli în siguranţă, m-au liniştit mult. Împachetăm din greu, prietenii noştri Chînezu şi Gigi cu Ion vin din ceas în ceas pe la noi, agitaţi, cu mii de zvonuri alarmante culese de prin oraş — neştiind cu ce să înceapă. Pe stradă manifestaţii.

2 sept[embrie]. Ziua mea — ce zi tristă. Am împachetat toată casa. La 4 după masă a plecat Lucian cu întîiul camion încărcat, la 10 seara cu al doilea, dar tot numai pînă la Turda, unde depozitează mobila şi lăzile la un prieten, d[omnul] Mureşanu. Şoseaua dintre Cluj şi Turda e ticsită de maşini. Acum e miezul nopţii, dar nu ştiu dacă voi putea dormi. Noaptea dintîi după catastrofa Ardealului n-am dormit nici o clipă, a doua destul de bine; de oboseală uitasem în somn ce s-a întîmplat — dar Lucian nici noaptea a doua n-a închis nici un ochi... Acum sînt în fosta cameră a Dorlii, golită de mobile şi de lucruşoarele ei drăguţe... Mă voi odihni pe un pat adus din camera servitoarelor, acoperită cu nişte pături ce-au rămas pentru al treilea transport... Mă gîndesc la Dorli... ca să o mîngîi i-am făcut o surpriză. În valiza ei i-am împachetat — fără să bage ea de seamă — o prea frumoasă păpuşă (Lenci), ca să o găsească la Sibiu, cînd îşi deschide valiza. Cum am prevăzut — bucuria a fost mare — Lucian îmi spune că o ţine mereu în braţe şi o priveşte cu aceeaşi expresie pe care o are păpuşa.

3 sept[embrie]. Ultimele lucruri din casă s-au împachetat. N-am lăsat ungurilor nici un cui. În cursul zilei a trecut Lelia cu maşina întorcîndu-se din Lancrăm unde şi-a transportat argintăria şi alte obiecte de valoare. Ei părăsesc cu toţii Bistriţa, îşi vînd casa de acolo şi pe cea din Cluj. Grădina noastră rămîne pe mîna Florichii. Pe Frau Marie, bucătăreasa mea, trebuie să o las să plece la Vatra Dornei să grijească de casa noastră de-acolo. Pleacă chiar acum cu maşina Leliei. Camionul meu ar trebui să sosească în după amiaza asta. Un şofer străin din Turda mi-a adus bileţelul alăturat care m-a remontat în tristeţea mea.

4 sept[embrie] 1940. Camionul a sosit abia noaptea la 11. S-au încărcat, vreo două ceasuri, lăzi grele cu cărţi, etajere mari demontate, mobilă, saltele... Eu mi-am împachetat într-o valiză strictul necesar, ceva de-ale mîncării, pentru cazul că ni s-ar întîmpla în drum ceva, să pot ajunge pe jos la Turda. În sfîrşit, la ora 1 şi $^1/_4$, în plină noapte, am părăsit Clujul. Multe camioane şi maşini pe drum. Totuşi am ajuns bine pe la $3^1/_2$ la poarta Dlui Mureşanu, la Turda. Lucian credea că nu mai [sosesc]...

Aceste neconcordanţe dintre datele reale şi memoriile Leliei Rugescu pun sub semnul întrebării încă multe alte afirmaţii apărute în paginile respective. Este, de asemenea, regretabil că o rudă a lui Lucian Blaga îşi permite să facă tot felul de afirmaţii răutăcioase faţă de o bolnavă (mama mea care nu mai este în situaţia de a riposta personal), nesocotind prevederile legii presei.

Dorli BLAGA

JIQUIDI, UN CARAGIALE AL DESENULUI

«Filele de album» ale lui Jiquidi la Noaptea furtunoasă *şi* Scrisoarea pierdută *ar fi putut fi, — dacă maestrul n-ar fi fost un maestru, — doar nişte simple transcrieri ale graficianului, din memorie, după imaginile scenice gîndite de regizorii dramaturgiei lui Caragiale, la ale căror spectacole va fi avut nu o dată ocazia să asiste. Dacă sîntem sinceri cu noi înşine, mărturisim deschis că ne vine greu să-i imaginăm pe eroii marelui Ion-Luca, altfel decît i-am văzut întruchipaţi de marii actori ce i-au interpretat cu brio pentru noi. În Rică Venturiano vom pune întotdeauna ceva din personajul compus de Radu Beligan, în Titircă-Inimă-Rea îl vom vedea pe Giugaru, în Pristanda pe Marcel Anghelescu, în Caţavencu pe Ion Talianu, în Farfuridi şi Brânzovenescu pe Finteşteanu şi Vasiliu-Birlic şi aşa mai departe. Jean Georgescu a fixat pentru* O noapte furtunoasă, *în filmul său dinainte de 1940, cadrul optim de colocare optico-spaţială a tramei şi desnodămîntul «fericit» prin echivoc, şi o mai adecuată reconstituire a mahalalei bucureştene de la sfîrşitul veacului trecut ne e greu să presupunem ca posibilă. Ba, încă, regizorul acestui film-bijuterie ne-a făcut să-l vedem pînă şi pe «pastramagiul» Tîrcădău, legitimul Ziţei, şi pe Ionescu, diseur-ul dela «Iunion», aşa încît regretaţii Ciprian şi Miluţă Gheorghiu s-au integrat pantheonului de personaje caragialeşti fără ca scriitorul să le fi dat vreun rol direct în textul său, unde doar din dialoguri li se semnalează prezenţa în conflictul comediei.*

La manevrarea fantoşelor sale, devenite simboluri nemuritoare ale unei societăţi cam prea îndelung perpetuîndu-şi, sub alte măşti, cele cîteva caractere groteşti de bază, pe Caragiale l-au ajutat cîţiva remarcabili creatori de imagine scenică ori filmică, ce nu pot fi uşor trecuţi cu vederea. Şi totuşi, Aurel Jiquidi s-a ingeniat să-i uite şi să refacă el, de unul singur, regia, decorul şi costumele şi măştile, ba chiar şi mişcarea scenică şi dominantele tipologice ale interpreţilor, pe care-i inventa *în loc să-i* transcrie, *schimbînd, de pildă, un Pristanda sigur de sine, de formulă Moş-Teacă, cu unul care-şi numără anxios-justificator drapelele, diferenţiaţi şi prin statură, şi prin fizionomie, şi prin atitudini comportamentale, sau cu unul hîtru-servil şi pus pe falsa umilinţă profitabilă, în faţa autorităţii şefului. O Coană Joiţică cu aere de Sainte-Nitouche, falsa ingenuă cu demnitatea regizată de grande-dame, dar în fond îngrijorată vădit, alternează la Jiquidi cu matroana triumfînd, surîsul «narcois» şi aroganţă în priviri, zdrobind un Caţavencu instrumentalizat prin şantajul pe care-l considerase odios aceeaşi femeie, cît îi era adresat. În «Caţavencu» al lui Jiquidi sînt parcă sintetizaţi mai mulţi politicieni interbelici, cunoscuţi lui: Sassu şi Potîrcă, şi Valjean poate, ba chiar şi alte figuri, mai apropiate de „Palatul" care pe atunci juca rolul castelului lui Kafka şi nu era un pas uşor de decis, să-l înfrunţi. Cuplul de politicieni dispărînd «englezeşte» de la bătălia adunării electorale din actul III al* Scrisorii *fixează două figuri (Trahanache şi Tipătescu, sau Farfuridi şi Brînzovenescu poate), ori doi din onorabilii opoziţiei, care amintesc mai curînd de Trancu-Iaşi şi de C. Z. Buzdugan, regentul dinainte de 1930. Tot în această scenă se vede un «Averescu» Pristanda.*

Un «Pristanda» curent în epoca interbelică schiţează Jiquidi în scena-eminent regizată ca iluminare a întregului, personajul care ne preocupă, într-un puternic ecleraj «à contre-jour» fiind atent la comentariile politicienilor pe lîngă care e tolerată obeza şi presupus-stupida sa, insignifiantă ca inteligenţă, persoană, cazonă şi incapabilă de a recepta. Acest simili Gavrilă-Marinescu, cu aer tont şi minte de canalie, e o şarjă la Jiquidi, neinspirată din vreun text caragialian, ci direct din substanţa caragialescă

și plus-quam-caragialescă a realităților noastre politice contemporane cu marele desenator de-a-lungul unei bune părți a vieții sale astute. Chiar și personajul suit pe gard să spioneze (același Pristanda, în civil, deghizat să poată privi în casa popii), Jiquidi ni-l schițează după figurile comune ale mediilor urbane dominate de farsa politică a demagogiilor liberaliste interbelice — într-un decor de târg provincial mizer, curent în epocă. Schițele de mișcare din mereu reluata scenă a încăierării colective sînt, — în tuș ori în creion — pline de sugestii de ecleraj scenic și de impostare a decorurilor, altele decît le știm de la Sică Alexandrescu sau Enescu sau Paul Gusti, ori alt regizor cunoscut de maestrul, care nu se lăsa dus de amintiri, ci refăcea spectacolul în sensul său, actualizîndu-l.

Mai curînd decît ilustrații la un text dramaturgic, desenele lui Aurel Jiquidi pentru O scrisoare pierdută *tind să se constituie într-o șarjă la adresa actualității politice a vremii sale, adăugîndu-se cunoscutelor sale serii de caricaturi extrase direct din observarea vieții sociale viciate de politicianism, pe care a penalizat-o prin rîs. Triumfătorul Tipătescu surprins într-un moment de nesurprins, pradă dubiilor și fricii, comunică strălucit, cu vervă, substratul de neant al esențelor demagogiei dintotdeauna, «în halat și papuci» — deci, după match sau între reprize. Psihologia personajelor este uneori, ca aici, analizată; alteori o sugerează doar atitudinile, stazele corporale ori mișcările, ca în episodul certei dintre Zița și Veta, sau al poeticului apel la salvarea monșerului Rică. În suita schițelor regizorale ca de desene animate viitoare, în care e urmărită mobilizarea urmăritorilor monșerului, vinovat de atentat la onoarea de familiști a lui Titircă și Chiriac deopotrivă, tensiunile de diverse grade și naturi ale masculilor turbați de ultragierea suferită sînt magistral sugerate, cu o economie de mijloace de mare maestru, în vreme ce în scena salvării propuse lui Rică de Veta și în năvala furibundă a lui Titircă și Ipingescu pe ușă, silueta (văzută plonjant într-o scenă cu ecleraj intern, de la lampa de pe masă) Vetei care și-a regăsit aplombul după panica secvenței anterioare, vorbește prin masa ei obscură, ca o siluetă de grand-guignol rocambolesc, tragi-comică, fără nici o insistență de detalii în desen.*

Toate mijloacele unui desen de regie perfect stăpînită le vădește scena în care «angelul radios» descoperă qui-pro-quo-ul la lumina veiozei: bipolaritatea umbrei în ultima din cele trei schițe, sporește ca un nou actor hazul. Penumbrele sînt și ele actori.

Tot suite de desene pentru secvențe perfect «vizualizate» ca pentru un film de animație, ne oferă scenele de la Comédie, la «Iunion», sau ale urmăririi grupului onorabilului familist de către «mațe fripte-coate goale», el însuși caracterizat admirabil prin atitudine, în mers, trei-sferturi spate, prin hîrtoapele de pe la "Stabilament".

Nici un expresionism n-ar fi fost mai apt să extragă o psihologie dintr-o siluetă, decît a fost realismul practicat de Jiquidi. Iată-l, zugrăvind prin axele și siluetele personajelor, mișcarea lor interioară în scena nocturnă de pe maidan, — Rică și Spiridon conspirînd împotriva onoarei familistului. Sinteza convine falsei drame, căci pentru personaje, pînă la happy-end, dramă poate fi. Jiquidi ezită între o ilustrare cu detalii, în care grupul Titircă-Ipingescu apar descriși (ca și decorul cu burlan și butoi de doage, pus în curte să strîngă apa de ploaie, lîngă un zid prost tencuit) și o ilustrare doar prin sugestie. Ce să mai spunem despre matamorul Chiriac, portretizat întru totul, cu șorțul lui verde și șpanga, decis să-și joace marea scenă a șantajării amantei, într-un stil de schiță realistă apropiată de Steriadi prin vervă și fugozitate, apoi trasă către Camil Ressu prin tensiunile conturelor, curbe și contracurbe, și prin masele de volum contras.

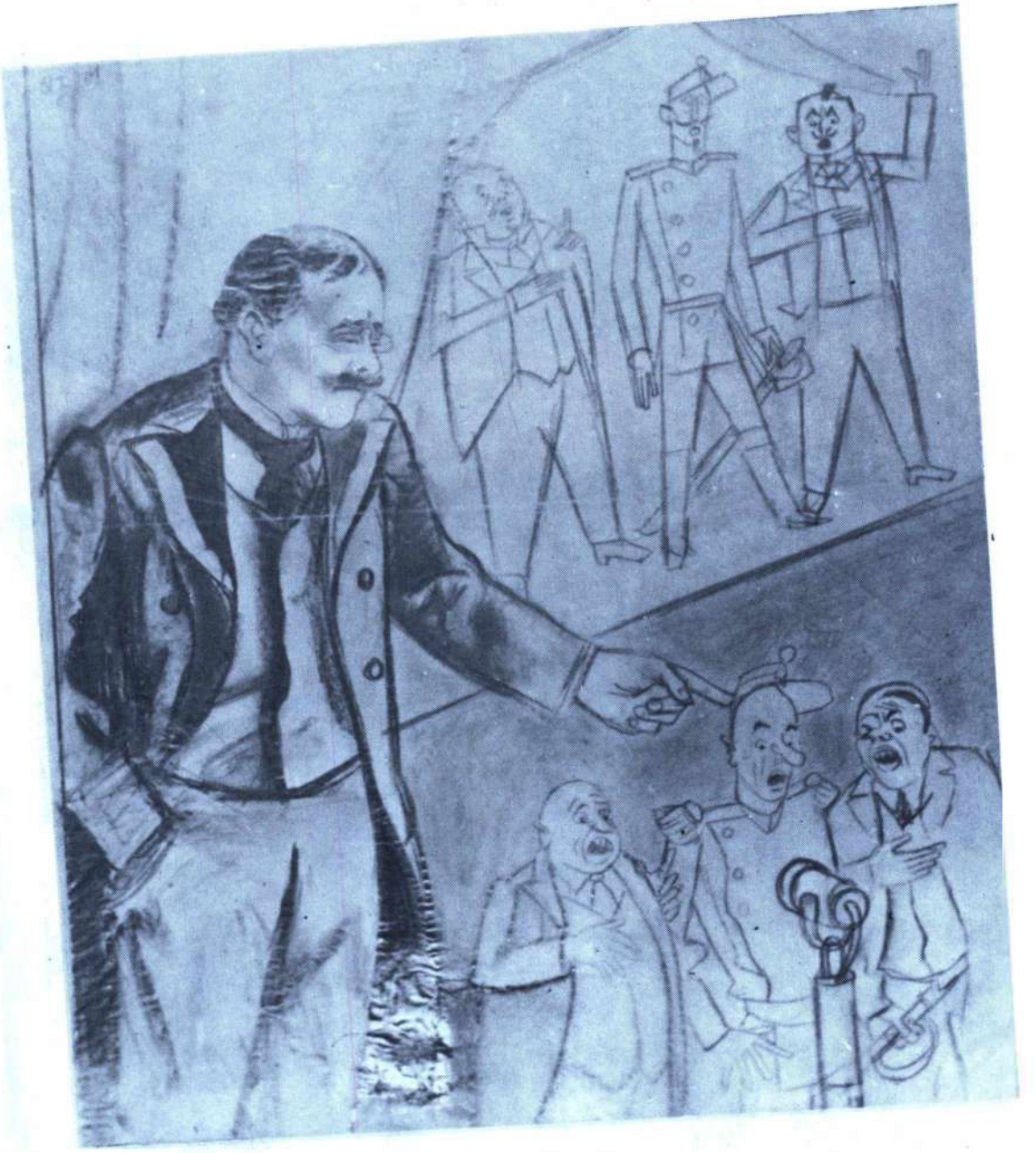
Ce-a fost Aurel Jiquidi? Un ilustrator perfect? Un coautor, într-o spectacologie propusă a pieselor marelui dramaturg?

Un observator tăios al omului; congenial marelui satiric al veacului trecut, într-al nostru. Un forjor de tipuri, de personaje, de metafore expresive pentru globalul unei narații, prin tot: decor, impostare a personajelor, mișcare, atitudini statice, pantomimă și ecleraj. Un om de teatru în întregul și adevăratul înțeles al cuvîntului, dublat de un maestru al liniei și sugestiei luministico-ambientale prin umbră hașurată. Un adevărat grafician de mare clasă dublînd un director de scenă virtual.

Ion FRUNZETTI

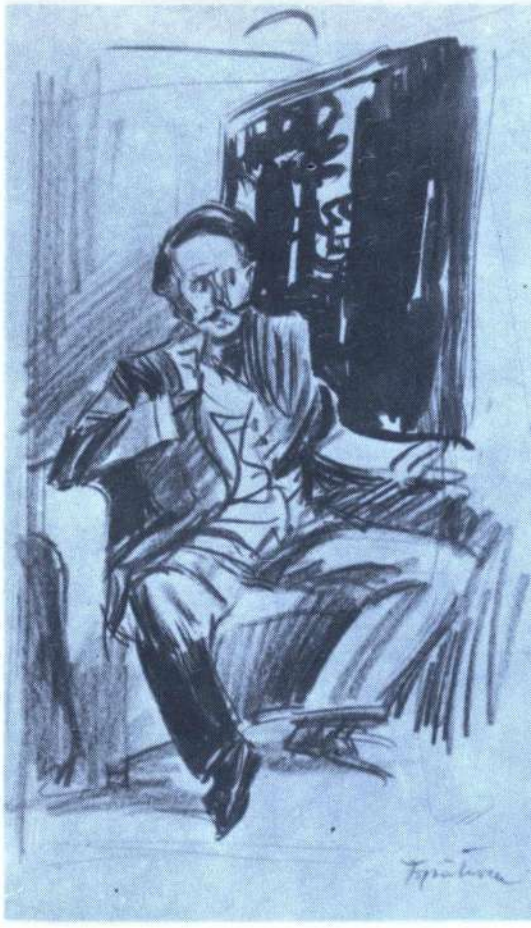
Corazuda

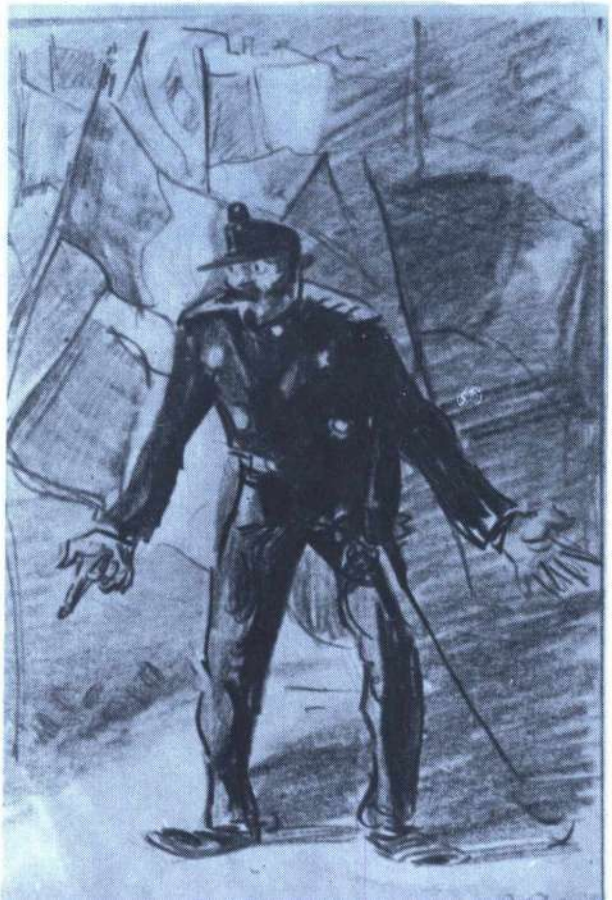
de aprendiz

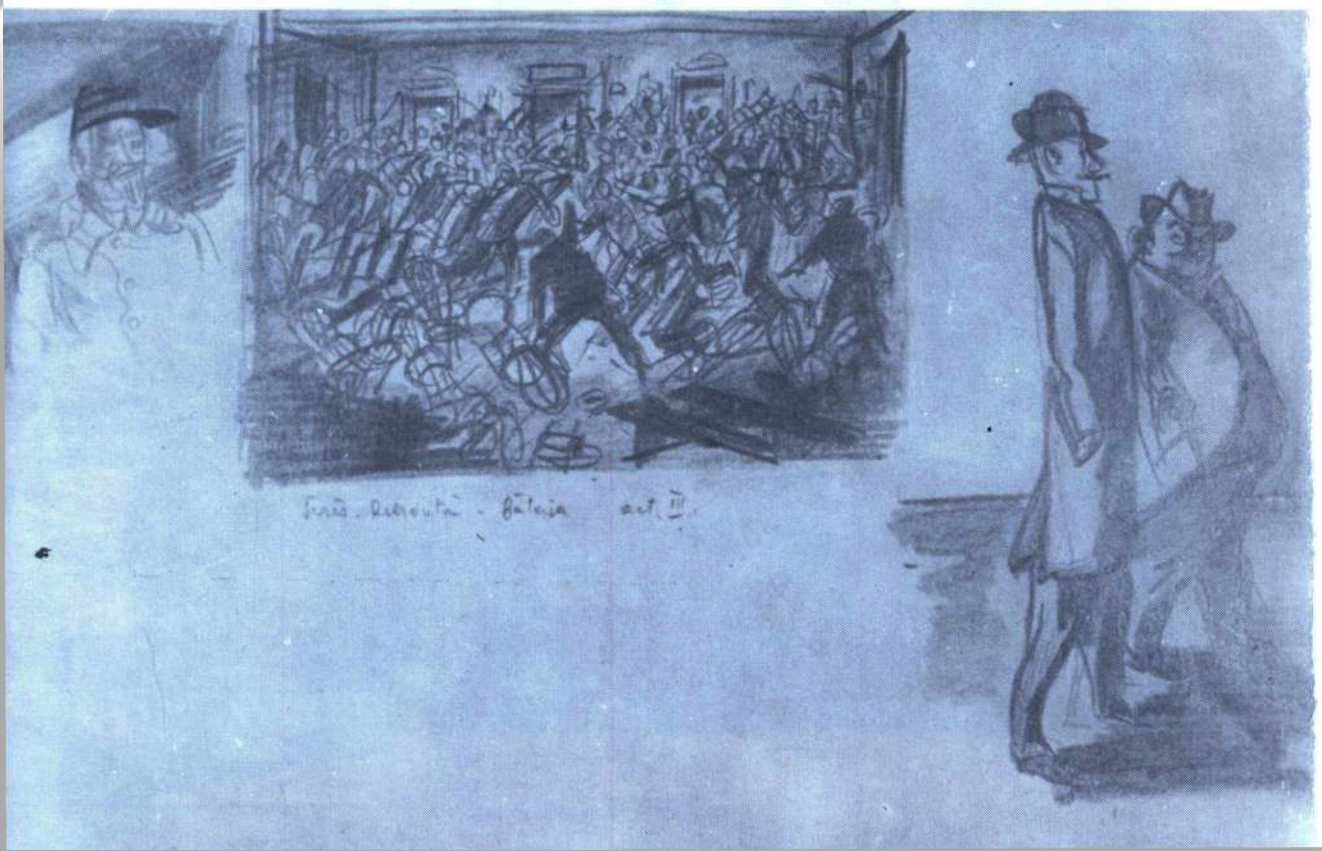

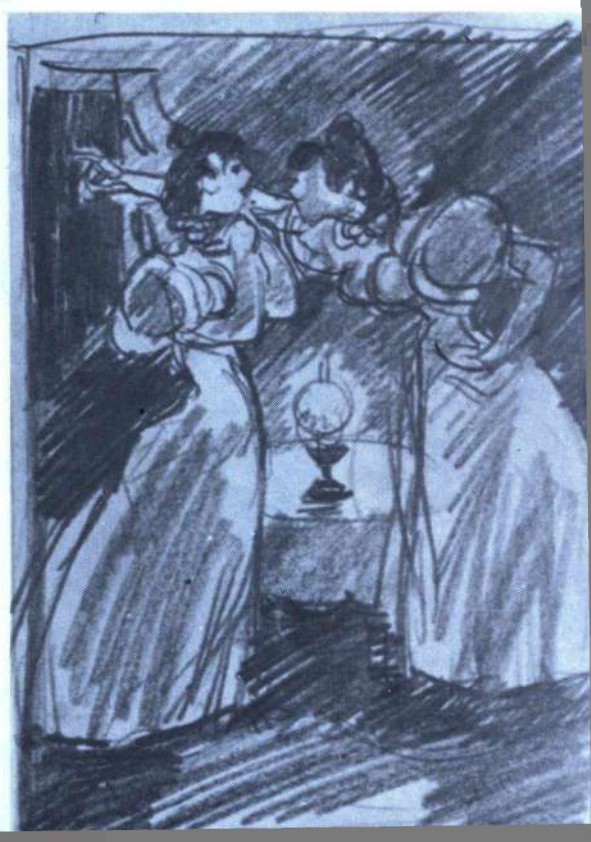

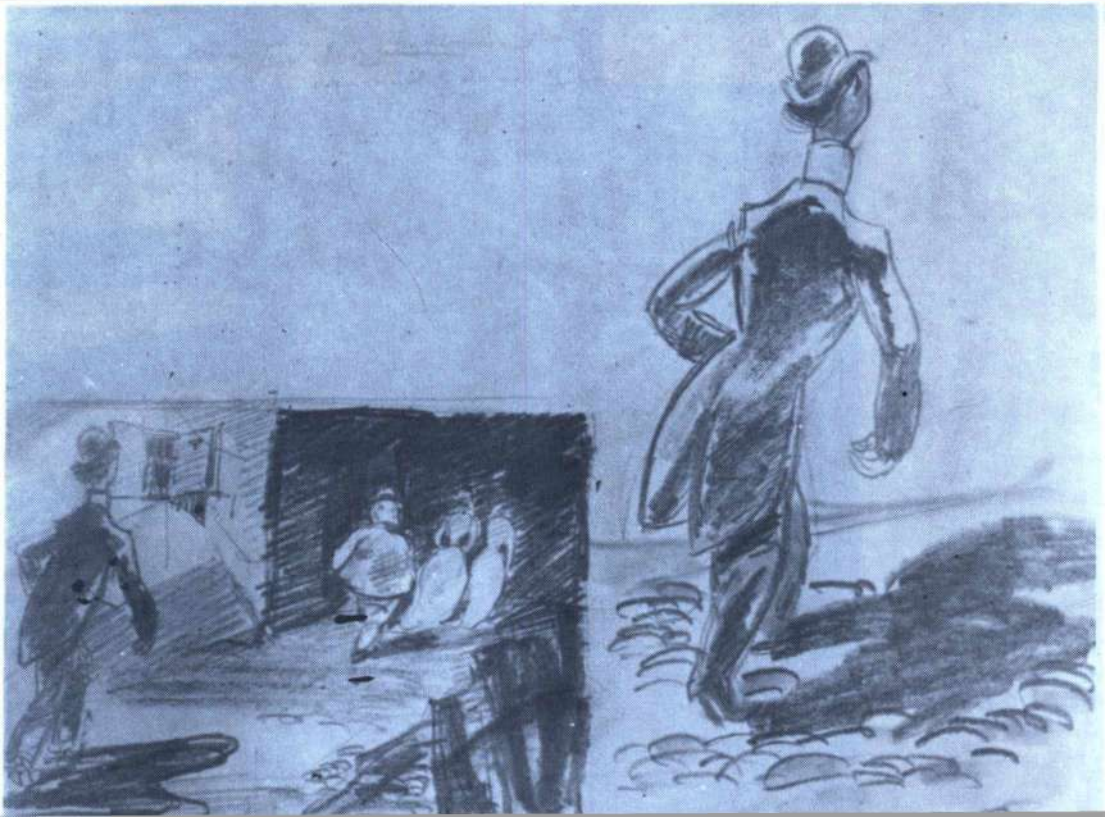

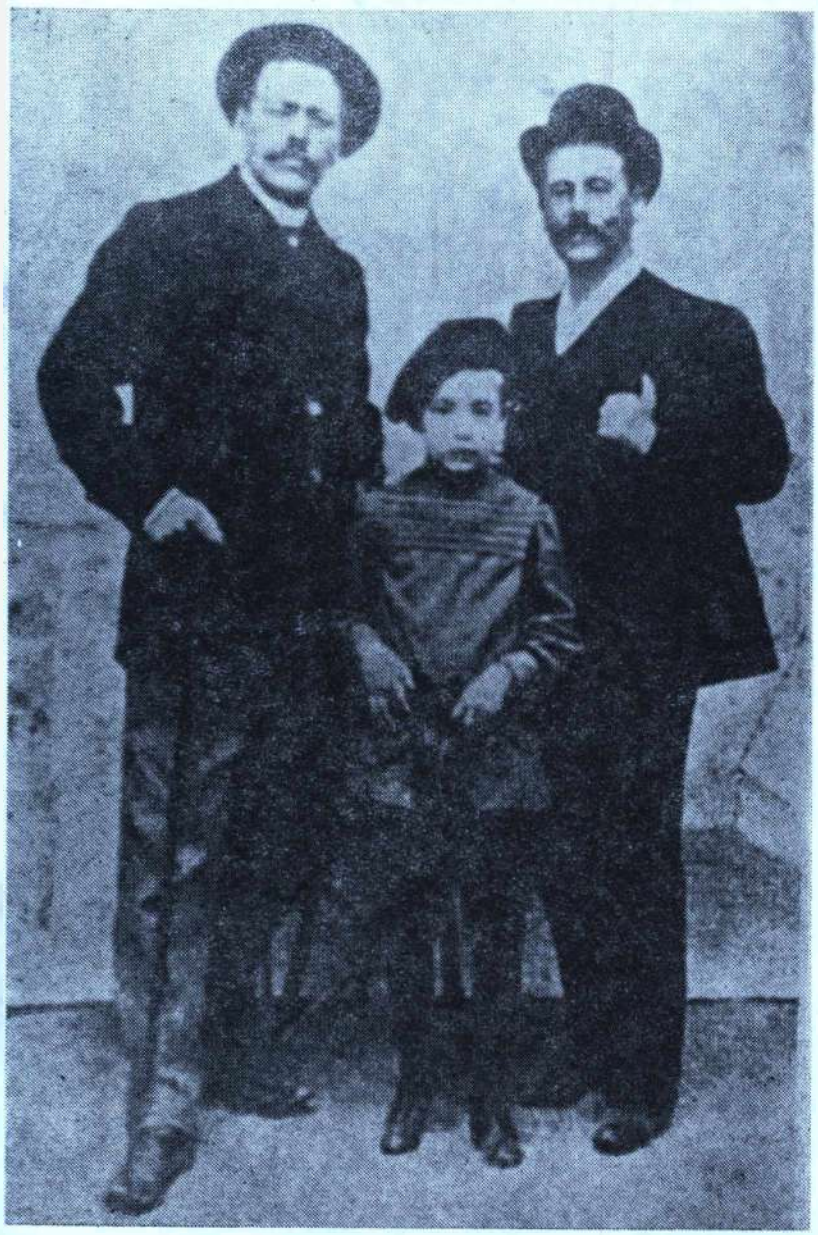

OGLINZI PARALELE

Luca I. CARAGIALE

PORTRETUL ARTISTULUI ÎN TINEREȚE

ÎNSOȚITE DE UN JUSTIFICABIL SENTIment de frustrare, considerațiile despre personalitatea creatorilor morți de tineri refac mai întotdeauna o traiectorie pe al cărei parcurs virtualitățile se împletesc cu certitudinile. Cu toate acestea, în artă, ideea de precocitate poate părea naivă, într-atît fiecare creator își are ritmul său unic, nepereche, de evoluție. Există artiști ce se consumă cu frenezie (Anton Holban, de exemplu, din literatura noastră modernă), concentrînd în puțini ani un traseu existențial de o efervescență ce s-ar putea numi cinematografică, în care realizările omenești și artistice se împletesc cu regretul trecutului și presentimentul sfîrșitului.

Nu acesta a fost însă cazul lui Luca Ion Caragiale. Părăsind accidental viața la numai 28 de ani (în urma unei viroze cu complicații cardiace) el a avut o evoluție nespectaculoasă, avansînd prudent spre ceasul maturității sale depline, cu măsura și lipsa de precipitare a omului nebîntuit de angoase premonitive. Devotat aproape în exclusivitate artei, scriitorul — fapt dovedit atît de opera sa literară cît și de puținele mărturii documentare de epocă — era înzestrat cu un temperament stenic și echilibrat, străin de psihicul decompensat, plin de traume și falii, al majorității marilor creatori cărora — cum spunea undeva Th. Mann — «talentul lor le e cel mai aspru flagel».

Exercițiu de introspecție sub aparența simplei prezentări, și de stil totodată, autoportretul [1] scriitorului (intitulat *Mon portrait*) își maschează finalitatea, nedovedind a fi fost creionat pentru a fi tipărit (în care caz, poate, n-ar fi fost scris în limba franceză), dar neoferind nici probele

---

[1] Aflat în arhiva Muzeului literaturii române, la cota 11473, și provenind din colecția Paul Zarifopol, manuscrisul are însemnată pe mapa de hîrtie care-l adăpostește, indicația: *[«„Hiena]"* — rev. de pol. lit. — dir. P.Ș., an. II, nr. 27—28—29/19.03.1921». În acest număr triplu al *„Hienei"* e publicat poemul lui Luchi Caragiale — *Scrisoare* — referitor la Tudor Vladimirescu.

I. L. Caragiale, Luca I. Caragiale și Alceu Ureche în Oremea procesului Caragiale-Caion (1902).

Mon portrait

Je suis de taille moyenne, de visage placide et de gestes modérés. J'ai les yeux plutôt grands, mais sans vie, derrière des verres corrects, luisants et expressifs.

Un sourire large et tranquille, se dessinant avec facilité sur la bouche, qui, agréable au repos, au moindre mouvement se tortille piteusement, m'est familier.

J'ai le front passablement proportionné, large et bombé; la mâchoire droite et massive, et le nez court et volontaire, contrastant avec le rest du visage flou et indéfini.

Mes cheveux qui m'ont valu maints pénibles suffrages, me paraissent désagréables et bêtes, malgré les boucles que j'aplatis volontairement, et à cause de leur teinte fade et changeante.

Mes canines supérieures sont aigues et féroces; mais aussi est-il vrai que je ne les montre que fort rarement.

Ma parole est précipitée, indistincte et forte; elle manque d'ampleur et de chaleur. En revanche j'ai le tour de phrase suffisamment agréable et imprévu, et une adaptation, à l'individu auquel je parle, facile et naturelle. Je cause avec entrain et avec d'appréciables qualités et j'y prends aussi un plaisir prononcé d'écouter avec patience et intéret mon partenaire, et, quant je lui réponds, je ne le fais pas pour l'éblouir avec mes capacités dialectiques mais plutôt pour continuer la conversation. Je me pique, en définitive, d'être bon causeur et cela me donne une satisfaction très douce.

La placidité naturelle de mon visage me permet de cacher l'expression des mes sentiments avec avantage. Ce dont j'en suis jalousement fier.

Je prends un grand plaisir à regarder avec une attention marquée tout ce qui m'entoure

---

unei tipice ciorne de sertar. Fapt este că, solicitat spre publicare sau scris din proprie inițiativă și pentru propriul uz, *Portretul meu* (de la 24—25 ani, deci din 1917/18, cum se precizează în aceeași notă în creion albastru de pe mapa documentului, a urmat destinul comun al manuscriselor poetului, adică mai bine de șase decenii de dosire și ignorare. Totuși, în multiple direcții, confesiunea aceasta prezintă un remarcabil interes, începînd cu cel pur documentar, menit, în primul rînd, să înfățișeze «omul tainic», caracterul, imaginea despre sine a unui artist. Dispunem de puține asemenea mărturii în memorialistica noastră literară, încît, redînd circuitului manuscrisul de mai jos, nu ne putem reține regretul că un întreg gen literar a fost văduvit atît de multă vreme de unul din argumentele sale semnificative, care i-ar fi completat din timp planurile.

Pentru cunoașterea omului, cel puțin, autoportretul este fundamental față de puținătatea datelor referitoare la el (cum ar fi absența corespondenței, sau numărul redus de fotografii și mărturii de epocă). Problema asemănării se pune aici, ca la oricare «portret al artistului în tinerețe» (dar oare numai în tinerețe?) în chip cu totul secundar, ceea ce interesează fiind efectul de ansamblu, vocea unei personalități, așa cum se realizează pe sine sau așa cum înțelege să se arboreze. Propriu-zis, surprizele asupra insului sînt prea puține și alte izvoare ne învederau un ironist, mai precis un autoironist, un analist lucid, lipsit de elanuri exterioare și deci puțin înclinat spre exhibare. Sub acest ultim raport, oricum, documentul de față constituie o fericită și unică excepție, căci, cu răbdare, Luca Ion Caragiale își creionează trăsăturile în linii ferme, clasice, fără tente de clar-obscur sau de umbră, totuși nu și academice, deoarece anumite intenții de prescurtare conduc direct spre sinteză, anihilînd tocmai efectele tinereții, producînd prin urmare un portret pentru toate vîrstele, din care orice element trecător sau întîmplător este eliminat. Puzderia de amănunte este o capcană pentru «privitor» și nu o încercare pentru puterile artistului. Ele completează și în același timp dau naștere efectelor de *trompe l'œil* de la care pictorul prin vocație nu s-a putut abține. Problema sincerității se pune cu aceeași acuitate ca oriunde în artă și la fel de echivoc, căci apare limpede cum unui efort de aflare a asemănării — ca să folosim mai departe termeni din vocabularul criticii plastice — i se suprapune altul, de spontane soluții norocoase. Între simplitate, înțeleasă ca factor de însumare, și maliție, Luchi Caragiale se con-

Portretul meu

Am o statură mijlocie, faţa placidă şi gesturi moderate. Am ochii mai degrabă mari, însă lipsiţi de viaţă, în spatele unor sticle de ochelari corecte, lucitoare şi expresive.

Un surîs larg şi neliniştit, desenîndu-se cu uşurinţă pe gură, care, agreabilă în repaus, la cea mai mică mişcare se frămîntă jalnic, îmi este familiar.

Fruntea o am acceptabil proporţionată, largă şi bombată; maxilarul e drept şi masiv, iar nasul scurt şi voluntar, contrastînd cu restul figurii fluente şi nedefinite.

Părul, care mi-a adus multe omagii penibile, îmi pare dezagreabil şi stupid, în ciuda zulufilor pe care-i netezesc, şi asta şi din pricina nuanţei lui terne şi schimbătoare.

Caninii de sus îmi sînt ascuţiţi şi feroci, dar e tot atît de adevărat că nu-i arăt decît foarte rar.

Vorbirea mi-e precipitată, indistinctă şi puternică; n-are amploare şi căldură. În schimb, frazarea o am îndeajuns de agreabilă şi de neprevăzută, iar darul meu de adaptare la individul cu care vorbesc este uşor şi firesc. Tăifăsuiesc cu antren şi cu calităţi apreciabile, aflînd într-u aceasta o pronunţată plăcere. Îmi ascult cu răbdare şi interes partenerul şi, cînd îi dau răspunsul, nu o fac spre a-l ului cu capacităţile mele dialectice, ci mai degrabă spre a continua conversaţia. Am pretenţia, în definitiv, de a fi un bun causeur şi aceasta îmi dă o satisfacţie foarte plăcută.

Placiditatea naturală a chipului meu îmi îngăduie să-mi ascund cu folos expresia sentimentelor. Drept care resimt o geloasă mîndrie.

Încerc o mare plăcere cînd privesc cu atenţie concentrată tot ceea ce mă încon-

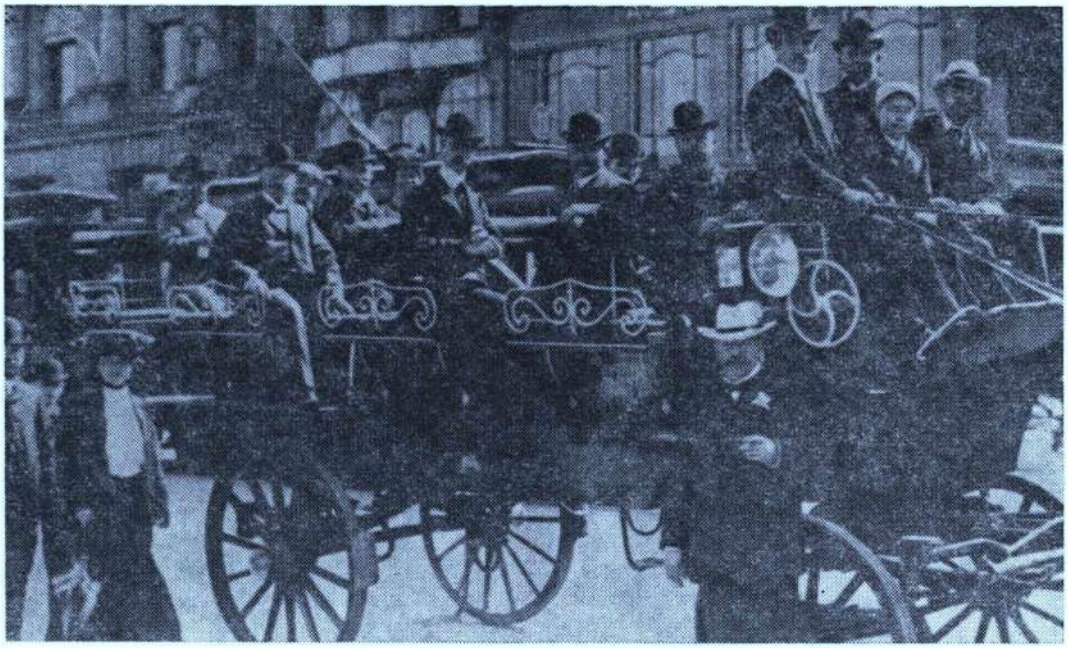
---

turează ca un personaj fermecător, perceptiv la frumos, simţitor la bine, dornic de adevăr, un artist echilibrat, ros totuşi de melancolie, conştient de plictisul simetric al lipsei de credinţă şi al unui minus de entuziasm. Defectele pe care şi le recunoaşte: lipsa de ambiţie, absenţa spiritului practic, imposibilitatea de a se schimba sînt acceptate fără prejudecăţi, ba chiar cu un fel de mîndrie care-şi are originea fie în scepticismul poetului la adresa perfecţionabilităţii omeneşti, fie în orgoliul de a se accepta *tel-quel*.

Fondul de scepticism şi chiar de mizantropie face parte, dealtfel, din zestrea psihică comună a clanului Caragiale. Dar, în afara lui, ce asemănare se poate totuşi stabili, să zicem, între Luchi şi fratele lui mai mare? Iluzionat şi veleitar pînă la a friza patologicul, «divinul Mateiu» a fost, spre deosebire de Luchi, obsedat de a-şi desăvîrşi persoana. În fiecare an, de ziua naşterii (25 martie), el îşi rememora în *Jurnal* codul regulilor de conduită după care urma să se ghideze în chip de adevărat «dandy». Sîngele rece, prudenţa, glacialitatea, voinţa, agerimea, morga, stilul şi în special acea ştiinţă inefabilă a ostentaţiei sînt trăsăturile ce nu trebuiau să lipsească măştii aristocratice menite de fapt să-i acopere complexele de bastard, de burghez şi de diletant autodidact. Nici una din aceste falii psihologice nu exista la Luchi Caragiale, fiu preferat, artist erudit, prezenţă socială fermecătoare şi dorită, părînd făcut pentru o viaţă lungă, fericită, de saţiu intelectual. Cel care-şi mărturisea deschis dragostea de viaţă — mai cu seamă în actele ei neînsemnate — nu era totuşi nici el un optimist, de unde şi dramatica notaţie a temerii de durerea fizică, pe care afirma a o evita cu groază, de unde poate şi sfîrşitul ce nu i-a cruţat întîlnirea cu suferinţa atroce. Cel ce iubea viaţa cu gelozie şi cu tandreţe, considerînd aceasta lucrul cel mai însemnat din sine, a fost, asemeni multor firi sensibile, lovit în ce avea mai vulnerabil.

Sub acest aspect, al impactului dintre artă şi destin, dintre luciditate şi neprevăzut, documentul de faţă capătă o dimensiune gravă, exemplară. Calitatea lui literară, căreia transpunerea în româneşte nu-i ştirbeşte, nădăjduim, nuanţele, devine astfel şi mai preţioasă, înscriindu-l pe Luca Ion Caragiale între figurile tragice ale panteonului nostru literar, cu atît mai mult cu cît scriitorul refuza portretului său această tentă dramatică şi aspră.

Simona CIOCULESCU

et je suis fort sensibile aux formes plastiques. J'aime avec le même attendrissement un beau site et un coin discret de nulle (sic) style; une jolie femme et un vieux mendiant qui demande l'aumône d'un gest rond. Les couleurs et les formes me plaisent également, et leur contemplation constitue une des sources principales de ma joie intérieure.

J'ai un faible pour les détails infimes, et un orgueil agréable m'emplit quant je suis le premier à les remarquer.

J'aime aussi observer les personnes qui m'entourent, et quand je découvre leurs sentiments secrets, leurs désirs cachés, leurs fibres intimes, je suis satisfait et heureux.

Je suis passablement malicieux, car les travers de mes congénères m'amusent et me préoccupent, je prends du plaisir à les signaler même et je leurs dédie une grande partie de mon temps. Mais je fais cela sans astuce et avec beaucoup d'indulgence, sans condamner mais simplement en constatant. Et je sais du reste que si quelqu'un de mon entourage procédait avec moi, de la même manière, je ne saurais aucunément lui en vouloir.

Quoique je pense être assez fin observateur, il m'arrive assez souvent d'être berné, mais cela parce que je suis un observateur desintéressé et surtout à cause de la crainte que j'ai de ne pas blesser par un excès de suspicions mes prochaines.

Je suis suffisamment délicat et très accessible à la pitié, qui à coup sûr occupe en mon âme une place respectable. Je ne doute pas que la pitié soit le sentiment qui m'a causé les impressions les plus violentes mais aussi parfois les satisfactions les plus profondes. Je note, en passant, que le sentiment de pitié me donne immanquablement la sensation d'un accroissement de ma personnalité.

Je suis passablement vaniteux et je crois l'avoir été encore plus en mon enfance. Pourtant ma vanité est assez spéciale et elle ne se manifeste complètement que d[an]s les affaires d'amour. Je la connais là pour l'avoir étudiée avec attention. Je sais avoir eu dans ma vie deux ou trois aventures amoureuses où le sentiment de l'amour était étouffé par celui de la vanité.

Je manque complètement d'ambition et je suis peu accessible à la susceptibilité, demandant peu d'égards de la part des étrangers et sachant que leurs injures ne sauraient guère me toucher.

Je suis peu comunicatif avec les nouvelles connaissances et je me lie avec difficulté. Un attachement profond et sincère pour mes intimes m'est naturel et je suis assez satisfaite t orgueilleux d'avoir commis peu de gaffes sociales d[ans] ma vie.

joară și sînt foarte simțitor față de formele plastice. Prețuiesc cu aceeași duioșie o privelişte frumoasă și un ungher discret fără nici un stil; o femeie frumoasă și un cerșetor bătrîn care cere de pomană cu un gest hotărît. Culorile și formele îmi plac deopotrivă, iar contemplarea lor constituie una din principalele surse ale bucuriei mele lăuntrice.

Am o slăbiciune pentru amănuntele infime, și mă umplu de un agreabil orgoliu cînd sînt primul care le remarc.

O familie unită.

Îmi place, de asemenea, să observ persoanele care mă înconjoară și cînd le descopăr sentimentele tainice, dorințele ascunse, fibrele intime, mă simt satisfăcut și fericit.

Sînt suficient de maliţios, căci cusururile congenerilor mei mă înveselesc și mă preocupă, îmi face chiar plăcere să le semnalez și să le dedic o mare parte din timpul meu. Dar fac asta fără perfidie și cu multă indulgență, fără a condamna, ci numai constatînd. Și știu, dealtfel, că dacă cineva ar proceda în același chip față de mine nu i-aș purta cîtuși de puțin pică.

Cu toate că pot fi un observator destul de fin, mi se întîmplă ades să fiu tras pe sfoară, dar asta fiindcă sînt un observator dezinteresat și mai cu seamă din pricina temerii de a nu-mi răni printr-un exces de suspiciune apropiații.

Sînt destul de delicat și foarte la îndemîna milei care ocupă, cu siguranță, în inima mea un loc respectabil. Nu mă îndoiesc că mila este sentimentul care mi-a cauzat impresiile cele mai violente, dar, așijderi, cîteodată satisfacțiile cele mai profunde. Notez, în trecere, că sentimentul milei îmi dă negreșit senzația unei creșteri a personalității.

Sînt acceptabil de vanitos și cred că am fost încă și mai mult în copilărie. Totuși, vanitatea mea e de un fel deosebit și nu se manifestă pe de-a-ntregul decît în materie de dragoste. Îmi dau seama, căci am studiat-o cu atenție. Știu să fi avut în viață două sau trei aventuri amoroase în care sentimentul dragostei a fost înăbușit de cel al vanității.

Sînt complet lipsit de ambiție și sînt puțin primejduit de susceptibilitate, cerînd puțină atenție din partea străinilor și știind că injuriile lor nu m-ar putea atinge nici un pic.

Sînt puțin comunicativ cu noile cunoștințe și mă leg cu greutate. Un adînc atașament față de intimii mei îmi este firesc și sînt destul de satisfăcut și de orgolios de a fi comis puține gafe sociale în viața mea.

J'ai la faculté d'oublier vite les évènements désagréables et je passe avec rapidité d'un état de tristesse à un d'exaltation sans raisons plausibles.

Un manque de foi et de persévérance, un «m'en f...» continuel et profond me caractérise. Je blague avec la même indifférence naturelle la belle action et le vice — et celà sans scepticisme amer mais très doucement.

Par un sentiment de lâcheté et de lassitude je dis souvent des choses que je [ne] pense pas; seulement pour ne pas contrarier ceux qui m'entourent. Ce sentiment du reste est relié d[ans] ma conscience avec une nécessité assez forte de faire du plaisir à mes prochains.

Je ne connais pas l'ennui de l'oisivité, la solitude me convient, mais la société, d[an]s ses formes même banales, ne manque pas de me plaire aussi.

Je suis, malgré ma vanité, généralement peu outrecuidant et spécialement en fait d'amour; je n'[en] ai jamais voulu à aucune femme, même lorsque cela êut été de mon devoir.

J'ai toujours eu un faible prononcé pour la société des femmes, que j'ai recherchée studieusement. Je préfère leur conversation à celle des hommes par quelque chose de délicat et d'indefinissable. Je n'y mets pourtant ni de l'amour, ni du flirt et c'est probablement par l'habitude même que j'ai de leur société.

Les petits embarras de chaque jour me contrarient beaucoup. J'ai l'esprit peu pratique et je suis reconnaissant à celui qui me montre le chemin à suivre.

En fait de devoir moral par contre, je déteste qu'on me donne des conseils, car je sais que cela ne mène à rien de bon; je sais aussi que je n'ai pas plus la possibilité de modifier mon âme dans ses facultés principales que mon corps dans ses formes generales et qu'en definitive, je suis autant à prendre où à laisser, que celui qui me moralise. Tant il est vrai qu'on saurait difficilement trancher la question de la perfection morale, et que seuls l'humilité plénière ou l'indifférence parfaite sont dignes d'assentiment.

Je suis d'humeur plutôt facile, et lorsque je porte un grand intérêt à tous ceux qui me sont proches, j'essaie de les importuner le moins possible par cet intérêt.

Je montre généralement un caractère enjoué bien que dans mon for intérieur je ressente souvent de la tristesse. Mais, par une sorte de pudeur, je me vois obligé de cacher mes douleurs, autant morales que physiques et je n'en veux point à ceux qui procèdent avec moi aussi discrètement.

Je suis sentimental avec mesure. Peu enclin à celle grandiloquente et sublime mais fort sensible à celle des demi-teintes et des faits menus. Et quoique je vive avec insistance dans le présent, j'ai beaucoup d'egards de sentiments pour le passé.

Bien que je m'observe assez objectivement et bien que je me reconnaisse avec équité un tas de défauts corrigibles, je n'arrive pas à me parfaire tant je suis veule et je manque d'énergie. Par cela je suis disharmonieux et imparfait. Je suis content qu'on s'occupe de ma personne, mais point par vanité purement, car j'aime autant qu'on me découvre les défauts que les qualités — et cela m'amuse surtout lorsqu'on a fait fausse route.

Quoique je soie (sic) assez sincère, je ne pose point pour le cynique. J'aime l'imprévu et l'original, mais seulement lorsqu'ils ne sont pas recherchés. J'ai un faible marqué pour le confort et le luxe.

Je porte le même intérêt au contenu d'un livre qu'à son aspect et à sa reliure.

Je crains et j'évite la douleur physique avec horreur.

J'aime la vie avec délices et surtout d[an]s ses actes futiles et délicats, menus et quotidiens. Je l'aime jalousement et avec tandresse.

Et c'est probablement ce qu'il y a de plus important en moi.

Am facultatea de a uita repede evenimentele neplăcute și trec cu rapiditate de la o stare de tristețe la una de exaltare, fără rațiuni plauzibile.

O lipsă de credință și de perseverență, un «puțin îmi pasă» continuu și profund mă caracterizează. Iau peste picior cu aceeași indiferență naturală fapta frumoasă și viciul — și asta fără scepticism amar, ci cu foarte mare blîndețe.

Dintr-un sentiment de lașitate și de oboseală spun deseori lucruri pe care nu le gîndesc; doar spre a nu-i contraria pe cei din jurul meu. Dealtfel, acest sentiment se leagă în conștiința mea cu o necesitate destul de puternică de a face plăcere celor apropiați mie.

Nu cunosc plictiseala tînjelii; singurătatea îmi convine, dar societatea, chiar în formele ei banale, îmi place și ea.

Sînt, în ciuda vanității mele, în general puțin înfumurat și mai ales în privința dragostei; niciodată n-am păstrat supărare vreunei femei, chiar cînd ar fi fost de datoria mea.

Am avut totdeauna o slăbiciune pronunțată pentru societatea femeilor pe care am căutat-o cu sîrguință. Prefer conversația lor aceleia a bărbaților, datorită unui ce delicat și nedefinibil. Nu amestec în ea, totuși, amorul, nici flirt-ul și asta probabil tocmai din cauza obișnuinței cu societatea lor.

Micile neajunsuri de toată ziua mă contrariază mult. Nu prea am spirit practic și sînt recunoscător celui ce-mi arată calea de urmat.

În privința datoriei morale, dimpotrivă, nu pot suferi să mi se dea sfaturi, deoarece știu că asta nu duce la nimic bun; știu, de asemenea, că n-am mai multă putere să-mi modific sufletul, în facultățile sale principale, decît trupul și că, în definitiv, fac tot atîtea parale cît și acela care îmi ține lecții de morală. Atît e de adevărat, că cu greu am putea lumina chestiunea perfecțiunii morale și că numai umilitatea plenară sau indiferența desăvîrșită sînt demne de a fi acceptate.

Am o fire mai degrabă lesnicioasă și cînd port un interes deosebit celor ce-mi sînt apropiați, încerc să-i stînjenesc cît mai puțin cu acest interes.

Dezvălui în general un caracter voios, cu toate că în forul meu lăuntric mă încearcă adesea tristețea. Dar, dintr-un fel de pudoare, mă văd obligat să-mi ascund durerile, atît cele morale, cît și cele fizice, și nu port pică celor care procedează cu mine tot atît de discret.

Sînt sentimental cu măsură. Puțin înclinat către sentimentalitatea grandilocventă și sublimă, dar foarte simțitor față de cea a nuanțelor și a faptelor mărunte. Și cu toate că trăiesc cu insistență în prezent, stimez foarte mult sentimentele pentru trecut.

Deși mă cercetez cu destulă obiectivitate și deși îmi recunosc cu echitate o grămadă de cusururi, nu izbutesc a mă desăvîrși, într-atît sînt de laș și de lipsit de energie. Prin aceasta sînt nearmonios și imperfect.

Sînt mulțumit cînd cineva se ocupă de persoana mea, însă nu numai din vanitate, căci îmi place să mi se descopere defectele la fel cît și calitățile — mă amuză mai ales cînd cineva nu o nimerește.

Cu toate că sînt destul de sincer, nu mă complac în rolul de cinic.

Îmi plac neprevăzutul și originalul, însă numai atunci cînd nu sînt căutate.

Am o slăbiciune marcată pentru confort și pentru lux.

Port același interes conținutului unei cărți cît și aspectului și legăturii ei.

Mă tem de durerea fizică și o evit cu groază.

Iubesc cu delicii viața și mai cu seamă actele ei neînsemnate, gingașe, mărunte și cotidiene. O iubesc cu gelozie și cu tandrețe.

Și poate acesta este lucrul cel mai important din mine.

Ilarie VORONCA — Tristan TZARA

Corespondenţă din Paris trimisă de Henri BÉHAR

(IV)

Tristan Tzara (Fotografie comunicată de Irina G. Atanasiu).

L'auteur du Faux traité d'esthetique ne pouvait plus le suivre, ce qui ne les empêchait pas de se faire des signes, de temps, en temps, des deux côtés du ravin qu'ils longeaient:

Autorul lui *Falsului tratat de estetică* nu mai putea să-l urmeze, ceea ce nu i-a împiedicat însă să-şi dea cîte un semn, din cînd în cînd, de pe cele două versante ale prăpastiei care se adîncea între ei:

« Mon cher Tzara [94]*, merci de vos* Midis gagnés [95]*. Vos poèmes me touchent toujours, me bouleversent, mieux: frappent en moi à des portes obscures et qui s'ouvrent: vous êtes un fleuve de poésie. Ce n'est pas dire, par là, que vos poèmes „me plaisent". Il y*

a même entre le choc que vous me donnez et le plaisir esthétique quelque chose à franchir, que vous ne franchissez pas — et je vous loue parfois de cela et parfois aussi je le regrette. Il me semble que si j'avais votre oreille je pourrais vous dire des choses confidentielles très utiles, dussé-je passer à vos yeux pour un crétin. Mais je n'aurai jamais votre oreille et vous suivrez votre destin tel quel, roulant ce fleuve qui est en vous, vers de mystérieux futurs.

Pardonnez-moi ce tour hiéroglyphique. Vous savez que je vous admire et vous aime.

Votre

Benjamin FONDANE»

«Dragul meu Tzara [94]

Mulțumesc pentru *Midis gagnés* [95]. Poemele tale mă emoționează totdeauna, mă bulversează, mai mult: bat în mine la porți obscure și care se deschid: ești, dragul meu, un fluviu de poezie. Ceea ce nu înseamnă că, altfel spus, poemele tale „îmi plac". Există aici, între șocul produs și plăcerea estetică, ceva de depășit, pe care tu nu-l depășești însă — și eu te laud uneori, dar am de asemenea și regrete cîteodată. Mi se pare că, dacă ți-aș fi fost mai aproape, ți-aș fi putut spune lucruri confidențiale foarte utile, chiar de-ar fi fost să trec în ochii tăi drept un cretin. Dar eu nu-ți voi fi niciodată atît de apropiat și tu îți vei urma destinul, așa cum îți este dat, vărsînd acest fluviu care clocotește în tine, spre misterioasele întîmplări viitoare.

Scuză-mi te rog, acest tur hieroglific. Știi că eu te iubesc și te admir.

Al tău

Benjamin FONDANE»

Evidemment, Tzara n'était pas homme à suivre les conseils de quelque critique que ce soit. La réaction, aussi hautaine qu'elle paraisse, révèle cependant un lecteur aigu. Le poète ne l'oubliera pas. Après la guerre, où Fondane disparut, victime d'une barbarie sans visage, il associera constamment son nom à celui des poètes martyrs: Garcia Lorca, Saint-Pol Roux, Robert Desnos, marquant ainsi la reconnaisance qu'il avait pour ce très déférent correspondant d'une jeune revue roumaine que nous ne quitterons pas sans avoir évoqué un autre de ses collaborateurs, Ilarie Voronca, dans ses relations parisiennes avec Tzara. D'abord directeur du „75 HP", revue dont la seule livraison parue en octobre 1924, se voulait l'organe de l'« unique groupe d'avangarde de Roumanie» et qui par sa présentation et son contenu semblait être une ultime resurgence de Dada (elle annonçait la publication de Cinéma Calendrier du coeur abstrait de Tzara) Voronca a rejoint les collaborateurs d'„Integral"

Evident, Tzara nu era omul care să urmeze sfaturile vreunui critic. Reacția sa, pe cît de trufașă părea, revela totuși un lector avizat. Poetul nu-l va uita pe autorul *Privelиștilor*. După război, căruia i-a căzut victimă Fundoianu — victimă a unei barbarii atroce — el va apropia constant numele acestuia de cel al poeților martiri: Garcia Lorca, Saint-Pol Roux, Robert Desnos, exprimîndu-și astfel recunoștința pentru acest foarte atent corespondent al unei tinere reviste românești pe care n-o vom părăsi fără să fi evocat un alt colaborator al ei — Ilarie Voronca, în legăturile sale pariziene cu Tristan Tzara.

Director mai întîi la *„75 H.P."* — revistă care, în singura ei apariție, din octombrie 1924, se voia organul «unicului grup de avangardă din România» și care, prin prezentarea și conținutul său, părea a fi o ultimă zvîcnire a curentului „Dada" (ea anunța, de pildă, publicarea plachetei *Cinéma Calendrier du coeur abstrait* de Tzara) —, Ilarie Voronca a reunit colaboratorii revistei *„Integral"*

[94] Benjamin Fondane: lettre autographe signée à Tristan Tzara [Paris, 22 juillet 1939, cachet poste] 2 pp. 210× 137, TZR C 1632.

[95] Tristan Tzara: *Midis gagnés*, Paris, „Denoël", 1939, 136 p.

[94] Benjamin Fondane: scrisoare autografă semnată, către Tristan Tzara, [Paris, 22 iulie, 1939, ștampila poștei], 2 p., 210 × 137, TZR C 1632.

[95] Tristan Tzara: *Midis gagnés*, Paris, „Denoël" 1939, 136 p.

avec les poètes et peintres qu'il avait voulu rassembler. C'est lui qui avait énoncé le programme de l'Intégralisme, le différenciant du Surréalisme et se référant à Tzara: «complètement surréaliste est celui à qui le surréalisme doit, d'une façon napparente, son système, Tristan Tzara, poète incontestable. Le surréalisme est (en tant que dynamique) inférieur au dadaïsme. Le surréalisme est, en dernière analyse, expressionniste d'une manière féminine. Le dadaïsme était viril. Le surréalisme n'ébranle pas.»[96] On comprend que devant des partisans si chaleureux, Tzara n'ait pas limité sa collaboration, promettant celle de ses partisans.

De passage à Paris, Voronca demande la copie romise, pour l'emporter avec lui:

cu poeții și pictorii pe care dorea să-i adune la un loc. El era cel care enunțase programul «integralismului», diferențiindu-l de suprarealism și reîntorcîndu-se la Tristan Tzara: «Deplin suprarealist — și acela căruia suprarealismul îi datorește mascat sistemul e Tristan Tzara, — incontestabil poet. Suprarealismul e însă (ca dinamică) inferior dadaismului. Suprarealismul e în analiză feminin expresionist. Dadaismul era viril. Suprarealismul nu zdruncină»[96a]

Se înțelege că, în fața unor partizani atît de înfocați, Tristan Tzara nu-și limitase colaborarea, promițînd-o și pe aceea a discipolilor săi.

Trecînd prin Paris Ilarie Voronca îi cere copia promisă, pentru a o lua cu el:

«Mult iubite Domnule Tzara [97]
Iartă-mă că te plictisesc cu această insistență: dar i-am făcut pe cei din țară să anunțe colaborarea lui Ribemont-Dessaignes și a altora. Ți-aș fi deci foarte îndatorat dacă mi-ai putea transmite ceva de acesta, sau de Paul Eluard ori Aragon, în 2—3 zile. M-aș mulțumi și numai cu Dessaignes. Vreau să-ți arăt totodată nr. 3 din *„Integral"* unde se vorbește și de D[umneata] cu prilejul (iarăși) al Suprarealismului, de data a[cea]sta Supraidealism *(„Manomètre")* [98]. Voi trece deci astă-seară între 6—7 pe la *Hotelul* D[umi]tale. Lasă-mi, te rog, manuscrisul lui R[ibemont]-Dessaignes, ori, în lipsa lui, un cuvînt. Multe mulțumiri,

VORONCA»

Nous avons vu comment s'est traduit, pour l'histoire littéraire, l'entretien de 1927. Mais le cours d'„Integral" ne s'est pas interrompu sans que, à l'occasion d'un nouveau séjour France, V-o ronca ne fasse allusion à son numér. nthologique, sous les espèces d'une citation:

Am văzut cum s-a desfășurat, pentru istoria literară, întrevederea din 1927. Dar cursul revistei *„Integral"* nu s-a întrerupt fără ca, Ilarie Voronca să nu facă aluzie, cu prilejul unei noi șederi în Franța, la numărul său antologic sub forma unui citat:

«Je „lève mes yeux plus h ut que les alluvions des blanches neiges" et d'ici de la montagne neigeuse j'envoie m n souvenir le plus chaleureux au plus cher des poètes.

Ilarie VORONCA»[99]

[96] Ilarie Voronca: *Suprarealism și integralism*, *„Integral"*, nr. 1, mars 1925, p. 5. Nous citons d'après la traduction française de S. Pana dans la conférence mentionnée—note 78.

[97] Ilarie Voronca: lettre (pneumatique) autographe en roumain, Paris, 6 rue Geoffroy-Marie à Tristan Tzara, Hôtel des Ecoles, 15 rue Delambre Paris, 12 mai 1925 (cachet), 2 pp., 143 × 111, TZR C 4191.

[98] Ribemont-Dessaignes a donné un poème, *Narcisse*, paru dans *„Integral"* nr. 4, juin 1925, p. 8.

Voronca se réfère au suridéalisme, concept inventé par Emile Malespine dans revue lyonnaise *„Manomètre"* pour faire pièce au surréalisme dont il contestait les bases psychanalytiques. Le n. 3 d'*„Integral"* a paru le 1 *er* mai 25.

[96] Ilarie Voronca: *Suprarealism și integralism*, în *„Integral"*, nr. 1, martie 1925, p. 5. Citām după traducerea franceză a lui Saşa Pană în conferința menționată la nota 78.

[97] Ilarie Voronca: scrisoare expediată prin forța pneumatică, autografă, în românește, Paris, 6 rue Geoffroy-Marie, către Tristan Tzara, Hôtel des Ecoles, Paris, 15 rue Delambre, 12 mai 1925 (după ștampilă), 2 pp., 143 × 111, TZR C 4191.

[98] Ribemont-Dessaignes a dat un poem, *Narcisse*, apărut în *„Integral"*, nr. 4, iunie 1925, p. 8. Voronca se referă la «supraidealism», concept inventat de Emile Malespine în revista sa din Lyon *„Manomètre"*, pentru a-l opune suprarealismului, căruia îi contesta bazele psihanalitice. Nr. 3 al revistei *„Integral"* a apărut la 1 mai 1925.

[a] Text original din articolul citat. Mai înainte, Ilarie Voronca afirmase: «Față de avuția de inedit a curentelor precedente suprarealismul nu cuprinde nici un aport propriu. Dimpotrivă. Doctrina lui înseamnă o întoarcere tîrzie spre un izvor trecut.» (p. 4) Sau: «Ca doctrină suprarealismul deci prezintă un principiu cunoscut.» (p. 5)

După textul citat, în fraza finală, Ilarie Voronca își exprimă deplina încredere în viitorul integralismului: «Integralismul e în ritmul epocei; integralismul începe stilul veacului XX.» (p. 5) Pe aceeași pagină, se reproduce un desen de Victor Brauner: *Construcție integrală*, iar puțin mai încolo, în același număr prim al revistei, Ion Minulescu semnează eseul *Constantin Brâncuși* (pp. 8—9).

[b] Vezi *„Manuscriptum"*, nr. 4/1981, p. 178.

[c] De fapt, volumul a apărut în 1928.

« „Îmi ridic ochii mai sus decît aluviunile albelor zăpezi" şi, de aici, dintre munţii înzăpeziţi, trimit cea mai călduroasă amintire celui mai drag dintre poeţi.

Ilarie VORONCA » [99]

L'année suivante, un bref message salue une entrevue récente, et introduit un autre collaborateur de la revue qui signait M. Cosma, devenu Claude Sernet, dont l'admiration constante pour l'oeuvre de Tzara se traduira par... la traduction française de ses poèmes roumains!

În anul următor, un scurt mesaj salută o recentă întrevedere şi introduce în joc un nou colaborator al revistei, care semna M. Cosma, devenit apoi Claude Sernet, a cărui admiraţie constantă pentru opera lui Tristan Tzara se va materializa în... traducerea franceză a poemelor lui româneşti!

« *Venise 29.5.29* [100]
Très cher ami, je suis émerveillé par Venise mais cela ne m'empêche pas de penser que je suis émerveillé par vos poèmes et je regrette déjà d'être si loin de la ville que vous habitez.
Toute l'admiration et l'amour de

Ilarie VORONCA. »

« *Les hommages les plus respectueux et l'admiration infinie*

Claude SERNET. »

«Veneţia 29.5.1929 [100]

Prea drag prieten, sînt fermecat de Veneţia, dar aceasta nu mă împiedică să mă gîndesc că sînt fermecat de poemele dumneavoastră, şi să regret că sînt atît de departe de oraşul în care locuiţi.
Toată admiraţia şi dragostea lui

Ilarie VORONCA. »

« Omagiile cele mai respectuoase şi admiraţia infinită a lui

Claude SERNET. »

Le commerce des lettres n'est, pas plus qu'un autre, à l'abri des contretemps:

Schimbul de scrisori nu este, mai mult decît altul, la adăpostul contratimpilor:

« *Très cher Tzara* [101],
Je suis navré d'avoir eu, depuis mon arrivée à Paris (il y a de cela trois semaines) une grippe et une rechute de grippe qui m'ont empêché d'avoir la grande joie de vous voir. J'ai téléphoné trois fois chez vous mais votre téléphone ne répondait pas.
J'ai été avisé de Roumanie que vous avez eu la grande bonté de m'envoyer Antitête [102] *(j'en ai d'ailleurs acheté un exemplaire à Paris) et je vous remercie de tout coeur. Je le lirai avec passion et admiration.*

---

[99] Ilarie Voronca: carte postale illustrée, [St. Martin de Vésubie 8 octobre 1928] à Tristan Tzara, 15 avenue Junot Paris, 90 × 139 TZR C 4192.

[100] Ilarie Voronca: carte postale illustrée avec message autographe, signé, à Tristan Tzara, Venise, 29 mai 1929, 92 × 141. P.S. autographe signé de Claude Sernet. TZR C 4193.

[99] Ilarie Voronca: carte poştală ilustrată [St. Martin de Vésubie, 8 octombrie 1928], către Tristan Tzara, 15 avenue Junot, Paris, 90 × 139, TZR C 4192.

[100] Ilarie Voronca: carte poştală, ilustrată, cu text autograf, semnat, către Tristan Tzara, Veneţia, 29 mai 1929, 92 × 141. P.S. autograf semnat de Claude Sernet. TZR C 4193.

Bientôt paraîtra en français la traduction de mon livre paru en Roumanie en 1927, Ulysse [103]. *Je vous enverrai un exemplaire dès que je l'aurai.*

Je suis obligé de rentrer. Je pars demain matin et j'espère que j'aurai le plaisir de vous rencontrer à l'occasion de mon prochain voyage — je ne sais quand il s'accomplira...

Je vous prie de croire à mes sentiments profonds d'affection.

Ilarie VORONCA »

« Prea dragul meu Tzara [101],

Eu sînt dezolat că, după sosirea la Paris (acum trei săptămîni), am avut o gripă şi o recidivă a gripei care m-au împiedicat să am marea bucurie de a vă vedea. Am telefonat de trei ori la dumneavoastră, dar nu mi-a răspuns nimeni.

Am fost anunţat din ţară că aţi avut marea bunătate de a-mi trimite volumul dumneavoastră *Antitête* [102] (am cumpărat, dealtfel, un exemplar, de aici, din Paris) şi vă mulţumesc din toată inima. Îl voi citi cu pasiune şi admiraţie.

În curînd va apărea traducerea în limba franceză a cărţii mele *Ulise*, publicată în România în 1927 [103] . Vă voi expedia un exemplar imediat ce-l voi avea.

Sînt obligat să mă întorc acasă. Plec mîine dimineaţă şi sper că voi avea plăcerea să vă reîntîlnesc la viitoarea mea venire aici — nu ştiu cînd se va întîmpla...

Vă rog să credeţi în sentimentele mele profunde de afecţiune.

Ilarie VORONCA »

Les relations des deux poètes, durant l'entre-deux guerres, s'achèveront sur ce rendez-vous manqué. Cependant tout contact n'aura pas été rompu puisqu'à la Libération, Tzara parrainera une plaquette de Voronca:

« République française
Ministère de l'Information
Radiodiffusion Française
Ilarie VORONCA
tel. Ely 13—82

Paris le 2.10.1945

Très cher Tristan Tzara [104],

Je voudrais ajouter une dizaine de poèmes à ma plaquette: Apprentissage de la séparation [105]. *Ces dix poèmes parus dans différentes publications ont été très aimés par quelques-uns de nos amis communs. Est-il possible encore de les ajouter au manuscrit?*

Me donnez-vous l'autorisation de me mettre en rapport avec l'éditeur?

Je me permets de vous rappeler les dates de vos causeries: les 6 et 16 novembre [106].

Croyez-moi je vous prie votre très dévoué

Ilarie VORONCA »

Relaţiile dintre cei doi poeţi, din perioada dintre cele două războaie, se vor încheia cu acest « rendez-vous » nerealizat. Totuşi, contactul lor nu va fi întrerupt total, deoarece, iată, imediat după Eliberare, Tzara va fi naşul unei plachete de Voronca:

[101] Ilarie Voronca: lettre autographe signée à Tristan Tzara [Paris, 5 mars 1933] 2 pp. 212 × 137, joint une carte de visite portant son adresse à Bucarest. TZR C 4194.

[102] *L'Antitête* de Tzara, Paris, Ed. des Cahiers libres, 1933, 192 p.

[103] Voronca: *Ulysse dans la cité*, traduit du roumain par Roger Vailland avec une préface de G. Ribemont-Dessaignes et un dessin par Marc Chagall. Ed. du Sagittaire, 1933, 68 p.

[104] Ilarie Voronca: lettre autographe signée, à Tristan Tzara (16 rue de Condé, Paris VIe) Paris, 28 octobre 1945, 2 pp. 269 × 210, TZR C 4195.

[101] Ilarie Voronca: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara [Paris, 5 martie 1933], 2 pp., 212 × 137, împreună cu o carte de vizită cu adresa sa din Bucureşti. TZR C 4194.

[102] *L'Antitête* de Tristan Tzara, Paris, Ed. des Cahiers libres, 1933, 192 p.

[103] Ilarie Voronca: *Ulysse dans la cité*, traducere din română de Roger Vailland, cu o prefaţă de G. Ribemont-Dessaignes şi un desen de Marc Chagall. Ed. du Saggitaire, 1933, 68 p.

[104] Ilarie Voronca: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara (16 rue de Condé, Paris VI-e), Paris, 28 octombrie 1945, 2 pp., 269 × 210, TZR C 4195.

« République française
Ministère de l'Information
Radiodiffusion Française
Ilarie VORONCA
tel. Ely 13—82

Paris 2. 10. 1945

Dragă domnule Tristan Tzara [104],

Aş dori să adaug vreo zece poeme la placheta mea *Apprentissage de la séparation* [105]. Aceste zece poeme apărute în diferite publicaţii au fost foarte îndrăgite de unii din prietenii noştri comuni. Este posibil încă de a le adăuga manuscrisului mai vechi?

Îmi daţi permisiunea să iau legătura cu editorul?

Îmi îngădui să vă amintesc datele emisiunilor dumneavoastră: 6 şi 16 noiembrie.[106]

Credeţi-mă, vă rog, prea devotatul dumneavoastră

Ilarie VORONCA»

Et lorsque pour celui-ci « la barque de l'amour s'est brisée contre la vie courante», Tzara lui a consacré un émouvant article dans „Les Lettres françaises", parlant de sa volonté de concilier l'impossible, le rêve et l'action: « Ce tragique rapel à l'ordre des choses et des êtres que, de temps à autre et au prix de leur vie, les poètes se chargent de jeter comme une protestation dans l'indifférence et l'âpreté communes, possède la vertu de ramener notre attentions sur la matière instable dont sont faites les souffrances et l'insécurité de l'homme.» [107]

Şi cînd pentru acesta « la barque de l'amour s'est brisée contre la vie courante », Tzara i-a consacrat un emoţionant articol în *„Les Lettres françaises"*, vorbind de dorinţa sa de a concilia imposibilul, visul şi acţiunea: « Acest tragic apel la ordinea lucrurilor şi fiinţelor pe care, dintr-un timp în altul şi cu preţul vieţii lor, poeţii îşi asumă sarcina să-l arunce ca un protest la indiferenţa şi mizeria morală cotidiană, posedă virtutea de a reatrage atenţia asupra acelei materii instabile din care sînt făcute suferinţele şi insecuritatea omului ».[107]

(Traducere şi note marginale de Fănuş BĂILEŞTEANU)

---

[105] *Apprentissage de la séparation* paraîtra sous le titre *Contre-solitude* aux Éditions Bordas, 1946, 145 p.

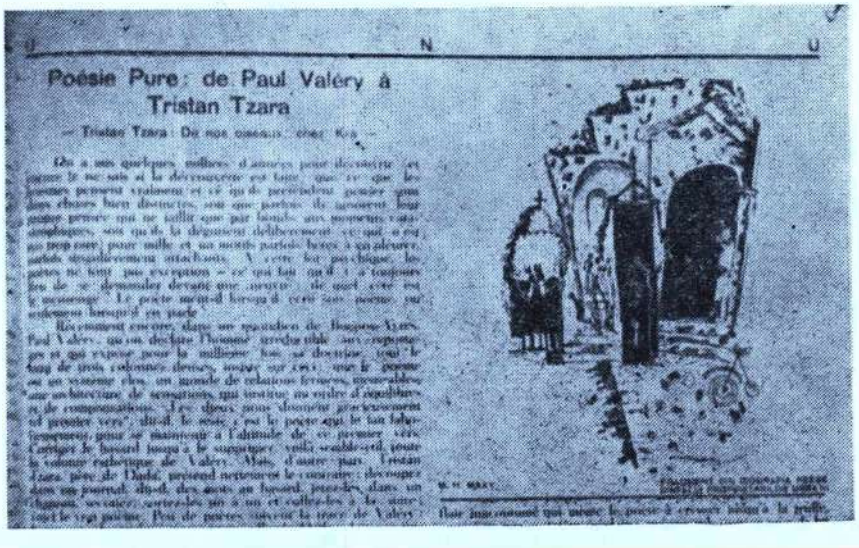
[106] Causeries de Tzara à la radio, dans le cadre des émissions du Comité National des Ecrivains.

[107] Tristan Tzara: *Ila vie Voronca*, *„Les Lettres françaises"*, n. 254, 7 avril 1943, p. 5; le même texte, légèrement augmenté, a servi d'introduction aux *Poèmes choisis* de Voronca, Ed. Seghers, 1956.

[105] *Apprentissage de la séparation* va apărea sub titlul *Contre-solitude* la Éditions Bordas, 1946, 145 p.

[106] « Causeries » (emisiuni) de Tristan Tzara la radio, în cadrul emisiunilor Comitetului Naţional al Scriitorilor.

[107] Tristan Tzara: *Ilarie Voronca*, în *„Les Lettres françaises"*, nr. 254, 7 aprilie 1943, p. 5; acelaşi text, puţin mărit, a servit de introducere la *Poèmes choisis* de Ilarie Voronca, Ed. Seghers, 1956.

Poésie Pure: de Paul Valéry à Tristan Tzara

Eugenio MONTALE

«nu puteam să-mi doresc un traducător și un interpret mai calificat»

O VECHE PRIETENIE DE TINEREȚE ȘI UN vechi cult pentru poezia lui Eugenio Montale îl leagă pe Dragoș Vrânceanu de marele scriitor italian, încă din perioada anilor '30 cînd, în cercurile literare, era întîmpinată cu un sentiment de vădită surpriză poezia de factură originală a acestuia, unul din acele fenomene singuratice de germinație artistică dincolo de curentele poetice ale vremii. Volumul său de debut, *Ossi di Seppia*, apărut în 1925, demonstrează o experiență spirituală și de limbaj aparte, care nu păstrează nimic din larma futuristă ori din ocultismul suprarealiștilor, cultivînd o poezie ce degajă un obiectivism radical și o priză nemijlocită a lucrurilor la substanța lor materială.

Eugenio Montale și Dragoș Vrânceanu făceau parte pe atunci din grupul sanmartiștilor, frecventatori asidui ai grupurilor literare de la „Giubbe Rosse" și „Trattoria Dell'Antico Fattore".

Însemnele relației lor, așa cum sînt păstrate în arhiva Dragoș Vrânceanu, pot fi înscrise între anii 1933—1977.

Prima mărturie o constituie dedicația lui Eugenio Montale către Dragoș Vrânceanu pe celebra plachetă din 1931, *La casa dei Doganieri*, un exemplar rar, al 63-lea, dintr-o serie de 150 volume tipărite la Florența, la *Vallecchi Editore*. Cartea luase în 1931 premiul Dell'Antico Fattore și reprezenta unica manifestare editorială a lui Eugenio Montale în decursul celor 14 ani care au urmat pînă la apariția volumului *Le Occasioni*.

Cea din urmă piesă a colecției este scrisoarea de condoleanțe din 17 octombrie 1977, adresată de Eugenio Montale soției italienistului și scriitorului Dragoș Vrânceanu, la cîteva luni după moartea acestuia. Este rezumată aici esența prie-

Dragoș Vrânceanu
cu stimă și simpatie
Eugenio Montale
14 Oct. 1933

teniei lor care, de-a lungul a peste 5 decenii, a iradiat în raporturi de cultură de la o țară la alta sub semnul inepuizabilei istorii literare. Și este consemnată totodată, de către senatorul poeziei italiene, cel ce, printre alți români, îl cunoscuse și evocase pe marele Brâncuși în culegerea sa, *Fuori di Casa*, prețuirea și afecțiunea deosebită pe care le purtase vîlceanului. «Fiecare întîlnire cu el era pentru mine o zi de sărbătoare. Nu știu cum l-aș putea înlocui»,

Intervalul dintre cele două date aduce dovezile unei permanente și fertile strădanii reciproce în vederea sprijinirii și adîncirii valorilor spirituale.

Cele trei scrisori pe care le prezentăm se referă, în principal, la colaborarea dintre cei doi scriitori în vederea publicării lui Eugenio Montale în România.

Dragoș Vrânceanu fusese preocupat să-l tălmăcească pe marele poet italian cu mulți ani înainte. În 1940 apărea, în *„Universul literar"*, *Quasi una fantasia*, una din foarte cunoscutele poezii ale ciclului *I Movimenti*, acel preludiu prefigurator, plin de încantație și gravitate, specific liricii montaliene, ce deschide volumul *Ossi di Seppia*.

Scrisoarea din 1965 fixează momentul de început al inițiativei italienistului român de a-l traduce masiv pe Eugenio Montale. Rezultatul a fost volumul bilingv din 1968, o selecție fericită din culegerile de versuri *Ossi di seppia*, *Le occasioni* și *La bufera e altro*.

Proiectele sînt reluate în anul 1976 cînd Montale, renunțînd la drepturile de autor, îl solicită pe interpretul său preferat să publice, în completare, o serie de poezii din *„Satura e Dyario"* pe '71/'72. Deși în primăvara lui '77 Dragoș Vrânceanu avea să nu mai fie, munca e încheiată și manuscrisul predat Editurii „Albatros".

Dincolo de aceste tălmăciri, relațiile lor au cunoscut varii manifestări.

În *Întîlniri cu scriitorii italieni*, Dragoș Vrânceanu, aflat în cabinetul de lucru al lui Eugenio Montale, desprinde pentru noi detalii evocatoare ale prieteniei lor, destăinuindu-ne, totodată, elemente inedite din laboratorul de creație al reputatului poet.

Tot aici, trebuie să-i fi vorbit de cenaclul la care se referă Eugenio Montale în scrisoarea din 1972, unde fusese invitat ca președinte de onoare Este, fără îndoială, *Casa de sub pădure*. de la Băbeni-Vîlcea. Reținem dorința permanentă a lui Eugenio Montale de a vizita România. El, care admirase fluierașii vîlceni la Palazo Vecchio în Florența, a rămas cu această nostalgie.

Rodica ***MARIAN***

I

Milano, Via Bigli (non Gigli) 11
15 marzo 1965

Caro Prof[essore] Vranceanu,
il Suo proposito di tradurre e far pubblicare in lingua rumena un folto gruppo di miei poesie è di una piena soddisfazione, e non potevo augurar mi un tradutore e un interpreto più qualificato.
Vi ringrazio ancora vivamente per l'articolo chi Ella mi ha dedicato sulla rivista „Contemporanul", che ho ricevuto.
Nella speranza di rividerla presto quì a Milano La prego di gradire l'espressione della mia sincera amicizia e riconoscenza.

Il Suo aff[etuatissimo]

Eugenio MONTALE *

II

[Antet tipărit] Eugenio Montale
8.XII.[19]72

Caro Vranceanu,
saro ben lieto di presiedere ad honorem il cenacolo poetico di cui Lei mi parla. Purtropo non posso più far viaggi. Anche a Roma vado con molte precauzioni due volte all'anno. Soffro un poco di agorafobia e anche quando esco di casa per una breve passeggiata sono sempre accompagnato da qualcuno.
Tuttavia sono riuscito a mettere insieme un Diario '71 e '72 che uscirà in primavera. Sono ancora poesie ma un po diverse, forse solo il rovescio della mia vecchia medaglia.
A Lei che ha fatto tanto per la cultura italiana in Romania va sempre il mio pensiero affettuoso e l'augurio di ogni bene.

Il Suo aff[etuatissi]mo

Eugenio MONTALE

III

Eugenio Montale
Milano 25|4|[19]76

Caro Vranceanu,
l'autorizzo senz'altro a tradurre e pubblicare in aggiunta al precedente volume 40|50 poesie tolte dalle mie raccolte SATURA e DIARIO 71|72. Spero che da Mondadori non faccia difficoltà. Mi duole molto di saperla in non buone condizioni di salute. Anch'io però non posso stare molto allegre. Nel prossimo Columbus Day compiro gli 80 anni. Mi sembra davvero inverosimile. Spero però di poterla ancora salutare in Italia dato che un viaggio in Romania sia del tutto inimmaginabile. So quanto Le devo e La prego di accettare l'espressione della mia viva riconoscenza. Il Suo

Eugenio MONTALE

I

Milano, Via Bigli (nu Gigli) 11
15 martie 1965

Dragă Profesore Vrânceanu,

Propunerea dumneavoastră de a traduce și a publica în limba română un important grupaj din poeziile mele, îmi dă o deplină satisfacție căci nu puteam să-mi doresc un traducător și un interpret mai calificat.

Vă aduc încă o dată vii mulțumiri pentru articolul pe care mi l-ați dedicat în revista *„Contemporanul"*, pe care am primit-o.

În speranța de a vă revedea curînd aici, la Milano, vă rog să primiți expresia celei mai vii prietenii și recunoștințe.

Al dumneavoastră afectuos

Eugenio MONTALE*

II

[Antet tipărit] Eugenio Montale
8.XII.[19]72

Dragă Vrânceanu,

Aș fi foarte mulțumit să prezidez *ad honorem* cenaclul poetic despre care îmi vorbiți Dumneavoastră. Din nefericire, nu pot să mai fac călătorii. Și la Roma plec cu multe precauțiuni doar de două ori pe an.

Sufăr puțin de agorafobie și chiar atunci cînd ies din casă pentru o mică plimbare, sînt întotdeauna întovărășit de cineva.

Totuși, am reușit să adun un Diario '71—'72 care o să apară în primăvară.

Sînt tot poezii, dar puțin diverse. Poate numai reversul bătrînei mele medalii.

Pentru Dumneavoastră, care ați făcut atîta pentru cultura italiană în România, se îndreaptă gîndul meu duios și urarea de numai bine.

Al Dumneavoastră afectuos

Eugenio MONTALE

III

Eugenio Montale
Milano 25/4/1976

Dragă Vrânceanu,

Te autorizez, fără îndoială, să traduci și să publici, în adaos la precedentul volum, 40—50 poezii selectate din culegerea SATURA e DIARIO 71/72. Sper ca Mondadori să nu ne facă dificultăți. Mă întristează mult să știu că nu sînteți prea sănătos. Dealtfel, nici eu nu mă simt prea vioi.

La proximul 12 octombrie împlinesc 80 de ani. Mi se pare de-a dreptul neverosimil.

Sper, totuși, să vă mai pot saluta în Italia, un voiaj al meu în România este cu totul de neimaginat.

Știu cît vă datorez și vă rog să primiți expresia viei mele recunoștințe.

Al Dumneavoastră

Eugenio MONTALE

* Scrisoare autografă.

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

Deschidem, începînd cu numărul de față, o rubrică nouă, dedicată analizei cărții de istorie literară, cu deosebire sub ipostaza ei documentară, mai puțin spectaculoasă, dar de importanță fundamentală pentru cultura națională. Socotim că inițiativa aceasta răspunde unei nevoi adînc resimțite și împlinește în chip fericit deziderateie pentru care revista noastră militează de la înființarea sa.

Impetuoasa și, în multe privințe, remarcabila dezvoltare din ultimii ani a istoriei literare, sub variatele ei forme, reclamă, pe de o parte, o continuă popularizare și integrare a rezultatelor dobîndite în circuitul cercetării, iar, pe de alta, un examen critic ascuțit și competent, în vederea corectării neajunsurilor și a ridicării constante a standardului valoric. Se poate afirma că din ambele puncte de vedere presa noastră literară și culturală rămîne datoare, exceptînd, firește, monografiile și sintezele care suscită uneori un viu interes. Dacă e cazul să semnalăm cu satisfacție apariția periodică a unor cronici ale edițiilor în „*Luceafărul*" ori „*Transilvania*", trebuie, în schimb, să deplîngem abandonarea unor cronici similare în reviste care le adăposteau cîndva, precum și faptul că lucrările de erudiție (edițiile critice, publicațiile de documente și corespondență, bibliografiile, edițiile de raftul doi etc.) sînt discutate sporadic sau în mod diletant. Se ajunge astfel ca opere monumentale să fie trecute cu vederea sau de-abia înregistrate (un exemplu patent fl constituie recenta ediție facsimilată a „*Propășirii*").

Fără îndoială — dat fiind spațiul de care dispunem și apariția trimestrială — noi nu putem și nici un intenționăm să ne substituim celorlalte publicații. Am voi doar ca prin rubrica noastră, concepută tematic și, din păcate, selectiv (altcum e cu neputință), să fixăm în atenție și în același timp să evaluăm, cu dreptate și măsură, principalele apariții ale cărții de istorie literară, insistînd, potrivit profilului nostru, pe valorificarea documentului (în întreitul înțeles de text antum, manuscris inedit și material arhivistic). Am încredințat răspunderea acestei rubrici, compusă din dezbateri, anchete, dialoguri și, desigur, cronici, profesorului Paul Cornea, cunoscut istoric literar, care alătură pasiunii exegetice pe cea a editorului de texte inedite.

Întrucît dorim să acționăm în consens cu specialiștii și fiindcă vrem să ținem seama în cît mai mare măsură de părerile cititorilor, ne adresăm și unora și altora cu invitația de a ne face cunoscute eventualele lor sugestii și păreri critice.

MANUSCRIPTUM

ÎN DEZBATERE: colecția RESTITUTIO (Editura „Minerva")

1. Nu vi se pare că a publica scriitori de « al doilea raft» înseamnă a sacrifica principiul estetic în favoarea celui cultural?

2. Seria Restitutio vă satisface din punct de vedere al alegerii titlurilor, textelor, aparatului critic?

3. Credeți că metodele editării scriitorilor de raftul doi trebuie să difere de cele folosite la editarea scriitorilor de prima mînă?

ȘERBAN CIOCULESCU

1. N-aș putea răspunde afirmativ la întrebarea dumneavoastră. O literatură nu se constituie exclusiv din capodopere. Alături de acestea și mult mai numeroase sînt cărțile de « al doilea rang sau raft », care contribuie și ele la educarea artistică a cititorilor de toate vîrstele. Nu cred că prin ele s-ar « sacrifica principiul estetic în favoarea celui cultural », întrucît și într-însele se găsesc pagini remarcabile, vrednice de o antologie, atît a prozei, cît și a poeziei.

2. Ambele serii, *Restitutio*, a Editurii „Minerva" din București, și *Restituiri*, la Editura „Dacia" din Cluj-Napoca, le socotim binevenite. În genere, și alegerea textelor și aparatul critic corespund cerințelor unor ediții științifice. Nu cred să se fi strecurat, pupă cîte știu, titluri de lucrări mediocre sau submediocre. Iată, de pildă, *Cartea*

de piatră a lui Eusebiu Camilar e atractivă şi-l aminteşte pe scriitorul nu de mult dispărut, dar şi uitat. Nu mai spun de umoristul ploieştean Ion Ionescu-Quintus pe care l-am recitit cu plăcere, după ce, în tinereţe, îl judecasem excesiv de sever.

3. Evident, în editarea ambelor colecţii trebuie să prezideze aceeaşi atentă respectare a metodelor critice şi filologice în vigoare. « Graba strică treaba » în toate domeniile.

CORNEL REGMAN

1. Vă referiţi probabil la scriitorii « de al doilea rang » din trecut, publicaţi cîndva. Căci în nici un caz n-aş putea să cred că distincţia ce faceţi se referă la scriitori în plină activitate, situaţie în care trebuie să admitem nu numai autori de al doilea rang, dar şi de al treilea şi chiar de al patrulea... Iar dacă e vorba de trecut, teama de a încălca « principiul estetic în favoarea celui cultural » publicînd opere şi scriitori nu de primă mînă, n-are nici obiect, nici temei, pentru bunul motiv că în acest domeniu valorificarea estetică este numai o parte din mai vastul program cu implicaţii pe multiple planuri, al valorificării moştenirii literar-culturale în curs de înfăptuire. A apărut în zilele acestea *Codicele voroneţean*, în nici o legătură cu literatura. Dar istoricii culturii şi ai limbii înregistrează cu satisfacţie evenimentul, iar istoricii literari sînt şi ei interesaţi ca cercetarea să dispună de instrumentele de lucru necesare, de cît mai multe ediţii ca aceasta întocmite cu acribie ştiinţifică, înzestrate cu aparatul critic trebuitor.

Întemeiat pe aceste argumente, susţin că tot ce s-a tipărit la noi în atingere cu literatura pînă pe la 1860, cum şi operele manuscrise de aceeaşi factură, *e necesar să se (re)editeze*. Epoca mai nouă, odată cu dezvoltarea presei şi cu înmulţirea numărului cititorilor, cunoaşte şi fenomenul inflaţiei scrisului, al autorilor industriaşi. Aici se cuvine să funcţioneze mai activ criteriul selecţiei. Nu cred că e util să reeditäm integral scrierile lui N. Rădulescu-Niger, N. D. Popescu sau Vasile Pop. Cu toate acestea, o imagine despre tipul de autor « de succes » va trebui să dăm pentru diversele perioade succesive. În privinţa aceasta, ne stă la dispoziţie soluţia crestomaţiilor (nu le zic antologii, pentru că aceasta implică criteriul selecţiilor valorice), a culegerilor de texte de diverse tipuri (diacronice sau sincronice), cam în felul ediţiei — foarte utile — *Epoceea naţională*, apărută în seria „Restitutio".

2. Şi venind vorba de „Restitutio", mărturisesc că o găsesc foarte utilă. De-a lungul anilor, ea şi-a precizat tot mai bine profilul, şi este colecţia ideală pentru a cuprinde — cum spuneţi dumneavoastră — scriitori de al doilea rang. Totuşi, ce caută într-o asemenea colecţie G. Bogdan-Duică? Acesta a fost în primul rînd istoric literar şi abia după aceea critic al actualităţii. Oricum, reeditarea lui cerea alt cadru, mai bine adaptat specificului operelor ştiinţifice.

Nu-mi plac, apoi, cărţile în care pare a se fi specializat seria „Restitutio". *Iacob Negruzzi, epopei naţionale* şi altele sînt veritabili monştri tipografici, anevoie de suportat în preajmă.

3. Grija arătată editării scriitorilor de mai mică însemnătate nu trebuie să fie în nici un caz mai mică decît cea acordată autorilor importanţi.

Aceasta înseamnă aparat de note bogat, eventual şi variante (mai ales în cazul poeţilor), bibliografie cît mai completă, ilustraţii, studiu introductiv substanţial, ţinîndu-se seama şi de faptul că astfel de reeditări nu se reiau decît după trecerea mai multor decenii.

TEODOR VÂRGOLICI

1. Niciodată şi nicăieri istoria literară nu a înregistrat numai valorile de primă mărime, ci pe toţi aceia care, într-un fel sau altul, într-o măsură mai mare sau mai mică, au contribuit la configurarea, dezvoltarea şi înflorirea literaturii căreia îi aparţineau. A reduce o literatură naţională numai la un număr restrîns de scriitori, de mari creatori, înseamnă a o sărăci, a o mutila, a o prezenta într-o imagine deformată neconformă cu efervescenţa, evoluţia şi particularităţile spiritualităţii naţionale, în diferitele ei etape istorice.

În cadrul vastului şi complexului proces al valorificării moştenirii literare, Editura „Minerva", ca editură de profil, îndeplineşte un rol important, desfăşurîndu-şi activitatea pe multiple coordonate. Readucerea în circulaţie a operelor scriitorilor din trecut se realizează prin diferite tipuri de ediţii, în funcţie de valoarea scriitorilor reeditaţi, de obiectivele tematice urmărite, de necesităţile specialiştilor şi cercetătorilor din domeniul literaturii, filologiei, istoriei, ale cititorilor de toate categoriile, ale bibliografiei şcolare etc.

Scriitorilor clasici de prima mărime le sînt destinate colecţiile „Opere" şi „Scriitori români", în care sînt tipărite ediţiile critice, de referinţă, fundamentale. Pentru scriitorii din categoria denumită, cu o expresie a lui Perpessicius, « de al doilea raft », Editura „Minerva" a iniţiat, în 1972, seria „Restitutio", devenită unanim cunoscută şi apreciată.

Desigur, în seria „Restitutio" nu au fost şi nu vor fi reeditaţi scriitorii obscuri, non-valori, care nu au reprezentat nimic în epoca lor, care nu mai spun nimic posterităţii. Au fost şi vor fi reeditaţi scriitori din trecut în ale căror scrieri descifrăm o vibraţie artistică autentică, chiar de o mai mică intensitate, o polemică interesantă, o anume viziune estetică.

Trebuie precizat că, în „Restitutio", nu se tipăresc ediţii de opere integrale, ci, de la caz la caz, selecţii reprezentative, de mai mică sau mai mare amploare, din operele scriitorilor din trecut, acea parte care merită efectiv interesul şi aprecierea posterităţii. Din secolul al XIX-lea au fost reeditaţi Barbu Paris Mumuleanu, Nicolae Pauleti, Grigore H. Grandea, Al. Depărăţeanu, Radu Ionescu, D. Ralet, Iacob Negruzzi, Raicu Ionescu-Rion şi alţii, iar din secolul al XX-lea Cincinat Pavelescu, Jean Bart, Emil Gîrleanu, Luca I. Caragiale, G. Bogdan-Duică, Spiridon Popescu, I. Ionescu-Quintus, D. Teleor etc.

2. Ediţiile din seria „Restitutio" sînt elaborate, în mod categoric, după criteriile care guvernează ediţiile critice, şi pot sta cu cinste alături de acestea. Textele selecţionate sînt, într-adevăr, reprezentative, definitorii pentru scriitorul respectiv şi epoca sa. Pe lîngă textele apărute în volume, ediţiile din „Restitutio" aduc adesea la lumină texte mai puţin sau deloc cunoscute pînă acum, extrase din manuscrise sau din periodice, fie lucrări beletristice, fie articole de naturi diferite. Multe ediţii din „Restitutio" au marele merit de a oferi celor interesaţi scrieri care nu s-au mai retipărit de foarte multă vreme, unele niciodată de la prima lor apariţie, de peste o sută de ani.

După părerea mea, toţi scriitorii tipăriţi pînă acum în această serie au meritat să fie readuşi în circulaţie, au lărgit sfera cunoaşterii complete a evoluţiei literaturii române clasice, au pus la dispoziţia istoriei literare un material de studiu de certă însemnătate.

Ca şi la ediţiile critice, textele din seria „Restitutio" sînt stabilite cu maximă rigoare şi acurateţe filologică, respectîndu-se particularităţile de limbă şi stil ale scriitorilor editaţi.

3. Între operaţiunea de stabilire a unui text dintr-o ediţie critică ce apare în colecţia „Scriitori români" şi a unui text din seria „Restitutio" nu există absolut nici o deose-

bire. Îngrijitorii ediţiilor din seria „Restitutio" pun în aplicare aceeaşi metodologie ca la ediţiile critice. Studiile introductive sînt temeinice, aprofundate. Aparatul critic, de note şi comentarii, se distinge prin bogăţia documentară, prin seriozitate istorico-literară. Multe ediţii din seria „Restitutio" sînt însoţite de bibliografii exhaustive, indici.

Cu toate că există unele deosebiri între ediţiile din „Scriitori români" şi cele din „Restitutio", principiile de editare ştiinţifică sînt aceleaşi. Unii scriitori editaţi în „Restitutio" permit îngrijitorilor de ediţii să alcătuiască un aparat critic echivalent cu al ediţiilor critice, bazat pe cercetarea manuscriselor, a periodicelor la care scriitorii respectivi au colaborat, a corespondenţei lor inedite, relevînd variantele succesive ale unor scrieri, aducînd la lumină noi scrieri, conturînd, mai amplu sau mai succint, receptarea scrierilor lor de către critica vremii şi de istoria literară etc. Operele altor scriitori tipăriţi în „Restitutio" nu se pretează însă la un aparat critic mai bogat, fundamentală rămînînd metodologia stabilirii textului după cele mai riguroase criterii.

CÎTEVA CUVINTE CONCLUSIVE

Cele trei răspunsuri la ancheta noastră converg. Şi editorul, care se întîmplă să fie un eminent confrate, şi cei doi critici, cunoscuţi pentru intransigenţa punctului de vedere şi independenţa judecăţii, sînt de acord că a edita scriitori de «raftul al doilea» nu înseamnă a impieta asupra criteriului estetic, că titlurile apărute în seria „Restitutio" au fost în genere bine alese şi că rigoarea ştiinţifică în stabilirea textului, alcătuirea aparatului critic şi bibliografiei etc. nu trebuie să varieze în funcţie de mărimea scriitorului. Să conchidem că acest acord nu e — cum se spune — «întîmplător», că el exprimă un consens mai larg al oamenilor de carte şi al publicului avizat? Ne-ar plăcea să credem.

Oricum, noi convenim cu aprecierile pozitive făcute. Atît seria „Restitutio", de care ne ocupăm aci, cît şi seria „Restituiri" a Editurii „Dacia" — cum just notează Şerban Cioculescu — îndeplinesc o sarcină de primul ordin în amplul proces de valorificare a moştenirii literare. Cu atît mai puţin motivată apare lipsa de ecou publicistic a unora dintre titlurile colecţiei (fără nici un raport cu valoarea intrinsecă şi, cîteodată, invers proporţional cu aceasta). Menţiuni protocolare ori aprecieri diletante se mai înregistrează, dar critica avizată intervine sporadic şi ineficient. De-aci amărăciunea autorilor şi a redactorilor, sentimentul «rudei sărace» pe care-l nutresc cei ce se consacră îndeosebi sau numai istoriei literare sub diversele ei ipostaze. Nu o dată se întîmplă ca ediţii de mare valoare ori instrumente de lucru fundamentale, însumînd ani de muncă trudnică şi făcînd dovada unui înalt profesionalism, să treacă aproape neobservate.

Fără îndoială, se pune o problemă a competenţei: nu oricine poate vorbi despre orice (şi nici nu e recomandabil s-o facă). Dar specialiştii nu lipsesc, uneori ştiu să ţină şi condeiul în mînă, ei trebuie doar convocaţi şi abilitaţi să se pronunţe.

E adevărat că ierarhiile durabile ale culturii nu coincid cu clasamentele ocazionale, care implică, prin forţa lucrurilor, grave omisiuni şi nu mai puţin deplorabile impostură. Autosatisfacţia pentru lucrul bine făcut şi speranţa într-o judecată echitabilă a viitorului nu pot anula, cu toate astea, nemulţumirea faţă de injustiţia confraţilor şi anume faţă de cea mai crudă şi mai irresponsabilă formă a acestei injustiţii: tăcerea.

Am încercat prin tema rubricii de faţă nu numai să omagiem o excelentă iniţiativă editorială, ci şi să atragem atenţia asupra necesităţii de a o trata în mod corespunzător; tocmai fiindcă sectorul reconsiderărilor a luat amploare, problema creării unui climat constructiv şi a ameliorării performanţei critice devin vitale. Ne-am bucura ca semnalul nostru să fie auzit. El poate fi interpretat şi ca un apel.

Paul CORNEA

MENȚIUNI

Iacob NEGRUZZI, Scrieri, I

Text ales și stabilit, note, glosar de Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, București, Editura „Minerva", 1980.

Intrat în conștiința istoriei noastre literare mai curînd ca «secretar perpetuu» al „Junimii" și diriguitor al *„Convorbirilor literare"*, Iacob Negruzzi iese, prin ediția lui Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu, din tiparul încetățenit, din păcate ca în atîtea alte împrejurări, cu prea mare ușurință, și se prezintă într-o lumină nouă. Fără a fi fundamental deosebită, imaginea recentă este mai completă, mai nuanțată și, în același timp, mai aproape de adevăr. Volumele următoare (pe care le-am dori într-adevăr realizate și nu rămase, ca în alte cazuri, la stadiul de simple promisiuni) vor confirma-o cu siguranță și vor impune istoriei literare nerutiniere un scriitor demn de ceva mai multă considerație. Va contribui la aceasta și prefața lui Nicolae Mecu, în care sînt trasate coordonatele fundamentale ale personalității lui Iacob Negruzzi, pe care o degajează de judecățile nu o dată deformatoare ale altora, o apreciază echilibrat și în contextul (familial, social, ideologic, literar, politic) potrivit pentru a-i explica fațetele numeroase și nu totdeauna concludente. În spiritul întregii ediții, dealtfel, prefața încearcă să scuture de zgura mediocrității opera lui Negruzzi și să dezvăluie latura durabilă a foarte numeroaselor rînduri așternute cu hărnicie de fiul mai mare al lui Costache Negruzzi.

Selecția editorilor, în special la capitolul liricii, este severă. Era și dificil de întreprins, pentru că, oricîtă bunăvoință am arăta, este greu, foarte greu, să-l metamorfozăm pe Iacob Negruzzi în poet. Sînt versuri — chiar și acelea incluse în acest volum — care ar fi putut face figură onorabilă în vreunul din albumele de familie — și încă din cele nepretențioase — ale vremii. În această privință, Maiorescu era categoric: «el — îi scrie criticul lui Duiliu Zamfirescu — n-a fost niciodată poet, ci numai satiric superficial și ieftin».

Și dacă Iacob Negruzzi se salvează oarecum din uitare, aceasta se petrece numai prin latura satirică a operei sale. El este un moralist structural, previzibil poate din jurnalul pe care îl ține cu anume constanță în perioada studenției berlineze. O oarecare detașare de sine, o privire austeră citeodată, îngăduitoare alteori, îl prevestesc pe autorul viitoarelor satire și «cópii de pe natură». Dealtfel, Costache Negruzzi însuși fusese un moralist și, la filiațiile judicioase pe care le analizează Nicolae Mecu, am adăuga un fapt semnificativ: izvorul «cópiilor de pe natură» (latura cea mai rezistentă a creației lui Iacob Negruzzi) nu trebuie căutat prea departe, pentru că la îndemînă se aflau «scrisorile» imaginare adresate de Costache Negruzzi «la un prieten» sub titlul *Negru pe alb*. Iar volumul *Păcatele tinereților* nu-i era necunoscut fiului mai mare, care, dimpotrivă, îl avea cu el la Berlin și îi traducea unui cunoscut din *Alexandru Lăpușneanul*. În sfera acelorași preocupări moraliste se înscrie și activitatea publicistică pe care Iacob Negruzzi o va desfășura în țară, fie prin articolele din *„Cugetarea"*, fie prin corespondențele din Iași apărute, sub pseudonim, în *„Timpul"* și bănuim că, în parte, unele din acestea vor fi incluse în volumul al doilea al ediției de față. În sfîrșit, la notele despre răspîndirea «cópiilor» ar mai fi de adăugat că Sofia Nădejde scrie și ea, din 1896, compoziții cu un titlu identic.

Desigur, accesul cititorului de azi la opera lui Iacob Negruzzi ar fi fost mult îngreunat dacă editorii nu ar fi adoptat un sistem de transcriere corespunzător, păzit cu rigurozitate și păstrînd particularitățile de limbă. S-a mers chiar atît de departe, încît s-a urmărit fidelitatea unor alternanțe *(sînt/sunt)*, deși aici ar fi fost necesară adoptarea unei singure transcrieri, fie și numai pentru a se evita unele nepotriviri cu originalul. Respectarea particularităților de limbă și stil ale lui Iacob Negruzzi a stat în atenția editorilor de fiecare dată și este incontestabilă reușita lor, evidentă prin rezolvările adecvate pe care le-au aflat în numeroase cazuri. Totuși,

unele soluții nu sînt totdeauna în concordanță cu realitatea și în cele ce urmează vom semnala cîteva. Astfel (p. 28) apare forma *arbore*, acolo unde în ediția din 1894 se întîlnește *arbure; către* (p. 38) față de *cătră* (ed. 1894); *împovărează* (p. 52) față de *împovorează; veche* (pp. 54, 113, 247, 256) față de *vechie; consecință* (ed. 1894) față de *consequență* în ed. 1894, dar *consequință* în ed. 1895, în *Mihai Vereanu; zdrențăros* (p. 60) față de *zdrențeros; călăi* (p. 64) față de *calăi; cumpănă* (p. 67) față de *cumpenă; tulbură* (p. 76) față de *turbură; profunde* (p. 78) față de *profonde; sarbădă* (p. 80) față de *sarbedă; flăcău* (p. 124) față de *flecău; își înalță peptul* (p. 126) față de *își inalță peptul; statuia* (p. 180) față de *stătua; secolului* (p. 516) față de *secululuí; cobora* (pp. 528, 529, 531) față de *coboria* (s-a respectat însă *viream*, p. 792). Licențele poetice ar fi trebuit și ele păstrate, în cîteva locuri, precum *întrebăi* (perf. simplu), transpus *întrebai* (p. 35). Alte nepotriviri, extrem de rare, rezultă dintr-o lecțiune grăbită: «Să ard în închisoare de amorul meu *atins!*» (p. 28) sună în realitate «Să ard în închisoare de-amorul meu *nestins!*»; sau «tu ce-atîta *te* iubesc» (p. 6) este corect «tu ce-atîta *eu* iubesc».

Ediția de față exclude, din principiu, variantele (p. LX), deși aceeași colecție „Restitutio", în alte cazuri (Mumuleanu, Săulescu, Grandea) le-a admis. Este aici rolul editurii să restabilească un profil ferm și mi se pare că soluția pentru care s-au hotărît Andrei Nestorescu și Nicolae Mecu (adoptată anterior, de pildă, și de editorii lui Al. Depărățeanu, Radu Ionescu, D. Ralet, Radu Roseti) este cea mai nimerită, avînd în vedere destinația acestei colecții. La precizările ample și bine alese ale editorilor am avea de adăugat totuși alte cîteva, spre a întregi principiile care au stat la baza alcătuirii notelor. Iacob Negruzzi, fiind un scriitor minor, ar fi fost utilă o mai amplă prezentare a împrejurărilor concrete care i-au sugerat mai fiecare scriere și de care, din păcate, rămîn adesea legate. Astfel, pentru *Electorale* (care nu-i vizau pe «liberalii și fracționiștii» ieșeni (p. 873), ci numai pe fracționiști) se putea trimite și la „*Constituțiunea*", din 1866, ziar din al cărui comitet de redacție făcuse parte și Iacob Negruzzi. La *Mihai Vereanu* ar fi fost util să se gloseze că modelul lui Petru Niculiu-Rareș a fost Vasile Alexandrescu-Urechia. La *Satira VI. Advocatul* se include, la note, o scrisoare prin care Alecsandri amintește de «cuvintele lui Maiorescu adresate avocaților», dar nu se precizează că apostrofa maioresciană se petrecuse de la tribuna Camerei, într-un discurs pe care ministrul Instrucției îl ținuse în zilele de 12 și 13 decembrie 1875, cîteva luni înainte de apariția lui Negruzzi. *Idei și maxime* sînt într-adevăr epigrame, dar unele din ele sînt, de fapt, «xenii», de genul celor scrise de Bodnărescu, sub aceeași influență a lui Schiller și Goethe. Pseudonimul «Intim» din „*Evenimentul literar*" (p. 861) este al lui Traian Demetrescu, iar inițialele G.H. (p. 878) din „*Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina*" (și nu „*Foaia pentru literatura și... etc.*" p. 903) sînt ale lui Gheorghe Hurmuzachi. În sfîrșit, deoarece unele note înregistrează și alte apariții decît acelea din „*Convorbiri literare*", nu ar fi fost inutil să se afle că, de pildă, *Kaher* a apărut și în „*Parnasul român*", *Mervan* în „*Albina Pindului*", *Electorale* în „*Curierul de Iași*", *Eroul fără voie* în „*Familia*", că *Sonet* a fost tradus în germană de Carmen Sylva și de Johanna Minkwitz-Philippide, *Proză și poezie* de Carmen Sylva, că despre *O alegere la Senat* a apărut, în „*Steaua Romăniei*" din 1878, o cronică întinsă și nu tocmai favorabilă, despre *Amor și violențe* au scris, mai încoace, Barbu Lăzăreanu și Corneliu Moldovanu, sau că *Baia și Slatina* a fost atribuită de I. Șiadbei lui... Al. Lambrior.

Dan MĂNUCĂ

MENȚIUNI

Nicolae PAULETI, Scrieri

Poezii originale. Folclor. Traduceri din Ovidiu. Ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Ioan Chindriș. București, Editura „Minerva", 1980, 435 p.

Cunoscut, în cercurile de specialişti, ca primul autor al unei culegeri sistematice şi bogate de folclor românesc şi bucurîndu-se în această calitate de o bună ediţie făcută de Ion Muşlea în 1962, Nicolae Pauleti a fost revelat şi istoriei literare, ca unul dintre cei mai interesanţi poeţi ardeleni din perioada paşoptistă, prin recenta ediţie din seria „Restitutio" a Editurii „Minerva". Se face în felul acesta încă un pas, necesar, spre întregirea tabloului dezvoltării literare româneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin aducerea la lumină a contribuţiei scriitorilor transilvăneni, în genere neglijaţi sau cunoscuţi mai ales prin opera de cărturari şi oameni politici şi mai puţin prin cea beletristică propriu-zisă.

Confruntarea scrierilor rămase pînă azi îngropate în paginile periodicelor sau manuscriselor (cazul lui Pauleti) cu producţia contemporană din Principate, învederează încă o dată unitatea procesului cultural-literar românesc, dincolo de vicisitudinile istorice şi de unele deosebiri de amănunt datorate mai curînd diferenţei de talent a scriitorilor luaţi în considerare şi, în măsură mai mică totuşi, diversităţii influenţelor pe care aceştia le-au recepţionat prin şcoală şi prin lecturile specifice.

Poet cu un temperament înrudit cu cel al lui Grigore Alecsandrescu, cu care are în comun şi o serie de motive lirice definitorii, N. Pauleti pare a fi învăţat însă «meşteşugul» literelor mai mult la şcoala lui Asachi din care, dealtfel, antologhează copios într-un manuscris început încă din anii gimnaziului. Produs caracteristic al epocii, el ilustrează, prin creaţia poetică originală, aceeaşi interferenţă a tentaţiilor neoclasice şi preromantice, care dă şi fizionomia proprie a poeziei din Principate de pînă la 1840.

Traducător din Ovidiu, dar din *Metamorfoze*, din care selectează mai ales aventuri impresionante nu numai prin finalul dramatic, ci şi prin intensitatea sau ne-firescul pasiunilor implicate (cum sînt legendele lui Phaeton, Icar, Iphis, Orfeu, Dafne sau Myrrha), autor de anacreontice şi amabile alegorii, dar şi de cîntece sfîşietoare la îndepărtarea sau moartea iubitei, tentat de «caracterul» în manieră Mumuleanu, dar realizîndu-l într-un ton mai mult de condamnare şi avertisment încrîncenat decît de observaţie detaşat-ironică, făcîndu-şi un autoportret poetic în care alternează trăsături ale *honnête homme*-ului, preţuitor de echilibru şi măsură în viaţă ca şi în literatură, cu cele ale «nemernicului pătimaş» romantic (sau numai romanţios!), Nicolae Pauleti, prin însăşi indecizia funciară a personalităţii sale scriitoriceşti, devine o ilustrare simptomatică a specificului poeziei noastre în prima etapă a epocii paşoptiste. Deşi a cules folclor cu vădită plăcere şi pricepere totodată, păstrînd în mare măsură autenticitatea pieselor înregistrate, şi deşi l-a cunoscut destul de bine pe A. Pann, Pauleti n-a fost totuşi un poet folclorizant. El este prin excelenţă un poet cult, interesat de experimentul prozodic şi izbutind în realizarea unei îmbinări convingătoare a iambului cu amfibrahul, dar şi în imaginarea unor variate combinaţii strofice, apelînd la neologism (nu fără stridenţe totuşi), reuşind ingambamente şi mînuind cu dezinvoltură recuzita figurativă mitologică; o caracteristică foarte personală a stilului său o alcătuiesc şi dislocările sintactice inspirate probabil din topica, mult mai liberă, a limbii latine, surprinzătoare adesea, dar niciodată îngreunînd cu adevărat receptarea sensului poeziei.

Ediţia publicată de Ioan Chindriş în seria „Restitutio" pune pentru prima dată la îndemîna publicului şi specialiştilor opera poetică originală şi traducerile lui N. Pauleti, reeditînd şi culegerea sa de poezie populară, după ediţia Muşlea din 1962, cu unele îmbunătăţiri rezultate din confruntarea ei cu manuscrisul original. Dificultăţile filologice ale întreprinderii, foarte mari, dată fiind completa anarhie ortografică a primei jumătăţi a secolului trecut, au fost depăşite prin adoptarea unei transcrieri interpretative vizînd să menţină textul cît mai aproape de formele reale ale limbii autorului transilvănean din preajma lui 1840 şi, în acelaşi timp, să-l facă inteligibil cititorului actual; lingvistul, în căutarea diferitelor faze prin care a trecut ortografia românească pînă la relativa ei stabilizare, va trebui deci să se adreseze în continuare manuscriselor originale; istoricul literar are însă la îndemînă un text «curat», uşor de urmărit, şi care nu şi-a pierdut nimic din savoarea lexicală originală. Glosarul contribuie la lămurirea sensurilor unor cuvinte deosebite, cele mai multe dialectale, unele probabil chiar cu accepţii specific pauletiene; anumite glose ar suporta însă, poate, o revizuire sau o completare (de exemplu, *a eclipsi* înseamnă în text şi «a dispărea», iar explicaţia cuvîntului *tarz* prin «întîrziere» ni se pare a nu fi susţinută de sensul pasajelor în care poate fi întîlnit). Regretabilă este şi o inconsecvenţă intervenită în sistemul de transcriere, între nota asupra ediţiei şi cuprinsul

volumului, în partea consacrată strigăturilor populare: -I și -ū, menționate în notă, după ediția Mușlea, nu mai apar în text, deși ar fi fost necesare pentru precizarea rostirii autentice a versurilor.

Prefața este o adevărată mică monografie Pauleti, prețioasă nu numai prin adunarea și sistematizarea datelor referitoare la autor, ci și prin informațiile furnizate cu privire la viața culturală și literară transilvăneană, mai ales blăjeană, în deceniul al patrulea al secolului trecut. Bun cunoscător al epocii și al oamenilor ei, Ioan Chindriș aduce numeroase contribuții, între care cea mai interesantă este, poate, cea consacrată revistei manuscrise „*Aurora*". Notele completează datele referitoare la texte și le adaugă alte cîteva bucăți, eliminate din corpul propriu-zis al ediției datorită interesului lor limitat, rotunjind astfel imaginea unui scriitor care merită pe deplin să fie luat în considerare de istoria literară a secolului al XIX-lea.

Georgeta ANTONESCU

MENȚIUNI

RETORICĂ ROMÂNEASCĂ

Antologie, ediție îngrijită, prefață și note de Mircea Frînculescu. Colecția „Restitutio". București, Editura „Minerva", 1980.

Antologia lui Mircea Frînculescu, oportună și bine realizată, confirmă tendința de resuscitare a retoricii, inițiată în ultima vreme la noi, atît direct, prin monografiile lui Vasile Florescu și Aurel Sasu ori prețiosul dicționar al lui Gh. N. Dragomirescu, cît și indirect, prin abordarea literaturii sau folcloristicii în perspectiva gramaticalității textului (*Retorica folclorului* de Gh. Vrabie, studiile lui Mihai Zamfir, ale Mariei Carpov, Irinei Bădescu etc., etc.). Deși deosebit de utilă și binevenită, cartea lui Mircea Frînculescu nu s-a bucurat de primirea meritată, ceea ce n-are de ce surprinde, căci istoria literară se vinde bine dar se popularizează prost și se discută anemic. Ne-am hotărît, de aceea, să revenim asupra cărții, în pofida timpului scurs de la apariție.

Contrariu a ceea ce obișnuit se spune sau se presupune, discreditarea retoricii nu s-a datorat exclusiv romantismului, care a dezlănțuit marea cruciadă în favoarea originalității, recuzînd estetica «mimesis»-ului și drept urmare, recursul programatic la arsenalul modelelor și procedurilor tradiționale. Pe un loc mai puțin însemnat, dar nu neglijabil în ierarhia adversarilor bătrînei discipline, ar trebui amintit, după Ch. Perelman, oricît de paradoxal ar părea faptul la prima vedere, Descartes. În adevăr, fondatorul raționalismului modern și-a construit regula asupra metodei pe noțiunea de evidență, de certitudine cvasi-matematică. Însă, prin natura ei dialectică, retorica nu poate avea drept obiect decît opinabilul, cu alte cuvinte, plauzibilul sau verosimilul (nu ceea ce e *absolut* sigur), căci evidența nu mai trebuie argumentată iar necesitatea, cu cît e mai coercitivă, cu atît e mai puțin susceptibilă de deliberare.

Dar, fără îndoială, retorica persuadării e altceva decît retorica clasificării tropilor ori retorica redusă la elocvență și aplicată discursului literar. Prima problemă a specialistului e să-și definească termenii, lucru nu tocmai ușor cînd e la mijloc o știință (sau o «artă»?), care a evoluat cu vîrstele istoriei, ale gustului și ale literaturii, ajungînd în cele din urmă, prin pierderea autonomiei (n-a avut o «agonie facilă», spunea Bazil Munteanu), să fecundeze poetica, stilistica, teoria modernă a discursului.

În studiul său introductiv, M. Frînculescu schițează în mod succint, dar informat și limpede, traseul multisecular al disciplinei, referindu-se îndeosebi, cum era și cazul, la realitățile românești. El refăcut un tablou pe care-l cunoaștem în liniile lui mari din cartea incitantă a lui Aurel Sasu, dar îl corectează și în cîteva puncte îl îmbogățește cu contribuții noi. Astfel, M. Frînculescu rezolvă problema (pe care tangențial și-o pusese și I. Pervain și subsemnatul) a «surselor» *Retoricii* lui S. Marcovici (1834). El stabilește în mod peremptoriu împrumutul din cel puțin două izvoare de căpetenie: lucrarea abatelui Girard (tipărită încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea) *Préceptes de rhétorique tirés des*

meilleurs auteurs anciens et modernes, Bruxelles, și Joseph Victor Le Clerc, *Nouvelle rhétorique*, Paris, 1823.

În legătură cu *Retorica* lui I. Molnar-Piuariu (1798), cea dintîi ilustrare a genului la noi, M. Frînculescu enunță un punct de vedere menit să suscite controverse: observînd originea greacă a celor mai mulți termeni de specialitate și vechimea modelului urmat (de inspirație «curat» aristotelică, fără adaosurile ori implicațiile antichității latine, ale Renașterii ori timpurilor moderne), cercetătorul își pune întrebarea (după mine legitimă) dacă nu cumva Molnar e doar *editorul*, nu și *autorul* textului. Prudent, cum nu se întîmplă totdeauna în epoca noastră grăbită, el își interzice însă să tranșeze, întrucît — cum o recunoaște — «împotriva atribuției tradiționale nu pot fi aduse probe decisive». Semnalez un accent nou și în interpretarea conținutului *Retoricii*: analiza lui M. Frînculescu pare a polemiza, fără s-o declare, cu Mircea Popa care în monografia inimosului «Aufklärer» transilvănean, din 1976, înclina să apropie exagerat de mult opera (prezumtiv) a lui Molnar de filozofia «luminilor».

Ceva lipsește totuși din schița lui M. Frînculescu: rolul Academiilor grecești de la București și Iași. Desigur, obiectivul cercetării a fost istoria retoricii românești, nu istoria retoricii în România. Cîteva date asupra învățămîntului retoricii în cele două școli n-ar fi fost cu toate astea de prisos, mai ales în lumina recentelor monografii ale lui Șt. Bîrsănescu și A. Camariano-Cioran care au demonstrat cu lux de amănunte (și uneori cu exces de zel!) rolul important jucat de Academii în transmiterea ideilor moderne printre cărturarii români ai epocii (foști uneori, cum știm, elevi ai acestora). Multe cercetări sînt încă de făcut pe acest tărîm. D. Popovici a insistat asupra aportului lui Vardalahos în educarea literară a lui Heliade și a generației sale. Nu s-a vorbit însă mai nimic de contribuția altor profesori de renume, de St. Comitas, de pildă, a cărui *Enciclopedie* în 12 volume (conținînd bogate noțiuni de retorică și poetică) a apărut la Viena (1812—1814), cu sprijinul *material al boierilor români* inclusiv al Goleștilor ori de Neofit Duca, autorul unei *Retorici* predate la Măgureanu, dar tipărită de-abia în 1834.

Trecînd la antologia propriu-zisă, vreau să remarc intenția editorului de a oferi prin combinarea diverselor fragmente alese o imagine adecvată asupra vastului cîmp al disciplinei de care se ocupă; e ilustrată astfel ipostaza tradițională, mai largă, de artă a vorbirii și tehnică a argumentării cu cele 5 secțiuni caracteristice: inventio, dispozitio, elocutio, pronuntiatio și memoria dar deopotrivă și ipostaza modernă, restrînsă la elocvență, în sensul de «stil» (cum se vede la Al. G. Drăghicescu). Sub raport filologic și istorico-literar, nimic de zis: textele sînt transcrise cu grijă și simțul răspunderii iar notele vădesc o elaborare scrupuloasă. În schimb, referitor la selecția materialului, ca în cazul oricărei antologii și mai cu seamă cînd domeniul confruntă tendințe diverse, fiecare validă în optica ei particulară, unele prezențe în sumar pot nedumeri iar unele absențe pot fi deplorate. De pildă, din unghiul meu de privire, nu prea înțeleg rostul includerii unui text de V. A. Urechia, care nu cuprinde nici teoria genului, nici exemple lămuritoare, ci un istoric al oratorilor români, scris într-un stil gongoric, de o emfază ridicolă, ca și cum ar voi să justifice aposteriori sarcasmele maioresciene împotriva beției de cuvinte. Iarăși, aș fi preferat ca în locul extraselor din incolorul și insipidul Al. G. Drăghicescu, să se fi reprodus ceva din I. Manliu (*Retorică și stilistică* — 1891, de fapt ed. a II-a a unui *Curs elementar de literatură* apărut în 1881) ori, îndeosebi, din M. Strajanu (*Manual de stilistică*, 1880 ori *Principie de estetică și poetică*, 2 vol. 1896) deși — o știu bine — acești doi autori de nivel onorabil și de bună pregătire (ultimul doctor în filozofie de la Giessen, ca și Maiorescu!) consemnează dizolvarea retoricii în teoria literară și poetică; de fapt ei adaptează — uneori cu izbîndă neașteptată — vechea materie la noile exigențe ale dezvoltării literaturii, fiind tocmai din acest motiv reprezentativi pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Oricum, considerînd că e vorba de o primă luare de contact cu retorica din țara noastră, antologia lui Mircea Frînculescu e mai mult decît suficientă. Ea nu omite nimic esențial; în același timp, evitînd redundanțele (inerente pînă la un punct, dată fiind apartenența fragmentelor la același corp de doctrină), restituindu-ne textele într-o formă impecabilă, cu comentarii judicioase, reușește să-l intereseze pe specialist, fără să-l plictisească pe profan. Prin cartea sa, îndelung muncită, Mircea Frînculescu împlinește o lacună, în știința noastră literară, dar se află de-abia la începutul unui drum. Îi doresc nu numai curajul, ci și încurajarea necesară spre a-l putea continua.

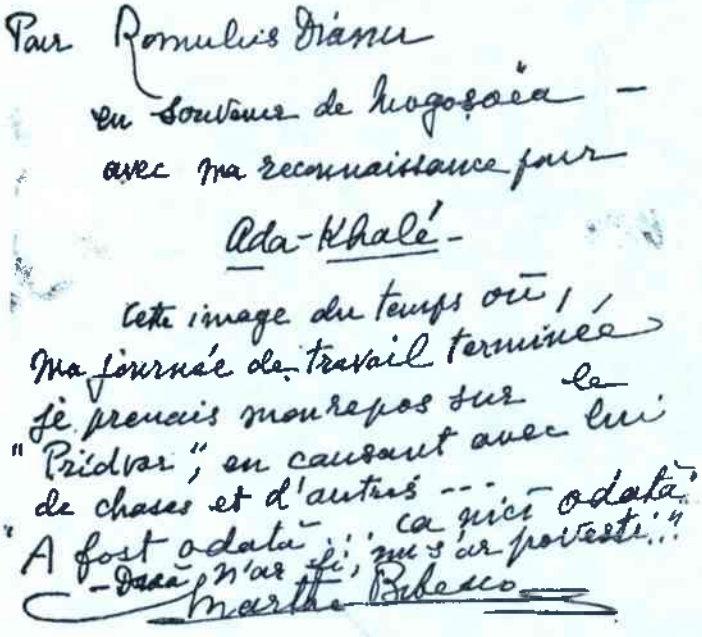
Paul CORNEA

MERIDIANE

Martha BIBESCU

Dialog cu

Robert de MONTESQUIOU

Par Romulus Dianu
en souvenir de Mogoșoaia —
avec ma reconnaissance pour
Ada-Khalé -
Cette image du temps où /
Ma journée de travail terminée
Je prenais mon repos sur le
"Pridvor", en causant avec lui
de choses et d'autres ---
A fost odată ca-n poveste...
-Dacă n'ar fi, nu s'ar povesti...
Martha Bibesco

ÎN SERIA DE ACHIZIȚII NOI, COLECȚIA DE manuscrise a Bibliotecii Naționale din Paris s-a îmbogățit cu întreaga arhivă a contelui Robert de Montesquiou, temutul cronicar literar al ziarului *„Figaro"*, deopotrivă poet și prozator. Aproape în fiecare volum al acestei bogate și mai ales variate arhive (Manuscrisul francez 15.294), e vorba de Martha Bibescu.

La pagina 151 întîlnim o fotografie a scriitoarei noastre foarte tinără; e inutil a adăuga și foarte frumoasă. La pagina 166 o scrisoare a D-nei A. Arman de Caillavet către Robert de Montesquiou, referitoare la volumul Marthei Bibescu *Cele opt raiuri* (*Les Huit Paradis*, 1908), carte recenzată elogios de cronicarul ziarului *„Figaro"*; e de ajuns a aminti că recenzia se încheia cu ideea că stilul Marthei Bibescu l-ar fi încîntat și pe Flaubert. De adăugat că autoarea avea numai douăzeci de ani în 1908 și că volumul *Cele opt raiuri* a fost premiat de Academia Franceză.

La paginile 167—170 am aflat cîteva file (ciorne) scrise de Robert de Montesquiou despre literatoarele de origine română ce s-au afirmat în istoria literaturii franceze, trecînd în revistă aportul contesei de Noailles și al Elenei Văcărescu, ajungînd în final la autoarea celor *Opt raiuri*:

«...quand les actrices cessent de jouer des rôles offerts à toutes auxquels elles impriment la marque de leur personalité, quand, au lieu de céder, elles font écrire des pièces pour elles, elles cessent d'être des artistes, plus rien que des mannequins promenant sur la scène des sentiments de commande et des dialogues sur mesure, comme d'autres un chapeau ou un chiffon qui s'assortit à leurs cheveux on fait valoir leur teint plutôt que de les amplifier en les transfigurant.

*

Celles des démangeaisons contemporaines qui produit les plus grosses cloques, en même temps que les ampoules les plus vides, vient de la *terentule balkanique*.

Peut-être ne serait-il pas impossible d'en signaler des exemples anterieurs; mais, pour nous, elle date de Carmen Sylva, de qui la manifestation apparaît comique, au point de ne pouvoir être surpasser (?) dans le genre. Je veux dire un lirisme falot et follet que la dame prenait en serieux chaud comme braisé et dur comme fer, et s'imaginait naïvement confiner au sublime. Son élève, disciple et copiste, la grosse Vacaresco emboîte et se mit à poudre du dithyrambe au mètre et pour petites bourses. Aujourd'hui le bruit de feu de vieille souveraine ne laine rien à desirer sur le terrain censé artiste. L'an dernier, elle faisait représenter chez le bénévole et coupable Rouché, une oeuvre soit-disant dramatique et composée pour distraire une fillette malade. La maman l'est bien d'avantage. Cette année, elle s'attaque au genre de Perrault, dont l'eau de boudin devrait lui sauter au nez, pour lui apprendre à éviter les confussions de genre, et elle ridiculise les... auxquels elle arrache les qui suent le snobisme, la flagornerie et la pommade. Carmen Sylva, je l'ai note ailleurs, s'était photographier tendant à une madone terrifiée une couronne de papier et une lyre de carton. Sa belle fille la dégote et se présent à l'appareil sous forme de cette madone elle-même, entre deux flambeaux geants, accommodés, pour l'electricité ou pour le gaz.

Il l'ai dit, ce genre de bouffonnerie est essentiellement balkanique; nulle part ailleurs on n'en réleverait de traces, sauf chez la Duchesse de Verliuse, qui les a contractées de la monumentale Hélène, et chez la Baronne de Pierrebourg, qui n'offre pas, que je sache de rapport ethnique avec la Bulgarie ou la Roumelie. Néanmoins, sur ce propos, il serait prudent de consulter Gyp.

Mais, ceci, je le répète, ce sont des cas follets et falots; le plus curieux c'est s'il pouvaient s'allier avec le mérite. Or ils le peuvent. La Comtesse Mathieu de Noailles, qui debutait avec des dons charmants, dans *Le Coeur innombrable*, et même une sorte de génie atmosphérique, végétal, frutescent et olfactif, en a perdu la plus grande part et ne fait plus que se rabacher depuis qu'elle s'est mise à courir les prix, les croix et les academies, encore une forme de tarentule balkanique.

Seule la Princesse Bibesco s'est tenus à l'écart de l'insecte irritant et demeure à l'abri de l'odieuse figure. Il lui suffit de rester l'auteur de ces ravissants *Huit Paradis*, que j'appelle *le chef-d'oeuvre de Loti*, et de fêter l'anniversaire de Napoleon, en lui découvrant une fille qui laisse d'agrèables memoires, que l'aimable princesse or d'une preface plein d'élegance et de goût, d'autorité et de maîtrise. Et, pendant ce temps là, elle laisse les reines cabotines compromettre la souveraineté, comme les muses *m'ai-tu-vu* compromettre la poésie... »

«...cînd actriţele încetează să mai joace roluri scrise pentru repertoriul tuturora, dar cărora le imprimă sigiliul personalităţii lor, şi cînd, în loc de a părăsi scena, fac să se scrie piese pentru ele, acestea încetează de a mai fi artiste, nemaifiind decît nişte manechine plimbînd pe scenă sentimente de comandă şi dialoguri pe măsură, cum altele îşi pun o pălărie sau o pînză care se potriveşte cu nuanţa părului sau le pune în valoare tenul, transfigurîndu-le mai degrabă decît înfrumuseţîndu-le.

*

Aceea dintre mîncărimile contemporane care produce cele mai mari băşici, în acelaşi timp cele mai goale, derivă din *tarantela balcanică*. N-ar fi poate imposibil să semnalăm exemple anterioare, dar pentru noi această tarantelă datează de la Carmen Sylva, a cărei manifestare este ridicolă pînă-ntr-atît că nu poate fi depăşită în genul ei. Vreau să spun un lirism caraghios şi jucăuş, cald ca jarul şi dur ca fierul, pe care doamna în chestiune îl lua în serios, pasionîndu-se şi închipuindu-şi cu naivitate că striga sublimul. Elevă, discipolă şi copistă a ei, corpolenta Văcărescu o supraliciteză şi începe să ouă ditirambe cu metru şi pentru toate pungile. Astăzi focul de paie al

bătrînci suverane nu a lăsat nimic pe terenul presupus artist. Anul trecut i se reprezenta la benevolul şi vinovatul Rouché o lucrare aşa-zis dramatică şi compusă pentru a distra eventual o fetiţă bolnavă. Dar mama ei este şi mai bolnavă. Anul ăsta atacă genul lui Perrault, în care caltaboşul ar trebui să-i sară în nas, pentru a o învăţa să evite confuziile de gen şi ridiculizează pe cei... cărora le smulge prefeţe transpirînd snobismul, linguşelile şi pomezile. Carmen Sylva, am notat-o dealtfel, s-a fotografiat, oferind unei madone înspăimîntate o coroană de hîrtie şi o liră de carton. Fiica sa vitregă o depăşeşte, prezentîndu-se în faţa aparatului în chipul unei madone între două făclii uriaşe ajustate pentru gaz şi electricitate.

Am spus-o, genul ăsta de bufonerie este specific balcanic; nicăieri aiurea nu s-ar putea descoperi vreo urmă; poate numai la ducesa de Verlius, care s-o fi molipsit de la monumentala Hélène şi, poate, de la baroana de Pierrebourg, care nu are însă, după cîte ştiu, nici un raport etnic cu Bulgaria sau Rumelia. Totuşi asupra acestei chestiuni ar fi prudent să-l consultăm pe Gyp.

*

Dar toate astea, o repet, sînt cazuri caraghioase şi jucăuşe; cel mai curios ar fi să ştim dacă el s-ar putea alia cu meritul. Or, se întîmplă şi asta. Contesa Mathieu de Noailles, care debuta cu daruri fermecătoare în *Le coeur innombrable* şi chiar cu un fel de geniu al atmosferei, vegetal, arborescent şi olfactiv, a pierdut cea mai mare parte dintre ele şi nu mai face decît să se repete, de cînd s-a apucat să alerge după premii, decoraţii şi fotolii la academii, încă o formă de tarantelă balcanică.

Numai principesa Bibescu s-a ţinut departe de gîza supărătoare şi la adăpost de odioasa figură. Îi ajunge să rămînă autoarea acelor fermecătoare *Huit Paradis*, pe care le numesc *capodopera lui Loti*, şi de a sărbători comemorarea lui Napoleon, descoperindu-i o fiică, care a lăsat agreabile memorii, pe care încîntătoarea principesă le-a ornat cu o prefaţă plină de eleganţă, gust, autoritate şi măiestrie. Şi, în tot acest timp, ea lasă reginele cabotine să compromită ideea de suveranitate, după cum muzele tip « ştii cine sîntem noi » compromit noţiunea de poezie... »

La paginile 173—174 se conservă o scrisoare a Marthei Bibescu (foarte caligrafică, pe hîrtie bleu, liniată cu creionul) către recenzentul volumelor sale. Scrisoarea este ea însăşi un comentariu al creaţiei interlocutorului său:

« 71, Faubourg de Saint-Honoré, Mercredi, 4 Décembre 1912
Cher Monsieur et ami,

Le seul remerciment que je souhaiterai pouvoir vous adresser, serait, sous forme d'un essai publiquement à l'oeuvre et à l'esprit d'un écrivain que j'aime. Pour la première fois de ma vie, je regrette de n'être pas une «dame à cathèdre», une conférencière mondaine, enfin quelqu'une de celles qui ont licence *de se faire entendre ! Il me semble connaître plusieurs verités qui seraient si bonne à dire.*

Hélas ! pourquoi faut-il que j'en sois empéchée ? J'aimerais expliquer vos dons, l'ascendant du poète, son influence sur le goût de ce temps-ci qui a été déterminante au de là de ce qu'on imagine.

Vous êtes le précurseur et l'inventeur (avant d'être inventé) qui rallie les préferances de notre époque sur les objets de son choix.

Je pense, naturellement, à ceux qui pensent.

Combien d'amateurs ont cru tirer de leur propre fonds un trésor de tendresses neuves pour de vieilles choses accomplies, depuis les cèdres mains du Japon et les bocages d'un plumier persan jusqu'à l'enterrement du Comte à Zolède que n'en furent datés que par vous !

Qu'on veuille de l'avouer ou non, dans combien d'âmes aimantes, si l'on y regardait de près, ne découvrirait-on pas l'alexandrin du Comte Robert de Montesquiou, qui sert de motif au décor, comme pour un verre de Gallé.

Desen de
Jean Al. Steriadi.

J'aimerais à rechercher dans vos premiers poèmes les orgines de cette domination ramifiée, infiniment ramifiée, et de prouver texte en mais, que votre goût est en commencement des prédilections les plus sages de nos contemporains.

Combien de tapis chinois ne le furent que parce qu'ils rappelaient un ciel hanté par les chauves-souris? Mais, au-dessous même des ces considérations, il y aurait peut-être des avertissments qu'il serait charitable et glorieux de donner à ceux qui pourraient n'avoir pas encore compris que, dans les pages d'un livre comme la Petite Mademoiselle, *synthèse immense et comprimée, dans cette* Assemblée de Notables, *dans ces* Têtes d'expression, *le siècle est en possession d'un gateau des Rois, d'une pomesse qui ne contient rien de moins grand qu'un Saint-Simon. Et vous écrivant ceci je ne désire nullement vous remercier, comme vous détestez à juste titre qu'on l'entende. Ma reconnaissance cher-*

che à s'accroître à chaque don nouveau, plutôt qu'à s'acquitter. Elle se creuse encore et devient plus profonde. Et c'est en tenant à demeurer votre obligée-que je vous prie de recevoir le temoignage de mon affectueux souvenir.

Marthe BIBESCO »

« *71 Faubourg de Saint Honoré, miercuri 4 decembrie 1912*

Scumpe domn şi prieten,

Singura mulţumire pe care aş dori să v-o adresez ar fi, sub forma unui eseu public, despre opera şi spiritul unui scriitor pe care îl preţuiesc. Pentru prima oară în viaţa mea îmi pare rău că nu sînt « o doamnă la catedră », o conferenţiară mondenă, în sfîrşit, cineva dintre cele care au posibilitatea de a se face ascultate. Îmi pare că cunosc mai multe adevăruri care ar fi atît de bine de dezvăluit.

Vai ! dar pentru ce trebuie să fiu împiedicată? Mi-ar place să explic darurile dumneavoastră, ascendentul poetului, influenţa lui asupra gustului acestei epoci care a fost determinantă dincolo de ceea ce ne-am închipui.

Sînteţi precursorul şi inventatorul (înainte de a fi inventat) care raliază preferinţele epocii noastre asupra obiectelor preferinţelor sale.

Mă gîndesc, firește, la cei care gîndesc.

Cîţi dintre amatori n-au crezut că îşi extrag din propriul lor conţinut o comoară de afecţiuni noi pentru vechi lucruri săvîrşite, de la cedrii pitici din Japonia şi crîngurile unui scriitoraş persan pînă la înmormîntarea Contelui, la Zolède, care nu au fost datate decît de dumneavoastră.

Fie că ne-o mărturisim sau nu, în cîte suflete iubitoare, dacă am privi îndeaproape, nu am descoperi alexandrinul Contelui Robert de Montesquiou, care serveşte de motiv decorativ, ca pentru un vas de Gallé.

Mi-ar place să caut în primele dumneavoastră poeme originile acestei dominaţii ramificate, infinit de ramificate, şi de a dovedi cu textul în mîini că gustul dumneavoastră este la originea celor mai înţelepte predilecţii ale contemporanilor noştri.

Oare cîte covoare chinezeşti alese n-au fost la începutul acelor predilecţii decît pentru că reprezentau un cer cutreierat de lilieci? Dar dincolo de aceste consideraţii ar fi poate avertismente care ar fi caritabil şi glorios să le dăm acelora ce nu au înţeles încă paginile unei cărţi ca *Petite Demoiselle (Micuţă Domnişoară)*, o sinteză imensă şi concentrată în acea *Assemblée de Notables (Adunare, Asociaţie de Notabili)*, în acele *Têtes d'expression (Capete de expresie)*; veacul este în posesia unui tort regesc, a unei făgăduinţi care nu conţine nimic mai puţin măreţ decît un Saint-Simon. Şi scriindu-vă acestea nu doresc deloc să vă mulţumesc, cum dumneavoastră detestaţi pe drept cuvînt să se înţeleagă. Recunoştinţa, ea caută să se mărească cu fiecare dar nou, mai curînd decît să se achite. Ea se adînceşte mereu şi devine mai profundă.

Ţinînd să rămîn obligată domniei-voastre, vă rog să primiţi mărturia amintirii mele afectuoase.

Martha BIBESCU »

Tot în 1962, Martha Bibescu îi trimite prietenului său un exemplar din *Alexandre Asiatique*, tocmai apărută la „Hachette", cu autograful:

« *Au Comte Robert de Montesquiou en souvenir de ses admirables livres, en témoignage d'amitié.*

Avril, 1962 »

Marthe BIBESCO »

Robert de Montesquiou răspunde printr-un poem parnasian scris de mînă pe volumul *Les Paroles Diapreis (Cuvinte pestriţe)*:

«*Pour l'Exemplaire de la Princesse Georges Bibesco*

Vous portiez, sur la robe en satin d'un vieux rose,
Des émeraudes, dont Shakespeare a dit l'attrait;
Et c'était beau de voir, sur vous étrange chose!
Ces gouttes d'océan, d'espoir et de forêt.

A ce spectacle, un peu s'apaisait la souffrance;
Et l'on sentait rouler sur l'antique chagrin,
Ces gouttes de forêt, de mer et d'espérance
Que vous aviez, pour nous, fait jaillir de l'écrin.

Continuez, Madame, à répandre en la fête
Où nous allons puiser notre plaisir amer,
Et quel que soit le ton, sombre ou vif, qui vous vête,
Ces gouttes de forêt, d'espérance et de mer.

Robert de MONTESQUIOU»

«*Pentru exemplarul prinţesei George Bibescu*

Purtai pe rochia-ţi de-un stins trandafiriu
Smaraldele pe care Shakespeare le cîntă;
Frumos era să vezi, pe tine, stranie fiinţă!
Aceşti stropi de speranţă, de pădure, de nemărginire.

Avîndu-te în faţă, suferinţa se curma
Şi simţeai rostogolindu-se, în vechea dezolare
Aceşti stropi de pădure, de mare, de speranţe,
Care, din cutia ta de nestemate, pentru noi, se iveau.

Continuă, Doamnă, să răspîndeşti, în sărbătoarea
La care venim să ne gustăm plăcerea amară,
Şi-oricare ar fi tonul, întunecat sau viu, pe care
veşmîntul tău îl are,
Aceşti stropi de pădure, de speranţă, de mare.

Robert de MONTESQUIOU»

Acest dialog dintre Martha Bibescu şi Robert de Montesquiou, una dintre personalităţile de frunte ale vieţii literare franceze, nu este singurul. În aceeaşi bibliotecă se află arhiva Marcel Proust; multe din filele colecţiei de manuscrise proustiene îi sînt dedicate, iar la Fonoteca naţională franceză este înregistrată vocea ei tandră vorbind despre autorul *Căutării timpului pierdut*.

Emil MANU

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

1 iulie — 30 septembrie 1981

A

ARGHEZI (Tudor)

Cioculescu (Barbu) — *«Eu mă slujesc de imagine ca să dau intuiția unui tot»* — corespondență. *„Manuscriptum"*, anul XII, nr. 3, 1981, pp. 74—94.

Scurtu (Nicolae) — O scrisoare și cîteva autografe. *„Revista noastră"*, anul X, numerele 73—74—75 (serie nouă), 1981, pp. 1221—1222.

* * * — *E o hienă de morminte* — versuri. *„Luceafărul"*, anul XXIV, nr. 31 (1005), 1 august 1981, p. 1.

B

BACOVIA (G.)

Datcu (Iordan) — *«...poate ești poezia...»; O scurtă autobiografie.* *„Manuscriptum"*, anul XII, nr. 3, 1981, pp. 18—19.

Grigorescu (Agatha) — *Dintr-un text comun* — note și impresii. *„Manuscriptum"*, anul XII, nr. 3, 1981, pp. 15—16.

BLAGA (Lucian)

Murvai (Laszlo)

Teodorescu (Dorin) — Scrisori despre teatru. *„Ramuri"*, nr. 9 (207), 1981, p. 12.

* * * — Lucian Blaga în «însemnările zilnice» ale Corneliei Brediceanu (II). *„Manuscriptum"*, anul XII, nr. 3, 1981, pp. 148—164.

Rugescu (Lelia) — Amintiri despre Lucian Blaga — scrisori și dedicații. *„Steaua"*, anul XXXII, nr. 7(410), 1981, pp. 38—42.

BRĂTESCU-VOINEȘTI (I. Al.)

Kalustian (L.) — Epistolier I, *„Flacăra"*, anul XXX, nr. 36 (1369), 3 septembrie 1981, p. 16; Epistolier II, nr. 37 (1370), 10 septembrie 1981, p. 16; Epistolier III, nr. 38 (1371), 17 septembrie 1981, p. 16.

C

CALLIMACHI (Scarlat)

Berceanu (Ștefan) — Pe drumurile Moldovei (scrisoare către Constantin C. Costa-Foru). *„Flacăra"*, anul XXX, (1360), 2 iulie 1981, p. 22.

CIUREZU (D.)

Nistor (G.) — *In memoriam; Cumințenia pămîntului; Pasărea măiastră; Poarta sărutului; Masa tăcerii; Coloana fără sfîrșit* — versuri. *„Steaua"*, anul XXXII, nr. 7/410, 1981, pp. 54—55.

CRÉMIEUX (Benjamin),

Beceanu (Maria) — Autografe pe cărți dedicate Puiei Florica Rebreanu. *„Manuscriptum"*, anul XII, nr. 3, 1981, pp. 146—147.

D

DUHAMEL (G.)

Vezi: Crémieux (Benjamin)

E

EMINESCU (Mihai)

Noica (Constantin) — Însemnările în limba germană din caietele lui Eminescu. „*Transilvania*", anul X (LXXXVII), nr. 7, 8 şi 9 (hors texte).

Vatamaniuc (D.) — *[Legea tocmelelor...]; [Morala publică...]; [Unul cîte unul ziarele...]; [În discuţia căreia...]; [Altă bancă...]* — articole şi note publicistice. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 8—11.

G

GALACTION (Gala)

Iosifescu (Silvian) — Scrisoare către... „*România literară*", anul XIV, nr. 31, 30 iulie 1981, p. 5.

H

HOPRICH (Georg)

Sienerth (Stefan) — *Natură moartă; Poctul* — versuri. „*Transilvania*", anul X (LXXXVII), nr. 7/410, 1981, p. 40.

I

ISTRATI (Panait)

Mănescu (Manea) — «...aurul negru pentru boierii albi...» — amintiri. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 25—28.

J

JIREČEK (Constantin)

Ciachir (Nicolae) — O depoziţie în favoarea originii vlahe. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 177—178.

K

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Kogălniceanu (Ion M.) — Corespondenţă de familie — III. „*Manuscriptum*", anul XII, 1981, nr. 3, pp. 69—74.

M

MACEDONSKI (Al.)

Ivănescu (D.) — Două documente de la... „*Convorbiri literare*", nr. 7, (1397), iulie 1981, p. 12.

Neumann (Victor) — Corespondenţă „*Tribuna*", anul XXV, 3 septembrie 1981, pp. 6—7.

MAIORESCU (T.)

Popescu-Cadem (Constantin) — Rector al Universităţii din Bucureşti. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 122—130.

MIHĂESCU (Gib. I.)

Cristev (Diana) — Schiţe provinciale. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 55—62.

P

PANN (Anton)

Mateescu (Constantin) — «*Delă în pricina lui Anton Pann ciutăreţu*». „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 35—48.

Tatomir (Virgil) — Litigiile unei moşteniri. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 48—49.

PERPESSICIUS

Panaitescu (D. Dumitru) — «*Pentru a fi un adevărat film Eminescu*». „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 12—14.

PETRESCU (Camil)

* * * — Controversatul Camil Petrescu — scrisoare. „*Flacăra*", anul XXX, nr. 33, (1366), 13 august 1981, p. 20.

PREDA (Marin)

Crăciun (Victor) — *Contrahoroscop*. „*Ramuri*", nr. 7 (205), iulie 1981, p. 4.

R

RALEA (Mihai)

Slama-Cazacu (Tatiana) — Pe urmele lui Mihai Ralea la Paris. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 29—34.

RĂDULESCU-MOTRU (C.)
* * * — Întruchipările geniului (scrisoare către V. G. Paleolog despre Brâncuși). „*Ramuri*", nr. 9, (207), p. 16.

S

SCRIBAN (Romulus)
Hess (Gerhart) — Un alt poet român alături de Alecsandri la sărbătorile latine de la Montpellier. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 179—184.

SERVIEN (Pius)
Anghelescu (Mircea) — Avatarii unui concurs la Universitatea din București. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 95—102.

T

TĂUTU (S.)
Pop (Augustin Z. N.) — Scrisori despre Eminescu. „*Tribuna*", anul XXV, 9 iulie 1981, p. 8.

TREBONIU-LAURIAN (August)
Pop (Grigore-Traian) — *Autobiografie*. „*Ramuri*", nr. 7 (205), 1981, p. 16.

V

VĂCĂRESCU (Alecu)
Camariano (Nestor) — O biografie sub semnul întrebării. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 108—121.

VINEA (Ion)
Béhar (Henri) — Scrisori către Tristan Tzara. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 131—145.
Brezu (Constandina) — *[Iulie]; Temă; Foileton; Flașnetă* — versuri. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, pp. 50—54.

VIANU (Tudor)
Țarălungă (Ecaterina) — *Trei cărți de filozofie...* — conferință radiofonică. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 63—68.

VOICULESCU (V.)
Vasilescu-Capsali (N.) — *Domnului prof. I. I. Cantacuzino* — cronică rimată. „*Luceafărul*", anul XXIV, nr. 39 (1013), 26 septembrie, 1981, p. 6.

W

WELLS (H. G.)
Vezi: Crémieux (Benjamin)

Z

ZARIFOPOL (Paul)
Săndulescu (Al.) — O teză de doctorat sau cum s-a născut un mare editor. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 3, 1981, pp. 103—107.

Aureliu GOCI

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: V. Alecsandri (130); T. Arghezi (90, 91, 92, 93); Ion Barbu (136, 137); Martha Bibescu (179); I. L. Caragiale (39, 55, 56, 58); Ion Chinezu (68); G. Coșbuc (132, 134); Aron Cotruș (112); M. Eminescu (10, 12, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 27, 32, 33); Iordache Golescu (33, 34, 35, 37); G. Ibrăileanu (125); M. Kogălniceanu (83); Eugenio Montale (167); Perpessicius (65, 66); Sextil Pușcariu (131); M. Sadoveanu (107).

FOTOGRAFII: V. Alecsandri (64, 129); Martha Bibescu (182); L. Blaga (138, 149); I. L. Caragiale (55, 63, 153, 156, 157); Luca I. Caragiale (153, 156, 157); Ion Chinezu (67, 71, 73); Aron Cotruș (108, 119); M. Eminescu (24); Onisifor Ghibu (42); G. Ibrăileanu (123, 126); N. Iorga (78); M. Kogălniceanu (27); Eugenio Montale (166, 167); Perpessicius (60); M. Sadoveanu (106); Tristan Tzara (160, 165); Ilarie Voronca (160); Alceu Urechia (153).

DESENE: Iordache Golescu — portret de epocă (31); Marcel Iancu — Ilarie Voronca (160); Iser — I. L. Caragiale (38); Silvan — Șerban Cioculescu, Cornel Regman, Teodor Vârgolici (170, — 172); Steriadi — Martha Bibescu (182); Nicolae Vermont — I. L. Caragiale (52); Paul Zarifopol — scheme (105).

ACTE: Paul Zarifopol (100, 103).

The editorial of this issue: The Patriotism of the Clasical Writers.

In the article entitled Five Years From the Life of Eminescu, *Constantin Noica stresses the importance of the notes taken during the German language courses when the poet was studying in Viena and Berlin. Along the same line Al. Oprea's considerations refer to the future German* Fragmentarium *from the edition of* Works *by Eminescu. The notes on the history of philosophy are transcribed and translated by Mariana Petrescu, and those referring to the* More Recent History *by Gherasim Pintea. Other pages from Eminescu's journalistic activity deal with «Cestiunea Dunării» (The Danube problem) — presentation by D. Vatamaniuc.*

In the column Caragialiana *(on the occasion of 130 years since the birth of I. L. Caragiale and of 70 years since his death), Şerban Cioculescu comments the travel notes of Caragiale at the celebration of the semicentenial of the Astra Cultural Society. A moment from the Transylvanian biography of the great playwright is presented in Onisifor Ghibu's memories, while Constantin Popescu-Cadem brings new biographic contributions in connection with «Momoloaia's procc».* Pages of Album: *characters from Caragiale's works as seen by Aurel Jiquidi, commented by the critic Ion Frunzetti.*

The review publishes the critical notes of Perpessicius and Ion Chinezu about V. Alecsandri, B. P. Hasdeu and G. Coşbuc. Manea Mănescu's memories evoke the personality of professor N. Iorga. Epistolar *includes family letters of M. Kogălniceanu and T. Arghezi. Al. Săndulescu presents the doctor's degree paper of Paul Zarifopol presented at Halle.* Literature and Film *deals with an old project of Sadoveanu's, that of writing in collaboration, a film script after his novel* Neamul Şoimăreştilor. From the file of an existance: *Aron Cotruş with an epistolary diary from the years 1959—1960 (reconstituted by V. Copilu-Chea-*

L'Editorial de ce numéro: *Le patriotisme des classiques.*

Constantin Noica relève, dans l'article *Cinq ans de la vie d'Eminescu*, l'importance des notes de cours en allemand du poète, datant des années d'études universitaires à Vienne et à Berlin. Au sujet du même thème, les considérations de Al. Oprea se rapportert au futur *Fragmentarium* allemand de l'édition Eminescu, *Oeuvres*. Les notes d'histoire de la philosophie sont transcrites et traduites par Mariana Petrescu, tandis que celles concernant „l'histoire plus récente", par Gherasim Pintea. Autres pages de l'activité journalistique éminescienne débattent la „Question du Danube" (présentation par D. Vatamaniuc).

La rubrique *Caragialiana* (occasionnée par l'anniversaire des 130 ans depuis la naissance et la commémoration des 70 ans depuis la mort de l'écrivain), Şerban Cioculescu commente les impressions de voyage de Caragiale, consignées comme suite de la célébration du demi-centenaire de la Société culturelle Astra. Un moment à valeur anecdotique de la biographie transylvaine du grand dramaturge est relaté dans les souvenirs de Onisifor Ghibu; Constantin Popescu-Cadem apporte de nouvelles contributions biographiques au „procès Momuloaia". Les *Feuilles d'album:* personnages de Caragiale dans la vision de Aurel Jiquidi, commentés par le critique Ion Frunzetti.

La revue fait paraître les notes critiques de Perpessicius et de Ion Chinezu sur V. Alecsandri, B. P. Hasdeu et G. Coşbuc. Les souvenirs de Manea Mănescu évoquent la personnalité du professeur N. Iorga. *L'Epistolaire* contient des lettres de famille de M. Kogălniceanu et de T. Arghezi. Al. Săndulescu présente la thèse de doctorat de Paul Zarifopol, soutenue à Halle. *Littérature et film* parle d'un projet de Sadoveanu de réaliser, en collaboration, un scénario cinématographique à partir de son roman *Neamul Şoimăreştilor. Le dossier d'une*

Leitartikel: Der Patriotismus der Klassiker.

Constantin Noica schreibt in dem Artikel Fünf Jahre aus dem Leben Eminescus *über die Bedeutung von Eminescus Aufzeichnungen in deutscher Sprache von den Vorlesungen in Wien und Berlin. Zum selben Thema schreibt Al. Oprea. Er stellt das* Fragmentarium *in deutscher Sprache in der Eminescu-Gesamtausgabe vor. Eminescus Notizen zur Geschichte der Philosophie wurden von Mariana Petrescu vorbereitet, die Notizen zur neueren Geschichte von Gherasim Pintea. D. Vatamaniuc bespricht das* Problem Donau *(«Cestiunea Dunării») aus Eminescus publizistischen Beiträgen.*

In der Rubrik Caragialiana *(anläßlich des 130. Geburtstages und des 70. Todestages) kommentiert Şerban Cioculescu die Reiseaufzeichnungen Caragiales zu Ehren des 50-jährigen Jubiläums der Astra-Gesellschaft. Onisifor Ghibu erzählt eine anekdotische Begebenheit aus dem Leben des großen Dramatikers. Constantin Popescu-Cadem bringt neue biographische Daten über den «Momoloaei-Prozess».*

File de Album *(Albumblätter): Caragialesque Figuren in der Sicht Aurel Jiquidis, kommentiert von dem Kritiker Ion Frunzetti. Die Zeitschrift veröffentlicht kritische Beiträge von Perpessicius und Ion Chinezu über V. Alecsandri, B. P. Hasdeu und G. Coşbuc. Erinnerungen von Manea Mănescu ergänzen unser Bild von der Persönlichkeit Professor N. Iorgas.*

Epistolarul *(Briefe) enthält Familienbriefe von M. Kogălniceanu und T. Arghezi.*

Al. Săndulescu stellt die Doktorarbeit Paul Zarifopols, in Halle geschrieben, vor. Literatur und Film *berichtet über ein älteres Drehbuchprojekt Sadoveanus, nach dem Roman* Neamul Şoimăreştilor.

Aus dem Dossier eines Lebens *(Din dosarul unei existenţe): das Tagebuch von Aron Cotruş, vorgestellt von V. Copilu-Cheatră. Al. Husar setzt die Untersuchung der Varianten des* Adela-*Romans von G. Ibrăileanu fort.*

Этот номер журнала «*Манускриптум*» открывается редакционной статьей *Патриотизм классиков.*

В статье Константина Нойки *Пять лет из жизни Эминеску* подчеркивается значимость записей на немецком языке, сделанных великим поэтом во время студенческой жизни в Вене и Берлине. С этой темой связаны размышления Ал. Опри о будущем немецкого *Фрагментариума* из собрания сочинений Эминеску. Записи об истории философии переписаны и переведены Марьяной Петреску, а записи о *Более новой истории* — Герасимом Пинтей. Другие страницы из журналистской жизни Эминеску обсуждаются в «Вопросе о Дунае» (представлено Д. Ватаманюком).

В рубрике *И. Л. Караджале* (в связи с отмечающимися 130-летием со дня рождения и 70-летием со дня смерти великого драматурга) Щербан Чокулеску комментирует заметки Караджале о его поездке на празднование 50-летия Общества культуры «Астра». Онисифор Гибу описывает один анекдотичный момент из биографии драматурга. Константин Попеску-Кадем представляет новые биографические данные в отношение «процесса Момолоайи». Страницы альбома номера — герои Караджале в изображении Аурела Жикиди (прокомментировано Ионом Фрунзетти).

Журнал публикует критические заметки Перпессициуса и Иона Кинезу о В. Александри, Б. П. Хашдеу и Дж. Кошбуке. Воспоминания Мани Мэнеску воссоздают личность профессора Н. Йорги. Рубрика *Эпистолярий* публикует семейные письма М. Когэлничану и Т. Аргези. Ал. Сэндулеску представляет читателям докторскую диссертацию Паула Зарифопола, которую тот защитил в Галле. *Литература и фильм* рассказывает об одном старом проекте Садовяну участвовать в создании кинематографического сценария по роману *Род Шоймэрешть*. В *Досье одной жизни* Арон Котруш в эпистолярном дневнике 1959—1960 г.г. (восстановил В. Копилу-Кятрэ). Ал. Хусар продолжает

ră). Al Husar continues in this issue as well, his analysis of the variants to the novel Adela *by G. Ibrăileanu.*

The column Restituiri *brings a series of texts which complete the documents printed until now: « The Messages from Mircești » of V. Alecsandri, the letters sent by Ion Barbu from Hannover and Rotterdam (transmitted by Gerda Barbilian), as well as the letter of Sextil Pușcariu — better known as a linguist — to Coșbuc, revealing the intention of a literary collaboration.*

The « Daily Notes » of Cornelia Brediceanu refer to L. Blaga's activity in the years 1938—1940. A Self-portrait *of Luca I. Caragiale — the son of the great playwright, is commented upon by Simona Cioculescu.*

Romanian Writers in Foreign Archives: *Ilarie Voronca — letters to Tristan Tzara — correspondence from Paris sent by Henry Béhar, professor at Sorbonne University.*

In the column Foreign Writers in Romanian Archives *the readers find the letters of Eugenio Montale sent to Dragoș Vrânceanu.*

The new column of the review: Literary History Book *presents the opinions of the critics Șerban Cioculescu, Paul Cornea, Cornel Regman and Teodor Vârgolici, about the collection* Restituiri *of the „Minerva" publishing house, more precisely 3 volumes printed in this collection in 1980.*

The column Meridiane *stresses the eulogistic appreciations of the exacting chronicler of the newspaper* „Figaro", *Robert de Montesquiou about Martha Bibescu's work.*

A list of novelties published in the literary press in the period April-June, 1981, and the iconographic summary conclude this issue.

existence: Aron Cotruș et son journal épistolaire des années 1959—1960 (reconstitué par V. Copilu-Cheatră). Al. Husar continue l'analyse des variantes du roman *Adela* de G. Ibrăileanu.

La rubrique *Restitutions* communique une série de textes qui pourraient compléter les corpus de documents publiés jusqu'à présent: „Messages de Mircești" de V. Alecsandri, les lignes envoyées par Ion Barbu de Hanovra et de Rotterdam (communiquées par Gerda Barbilian), de même que la lettre de Sextil Pușcariu — connu plutôt comme linguiste — envers Coșbuș, dévoilant l'intention d'une collaboration littéraire.

Les „notes quotidiennes" de Cornelia Brediceanu parlent de l'activité de L. Blaga durant les années 1938—1940. Un *Autoportrait* de Luca Caragiale — le fils du grand dramaturge —, commenté par Simona Cioculescu.

Ecrivains roumains dans des archives étrangères: Ilarie Voronca — lettres envers Tristan Tzara — correspondance de Paris, envoyée par Henri Béhar, professeur à Sorbonne. Dans la rubrique *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines*, épîtres d'Eugenio Montale envers Dragoș Vrânceanu.

La nouvelle rubrique de la revue: *Livre d'histoire littéraire* soumet au commentaire des critiques Șerban Cioculescu, Paul Cornea, Cornel Regman et Teodor Vârgolici la collection *Restitution* de la Maison d'édition „Minerva". Les microchroniques mettent en discussion les 3 volumes parus au cours de l'année 1980 dans la série mentionnée. La rubrique *Meridiane* souligne les appréciations élogieuses que l'exigeant chroniqueur du journal „Figaro", Robert de Montesquiou fait à l'adresse de la création de Marthe Bibesco.

Un répertoire des inédits parus dans la presse littéraire pendant la période avril-juin 1981 et le sommaire iconographique complètent le sommaire de ce numéro.

Die Rubrik Restituiri *(Literarisches Erbe) stellt eine Reihe von Texten vor, die bisher als verschollen galten: «Mesajele din Mircești» von V. Alecsandri, Briefe von Ion Barbu aus Hannover und Rotterdam (Gerda Barbilian stellte sie uns zur Verfügung), sowie Briefe von Sextil Pușcariu (bekannt als Linguist) an Coșbuc, die einen Vorschlag zur literarischen Zusammenarbeit enthalten.*

«Die täglichen Aufzeichnungen» (Însemnările zilnice) von Cornelia Brediceanu beziehen sich auf die Tätigkeit L. Blagas zwischen 1938—1940. Simona Cioculescu kommentiert ein Autoporträt von Luca I. Caragiale, ein Sohn des großen Meisters.

Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven: *Ilarie Voronca — Briefe an Tristan Tzara; Prof. Henri Bèhar von der Sorbonne, Paris stellte sie uns zur Verfügung.*

Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven: *Briefe von Eugenio Montale an Dragoș Vrînceanu.*

Die neue Rubrik Das literaturwissenschaftliche Buch *bringt die Meinung der Kritiker Șerban Cioculescu, Paul Cornea, Cornel Regman und Teodor Vârgolici über die Reihe* Restituiri *(literarisches Erbe) des Minerva-Verlags. Die Kurzrezensionen besprechen drei Bände, die 1981 erschienen sind.*

Die Rubrik Meridiane *veröffentlicht die lobenden Zeilen, die der strenge Kritiker der Zeitung* „Figaro", *Robert de Montesquiou, dem Werk Martha Bibescus widmet. Mit der Liste der Neuveröffentlichungen der literarischen Presse, Iuli—September 1981 und dem Verzeichnis der Abbildungen schließt das Inhaltsverzeichnis dieses Heftes.*

в этом номере анализ вариантов романа Г. Ибрэиляну *Адела*.

Рубрика *Отдача* публикует серию текстов, которые могут дополнить появившиеся до сих пор в свет собрания документов: «Послания из Мирчешть» В. Александри, послания Иона Барбу из Ганновра и Роттердама (сообщение Герды Барбелиан), а также письмо Секстила Пушкариу (он нам знаком больше как лингвист) к Дж. Кошбуку, где упоминается вопрос о литературном сотрудничестве.

«Ежедневные заметки» Корнелии Бредичану описывают деятельность Лучиана Благи в 1938—1940 г.г. *Автопортрет* Луки И. Караджале, сына великого драматурга, комментирует Симона Чокулеску. В рубрике *Румынские писатели в зарубежных архивах* — письма Иларие Воронки к Тристану Тцару парижская корреспонденция профессора Сорбонского университета Х. Бехара. В следующей рубрике — *зарубежные писатели в румынских архивах* — письма Зуджено Монтале к Драгошу Врынчану.

Новая рубрика журнала называется *Книга по истории литературы* и представляет замечания критиков Шербана Чокулеску, Паулу Корни, Корнела Регмана и Теодора Выргонича о коллекции *Отдача* издательства «Минерва». Микрохроника ставит на обсуждение 3 тома, вышедшие в этой серии в 1980 г.

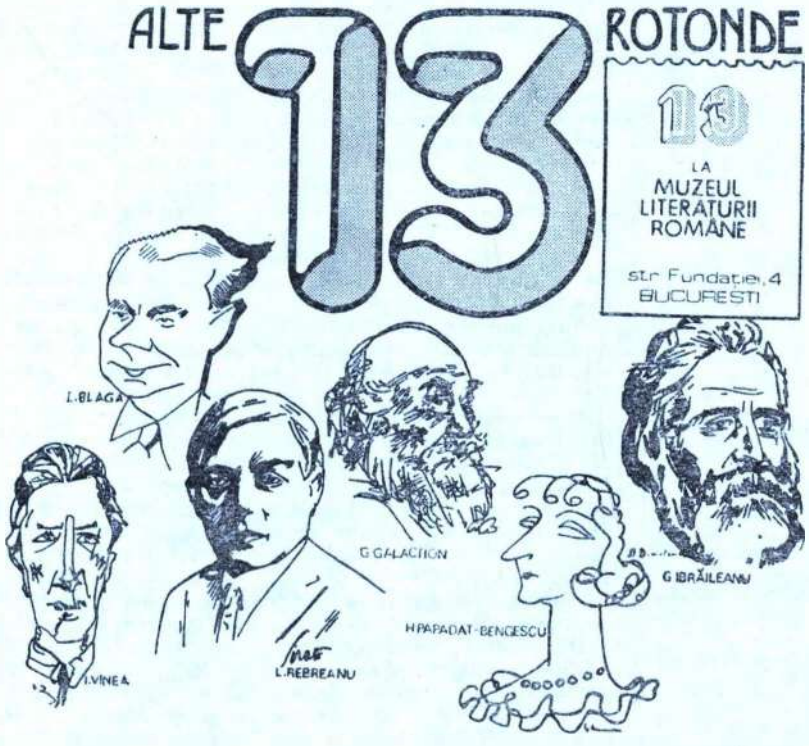
Рубрика *Меридианы* сообщает о высокой оценке, данной творчеству Марта Бибеску взыскательным обозревателем газеты «*Фигаро*» Робертом де Монтескью.

Репертуар новых литературных изданий, появившихся в свет в период с июль—сентября 1981 г., и краткий иконографический обзор заканчивают оглавление нового номера «*Манускриптума*».

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

BIBLIOTECA MANUSCRIPTUM

Al doilea volum din seria evocărilor literare din cadrul ROTONDEI 13

- Cenaclul „Sburătorul" și romanul interbelic: Hortensia PAPADAT-BENGESCU, Liviu REBREANU, Anton HOLBAN
- GALACTION sau «efortul de ieșire din sine»
- Sensurile poeziei la Lucian BLAGA, Ion VINEA și Ilarie VORONCA
- V. VOICULESCU și «incordata voință de absolut»
- Alice VOINESCU și Vladimir STREINU sau retrăirea clasicismului
- Adrian MANIU și interferența dintre arte
- «Privind viața» lui G. IBRĂILEANU
- Elena VĂCĂRESCU — «acest mare spirit românesc»
- ADDENDA: Adevărul despre publicațiile interbelice
  Secvențe iconografice

13 EXISTENȚE ÎN 62 DE MĂRTURII

Bibliotecă Dul. Filmul Sa
SALA DE LECTURĂ

Mobilier și obiecte Paul Zarifopol, aflate în posesia familiei.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

● M. EMINESCU — pagini germane: *Despre arta antică*

● *Revelația documentului:* MILESCU SPĂTARUL — Însemnări despre animale

● *Epistolar:* M. KOGĂLNICEANU, Barbu ȘTEFĂNESCU DELAVRANCEA, Liviu REBREANU, Camil PETRESCU, Lucian BLAGA, Ion BARBU

● *Povestea vorbei:* Iordache GOLESCU — aforisme

● *Alte pagini de proză* — Hortensia PAPADAT-BENGESCU

● *Reevaluări biografice:* despre originea logofătului Costache CONACHI

● *Meridiane:* Octavian GOGA în relații cu lumea literar-artistică de peste hotare

● *Cartea de istorie literară:* În dezbatere — literatura epistolară
Răspund: Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Al. Săndulescu și Paul Cornea

● *Scriitori străini în arhive românești:* John GALSWORTHY

TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 137/527/1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit

« Repetăm și noi că scrisul întreg al unui scriitor ca acesta este un dar deplin dat națiunii sale, eventual și altor lumi cititoare. Este al nostru; și nu-l putem stăpîni altfel decît cu cel mai strict respect către întregimea lui. »

(Paul ZARIFOPOL, *Introducere* la I. L. Caragiale, *Opere*, tom III, Editura „Cultura națională", 1932)

